Den europæiske litteratur i kulturhistoriske billeder

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk av **Erik Lie** (1868-1943) har digitaliserats i september 2007 från Harvard University av Google Books och anpassats förl Projekt Runeberg i november 2013 av Ralph E.

ERIK LIE

DEN EUROPÆISKE LITTERATUR

I

KULTURHISTORISKE BILLEDER KJØBENHAVN

GYLDENDALSKB BOGHANDEL • NORDISK FORLAGDEN EUROPÆISKE LITTERATUR

I KULTURHISTORISKE BILLEDER

%ERIK LIE

DEN EUROPÆISKE LITTERATUR

I

KULTURHISTORISKE BILLEDER KJØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN) Trykt hos J. Jørgensen & Co. (M. A. Hannover)

1896FORORD.

Nærværende arbeide er et forsøg paa at levere et grundrids af den europæiske litteraturs historie fra dens første begyndelse og op til vort aarhundrede. Det begynder med Homer og Homertroen som baggrund for skildringen af de store, græske digtere og slutter med Göthes »Faust«. Det 19de aarhundrede er ikke medtaget, da forfatteren har til hensigt senere at behandle dets litterære liv i særskilte kildestudier.

Opgaven har været at sé det enkle i det mangfoldige, med andre ord at trække de store linier og forme konturridsene af de vigtigste litteraturepoker.

Hvert afsnit danner derfor et selvstændigt hele.

Mangt og meget, som ikke har passet ind i planens ramme, er ubønhørligt biet strøget. Kunsten har været at begrænse. Man vil forgjæves søge forfatternavne som Herodot og Xenophon, Tibul og Tacitus, Tasso og Villon, Calderon og Lafontaine, Milton og Marivaux. Til gjengjæld er andet og efter min mening mere karakteriserende stof medtaget. Jeg nævner for den gamle tids vedkommende Aspasias indvirkning paa dennye tid i Grækenland, skildringerne af hverdagslivet i Athen under Perikles og i Rom under Augustus, og for den senere tids vedkommende behandlingen af den provençalske trubadurpoesi som baggrund for de italienske stormestere, Dante, Petrarca og Boccaccio, samt fremstillingen af de parisiske saloners historik, hvilken ikke forhen er behandlet i sammenhæng.

Værket har saaledes intet at gjøre med de udenlandske haandbøger i verdenslitteraturhistorie, hvor alt, samvittighedsfuldt og uden begrænsning, er noteret og medtaget.

Hovedvægten er lagt paa det kulturhistoriske, der for mig staar som den faste grund, hvorpaa litteraturhistorien har at bygge.

Det siger sig selv, at man paa et saa uhyre omraade som det her foreliggende ikke tør gjøre fordring paa specialkundskab i hver enkelt gren. Men det er dermed ikke udelukket, at man kan have set de forskjellige tidehverv under tildels nye synsvinkler. Litteraturhistorie vil jo, som al historie, altid blive at skrive fra nyt af for hver ny generation.

Et oversigtligt arbeide over den europæiske litteratur har hidtil ikke eksisteret paa det nordiske bogmarked. Selv paa vore saakaldte lærde skoler har undervisningen maattet savne en lærebog i litteraturhistoriens grundtræk. Hvis dette værk viser sig at vinde nogen indgang i Nordens dannede hjem, vil en mindre udgave til skolebrug senere blive foranstaltet.I.

ATHEN UNDER PERIKLES.

Erik Lie.

II.

Den græske litteraturs storhed beroende paa plastik og national farve. — Homer. — Hans liv. — Iliaden. — Odysseen. — Indiske reminiscentser. — Oprindelsen til grundvævet i sangene. — Pans rædsel som skaber af de græske guder. — Den religiøse følelse er grundet paa frygt. — Homers menneskeverden. — Hans helte. — Hans lægmænd. — Hans kvindeskikkelser. — Forholdet mellem mennesker og guder. — Zeus. — Here. — Homers opfatning af den menneskelige natur. — Homers værker ansaaes for Grækenlands bibel.

Den græske kultur har staaet for efterverdenen som en særlig billedskjøn, plastisk æra i mennesker som i marmor. At vandre gjennem Hellas' marmorhal var at gaa blandt rene linier i skinnende glans som af hvid, nyfalden sne.

Senere undersøgelser og udgravninger har imidlertid vist os, at marmoret tildels har været farvet og at det græske liv har eiet en fylde af varme kulører fra det nære Orienten. Den rosenfingrede Aurora i sit purpurtelt randede den dybblaa dag og fyldte det vindunkle Ægæerhav saavelsom folkets blod med sit brogede væld af farver.

Den græske litteratur forener da ogsaa Østens fantasi og pragt med Vestens harmoni og smag. Dens storhed

beror dels og hovedsagelig paa dens renliniede, plastiske menneskefremstillinger, dels paa dens udpræget nationale kolorit og karakter: sjelden har en litteratur sprunget frem saa umiddelbart af folkets lynne og landets natur. Ja i den grad er den fastknyttet til nationens vækst og traditioner, at vi ikke kan omtale de litterære frembringelser under Perikles og Aspasia uden at omtale deres sammenhæng med den 500 aar før i tiden levende episke stormester, gamle fader Homer. Han er grundlæggeren af det aandelige liv i Grækenland, hans indflydelse kan spores rundt om i det sociale livs mest forskjelligartede sfærer, Homer og Homertroen ligger som en hovedhjørnesten i Grækenlands faste sociale bygning. Uden hans prædiken om pligtopfyldelse og lovlydighed vilde det lille folk aldrig senere have kunnet slaa Persernes millioner tilbage.

Hans liv er saa dybt indhyllet i tidernes mørke, at der i vore dage har reist sig tvil om hans existens og om hans navn ikke biot er et skjul for en række anonyme folkesangere. Hvorledes dette end forholder sig, sikkert er det, at de kundskaber, som vi har om ham, er yderst tvivlsomme. 7 byer siges i oldtiden at have stridt om æren af at være hans fødested. Man tror, at han som sanger har ført et høist afvekslende liv under en stadig flakken om fra fyrstehof til fyrstehof, og man mener, at han i sin alderdom blev blind, noget, som dog ikke skal have afholdt ham fra fremdeles at fare om med sin harpe.

De værker, som tillægges Homer og som har staaet lig ærværdige bautastene, mens aarhundrederne har drevet hen over dem, er Iliaden og Odysseen.

Den første spiller tilbage i historiens dunkelhed, idet den foregaar under Grækernes beleiring af Ilion eller2 6

Troja. Paa det tiende aar har de ligget og kjæmpet udenfor stadens mure for at faa hævn over den trojanske kong Priamos' søn Paris, der har borttørt den underskjønne Helena. Haabløshed har forlængst begyndt at formørke de beleirendes sind, og mangen kriger længes svarlig efter »at bestige de bugede skibe« og atter drage hjem til kone og børn. Da udbryder der uenighed mellem tvende af grækerhærens vigtigste anførere, Agamemnon og Achilles. Achilles trækker sig med sine venner og krigere krænket og fornærmet tilbage til sit telt og nægter at deltage i beleiringen. En saa vældig stridsmands holden-sig-tilbage skader imidlertid i høi grad den græske hær, og det er først efter talrige forgjæves anmodninger, at han giver sin trofaste ven, Patroklos, tilladelse til at tage del i beleiringen. Patroklos aabner en tvekamp med Trojanernes tappreste kriger, Hektor, og falder. Dødsbudskabet »sænker dyb sorg i Achilles' sjæl« og opflammer ham til hævn. Han forsoner sig med Agamemnon og rykker frem i kampen. Som en rasende jager han frem blandt fienderne; han dræber Hektor og slæber liget efter sig i sin karm. Nu først, da vennen er hævnet, kan han med god samvittighed lade ham stedes til jorden. Den sublime, enfoldige Skildring afsluttes med Patroklos' høitidelige begravelse, alt imens Trojanerne paa sin side giver den faldne Hektor den sidste ære.

Odysseen foregaar i samme dunkle tidsperiode som Iliaden og danner ligesom en fortsættelse af denne. Den fortæller om den snedige kong Ulysses eller Odysseus, der i ti aar har taget del i Trojas beleiring. Nu endelig vender han tilbage til sit hjem i Ithaka. Men endnu i ti nye aar »holder Neptuns vrede ham fjernt fra fædrelandet« og, da han efter en utallighed2 6

af farer og eventyr omsider kommer hjem, finder han sit palads opfyldt af fremmede fyrster og herrer, der lever fedt paa hans godser og beiler til hans hustru Penelope. Hun er imidlertid sin ægtefælle tro, og værket slutter med den som tigger udklædte kong Ulysses' blodige hævn over de overmodige beilere.

Iliaden er en vældig, dog hyppig monoton og trættende, digtning om krigerske begivenheder. Odysseen er en storslagen rig, i høieste grad dramatisk malende, fremstilling af fantastiske eventyr og fjerne reiser.

Handlingen spænder kun over et tidsrum af et snes aar. Men samtidig er der ting i fremstillingen, der som gjennem et farvet glar aabner perspektiv helt indover mod den græske histories første morgengry, mod stammelandet Indien. Det er, som om der i hin tids — antagelig det nte førkristelige aarhundredes — folkebevidsthed har ligget en mindelse, svag og dunkel som en halvglemt drøm, fra dette de overstore og groteske fantasidigtningers land. Vi skal biot pege paa den stadige omtale af en slægt, som levede før og som var uendelig meget større og kraftigere »end som nuomstunder man fødes«; endvidere beretninger som den om Antiphates' hustru, der var »stor som en fjeldaas«, og den om Iphimedeias sønner

— de fagreste mænd næst efter den ædling Orion. Alt i det niende aar deres krop ni alen i drøiden holdt, og var voksen i høiden til ni forsvarlige favne; selv de salige guder, som bo paa Olympen, de trued frækt med krig og buldrende kamp; deres agt var at stable Ossa paa høien Olymp og Pelions raslende skovfjeld ovenpaa Ossa igjen for op til himlen at stige.

Skabninger som Titanerne eller som Typhon med de 50 hoveder eller som Hekatonchirerne med de 1002 6

hænder er ogsaa uden al tvil reminiscentser fra Grækerfolkets udspring i det asiatiske moderfolk i den graa oldtid.

Man maa tænke sig, at ialfald en del af grundvævet i sangene er opstaaet endnu, mens folket hovedsagelig levede som hyrder, og forinden endnu nogen by var biet bygget. I de deilige græske landskaber, hvor uhyre, tropisk frodige, skovstrækninger vekslede med glittrende snetinder og mørke fjordarme — Grækenland ligner i høi grad Norge, — har den helleniske stamme i lange tider levet sit nomadiserende friluftsliv. Ligesom fiskeren paa den ensomme, norske kyst blir en melankolsk mand, og ligesom høifjeldsbonden i kvældingen kan nynne toner hen for sig, saa tunge af ørk-mæssigt øde, at de kun kan lignes med dumpe sukke, saaledes blev ogsaa den helleniske

hyrde, som drev sin hjord foran sig henover sletten, et menneske, hvis lynne stemtes af den omgivende, knugende, trøstesløse natur og hvis lok og fløitespil derfor lød saa usigeligt trist og vide.

Enhver, som har ligget alene i baad ude paa det aabne hav, vil have følt den rædsel, som kan gribe én og som næsten kan bringe én fra sans og samling. Den-mindste lyd i baaden, en kobbes pludselige stikken-hovedet-op af sjøen, ja éns eget aandedræt kan skræmme, saa man ængstelig sér sig om efter liv — hvad enten det nu maatte være noget kjendt eller ukjendt. Det er denne forfærdelige følelse af sin egen betydningsløshed i alnaturen — »Pans rædsel« — som hos os i Norden har skabt sagn om havfruer og havmænd, om nøk og draug. Og det er den samme rædsel, som i Grækenland skabte naturguder som nymfer og fauner, nereider og satyrer. Naar gjætergutten lagde sig til for natten2 6

under sin kappe, og vinden suste i trækronerne omkring ham, mens maanen seil ede gul og fed gjennem de drivende skybunker, da kunde det vei hænde, at han fornam mangen en underlig lyd, som nok kunde jage fantasien op, saa den baade saa mennesker og dyr for sig. Da laa gjætergutten med vidaabne, angstfulde øine og vovede ikke at røre et lem, saalænge Pans vilde fløite toned i natten.

Man maa tro, at den græske gudeverden er opstaaet under folkets første, primitive friluftsliv. De mystiske, ubønhørlige naturkræfter har i bevidstheden afsat sig som skrækindjagende væsener, væsener, som den græske digtende aand siden efterhvert udbildede til en formskjøn, mangfoldig mythologi.

Den religiøse følelse, som behersker menneskene i Homers værker, er da ogsaa grundet paa frygt. Hans guder er dannet i naturrædde menneskers billed. De er i alle maader større end almindelige dødelige; deres stemme er som en hel hærs seirsraab, og deres kræfter som ti tusinde mænds; deres skjønhed er absolut, og deres evner guddommelige; de blir aldrig syge, ældes aldrig, dør aldrig. Deres føde er Nektar og Ambrosia, deres blod det gule, guddommeligt straalende Ikor. Deres palads staar paa Olympen og er af purt guld; dørene, som er indhyllet i skyer, bevogtes af timer og aarstider. Gjennem aabninger i skydækket, eller allerbedst naar himlen er klar, ser saa de Udødelige ned paa den menneskelige myretue.

Denne var i hine dage inddelt i smaa konge- eller fyrstendømmer. Der var folk af høi byrd, som kunde regne deres ahner i mængdevis af led, og der var de fri mænd, og der var slaver. En særlig stilling indtog præster, vismænd, spaamænd, herolder og sangere; de2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

respekteredes mere end andre. Rundt om i fyrstepaladsernes sale brændte faklerne ved aftentide, og drak de høie herrer »den sorte vin« fra Bi bios eller fra Chio, alt mens en eller anden — ofte maaske en fremmed gjæst — fortalte om sin reises oplevelser og eventyr. Men udenfor i baggaarden sad svinehyrden og det øvrige tjenerskab og varmede sig ved et flammende baal efter endt dagværk.

De homerske skrifters mænd — de fleste af dem konger og adelsfolk — er helte, der ikke sjelden viser sig raa og uædle af sind, men som altid indgyder respekt og beundring, fordi de er saa helstøbte, saa storladent kraftige, saa intense i sin kjærlighed som i sit had. De er umaadelige i sine lader og fagter. Den vældige kriger Ajax æder saaledes etsteds alene en hel ryg af en okse; den ædle og tappre Achilles' sorg er overvældende, da han modtager budskabet om Patroklos' død; han »omhylles af en bedrøvelsens sky«, han griber »aske med sod iblandt« og strør det over sit hoved, han kaster sig i støvet og river sig i sit haar, raabende, at intet nu længere frister ham til at fortsætte livet; den kloge Odysseus bringer det over sit hjerte at sige følgende ord til sin modstander Sokos, der, bedende for sit liv, ligger overende, truffet af et spyd mellem skulderbladene:

Ei skal Din fader, usalige mand! og Din værdige moder trykke Dig øinene til i Din død, men graadige fugle æde Dig op, og omflagre Dit lig med klapprende vinger.

I ondt som i godt er de over de vanlige menneskelige dimensioner. En stridskarm, som ellers er solid nok, »knager i sin bøgetræes axel«, da Diomedes og Athene' stiger op i den under et stort slag. Og hvorfor? Fordi2 6
ATHEN UNDER PERIKLES.

gudinden er »gram i hu«, og fordi hendes ledsager er den »tappreste kjæmper.« Her er disse egenskaber ligefrem materialiserede.

»Folket« er skudt langt tilbage i baggrunden. Almuesmanden bruges i skildringen kun som middel til at fremme intrigen. Han behandles dog som oftest med venlighed; thi gjæsteretten var hellig, den stærkere beskyttede den svagere og den store den lille. Aldrig gik en tigger hus forbi, altid blev der sat frem for ham en ret mad.

Paa baggrund af disse store, enkle seder tegner sig i Homers digtning konturerne af et par skjønne, i kraft af sin renhed mægtige kvindeskikkelser. Først og fremst den vidunderlige jomfru, Nausika, der hjælper Odysseus, da han fra sit skibbrud er drevet iland paa Phaiakernes ø. Hun er den derværende fyrstes datter og skal snarlig holde bryllup. Tidlig om morgenen er hun draget ned til stranden for at tvætte sit brudelinned. Naar dette er endt, begynder hun at spille bold med sine terner. Bolden falder ned lige ved den ved havbredden sovende Odysseus, som straks vaagner. Han faar øie paa de unge, legende Piger, vikler en løvrig gren om sit liv, thi »nøgen han var efter skibbruddets rædsomme kvaler«, og »traadte saa frem som en løve fra fjeld, der i lid til sin styrke vandrer i blæst og øsende regn med gnistrende øine.« Alle ternerne flygter angst og dybt rødmende ved synet; kun Nausika blir staaende som et uskyldens gudebilled. Odysseus tiltaler hende, og hun svarer med at bringe ham en kappe og føre ham hjem til faderens palads.

Sangen om Nausika er noget af det vakkreste, man kan læse. Den er som en hellig hymne til renhed og natur.2 6

Saa er det Andromake, der med taarer i øinene og ledsaget af ammen, som bærer hendes lille gut, tager afsked med sin ægtefælle, Hektor, der skal i striden. Han er iført en straalende rustning med vajende hjelmbusk og vil kysse sin lille søn for sidste gang; men »drengen dog flux med et skrig til den smuktombæltede ammes barm sig klyngede tæt, forskrækket for faderens aasyn, bange for kobberets glans og den viftende heste-haarshjelmbusk«.

Ømt da smiled hans fader og værdige moder tillige,

men af sit hoved paastand da tog den straalende Hektor

hjelmen af glindsende malm og ned paa jorden han den satte,

kyssed sin elskede søn og gyngede glutten paa armen

og i en bøn til Zeus og samtlige guder han udbrød:

Zeus I og I øvrige guder! gid denne min søn maatte vorde

saadan en mand som jeg, høiagtet af folket i Troja,

ligesaa dygtig af kraft og Ilios vældig beherske!

Gid man engang maa sige: langt større han er end sin fader,

kommer fra léding han hjem og blodige vaaben har vundet,

naar han en fiende har dræbt, da fryde sig moderens hjerte!

Talende saa han lagde sin søn i den elskede hustrus

favn, og op til sin duftende barm hun trykkede glutten,

smilende mildt gjennem taarer, det saa hendes husbond med vemod.

Disse plastisk virkende linier, der staar som hugget i marmor, er som en eneste høi, skær forherligelse af familielivet og hjemmet.

Af andre kvindeskikkelser skal nævnes Odysseus' hustru, Penelope, et mønster paa en tro ægtekvinde, samt ammen, Eurikleia, et gammelt tyende, som har levet i hans palads gjennem et helt liv.

Ned fra skyerne skuer nu de udødelige guder paa den aarelange beleiring af Troja. De er stadig uenige om, hvilket parti de skal hjælpe; thi de er alle i høi grad egoister og lægger særlig sin velsignelse over de2 6

stæder, hvorfra offerrøgen hyppigst stiger iveiret. Zeus, den mægtigste af alle guderne, siger saaledes en dag, da de er forsamlede i den gyldne sal, hvor Hebe gaar omkring og skjænker nektar af guldpokaler:

Altid jeg skatted paa jord det hellige Ilios høiest; ei paa mit alter der skorte man lod paa rundeligt offer enten af vin eller damp, den hæder, som guderne times.

Forholdet mellem guder og mennesker er et kontraktsforhold. Mennesket kjøber sig til gudernes bistand ved et større eller mindre offer, og den gud, som an-raabes, er som oftest villig. Stundom kan det hænde, at menneskene ikke er fornøiet med vedkommende guds opførsel. Menelaos opsender saaledes under sin tvekamp med Paris en brændende bøn til Zeus, idet han paakalder gjæsterettens hellighed, som han mener er krænket af sin modstander. Men Zeus hjælper ham ikke; fortvivlelsens raseri bemægtiger sig ham:

Paris jeg vented saa vist for hans nedrige gjerning at tugte; fader Kronion I saa arg som Du er ingen af guder I

Zeus har uindskrænket og ubegrænset magt. Han siger i gudernes forsamling:

I skal lære, hvor vældig jeg er mod samtlige guder. Thi forsøger engang, at I alle kan faa det at vide, hænger fra himmelen ud en kjæde med gyldene ringe, griber i kjæden saa fat, hver gud og gudinde tilhobe, dog skal I ei fra himmelen ned til jord kunne drage Zeus, den øverste drot, I maa hale saa stærkt som I magte; men hvis derimod jeg fik lyst at trække for alvor, trak jeg forsand Eder op med jorden og havet tillige, kjæden jeg surred da fast om den øverste top af Olympen og i den blaalige luft alverden da kom til at svæve.

Denne sin almagt faar han dog sjelden anledning til at benytte efter helt fri vilie. Thi Here, hans hustru og2 6

gudernes dronning, er en viliestærk, lunefuld og intrigant gudinde, som mere end engang svinger tøffelen over hans majestætiske hoved. Ved en bestemt leilighed har han lovet den krænkede Achilles' moder, Thetis, at give Trojanerne seir, indtil hendes søn har faaet opreis-ning. Dette løfte irriterer Here; hun kan ikke dy' sig og overfuser sin gemal mere som en forarget fisker-kjærring end som dronningen for alle guder:

Straks med stiklende ord til Zeus Kronion hun talte:

Hvo blandt guder har atter med Dig, Du skalk I sig beraadet?

Altid det er Dig en fryd, afsondret fra mig og i løndom

listig at fatte beslutning og raad; godvillig Dig lysted

aldrig endnu at betro mig et Ord om hvad Du bestemmer.

Hende paastand skysamleren Zeus gjensvared og sagde:

Stedse min kjære 1 mistænker Du mig og belurer min idræt,

intet Du dog udretter med sligt, for Dig selv saa meget desværre.

Here er idethele en glimrende og ganske vittig type paa en listig, snakkelysten, bagveigaaende hustru, der forstaar den kunst at mestre sin høimægtige gemal. Fuldendt er i saa maade den sang, der skildrer, hvorledes hun bærer sig ad, da hun — i modsætning til Zeus, der staar Trojanerne bi — vil forsøge at hjælpe Grækerne, som i øieblikket ligger under i kampen. Hun lukker sig ind i sit lønkammer i det guldstraalende gudepalads; her vasker og salver hun sig med glinsende olie, »himmelsk og liflig af lugt, saa duftende krydret som virak«.

Da nu gudinden sin deilige hud havde salvet med denne, redte hun haaret og fletted med haand de fagre, de blanke, himmelske lokker, som bølgede ned fra udødelig isse. Derpaa hun hylled sig ind i det himmelske skrud, som Athene selv havde slettet paa væv og rigt indvirket med kunstpragt, fast over barmen med spænder af guld hun hægted det sammen, slynged om midjen sit belte, besat med hundrede kvaster,2 6

ståk saa de kunstige ringe med tre lysspillende perler fast i ørenes huller, fortryllende skjønne de funkled. Derpaa hun hylled om hoved et slør, den stolte gudinde, deiligt og funklende nyt, saa blankt som solen det skinned, og under glinsende fod hun bandt de deilige saaler.

Saaledes udstyret kalder hun paa Aphrodite og beder om at faa laane »smægtende elskov og længsel«. Aphrodite føier hende i hendes bøn og løser sit »rigt-baldyrede belte«:

Der sad smukt indvirket ethvert fortryllende middel,

der var den smeltende elskov, var længsel og gantende tale,

der var den smigrende bøn, som endog bedaarer den vise.

Men Here er endnu ikke tilfreds. Hun svinger sig fra »den kneisende tind af Olympen« ud i luftrummet, flyver »høit over rygningen af de hestebetvingende Thrakers snebedækkede bjerge«, skrider hen over det »bølgende ocean« og kommer tilsidst til Lemnos, »den herlige Thoas' kongsstad«. Her træffer hun søvnguden, »dødens kjødelige brqder,« og beder ham dysse »skysamlerens funklende øine isøvn,« saasnart hun har faaet lokket ham til sit leie. Søvnguden lover at opfylde hendes bøn, og nu først anser Here sig fuldt beredt til at nærme sig majestæten. Hun »svinger sig i en fart op til Gargaros' tind, til toppen af Ida«; her faar Zeus øie paa hende, og »en brændende lyst omhyller hans hjerte«. Here viser sig først — paa ægte kvindevis — saare uvillig overfor hans honningsøde tale, men overgiver sig dog, efterat hans kjærlighedserklæringer er biet saa selvforglemmende hede, at hun faar hele hans noksaa kompromitterende »fortid« at vide. I sin store glæde over hendes deilighed hyller han en purpur-sky om sit leie, søvnen griber ham og Here benytter det gunstige øieblik til at hjælpe Grækerne.2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

Er det ikke paa denne maade, kvinden gjennem alle tider har opført sig, naar hun har villet opnaa noget hos manden?

Denne menneskelighed i tegningen af sine personer er det, som gjør Homer saa monumental. Han viser os menneskenaturen, som den er; én kan være ædel, en anden tapper, en tredie vis, men alle er de mennesker med menneskelige feil og svagheder. Egenskaber, som andre digtere søger at prise, undskylde eller tugte, staar for Homer som uomstødelige, menneskenaturen tilhørende attributer.

Saa menneskelig er Homers opfatning, at endog hans guder har menneskenatur. Mens endnu ingen paa billedkunstens omraade har formaaet at levere et slaaende 'udtryk for den kristne Gudfader, besidder vi i Fidias' portrætbuste af den »alttordnende Zeus« et billede, der i sig forener indbegrebet af alle de forestillinger, som en menneskelig hjerne kan danne sig af ophøiet, majestætisk menneskenatur.

Det er naturligt, at et folk, der i sin histories morgen kunde skabe skikkelser, saa menneskeligt blodvarme og saa enkle i sine konturer, maatte eie betingelser for udviklingen af et rigt og lykkeligt samfundsliv.

Dette rige og lykkelige samfund blomstrede særlig under Perikles og Aspasia — 500 aar efter Homer. Men den gamle barde glemtes ikke; hans digtning var Grækenlands bibel, og han selv staar som en kjæmpe-skikkelse i taage bag det hele statsmaskineri.2 6

ATHEN UNDER PERIKLES.

II. .

Athen ved nattetid. — I morgentimerne. — Stadens udseende. — Torvet. — Folkeforsamlingen. — Kvindernes opdragelse. — Hustruens stilling i familien. — Mændenes opdragelse og uddannelse. — Perikles og hans kreds. — Aspasia. — Dionysosfesterne. — Optogene. — Theaterforestillingerne.

Lad os aflægge et besøg i Athen under Perikles og Aspasia.

Det er nat. Rund og gul seiler maanen frem bag Akropolis, den klippefulde høide ved hvis fod staden ligger i tung søvn. En række af slagskygger kastes gjennem Parthenontemplets søiler frem over det mægtige plateau deroppe, og den tro stadsvagt, kollossal-monumentet af Athene, rager vældig op mod den stjerne-saaede himmel.

Nede i byen ruger mørket. Kun i enkelte af de høieste hustages flader lægger maanen et glinsende skjær. Forøvrigt ikke et lys, ikke et liv, biot nattevinden, som suser. Under platantræerne i Peiræusgaden, en af de fineste promenader, bevæger sig alene endel fakler fremover. De forsvinder pludselig om et hjørne. Det er sandsynligvis en eller anden fornem borger, der vender hjem fra et gjæstebud, ledsaget af sine slaver.

Imidlertid lider Natten, og et svagt, rødligt skjær begynder at farve østhimmelen. De gespenstagtige maaneskygger viger mere og mere for dagens gry, og lidt efter lidt falder det mørke dække for husenes klare konturer og linier.

Athen, »Attikas blomst«, skal have været aller-skjønnest paa denne tid af døgnet, i overgangen fra nat til dag. Et menneske fra vore, dampens og elektrici-

tetens, dage vilde dog næppe tage videre del i denne beundring; han vilde imponeres af de pragtfulde templer og offentlige bygninger, han vilde have vanskeligt for at rive sig løs fra synet af de mange statuer, de træ-beplantede veie, den herlige havn, men han vilde sikkerlig rynke paa næsen af staden som stad.

Intetsteds var der fortog. Spadserende og kjørende, lastdyr og dragere, maatte gaa om og mellem hverandre, ikke uden fare for liv og lemmer. Gaderne, hvoraf ingen var stensat, syntes rent tilfældigt anlagt, uden maal og med; de var trange, ujævne og bakkede, krigede og krogede, som i en syditaliensk landsby. Husene havde sjelden mere end to stokværk og biot vinduer i anden etage; af og til blev et af dem slaaet op, og en tjenestekvinde eller en slave saaes at stikke hovedet ud i den tidlige morgen. Ved indgangsdørene, som var forsynet med thamre«, stod en stenbænk; hyppig ogsaa et laurbærtræ, et alter eller en stenstøtte, forestillende den husbeskyttende Hermes; denne prydedes daglig med friskt grønt.

De mennesker, som først om morgenen var paa benene i Athen, var gadefeierne. Allerede ved halv fire-tiden var de i travl virksomhed med at rense og spule alslags smuds ned i kloakaabningerne (der eksisterede rendestene, til trods for mangelen paa fortog). Saa lukkede en og anden handelsmand op sin bod. Alle kjøbmænd i en og samme gade drev samme slags forretning; det var enten slagtere eller garvere eller bagere eller klædehandlere; aldrig en glasvarehandler eller en papyrus- og skrivematerialiehandler i en gade, hvor der var sandal- og tøffelhandel. Dette stod i sammenhæng med hele stadens inddeling i kvarterer, hvoraf hvert enkelt bar navn efter den vare,

som der forhandledes. Kun de allerstørste gader, de saakaldte processionsveie, hvorigjennem optogene ved de aarlige feste gik, havde særskilte navne. Husnumre var ogsaa en ukjendt opfindelse. En borgers adresse betegnedes ved angivelse af det og det handelskvarter, saa og saa langt tilvenstre eller tilhøire for den og den offentlige bygning eller for det og det tempel.

Som hos alle sydlandske folkeslag var ogsaa i Athen morgentimerne de livligste. Solen var endnu ikke generende og vindueslemmerne kunde endnu holdes aabne. Ved syvtiden var der fuld travlhed i alle gader og det liv, som nu rørte sig, frembød et meget broget skue. Alle husholdninger gjorde sine indkjøb, tjenestekvinder og trælle omringede i tæt vrimmel de kjærrer og lastdragere, som var kommet ind fra omegnen for at afhænde sine varer. Disse raabte og skreg og anbefalte sine sager af alle kræfter; solstegte og halvnøgne stod de der mellem sit kjøkkengrønt eller sinre vindruer og gestikulerede og lokkede, mens kjøberne besaa og pruttede og kanske tilsidst misbilligende rystede paa hovederne. I alt dette mellemhverandre gik saa kvinderne med sine krukker for at hente vand fra brøndene, legte nøgne smaagutter under latter og støi, og spadserede en og anden rig borger, efterfulgt af en slave.

I særlig grad var dog det ved foden af Akropolis beliggende torv, Agora, midtpunktet for al handel og alt liv. Det var den eneste plads i Athen, som ialfald delvis var brolagt. Derhos var her plantet flere rækker pragtfulde plataner og popler, som afgav en vederkvægende skygge. Nogle smukke springvandsanlæg og endel bedækkede pavilloner med stenbænke bidrog til at gjøre Agora til det mest afholdte mødested i den

hele stad. Snurrigt forekommer det os nutildags at tænke paa, at de fleste af disse kjortel- og kappeklædte kvinder og mænd af alle samfundslag og alle aldre gik saagodtsom barbenet og uden hovedbedækning. To venner hilste enten ved at række hinanden haanden eller ved at tage hinanden i hagen eller ved at kysses

— dette sidste dog kun mellem særlig gode bekjendte.

Agora, som var omgivet af en række større og mindre bygninger saasom fængslet og raadhuset, var delt i to store hovedafdelinger, den ene — Pnyx — afgivende plads for folkeforsamlingen, den anden for torvhandelen og forretningslivet i alle dets utallige grene og afarter.

Saagodtsom hver dag var torvdag, men naar det traf til, at ogsaa folkeforsamlingen traadte sammen

— noget, som flere døgn forud bekjendtgjordes ved opslag paa raadhuset — var der et mylder af mennesker, soni stævnede hen gjennem Athens krogede gader, saa man maatte tænke paa en myretue. Det var et folketog eller rettere en folkeudvandring saadan, som vi hos os kun faar det at se paa vore største nationaldage. Der var kjærrer og dragere, lastdyr og fine kjøretøier, der var kvinder og mænd, slaver og smaagutter, tjenestekarle og fornemme borgere, alt i en ustanselig, surrende og summende strøm. Mens middelstandens tusinder spredte sig ud over handelstorvet, begav de fri borgere sig til Pnyx, der laa lidt høiere end det øvrige torv. Man kan danne sig et begreb om denne »stenslettes« omfang, naar man hører, at der i det mindste krævedes 6000 borgeres tilstedeværelse for at en beslutning skulde ansees for gyldig. Man ser endnu den dag idag mærker efter de for de refererende skrivere i klippen udhugne seder.

Ikke ofte i historien har verden kunnet opvise en forsamling mennesker, der som denne — den athenienske folkeforsamling — aandede af skjønhed og umiddelbar livsglæde. Og sjelden har vei saa mange fri borgere været samlet i oprigtig interesse for statens velfærd som her. Dette havde mange aarsager. Først og fremst den, at Attika var et stenet land, kun dækket af et tyndt jordlag. Det krævede meget arbeide af sine bebyggere og fristede ikke synderlig fremmede erobrere. Krig og ufred var derfor sjeldnere i denne landsdel end i de øvrige, mere frugtbare, egne af Grækenland. Følgen var, at indvaanerne havde større anled.ning til at udvikle sine aandelige evner, sit kunst-snille og sine interesser for det almene, end andetsteds. Landet blev mere bygget ved lov end ved krig og herjetog; ethvert menneske blev en levende del af den store statsorganisme. Baade herigjennem og ved den hele statsborgeropdragelse, der blev ungdommen tildel og som vi nedenfor skal kaste et blik paa, kan det forstaaes, at dette lille atheniensiske folk i farens stund havde eiet evne til at slutte sig sammen om det, de kaldte sit, og kraft til at øve det storværk at slaa Persernes horder tilbage ved Salamis og Marathon.

Seirsrusen laa endnu i luften og gav folkeforsamlingen et eget stolt, selvbevidst præg. Man kunde mærke det bare paa den maade, hvorpaa dens medlemmer kastede kappen over skuldrene; der var et fald og en stilfuldhed i hver fold og hver rynke, som fortalte, at de var mænd, der frit og aabent turde se hverandre ind i øinene.

En aandeløs taushed lagde sig over den talrige forsamling, naar den forgudede, legemlig saa skjønne,2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

Perikles pludselig saaes oppe paa talertribunen. Klædt i fineste, høirød eller lysegrøn, silke og friseret efter tidens høieste mode, duftende af vellugtende olier og salver, og med guldbaand om det sorte, kortklippede haar, gestikulerede han fornemt og behersket, mens ordene flød fra hans læber i sobre, snart ildfulde, snart blødt smægtende, sætninger og tirader. Han, den elegante, aristokratiske radikaler, var tidens mand — Atheniensernes beherskede skjønheds- og forstandsideal legemliggjort. Endnu inden det brag af applaus, som han altid aftvang tilhørerne, var forstummet, kunde saa hans modstander og personlige modsætning, Kleon, springe op paa tribunen. Han var den låve, larmende folketaler. Kun iført en grov, halvsmudsig, uforsiggjort tunika, omspændt med et livbælte, tordnede han med skjældsord og drøiheder, tvetydige vitser og fede floskler, mens han alt i ét med sine nøgne slagterarme slog sig paa laarene som for at give sin tale yderligere tryk. Hyppig henreves forsamlingen til stærkt bifald og høi latter, men der var aldrig den ærefrygtfulde beundring, som naar Perikles

talte.

Nede paa handelstorvet vedsidenaf herskede der samtidig et vrimlende liv af den lavere, kjøb- og salgs-lystne borgerstand. Inde i smaa træboder handledes der med alle mulige slags varer, mel og fjerkræ og ost og kjød og korn og vin, og pruttedes der paa skillingen ligesaa hidsigt som paa et moderne fisketorv. Her stod kjøkkenmestre, falbydende sig som tillavere af festmaaltider; her leiedes de letsindige fløitespiller-inder, som aldrig manglede ved et godt og lystigt, atheniensisk gjæstebud; her var pengeveksellererne, her boghandlerne, hvor blandt andet Anaxagoras' værker, skrevne paa papyrusblade, der var viklet omkring en2 6

elegant snittet elfenbensstok — hine dages form for en bog — solgtes for en drachme (72 krone). Her mødtes man i vinkneiperne eller i barberstuerne, her var med andre ord hele Athens handel og vandel koncentreret.

Ligesom størstedelen af handelsfolkene var mænd, saaledes foretoges ogsaa indkjøbene vanligvis af mandlige slaver eller af borgerne selv, sjeldnere af deres hustruer eller tjenestekvinder. Kvindens og husmoderens stilling indskrænkede sig væsentlig til at være børne-fødende. Mens en guts fødsel i et hus betegnedes ved en olivenkrans over gadedøren, berømmelsens og mandhaftighedens symbol, angaves en piges fødsel alene ved en lærredsstrimmel, noget, som vei skulde være et sindbillede paa hendes fremtidige husmoderlige virke, men som heller burde være opfattet som symbol paa det baand, der gjennem hendes hele liv skulde holde hende som en fange i hendes eget hus.

Homer, som i det hele var det græske samfunds-og familielivs store og vise retleder, havde — som vi har set — skildret kvindelige mønsterskikkelser, der vistnok ikke var helt uafhængige, men som dog havde sin fulde frihed inden sit eget magtomraade. Disse kvinder var imidlertid i aarhundredernes forløb gaaet over til at blive noget henimod slavinder. Sin ganske ungdom tilbragte den unge pige inde i fruerburet, Gyneceet, sammen med sin moder og husets tjenestetyende, kun beskjæftiget med at spinde og sy. Hun opdroges til aldrig at spørge, naar der var noget, som hun vilde have rede paa; det gjaldt for ubeskedenhed, og en ung pige maatte fremfor alt ikke være ubeskeden. Hun holdtes strengt afspærret fra den ydre verden og det var kun ved de store feste, at hun fik komme ud og deltage i processionen med stadens andre smaa-2 6

piger. I femten, sekstenaarsalderen blev hun gift og det var ingenlunde en sjeldenhed, at hun paa selve bryllupsdagen saa sin tilkommende husbond for allerførste gang.

Fra nu af begyndte en ny periode i hendes liv. Hun havde at føde børn og holde overopsyn med tjenerskabet. Hermed var hele hendes livs virkefelt afstukket; thi børnenes, det er sønnernes, opdragelse paalaa hendes husbond, og døttrene havde ingen videre oplærelse behov, saasom deres hoveddyder skulde bestaa i beskedenhed og deraf følgende uvidenhed, og deres ungdom smægte hen ved rokken og broderebordet. Men lidt mere frihed kom der dog alligevel ved ægteskabet ind i den atheniensiske kvindes liv. Vistnok maatte hun fremdeles holde sig i fruerstuen, hvor hun jo havde tilbragt hele sin barndom — fruerstuen laa længst tilbage i huset og gjerne i anden etage; men dette hindrede ikke, at hun jo hyppig fandt paa et eller andet paaskud til at aflægge besøg hos naboens hustru, enten for at laane noget til husholdningen eller for at bede om et eller andet raad. Paa den maade var gyneceets forbindelse med udenverdenen ikke fuldstændig af-skaaret og mere end én ung frue, som havde nydt den vanlige, strenge pigeopdragelse, lod sig af sin nysgjerrighed friste til at begaa daarskaber. I almindelighed havde dog ægtemanden en saa stærk tillid til sin hustrus troskab, at han følte sig tilfreds, naar hun om aftenen forsikkrede, at »pengeskrinet var forseglet og gadeporten lukket for natten.« Hermed »lagde de sig som oftest til at sove«, heder det hos en gammel forfatter. »Men det hændte, at den mistroiske ægtemand steg ud af sengen og tog broncelampen, som brændte i værelset den ganske nat, og i sin blotte2 6

skjorte og uden noget paa benene ilte ned ad trapperne for at erkyndige sig om rigtigheden af hendes udsagn.«

Ifølge lovgivningen havde husbonden saagodtsom uindskrænket magt over sin hustru. Han kunde, hvad dag det skulde være, skilles fra hende og befale hende at gifte sig med en anden mand. Hun betragtedes som hans ting,

hans eiendom: hendes liv havde kun betydning, forsaavidt som hun kunde føde sunde børn til slægtens fortsættelse og opblomstring.

Slægts- og statsbegrebet gik som et lysende islæt gjennem hele den mandlige ungdoms opdragelse. Efterat sønnen i de allerførste barneaar havde levet i fruerstuen under opsyn af familiens kvinder, overgaves han til en lærer og kom kun en sjelden gang paa besøg i hjemmet. Han fik undervisning i gymnastik, musik (cithar eller fløite) og grammatik. Homers skrifter var herunder den største opdragende magt. Gutterne maatte lære hele sange udenad. Gjennem ham lærte de, at pligten — pligten i familielivet som pligten i samfundslivet — var hellig. Og deres pligt var absolut lydighed mod statens love. Den gamle digters storliniede fremstilling af en tid og en verden, hvis primitivt enkle konstruktion ligesom fremviste grundbjælkerne i statsbygningen, passede ind i de unge mænds fantasi. De saa her den kloge og krigeriske Odysseus' dyder end yderligere forhøies ved hans alt besejrende længsel efter sit hjem; de oplærtes til i den tro Penelope at se et ideal af en hustru; deres hjerter slog, naar de læste om Nausika, dette ophøiede og dog saa menneskelige billede af jomfruelig uskyld; og de længtede efter at øve en Hektors, en Achilles', en Ajax* bedrifter for at vinde en saadan kvinde.2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

Den mandlige ungdoms opdragelse førte ikke til nogen bestemt stand eller stilling. Under samvittighedsfulde læreres veiledning opøvedes ynglingens legeme ved flere timers daglig gymnastik og udvikledes hans aand ved paahørelse af de foredrag, som filosofer og videnskabsmænd holdt i søilegangene udenfor de store gymnasier. Tyve aar gammel blev han indskrevet som borger af staten; og den unge mands deltagelse i folkeforsamlingen, i de store festlege, kort sagt i hele det offentlige liv, lagde som en sidste haand paa hans uddannelse. Hvis han ikke var formuende, gik han som oftest ind i sin faders forretning eller haandværk; i modsat fald blev han, hvis han ellers viste sig som en forstandig og for det almene bedste interesseret mand, gjerne inden kortere eller længere tid valgt til embedsmand i politi- eller retsetaten.

tVort legeme er ligesaa smidig som vor aand,« har en atheniensisk vismand sagt. Og visselig, — han havde ret. Aldrig senerehen har legemets skjønhed naaet den grad af udvikling som i hine dages Athen. Aldrig har beundringen for legemlig idræt og aandelig sundhed været saa stærk som dengang. Og aldrig har denne beundring givet sig et saa herligt udtryk som i den tids plastiske kunst. Endnu den dag idag staar vi rundt om i musæerne med hatten i haanden overfor de gamle mesterværker.

Man vil saaledes forstaa den bifaldsmumlen, som steg op fra den tusindtallige folkeforsamling, hvergang Perikles, Athens skjønneste mand, besteg talertribunen. I ham var legeme og aand i lige grad udviklet. Fædrene løftede sine sønner paa armen og pegte mod ham med de ord: Saadan»maa Du ogsaa blive!2 6

ATHEN UNDER PERIKLES.

Perikles var ikke personlig, hvad man kalder en »stor mand«. Han var kommet til magten paa et heldigt tidspunkt og havde biot at bygge videre paa den grund, som hans forgjængere havde lagt — Themistokles ved at gjøre Athen til Grækenlands første sømagt, 'Kimon ved kunstnerisk at udsmykke staden, Aristides ved at ordne skattefinanserne. Perikles var ikke mere begavet end nogen af disse, men han forstod som ingen af dem det atheniensiske folkelynne. Ængstelig for sin magt frygtede han for at blive altfor populær, altfor »farlig«, noget, som let kunde munde ud i en ostrakistisk for-visningsbeslutning. Derfor viste han sig saa sjelden som muligt for folket og optraadte kun ved de allervigtigste forhandlinger som taler i folkeforsamlingen. I høi grad ærgjærrig søgte han paa alle maader at formindske Areopagos' og Archonternes magtomraade, idet han gav dem skin af at være aristokratiske institutioner, som var uforenelige med den republikanske statsforfatnings aand. Han søgte at løse alle baand og samle magten i sine egne hænder, noget, som delvis lykkedes ham. Han vidste, hvor let bevægelige og festelskende Athenienserne var, og han forstod at kjæle for deres luner ved pragtfulde optog og kostbare udsmykninger af staden. Engang anklagedes han af en politisk modstander for ulovlig at have anvendt statens penge til endel monumenter, som han havde ladet reise. Perikles tilbød sig imidlertid øieblikkelig at tage alle omkostninger paa sig selv, dog paa betingelse af, at hans eget navn indridsedes paa soklerne. Neil Neil raabte folkeforsamlingen, jublende og grædefærdig i beundring over hans aandssnarhed. Byens navn! byens navn! Og

dermed faldt hele anklagen til jorden.2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

Sjelden har en statsmand følt sit folk saa sikkert paa pulsen som Perikles. Han vidste, at det midt i sin kunstbegeistring og let henførlige bevægelighed var konservativt i sin grund; hele opdragelsen gik jo udelukkende ud paa dannelse af lovlydige borgere. Heraf benyttede han sig med en finhed, som aldrig gav ham en blottelse: han sørgede altid for at have lovens klare bogstav for sig. Og saaledes gik det til, at Perikles ved sin slebne veltalenhed, sin høie dannelse og sit skjønne udseende inden føie tid sad som den eneste og virkelige magthaver i det demokratiske Athen.

Folket maatte beskjæftiges. Før havde krig og ufred fyldt sindene med omsorgsfulde tanker for statens velfærd: nu, da al magt samlede sig hos én mand, maatte fest- og kunstnydelser erstatte interessen for det offentlige. Dette indsaa Perikles og han benyttede sig heraf som en klog politiker.

Billedhuggeren Fidias, som særlig var biet berømt for sin geniale portrætbuste af Homers Zeus og som desuden udførte de fleste af de dengang opførendes statuer og monumenter i Athen, var en af Perikles' nærmeste omgangsfæller. Hans atelier var samlingsstedet for størsteparten af aandens mænd. Hver gang Perikles kom kjørende, stod der gjerne en liden forsamling skuelystne udenfor, og man kan være overbevist om, at beundringen stod at læse i deres øine, idet han gik forbi. Den kreds, som samledes her, var af udpræget radikal aandsfarve. Det var Fidias selv, husets vært, endvidere Perikles, filosoferne Anaxagoras og Sokrates, ikke usandsynligt digteren Euripides og i den senere tid ogsaa en ung, vidunderlig skjøn dame, som skulde faa stor betydning i det atheniensiske borgersamfund.2 6

ATHEN UNDER PERIKLES.

Hendes navn var Aspasia.

Man véd Hdet om hendes barndomsopdragelse. Hun var fra Jonien, hvor de unge pigers frihed var langt større end i Athen. De fik saaledes lov til at spadsere alene paa gaden, og de ansaa det for en skam at være saa uvidende som de unge Athenienserinder. Aspasias fader har visnok været nogetslags filosof eller børneopdrager. I ethvert fald kom den smukke dame til Athen i syttenaarsalderen og bedaarede hele den mandlige ungdom saavel ved sit udseende som ved sine kundskaber og sin aandssmidighed. Det var en bekjendt sag, at kurtisanerne — saaledes benævnedes de fremmede kvinder, som opholdt sig i Athen — og da særlig de asiatiske kurtisaner i alle henseender overgik de indfødte borgerinder. De klædte sig stilfuldere, der var større ynde over deres væsen, de var aandfuldere at tale med, de var med andre ord mere bevidst kvindelige end sine uskyldige, i fruerstuer opdragne, atheniensiske søstre.

Aspasias skjønhed fristede Fidias og hun tjente ham oftere som model. Mange af de storværker, vi har fra hans haand, vilde visselig ikke have seet dagens lys uden hendes medhjælp. Hvad hun forøvrigt i disse aar levede af og hvad hun foretog sig, alene i det store Athen, er uvist. Man tror, at hun gav timer i filosofi og rhetorik. Elever havde hun ikke vanskeligt for at faa; alle vilde nyde godt af omgangen med hende. Selv Sokrates besøgte hende hyppig; han kaldte hende »et mesterværk, sprunget frem af udødelige hænder«.

Perikles var dog den, paa hvem hendes kjærlighed faldt: den skjønneste kvinde og den vakkreste mand. De kom sammen og lærte hinanden at kjende i Fidias12 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

atelier, og det varede ikke længe, inden Perikles tog den beslutning at indgaa ægteskab med hende. Han var forhen gift med en fjern slægtning, med hvem han havde to børn. Men hans hustru var misfornøiet med hans »retfærdige« omgang med statens midler; hun taalte ikke hans stadige, nøgterne niadindkjøb for dagen; hun forstod ikke, at netop denne hans uegennyttighed i folkets øine var en af hans største egenskaber. Det ulykkelige forhold, hvori han paa grund heraf havde staaet i til sin hustru, opløste han nu ved Aspasias mellemkomst; han befalte sin kone at ægte en anden og giftede sig selv med den unge, bedaarende kurtisane.

Fra dette øjeblik blev Perikles' pragtfulde, af søile-gange omgivne, palads samlingspunktet for alt af aand og navn i Athen. Aspasia var paa alles .læber, Aspasia og Perikles: det var stadens fyrstinde, det var stadens fyrste. Hun inspirerede ham til iværksættelse af festligheder og pragtoptog, hun forfattede af og til de taler, han skulde

holde, hun lod ham smykke Athen med monumenter og templer saadan, som verden aldrig havde set det før; hun vilde se ham forgudet af alt folket, og man kan være sikker paa, at hendes hjerte svulmede af stolthed, naar hun sad i vognen ved hans side, mens de kjørte frem gjennem den tætte folkemængde i festoptogene og han kastede kobberskillinger til masserne, og der lød som et jubelbrus af leveraab og tusindfoldig begeistring fra menneskehavet, der lukkede sig efter dem.

Intetsteds i historien finder man vei en tidsperiode, der i saa høi grad som denne var opfyldt af kunstneriske frembringelser og straalende feste. Det var, som om Athenienserne, befriet for den store angst for Perserne, nu efter seiren fandt sin hvile og sin glæde i artistiske2 6

nydelser: aldrig har et land frembragt saa mange geniale mænd i løbet af en menneskealder, og sjelden har kunsten havt et saa forstaaende og velvilligt protektorat som i Perikles og Aspasia.

Det var i vintermaanederne, at de fleste festligheder blev afholdt, særlig de store Dionysosfester, som var indviet til vinens og vinhøstens gud. I almindelighed varede de flere dage itræk og en mængde fremmede kom i den anledning til Athen. Alle værtshuse var overfyldt med udenlandske kjøretøier, paa gaderne taltes der en hel del uforstaaelige sprog, thi helt fra Persien og Egypten kom der folk reisende, og paa havnen laa underligt malte fønikiske og romerske handelsskibe fortøiet.

Allerede ved sekstiden om morgenen var byen ved disse anledninger paa benene. Indvaanerne var i sin bedste puds og det lyste i alle regnbuens kulører af de forskjelligfarvede klædninger. Her spadserede en høitstillet borger i grøn silketunika og citrongul kappe, fulgt af to kjæmpemæssige slaver — som af to paalidelige Newfoundlændere. Hist ilede en nøgen gut afsted i mængden. Dér rullede et bekranset kjøretøi frem om et hjørne, og her hastede en hel familie afsted, faderen holdende sin hvidklædte datter i haanden — hun skulde være med i smaapigernes optog, thi hun bar blomster i haaret. Nogle agtede sig hen at forskaffe sig en god plads ved hestevæddeløbene eller ved brydekampene eller foran gymnasiernes søilegange, hvor digternes værker blev reciteret; andre stævnede til Minervatemplet, hvor den store festprocession skulde drage forbi; atter andre begav sig ud paa landet for at feire dagen i det grønne. Allerede den gamle digter Hesiodos havde besunget landudflugter og skovture. »Naar2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

tidselen blomstrer«, skriver han, »og de lette græshopper kvækker rundt om i græs og busk, da er tiden inde, da er gjederne smækfede og vinen udmærket. Tag da ud i det grønne og opsøg Dig en klippehule j hent saa frem af skræppen Din vin fra Biblos, Din ostekage og kjødet af en kvie, som endnu ikke har baaret; spis saa Din mave mæt, mens Du sidder der i skyggen ved bredden af en rislende kilde, vendt mod den milde vestenvind, — og drik dertil den sorte vin!«

Isærdeleshed var trængselen stærk paa de store gader, hvor hovedprocessionen ved ottetiden drog frem. Naar denne nærmede sig, gik der en høitidelig bifaldsmumlen gjennem menneskemasserne og hyppig strøedes der af den begeistrede befolkning blomster paa veien.

Optoget aabnedes af et vældigt skib, som blev trukket frem af en række pragtfulde heste. Paa dette vajede som en fane skytsgudinden Athenes hellige slør, et kostbart, guldindvirket kunstbroderiarbeide, hvis rige fremstillinger af Athens historiske begivenheder og største mænd var udført af de fornemste familiers døttre rundt om i paladsernes fruerstuer. Efter dette skib stavrede stadens oldinge og ældste kvinder frem med olivengrene i hænderne. Og efter dem kom krigerne med skjold og landser, og dernæst de i Athen bosatte fremmede, bærende hakker paa skuldrene. Saa hørtes en lys, frisk sang fra den mandlige ungdom, hvis hoveder var bekranset; det var sønnerne af sejrherrerne ved Salamis og Marathon, og det var nationalhymnen, de sang: »Pallas! Du stædernes forfærdelige forstyrrer . .« Blodet løb tilskuermassen til kinderne. Det var under et brag af applaus, at yng- lingerne marcherede forbi, efterfulgt af de unge, hvid-2 6

klædte pigers procession, der aabnede sig som et syn af engle.

I alle Athens kvarterer var festlighederne i dette øieblik paa sit høieste. Paa en slette udenfor byen afholdtes hestevæddeløb, ikke langt fra stadens mure fandt leg og brydekampe sted, rundt om i alle gader, i alle smug, var de kjølige vinkneipestuer opfyldt af muntre gjæster, der kappedes om, hvem der hurtigst kunde drikke den af den ferske Chio- eller Biblosvin skummende bolle tilbunds.

Ingen fornøielse var dog paa disse festdage saa eftertragtet som theatret. Det var nemlig kun ved denne leilighed, at skuespilopførelser fandt sted. Og da de indgik som et hovedled i den religiøse dyrkelse af vinens gud — det græske theater er opstaaet af festlighederne til Bacchus' pris — er det kun naturligt, at et saa fællesfølende og loværbødigt borgerfolk som det atheniensiske hegnede om dem som om sine egne børn. Staten uddelte ved denne anledning billetter til alle fattige borgere og dette blev i den grad benyttet — ofte ogsaa af mere formuende folk — at summen ikke sjelden gik op til et beløb af 150000 kroner.

Forestillingerne begyndte om morgenen omtrent samtidig med det store festoptogs afgang og sluttede først om aftenen. For at afholde publikum fra at gaa hjem og spise var derfor vanligvis vin og kage, som bødes om blandt tilskuerne, iberegnet i billetpriserne. Disse var yderlig billige og varierede fra 20 til 40 øre efter siddepladserne. Men saa maa man erindre, at der ikke som i vore theatre var ét eller i det høieste to tusind mennesker tilstede; det hændte, at der var lige op til 30000 tilskuere.2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

Theatret var beliggende paa skraaningen af det pragtfulde, tempel- og monumentklædte Akropolis. I en kolossal halvcirkel var siddepladserne udhugget i den amfitheatralsk stigende klippeflade, og her sad publikum, de tusinder og atter tusinder af borgere og borgerinder, i sit fineste og eleganteste puds. Den del af theatret, som vi benævner parket, kaldtes Orchestra og var helliget koret. Omtrent paa det sted, hvor vi er vant til at se musikkapellets dirigent, var reist et alter — Bacchus' alter — og her var korførerens plads. Scenen, som lignede vor scene, hvilede paa bredder, og indover den saa tilskuerne den høie, blaa, virkelige himmel og i baggrunden det friske, blaa, virkelige hav med skibenes — som det herfra saa ud — bittesmaa, hvidt-skinnende dukkeseil.

I disse omgivelser spillede saa skuespillerne sine roller for et i høi grad kritisk publikum, som dog samtidig var saa fængeligt, saa let henførligt og saa sydlandsk fyrrigt i sine følelser, at det i en og samme akt kunde sidde opløst i taarer og samtidig le, saa spillet for et øieblik maatte stanse, eller bryde ud i et brag af applaus eller i en storm af piben, der ofte endog endte med, at en af skuespillerne joges ud af scenen under en haglskur af appelsiner og figener.

De rollehavendes dragter var stereotype, og man kunde paa forhaand — alene paa klædningen — sé, hvad vedkommende skulde forestille. En konge var altid iført lang, guldbroderet purpurkappe; om panden bar han et diadem, og han støttede sig paa en høi stav af et scepter, hvis øverste spidse endte i en udskaaret ørn. En kriger var kjendelig paa sit skjold og sin hjelm. Den fri borgerinde var iklædt hvid tunika; kurtisanen, det er den udenlandske dame, gul; den

Erik Lie. 32 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

ældre kvinde grøn eller blaa. Landmanden kjendtes paa sin gjedevams, slaven paa sit skjødeskind, slavinden paa sin chemise, der holdtes tæt til livet ved et bælte, og tiggeren paa sine sorte eller brune laser.

Paa grund af den uhyre afstand fra scenen og op til øverste rad (den del af theatret, hvor alle tyede hen i tilfælde af regn: det var nemlig den eneste plads, som var overbygget med tag), havde skuespillerne en art hjelmformede masker med forstørrede ansigtstræk. Disse havde forskjellige udtryk, alt efter rollens karakter. Ialt besad det græske theater 25 forskjellige karaktermasker, 6 for oldinge, 7 for unge mennesker, 9 for kvinder og 3 for slaver. De var gjort af Papyrusbark, og man tror, at de paa indsiden var beklædt med nogetslags metal, der forstærkede skuespillerens stemme. Paa hovedet var anbragt en høi, pyramideformet paryk, som tjente til at forlænge skikkelsen, og, for at ikke en enkelt del af legemet skulde virke i naturlig størrelse, mens de andre dele virkede i overnaturlig, snøredes et tykt panser — omtrent et saadant, som vi nutildags ser paa fægtesalene — om brystet og. omvikledes benene med stive lædergamascher, mens fødderne beklædtes med flere tommer tykke saaler (kothurnen).

En skuespiller var saaledes ingenlunde en let-vint herre; hans bevægelser var tunge og hans gan g møisommelig. Naar det af og til hændte, at rollen foreskrev dans eller lignende, vil man forstaa, at synet maa have været ganske komisk — omtrent som en bjørn i en balsal. Latteren og folkevitsen har ved saadanne leiligheder vistnok ikke undladt at give sig et kraftigt udtryk — isærdeleshed hvis Perikles og Aspasia beærede forestillingen med sin nærværelse, og man troede

at spore et smil i deres ansigter. Da har jubelen været endeløs.

Men hvad gjorde det, at skuespillerdragten var for stiv og besværlig, eller at maskinapparaterne var saa ufuldkomne, at Guderne maatte stige ned fra Olympen i en almindelig kurv, — naar man med himmelhvælvet over sig og havblaanet foran sig kunde give sig hen i en tanke- og følelsesverden, hvor den store kunsts vingeslag suste mod evigheden!

III.

Folkets overtro og låve aandelige standpunkt. — Digterne skrev endnu i Homers aand. — Æschylos. — Hans ungdom. — Hans popularitet. — Hans teknik. — Oresteia. — Medlidenhed er den røde traad i hans digtning. — Den fængslede Prometheus. — De syv mod Theben. — Det centrale i Æschylos' religiøse opfatning. — Homers og Æschylos' Guder. — Perserne. — Religiøsitet og fædrelandskærlighed er Æschylos' hovedidéer. — Hans upopularitet, frivillige landflygtighed og død. — Æschylos og Sophokles. — Sophokles' liv. — Sophokles og Homer. — Læren om den gode samvittighed. .— Kong Oidipus. — Oidipus i Kolonos. — Antigone. — Athens glanstid.

Folkets store masse stod paa et lavt aandeligt standpunkt. Menigmand var i høi grad overtroisk. Han standsede øieblikkelig sin gang henad landeveien, naar han fandt en væsel liggende død i grøften; han spadserede først videre, naar han havde kaste tre smaa stene foran sig. Hvis nogen tilfældigvis kom til at være vidne til en epileptikers fald, spyttede han sig selv paa brystet; det var det eneste middel til at

afvende det onde varsel. Den, som opdagede en orm eller slange i sit hus, byggede et alter paa det sted, hvor dyret var fundet. Det berettes, at en mand, som eiede et melmagasin, fandt en af melsækkene opspist af rotter. For at faa rede paa, hvad dette vei maatte varsle, forespurgte han sig hos Guderne, men disse udtalte sig saa dunkelt, at manden foretrak at lade hele melbeholdningen henligge urørt. En anden havde sat sig i hovedet, at det vilde gaa ham galt, hvis han nogengang satte sig paa en grav eller deltog i en lig-begængelse eller traadte ind i et værelse, hvor der var barsel. Det var, som man ser, en meget primitiv aandelig tilstand, det store folk befandt sig i. Drømmetydere, varseludlæggere og vismænd stod høit i kurs.

Loven og Homer var deres aands himmel. Lydighed mod den første, beundring og tro paa den sidste var deres et og alt. Et godt bevis paa, hvilken streng konservatisme gjennem tiderne havde behersket folkets aandelige liv, er det, at digterne — altsaa de intelligenteste og mest oplyste mænd i landet — under Perikles og Aspasia endnu følte og tænkte i Homers aand. De havde endnu ikke — 500 aar efter den gamle bardes død — fundet paa i nogen nævneværdig grad at opponere mod de traditionelle anskuelser og seder. Ja de hentede endog det stof, hvoraf de skabte sine arbeider, fra Homers samtid og værker.

Saasom stoffet samt den religiøse og sociale betragtningsmaade i hovedsagen var tilrettelagt, maatte de digtere, som vi i dette afsnit skal behandle — Æschylos og Sophokles — væsentlig blive kunstnere med formende og veltalende talent. De laa selvfølgelig himmelhøit over populacens vanlige begrebshorisont, men de skrev begge i en udvidet og udviklet homersk aand.

Æschylos var den ældste. Han var af gammel-adelig slægt og født, aar 525 f. Kr., i Elevsis, sædet for de hemmelige og høihellige præstemysterier. Allerede fra sin barndom blev han saaledes paavirket i religiøs retning og det saa meget mere, som hans fader havde været en ivrig elev og tilhænger af den strenge og alvorlige filosof Pythagoras. Karakteristisk for den aandelige tilstand i befolkningen er den legendemæssige udsmykning af hans liv, at guden Bacchus en dag, endnu mens han var barn, personlig skulde have fremstillet sig for ham og indblæst

ham sin aand.

Hans ungdom faldt ind under de store Perserkriges tid. 35 aar gammel deltog han i slaget ved Marathon og saaredes voldsomt. Senere var han med baade ved Platææ og Salamis.

Hans religiøse sindelag og stærke fædrelandskærlighed forskaffede ham imidlertid i levende live ikke megen popularitet. Vistnok vandt han gjentagne gange seirs-prisen ved de aarlige theaterkonkurrancer paa de store festdage, og vistnok var der i øieblikket ingen anden digter, man heller vilde applaudere til. Men aarene gik; Æschylos var aristokrat, og den politiske strømning gik under Perikles' ledelse i modsat — demokratisk — retning. Derhos var hans digtning gjennemsyret af et religiøst grundsyn, som nok var baseret paa den gamle homerske gudetro, men som var sigtet gjennem intelligentere briller end folkets egne.

Allerde i sin teknik viste han sig som en oprører mod det gode, hævdvundne gamle. Før ham havde der saaledes aldrig været mere end koret og én skuespiller inde paa scenen; han indførte imidlertid endnu én. Paa den maade mindskedes korets rolle og dialogen udvidedes. Grunden til en fri udvikling af den gamle,2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

af Bacchusdyrkelsen udgaaede, tragedie var hermed lagt. Vi vil senere se, hvorledes koret under Æschylos' efterfølgere, Sophokles og Euripides, mere og mere fuldstændig taber sin magt; — i vore dage har vi kun et svagt spor af det gamle kor i vort moderne orkester.

Af Æschylos' 72 arbeider kjender vi biot 7. Af disse danner de tre dramaer, Agamemnon, Choéphorerne og Eumeniderne, den eneste trilogi — det er: én stor handling, delt i tre selvstændige, hinanden indbyrdes belysende, skuespil — som den græske oldtid har levnet. Dette hans hovedværk, hvis titel erOresteia, giver et udmerket indblik i digterens religiøse opfatning. Vi skal derfor kortelig gjennemgaa stykket — og det saa meget mere, som det i sig indebærer hovedlinierne i den ogsaa af andre digtere saa stærkt benyttede mythecyklus, der har sin rod i Homers værker og som spiller under samt efter den trojanske beleiring.

Første del, Agamemnon, skildrer den mægtige hærførers hjemkomst efter den langvarige krig. Idet tæppet gaar op, er det mørkt inde paa scenen. Det er nat i Argos, og kun nogle faa skildvagter paa slotstaarnet skimtes. I ti aar har de nu gaaet her og ventet paa sin herres hjemkomst. Men stjernerne har tændt sig, nat efter nat, og maanen har steget frem og atter svundet — uden noget bud fra krigen . . Pludselig sees en ildflamme at lyse bag bjergene i horisonten: det maa være det tegn, som Agamemnon ved sin afrejse lovede at sende hjemover, naar den hellige Ilions stad var erobret 1 Skildvagterne fortæller, hvad de har set, og, mens dagslyset siver ind over scenen, bliver der liv paa slottet: man gjør forberedelser til til den store erobrers hjemkomst.2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

En dyr forbandelse hviler imidlertid over Aga-memnons slægt. Hans forfædre helt op i den mørke oldtid har ved rædsomme forbrydelser krænket den harmoniske, gode samvittigheds verdensorden, som særlig staar under Gudernes hellige beskyttelse. En saadan krænkelse kræver soning i samme forbryderske art. Agamemnon har for endel aar tilbage offret sin datter Iphigenia for at faa god seilbør, og denne udaad fordrer bod i hans eget liv: hans hustru Klytaimnestra har under hans fravær havt en elsker i en ung mand ved navn Ægisthos. Agamemnon — ægtemanden — bliver nu at rydde afveien, og det er denne skjændsels-daad, som afslutter dramaet.

Anden del, Choéphorerne, gaar endnu et led ned i slægten. Her fortælles, hvorledes den arvede van-skjæbne gaar igjen hos de børn, som Agamemnon har havt med Klytaimnestra. Orestes, hans tyve aar gamle søn, hævner sin moders ugjerning ved at myrde hende samt hendes elsker, Ægisthos. Men dette opfylder ham i den grad med samvittighedsangst, at han næsten bliver vanvittig; han synes at se hunde for sine øine, hunde, der stille truende ser paa ham med bloddryppende «ine . . Han styrter, afsindig og ligesom forfulgt af de hævnende Erinyer, ud af paladset--

Naar vil guderne hæve slægtsforbandelsen? Naar vil deres forbittrelse over den engang begaaede krænkelse af den gode samvittigheds orden ophøre? Eier da ikke guderne nogen barmhjertighed? -

Disse spørgsmaal besvares i den sidste del af trilogien, Eumeniderne.

Som vi ovenfor berettede, sluttede anden del med Orestes' flugt ud af paladset. Han er fra sig af forfærdelse over sin egen daad og forfølges skaansellløst

af de rædsomme Erinyer. Vi ser ham først foran oraklet i Delfi. Dettes præstinde, Pythia, har flygtet af skræk for den rasende bande af onde aander, der, drukne af vin og trætte af at true den unge mand, omsider er sovnet ind i solheden. Apollo viser sig; han tager synderen ved haanden og leder ham hen til sin søster, Athene, der raader ham til at benytte tiden, mens Erinyerne sover, og drage til hendes alter i Athen. Merkurius laaner ham sine hastige vinger, og Orestes forsvinder i luften.

Imidlertid stiger den myrdede Klytaimnestras blodige gjenfærd frem og hidser de søvndrukne Erinyer til at forfølge flygtningen. Disse vaagner, ryster rusen af sig og stormer ud af scenen, bandende, hylende, med udstaaende øine og hængende tunger.

Apollo, som hører larmen af deres opbrud, bliver vred i hu over deres raa opførsel. Han fatter medlidenhed med den forfulgte yngling, overfuser Erinyerne med skjældsord og henviser dem til den dom, som under Athenes forsæde snarlig vil komme til at fældes i Athen.

Scenen forlægges nu til denne stad. Vi ser den unge mand klamre sig til den vise gudindes alter, alt mens Erinyernes vilde bande, der ikke tør nærme sig denne helligdom, skraaler og truer omkring ham. Athene kommer tilsyne. Hun sammensætter en domstol af stadens bedste og klogeste borgere (oprindelsen til Athens høie domstol, Areopagos, lader saaledes digteren udgaa fra guderne selv: den var, hed det sig senere, af guddommelig indstiftelse.) Retsforhandlingerne ledes af Athene, og Orestes tager plads paa de anklagedes bænk. Erinyerne afhøres først; de vil alle have ham idømt den strengeste straf. Apollo fører forsvaret og

foreslaar hans frikjendelse. Ved afstemningen finder man seks hvide og seks sorte flintestene mod hinanden, men retsformanden, Athene, som har to stemmer, afgjør det hele til Orestes' gunst. Erinyerne raser over dommen; men Athene tiltaler dem med blide ord, og det lykkes hende med sin kloge smiger at bevæge dem til at afsværge sit had og blive ordenens og det godes velvillige beskyttere: Erinyerne blir til Eumenider, det er: de venligsindede.

Saaledes ender Æschylos' trilogi Or es teia. Barmhjertigheden seirer over det hjerteløse, det gode over det onde: vanskjæbnen — moira — kan sones.

Medlidenhed er den røde traad i Æschylos' digtning.

I den storladne Fængslede Prometheus finder vi en Titan, som af medlidenhed med menneskeslægten har ranet ilden fra Zeus og givet den til de dødelige, at de kan have noget at varme sig ved i de kolde vintre. Han straffes grusomt ved at smedes til en klippe, fjernt fra alle medskabninger og pint med alleslags martyrintrumenter. Hele naturen beder for ham; floder og nymfer og havgudinder, og alt, som er i luften, og alt, som er paa marken, anraaber ham om at erkjende sit tyveri og tigge Zeus om tilgivelse. Men Prometheus, menneskenes velgjører, svarer — og der er den gode samvittigheds klang i hans stemme: »Jeg følte medynk med menneskene; jeg vilde hjælpe dem.«

I De syv mod Theben finder vi noget af det samme. Her er det den ædle unge pige, Antigone, hvis samvittighed oprøres over Kreons paabud om, at hendes broders lig skal forblive ubegravet som et bytte for aadselfugle. Hun protesterer heftigt og gjør sig rede til selv at jordfæste ham, endskjønt hun véd, det gjælder hendes liv.

Det er saaledes et stykke af samvittighedens historie, Æschylos har skrevet i sine tragedier.

Homers primitive theologi forkyndte, at en udaad var en beklagelig begivenhed; men den var dog ikke værre end, at den som oftest kunde sones med guld. Hos Æschylos er mord en krænkelse af den hellige verdensordens beskyttere, Guderne. Men krænkelsen lader sig ikke her længer sone med guld; den har videre følger: moira —

vanskjæbnen — furierne — forfølger forøveren i hans samvittighed, hvilken først maa forbrænde sig selv i anger og pine, før Guderne giver ham ro og dermed tilgivelse.

Den gode samvittighed er det centrale i Æschylos' religiøse opfatning. Naar den kommer i strid med Gudernes vilie, tager digteren parti for den første mod den sidste. Derfor lader han den geniale, i resignation mægtige Prometheus true Zeus, og da denne, ængstelig for sin egen magt, sender Hermes ned for at mildne den fængslede Titans sind, svarer denne: »Tiden, som altid gaar og aldrig stanser, vil give alting sin ret. Zeus vil aldrig kunne knuse mig.«

Homers Guder var mægtige herrer, men almægtige var de ikke. Vi saa, at de lod sig paavirke af mere og mindre fede offre. Æschylos forringer i end høiere grad deres magt: han sætter i virkeligheden den gode bevidsthed som den helligste lov. I dybeste forstand er dette grundlaget for al religion: man kan aldrig leve et saa smukt og godt liv, at det jo ikke kan leves bedre. Derfor er Æschylos hin tids mest religiøse tragiker.

Næsten i alle hans arbeider er det religiøse element fremherskende. Kun i ét skuespil er hovedidéen en anden.

Dette drama er betitlet Perserne — et drama om fædrelandskærlighed og fædrelandsstolthed: man erindre, at Æschylos jo selv havde deltaget i Perserkrigene. Det er nærmest at betegne som en lyrisk klagesang; handlingen, intrigen, har lidet at sige, men desto mere koret, der gav udtryk for tilskuernes følelser og tanker. Skuepladsen er foran den store konges palads i Susa. Et kor af oldinge synger Xerxes' lov, men der gaar gjennem denne lovprisning et pust af ængstelse: man har intet hørt fra den til Grækenland afreiste persiske hær, og hvad er der vei tilbage af Persiens magt, ifald krigshæren gik tilgrunde . . .?

Mens koret samtaler om dette, træder dronning Atossa, Xerxes' moder, ud af paladset og fortæller om en ildevarslende drøm, hun har havt. Det forekom hende, at hun saa sin søn trækkes frem paa en triumfvogn, der var forspændt med tvende kvindeskikkelser. Den ene af disse var Persien — hun var i persisk dragt — den anden var Grækenland. Den persiske kvinde lod sig godvillig lede, men den græske var balstyrig og væltede vognen, saa Xerxes faldt til jorden .. . Idet dronningen staar og fortæller dette, kommer et bud, som forkynder Perserhærens fuldstændige ødelæggelse. Der er høi lyrisk pragt i denne forkyndelse; som floromvundne faner flyver den forbi vort syn. Atossa og Xerxes' undersaatter ved ingen bedre udvei end at fremmane Persiens skytsgud, Darius' aand. Denne stiger frem, talende alvorlig om, at dette kun er straffen for det persiske overmod; saaledes vil det gaa ethvert folk, som biot har erobring og rigdoms-trang i sinde. Med disse vise ord forsvinder aanden og stykket afsluttes med den slagne Xerxes' hjemkomst og indtog i staden. Der lyder ligesom store, sorgfulde

veraab gjennem luften under hans vandring til paladset; alle mennesker sørger, alle gader jamrer, hele Persien græder . . .

I dette stemningsmaleri ligger Æschylos' fædrelands-stolthed og fædrelandskærlighed skjult. Under de forhaandenværende, indre politiske tilstande, da det demokratiske parti var saa mistænksomt overfor enhver opdukkende populær mand, at selv en Perikles maatte være forsigtig for ikke at faa Ostrakismen at føie, vovede ikke Æschylos direkte at lovprise sit eget land og dets krigere; han maatte gaa den indirekte vei og afspeile sin glæde over seiren gjennem en beskrivelse af Persernes sorg over nederlaget. Digteren er derfor meget forsigtig i sine yttringer om sit fædreland; kun et par steder taler han om, at Grækerne, i modsætning til Perserne, ikke er slaver, men frie mænd, samt bruger han et udtryk som »det stolte Hellas«.

Religiøsitet og fædrelandskærlighed er saaledes de to store hovedlinier i Æschylos' digtning. Hans religiøsitet forskaffede ham en anklage for i en af sine tragedier at have røbet noget af hemmelighederne ved de eleusinske mysterier; hans fædrelandskærlighed frelste ham for klagemaalet, idet hans broder rev tunikaen af ham og viste hans ved Marathon saarede arm frem for de skamfulde dommere.

Saasom han laa himmelhøit over menigmands aandelige — og da særlig religiøse — synsmaader, og saasom han af blod var aristokrat, saa havde han paa den ene side den stædige folkedumhed imod sig og paa den anden det

demokratisksindede parti, hvis unge leder var Perikles. Det hændte saaledes engang under opførelsen af et af hans skuespil, at nogle børn blandt tilskuerne pludselig døde; en anden

gang styrtede *et høit træstillads til jorden. Altsammen blev udlagt som en straf fra guderne, fordi han ikke i et og alt delte den almindelige religiøse folketro. Samtidig hermed blev den høiesteret, som bar navnet Areopagos og hvis eksistens Æschylos havde værget ved henvisning til dens guddommelige ophav, afskaffet af det Perikleiske parti. Alt dette bevirkede, at digteren blev en upopulær mand. Han forlod Athen og drog til Sicilien, hvor han modtoges som gjæst af den kunstelskende kong Hiero af Syrakus. Senere bosatte han sig i staden Gela ved Ætnas fod. Her døde han aar 456, 69 aar gammel.

Nu først gik det op for hans landsmænd, at de i ham havde tabt en stor digter. Ingen sanger fik herefter lov til foredrage hans værker uden — og den samme ære vederfores alene Homersangerne — med en myrtegren i haanden. Hans dramaer blev høitidelig forvaret i et af Athens templer, og en broncestatue reistes over ham. Paa hans gravsten blev, efter hans egen vilie, følgende ord indridset: »Her hviler Æschylos, Euphorions søn. Han fødtes i Athen, han døde i det frugtbare Gela. Skoven ved Marathon og de lang-lokkede Persere vil kunne fortælle om hans tapperhed. De er hans vidner!«

Der er de, som mener, at grunden til Æschylos' frivillige landflygtighed var den, at han, 57 aar gammel, saa sig beseiret i en theaterkonkurrence af den unge Sophokles, og at han i forudfølelsen af, at denne skulde hæve digterarven efter sig, med aristokratisk ridderlighed overlod ham sin plads. Hypothesen er uden tvivl af lidet værd, thi Æschylos skrev flere af sine mest storslagne værker efter denne begivenhed.

Men sandsynligt er det, at nederlaget f høi grad har indvirket paa den aldrende mands sind.

Sophokles kom da ogsaa i virkeligheden senere til at skygge for Æschylos' ry. Han blev dennes fortsætter og kunstneriske overmand. Mens Æschylos' tragedier dels maa betegnes som religiøse korsange — man har følelsen af, at den dramatiske form endnu ligger som indpuppet i Bacchusdyrkelsens fællessange og ceremonier — saa finder vi hos Sophokles den rene, enkle linie i den dramatiske bygning. En tredie skuespiller indføres paa scenen, dialogen faar end yderligere magt og korets rolle svinder ind. Hos den første er alt som en vældig taageverden, hvor skjæbne-guder raader i en graatung himmel, hvor stæder og kongehuse styrter sammen med larm og brag, alt mens klagerne lyder fra Persernes millioner og Prometheus' trusler stiger op af den disige luft; over den andens digtning hvælver der sig derimod en azurblaa, krystalklar himmel; hver menneskeskikkelse staar for éns syn med tydelige konturer som hugget i hvidtskinnende marmor.

Med Sophokles naar den græske litteratur sin høieste blomstring: i hans navn er »Atticismenc inkarneret.

Som sin forgjænger var ogsaa han udgaaet af et rigt og godt hjem. Han fødtes 437 i Kolonos og fik en udmærket opdragelse. Musik og gymnastik var hans yndlingsfag, noget, som blandt andet fremgaar deraf, at han, 16 aar gammel, valgtes til leder af det ynglingekor, som opførte sangen ved de fra Salamis hjemvendende krigere — hvoriblandt, som vi har set, ogsaa Æschylos befandt sig. Han maa tillige have været af megen legemlig skjønhed; thi det fortælles,

at han under recitationerne af Homers værker blev udseet til at forestille den rene og uskyldige jomfru Nausika.

Sjelden har vei nogen ført et saa uplettet liv som Sophokles. Han var i sin ungdom afholdt, i sin manddom elsket, i sin alderdom dyrket. 25 aar gammel skrev han sit første skuespil, og fra det øieblik gik han fra triumf til triumf, belønnedes med alskens tillidsposter og hædredes med alslags offentlige hverv. Den eneste sorg, der timedes ham, var, at hans søn, Iophon, forsøgte at faa ham erklæret umyndig formedelst alder-domssvaghed. Sophokles svarede med at oplæse en scene af sit netop forfattede drama »Oidipus i Kolonos« for dommerne, hvilket havde en øieblikkelig frikjendelse til følge. Digteren døde 405, over 90 aar gammel. Hans minde kransedes af en mængde legender. Man vidste at berette, at han engang ved sin bøn til guderne havde afvendt en pest, at et skibsmandskab havde sunget en af hans sange og derved dæmpet et uveir, og at Eskulapius i høistegen person havde aflagt ham et besøg. Paa hans grav, hvor der hvert aar afholdtes offring, skrev Athenienserne de smukke

ord: »O vedbend, slyng Dig fredeligt om Sophokles' grav; dæk ham stille til med Dine grønne blade. Maatte roser springe ud overalt og vindrueklasser skygge over hans gravsted. Til hæder for den af muser og gratier elskede, vise harmoniens digter 1«

Af de 115 dramaer, som han skal have skrevet, er saagodtsom alle gaaet tabt. Biot 7 af dem er i uskadt stand naaet frem til efterverdenen. Men disse 7 giver et saa klart indblik i digterens følemaade og tankegang, at vi biot behøver at gjennemgaa de vigtigste af dem, og Sophokles digterfysiognomi vil aftegne sig med tydelige konturer.2 6

Som Æschylos gaar ogsaa han ud fra Homer. Emnet for flere af hans arbeider er saaledes hentede fra sagntiden — et drama, »Ajas«, tager ligefrem sine personer fra Diaden, — og den religiøse betragtningsmaade hviler som en høi, flere etagers tankebygning paa den gamle primitive gudelæres grundmur. Det er, som hos Æschylos, den onde samvittighed, der personificeres i Nemesis og Gudernes vrede, og som virker saaledes, at den piner og plager mennesket lig en indvendig ildflamme, der ophører, naar den alvorlige anger indtræder. Da er »Gudernes vrede sonet.« Æschylos indhyllede denne idé i en ofte mystisk billedverden, hvor Guder gled hen over det menneskelige liv lig kollossale taageskikkelser, mod hvem de frygtsomme dødelige knapt vovede at løfte sine blikke. Sophokles sænkede hele denne gude- og billedverden ned i det menneskelige sind og lod den leve som følelser, som moralske rettesnore for livet.

Kong Oidipus begynder med en skildring af en forfærdelig pest, som raser indenfor Thebens mure. Herskeren vil hjælpe den lidende befolkning og afsender sin svoger Kreon til det vise orakel i Delfi for at faa at vide, hvad han bør foretage sig. Svaret lyder, at pesten vil vedblive at rase, saalænge befolkningen ikke, ved at bortjage den gamle kong Laios' drabsmand, har sonet Gudernes vrede. Allerede her i begyndelsen af dramaet ser vi saaledes samvittighedsidéen stige frem. Men den skal ganske anderledes komme til at tilspidses videre udover. Det spørgsmaal opkastes nemlig: hvor er Laios' morder at finde? Ingen i staden kan give besked, ikke et eneste spor har man at holde sig til. Da tilkaldes den blinde olding, vismanden Teiresias. Han udstøder fordømmelser over, at han er født med2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

sit klare fremsyn og beder pent om at faa slippe at svare paa spørgsmaalet. Men pesten raser og tusinder af menneskeliv kan reddes, hvis drabsmanden opspores. Kongen befaler ham at tale. Og vismanden taler, — paaviser og beviser, at det er Oidipus selv, som i sin tid har været den ufrivillige og uafvidende morder. Ved et skjæbnens spil har han til overflod ægtet sin egen moder. Lig et lyn fra klar himmel slaar budskabet ned i Oidipus. Hans hustru og moder tager sig af dage af rædsel, og han selv stikker i dyb fortvivlelse og sorg sine øine ud og gaar i landflygtighed for at lyde det delfiske orakels raad.

Hermed slutter tragedien, og det kunde synes, som om Oidipus ikke behøvede at tage sig sin forbrydelse saa forfærdelig nær, eftersom han havde begaaet den fuldstændig uafvidende og ufrivillig. Sophokles giver os ret heri, idet han i en anden tragedie, Oidipus i Ko lo nos, viser os den gamle konge i landflygtighed, ussel af udseende, bleg og mager af lidelse, men med en uplettet samvittigheds rene majestæt i sjælen. Han ledsages af sin ædle datter, Antigone, der følger ham til hans sidste stund. Han dør stolt og stor og med Gudernes velsignelse over sig. »Som Du hidtil har ledet Din blinde faders skridt«, siger han til datteren, »saa blev nu jeg til gjengjæld den, som ledede Dig.« Han mener, at hun — i lighed med ham selv — altid kun bør føie sin dom i sin egen samvittighed og ikke i sine medmenneskers større eller mindre agtelse.

Dette faderens vise raad følger Antigone i det drama, som er betitlet efter hendes eget navn og som i umiddelbar fortsættelse slutter sig til Æschylos' længere foran omtalte tragedie »De syv mod Theben.« Indholdet af denne var tvekampen mellem Antigones to

brødre, Eteokles og Polyneikes. Begge to falder. Byens raad erklærer, at Polyneikes som oprører og fædrelandsfiende skal forblive ubegravet — »et aadsel for graadige gribbe«. Dette oprører søsteren i hendes

inderste; Sophokles' tragedie Antigone skildrer, hvorledes hun i trods mod paabudet alligevel jordfæster broderen og herfor straffes med levende begravelse. Hun udbryder, idet hun føres bort af vagten:

0 fædrenestad i Thebens land og I Guder fra old I

bort slæbes jeg nu, faar ei blive!

1 Thebens ædlinger, se, hvad lod den eneste, sidste af kongernes slægt nu faar, og af hvem jeg faar den, fordi jeg har agtet det hellige helligt!

Det hellige, den høimodige unge pige har agtet helligt, er sin samvittigheds røst. Det, hun har trodset, er myndighedernes forskrifter.

Saa mandig, saa høi og hellig menneskelig var den religiøs-moralske fordring, som af Æschylos og Sophokles smeltedes ud af Homers menneskeagtige gudeverden: samvittighedens bud skulde af menneskene uafkortet lydes.

Paa grundlag af denne gudeverdens forvandling til biot og bar menneskesamvittighed var det, at litteratur og kunst byggede, da livet i Athen var i sin glandstid. Det var det saavel aandelig som legemlig fuldendte menneske, der forkyndtes som ideal. Fremtiden laa som et blaat hav foran folket, og hvide seilere stævnede som maager mod horisonten. Perikles og* Aspasia stampede monumenter og pragtfulde bygværker frem af jorden — Parthenon, Propylæerne, Erechteion —;2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

Fidias' meisel skabte herlig kunst, som veçden endnu beundrer; det lyste af marmorguder og marmorgudinder paa alle Athens pladse og gader; handelen florerede som aldrig før, og sindene var festlig lette og lyse som selve den himmel, der hvælvede sig over dem.

Det græske folk havde oparbeidet sig en kultur. Der laa tro og haab i luften.

IV.

Æschylos og Sophokles som fordulgte kjættere. — Den yngre generation traadte frem med aabent visir. — Perikles som beskytter af den nye filosofi og digtning. — Perikles' og Aspasias' omgangskreds: Anaxagoras, Sokrates, Fidias, Euripides. — Angrebet paa det bestaaende kom fra to kanter. — Plebeieren Euripides. — Hans liv.

— Mere filosofisk end religiøst anlagt. — Hans forhold til de gamle myther. — Hans kvindeskikkelser. — Hekabe. — Herakliderne.

— Fønikierinderne. — De bønfaldende. — Alkestis. — Medeia. — Hadet til den Perikleiske kreds. — Processerne mod Anaxagoras, Aspasia, Fidias, Perikles. — Forfaldet begyndte. — Aristofanes som Euripides' fortsætter. — Hans liv. — Hans kunst.

— Hans respektløshed. — Kvindernes raads for samlin g. —

Acharnerne. — Freden. — Skyerne. — Slutning.

Man kunde forundre sig over, at en saa helt igjennem fra statsreligionen afvigende anskuelse som den, der kom tilorde gjennem Æschylos' og Sophokles' digtning, blev taalt i et samfund, der som det atheniensiske udelukkende holdtes sammen ved den læresætning i ungdommens opdragelse, som satte lydighed mod loven og ærbødighed overfor Homer som sin første paragraf. Dette har imidlertid sin aarsag deri, at disse

4*2 6

to digtere i formen stod paa det gamle, nedarvedes grund. De havde i sine værker bibeholdt folkereligionens Guder og Gudinder, de skjulte sine anskuelser i sine værkers liv, i sine skikkelsers skjæbne: det ydre skin var biet opretholdt, aldrig var kjætteriet optraadt utilhyllet eller udfordrende.

I de senere aar var der imidlertid vokset op en yngre generation af filosofer og digtere, som ikke forstod sig paa de mange hensyn og som ganske naivt tog bladet fra munden. De gik ikke med paa den almindelige tro, at solen var Phoibos Apollon eller at maanen var Artemis og jorden Kybele; de tillod sig ganske aabenbart at betvivle, at tordenen opstod af Zeus' vrede, og de rystede paa hovedet til den almene folkeopfatning, at Dionysos var den, som hjalp druerne til at modnes. Disse kjætterske naturfilosofer, hvis leder var den berømte Anaxagoras, vilde i en anden ståt, f. eks. i Rom, øjeblikkelig være biet anklaget og sendt ud over grænsen som »farlige for det almene vei«. I Athen var det anderledes: her stod de i al stilhed under den mægtige Perikles' høie beskyttelse.

Som intelligent mand havde han længe følt, at en ny filosofisk retning, befriet for de gamle myther og udelukkende bygget paa naturens love, var i anmarsch, og som klog regent indsaa han det fornuftige i at holde sig tilvens med ungdommen. Aspasia, der var en af naturfilosofiens varmeste tilhængere og ivrigste forsvarere, dannede den bro, ad hvilken forbindelsen og det gode forhold underholdtes med disse unge. Hun samlede i hans palads alle den nye bevægelses mænd; dér saaes Anaxagoras, dér saaes Sokrates, dér saaes Fidias, dér saaes Euripides. I de varme aftener kunde den forbispadserende skimte deres broget an-2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

trukne skikkelser ivrigt passiarende mellem søilegangene, alt mens maaske en cithar eller enslig fløite lød nede fra den store duftende have og maanen langsomt steg op over myrtehækkene.

Ligesom Perikles beskyttede den nye filosofi ved at modtage dens tilhængere i sit hus — han var altfor klog og ængstelig for sin magtstilling til selv ganske aabent at bekjende sig til den, — saaledes gjorde han utvivlsomt ogsaa sit til, at myndighederne ikke skred ind mod de udslag, som den gav sig i litteraturen.

Angrebene paa det bestaaende — saaledes som de i den senere tid havde artet sig — kom fra to hold. Paa den ene side fra plebeieren Euripides, paa den anden fra Aristofanes, den aristokratiske radikaler, som hverken skaanede det gamle eller det nye. Mellem giftpilene fra disse to laa nu det atheniensiske samfund.

Euripides er den første af de græske digtere, som aabent udtalte sin ikke-tro paa de gamle Guder og som frit kriticerede de forhaandenværende sociale tilstande. Han er den oprørske plebeier, som taler sin egen — underklassens — sag. Der er i hans digtning en mangfoldighed af sentenser og tanker, der ikke giver den franske revolutions talemaader noget efter. Etsteds siger han: »Vi er alle født af samme jord, vi er alle éns skabt. Den sande adel er aandens adel, og den skabes ikke af penge.« Et andet sted raaber han: »Slaven er ligesaa god som den frie borger, naar han biot er hæderlig.« Den art sætninger kunde biot komme fra en digter, der var udgaaet af den undertrykte, fattige befolkning.

Han fødtes aar 480 i Salamis. Faderen var kneipevært og moderen grønthandlerske, hvilket sidste ansaaes for noget mærkeligt, da kvinden jo i alminde-2 6

lighed var henvist til indre, huslige sysler. Sønnen blev først bestemt til athlet, hvortil han dog havde liden lyst. Han forsøgte sig istedet som maler, blev senere greben af Anaxagoras' filosofi og slog sig paa digtekunsten.

Han var en stille, indadvendt, alvorlig mand. Man sagde, at han havde aldrig smilet. Det berettes som noget meget sjeldent, at han i aarenes løb havde lagt sig til et bibliothek.

Hans dramaer, som kun langsomt kom til opførelse, forskaffede ham en mængde fiender blandt medlemmerne af det gode selskab. Mere end én gang reiste der sig under forestillingen en saadan storm af piber og hyl, at ordenshaandhæverne maatte lade lokalet rømme.

68 aar gammel forlod han Athen og begav sig til Pella, hvor han opholdt sig som gjæst hos kongen af Makedonien, Archelaos. Det fortælles, at en page ved hoffet raillerede over digterens onde aande — i dette træk røber sig hans låve herkomst — og fyrsten udleverede den uforskammede tjener til den krænkede: denne lod ham piske tilblods. For denne udlevering blev kongen seks aar efter myrdet af pagen Kort tid efter, i 406, døde Euripides. Nogle forfattere paastaar, at han blev sønderflænget af vilde hunde, og det rygte gik i den overtroiske

befolkning, at Zeus' lyn tre gange itraek havde slaaet ned paa den gudsbespottende digters grav.

Man kan forstaa dette had, naar man paa den ene side erindrer, at Athenienserne i sine anskuelser og formeninger i høieste grad var konservative og snevre, og paa den anden, at Euripides ubetinget var den mest »moderne« af de tre store tragikere. Æschylos havde

indført to skuespillere paa scenen og derved bidraget til at mindske korets rolle. Sophokles gik videre og indførte endnu en. Hos Euripides faldt koret næsten væk; det virkede væsentlig kun som musikalsk mellemspil og kunde uden synderlig skade fuldstændig have været sløifet.

Hans radikalisme paa det tekniske omraade bidrog, i forbindelse med en haanlig religiøs skepsis og en skarp kritik af forskjellige sociale forhold, til at skabe ham den hær af fiender, som han efterhaanden erhvervede sig i Athen. Hvorledes lader han ikke Jo — i dramaet af samme navn — tale til Apollo? »Har jeg ikke ret til«, siger han, »at dadle Apollo? Tænke sig, at forlade en ung pige efter at have forført hende! Kan det være en Gud værdigt? Kan der være retfærdighed deri, at de, som har givet love for menneskenes adfærd, selv krænker dem? Jeg sætter, I Guder! at den dag kom, da vi mennesker krævede Eder til regnskab for Eders synder, saa tænker jeg, at Du, Apollo! Du, Neptun! og Du himmelske Herre, Jupiter! nok blev nødt til at plyndre Eders templer til sidste hvid for at betale Eder fri!«

Intet under, at folket følte sig ilde berørt ved en saa uærbødig omtale af sine Guder. Og intet under, at det gode, konservative selskab raste, naar Euripides i sit drama »Iphigenia i Tauris« i al uskyldighed lader heltinden udsaa tvivl om de store Guders alvidenhed. Eller naar han siger, at intet er saa dumt som at tro, at man kan tyde fremtiden af offerdyrenes indvolde eller af fuglenes flugt. Den art sætninger maatte virke ophidsende, og man kan ikke fortænke de gamle samfundsvægtere i, at de betragtede digteren som statens erkefiende.

Euripides var derhos ikke saa lidet af en tørkomiker. Han optræder paa en egen maade respektløs overfor Homertidens ærværdige myther, hvorfra ogsaa han, i lighed med sine to store forgjængere, henter stof til flere af sine arbeider. Hans helteskikkelser er kun helte i mund og klædedragt, deres bravader hviler paa en undergrund af skuespilleri. Modsætningen mellem deres følen og handlen virker derfor ikke sjelden parodisk; man læser digterens stille, satiriske smil gjennem linierne.

Paa baggrund af det gamle samfunds nedarvede traditioner er det saa, at digteren tegner sin generations mennesker. Særlig er hans kvindeskikkelser mesterlige. Her er han naturalisten, som kun bryder sig om livet og ikke om moral eller vedtagne dogmer. Saa lidet tænker, saa lidet arrangør, er han paa dette omraade, at han hyppig end ikke har opgjort sig, hvorledes udgangen paa dramaet skal være. I saa tilfælde lader han — høist praktisk — en deus ex machina komme ned i en kurv og forsvinde med heltinden mod himlen.

I Hekabe fortælles, hvorledes Achilles' gjenfærd stiger frem i samme stund, som Grækerne bereder sig til at drage ud af det erobrede og herjede Troja. Han fordrer, at kong Priamos' datter, den ædle jomfru Polyxena, som nu sammen med sin moder er slavinde og i fangenskab, skal offres som soning paa hans grav. Forgjæves søger moderen, Hekabe, at bøie den kloge Odysseus' sind til medlidenhed, men denne er ubevægelig; Achilles' aand har tait, Achilles maa adlydes. Den unde pige underrettes om befalingen, og den høi-hed, der hviler over beskrivelsen af hendes modtagelse af budskabet, er gribende i al sin enkelhed. Som

en prindsesse gaar hun i døden foran den samlede Grækerhær.

Saa lyder den korte beretning, som herolden Tal-tybios aflægger for Hekabe:

»Jeg skal forsøge at være kold, men under begivenheden fældte jeg taarer. Tilstede ved din datters ofiring var Achaias hele krigsmagt. Achilles' søn, som stod paa høiden, tog Polyxena ved haanden. Jeg stod lige ved hans side. Unge mænd, udvalgt af hæren, omgav Din datter som vagt. Achilles' søn tog det til randen fyldte guldbæger og gød det ud paa jorden samt gav mig tegn til at paabyde stilhed. Derpaa opløftede han den bøn: »Kjære fader! modtag en jomfrus blod som offer. Vær os gunstig i hu, giv os gunstig seilbør paa det, at vi hurtig maa komme til

vore hjem fra Ilions rygende ruiner!« Saaledes talte han. Trak han saa sit slagsværd af skeden og bød ynglingerne at føre jomfruen frem. Men da hun mærkede, at de nærmede sig hende, sagde hun og talte: »I mænd, som har lagt Troja øde! Jeg dør villig, læg derfor ikke haand paa mig, thi modig skal jeg række halsen frem. Men løs mine baand, at jeg kan dø fri. Og det beder jeg, at man i skyggernes land ikke maa kalde mig slavinde, thi jeg er af kongeligt blod!« Der gik en bifaldsmumlen hen gjennem folkemængden, og hærens øverste befol, at der ikke skulde lægges haand paa jomfruen. Nu løste Polyxena sin dragt ved skuldrene og lod linnedet falde ned til hofterne. Lig en statue, skabt af en mesters haand, stod hun der foran hele hæren med nøgen barm. Hun knælte ned og talte det modige ord: »Ser paa mig, I ynglinger! og hvis I vil gjennembore mit bryst, saa hugger til! Men vil I overskjære min hals, saa er jeg ogsaa2 6

dertil beredt I c Achilles' søn betænkte sig et øieblik; thi medlidenheden steg op i ham. Men pludselig tog han sig sammen. Blodet sprøitede og Polyxena faldt. Dog end i dødsøieblikket passede hun paa at falde, som det sig sømmer en kydsk og ædelig Jomfru.«

Efterat have paahørt denne fortælling, svarer den sorgbetyngede moder: »Jeg skal holde maade med min klage, thi min datter gik døden stolt imøde!«

Her er det, som man ser, den sig opoffrende, unge, heltemodige jomfru, som Euripides priser.

Det samme stof er behandlet i Herakliderne, men den unge jomfru, Macarias, handling løftes her endnu høiere i vor beundring, idet hun frivillig offrer sit liv for at indfri et orakelsprogs løfte. Dette lyder paa seir for Athenienserne i en krig mod Argeierne, ifald en ung pige af ædelt blod gaar i døden for dem. Ingen fader vil give sin datter hen, og alle de berømte familiers døttre vægrer sig. Da træder Macaria op for at sikkre sin fædrenestad seiren i det forestaaende slag. Hendes trøstige mod og unge begeistring er skildret med mesterskab.

Ogsaa Antigone i Fønikierinderne er typen paa en sig opoffrende ung kvinde. Istedetfor at forblive i Theben, hvor hun behandles som en dronning og hvor hun snart skal holde bryllup, lyder hun datter-kjærlighedens bud og vælger at ledsage sin blinde, ulykkelige fader, Oidipus, i fattigdom og landflygtighed.

I lige høi grad som Euripides ynder at tegne unge jomfruheltinder, ynder han at skildre trofaste og hengivne hustruer. Den, som engang har læst De bønfaldende, vil aldrig glemme den slutningsscene, hvor Evadne, Capaneus' enke, i sine herligste klæder2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

pludselig stiger frem paa en klippe, beliggende lige ved det baal, hvor ægtefællen endnu forbrændes, og istemmer en tung sørgesang, forinden hun kaster sig ind i flammerne. Der er en saa vild bedrøvelse i denne hustrus sind, en saadan storhed og høihed over hende, at man forgjæves skal lede efter noget lignende i de gamle tiders litteratur.

I Alkestis er emnet et lignende. Alkestis er Admetos', kongen af Pherais, gemalinde. Hun er et ideal af en hustru og en moder. Gang paa gang viser digteren os hendes ømme kjærlighed til børn og hjem og ægtefælle. Dog, hun offrer sig tilsidst for at opfylde et orakelsprog og derved frelse sin gemal fra døden. Men hendes hengivenhed belønnes, thi Herakles som tilfældigvis kommer til Admetos paa besøg, kjæmper med Døden og river Alkestis ud af hans sorte arme.

Det er dog langtfra saa, at Euripides udelukkende tegner ædle kvindeskikkelser. Nei, han havde selv i to ulykkelige ægteskaber lidt og set saa meget, at det maatte give sig udtryk ogsaa i hans digtning. I Medeia skildrer han en bedragen hustru, som hævner sig saa storladent og lidenskabelig rovdyrmæssigt, at man er i tvivl om, hvorvidt man skal anse hende for en furie eller en af verdenshistoriens heltinder. For det første forgifter hun sin rivalinde, Glauke, samt hendes fader, Kreon, konge af Korinth. Men ikke nok hermed; for ret at ramme sin utro mands hjerte, dræber hun ogsaa sine egne, med ham avlede, børn. Digteren er saaledes ingenlunde en ensidig kvindeforguder; han har i høiere grad end sine forgjængere forstaaet lidenskabernes væsen, og, da den mest interessante lidenskab er kjærligheden, blev det fortrinsvis denne, der blev hoved-2 6

emnet for hans skrifter. Han blev kvindernes fremstiller — samtidig deres forsvarer og deres anklager.

De tidligere digtere havde tegnet mange skjønne kvindeskikkelser, men i det hele og store ansaa de kvinden som mændenes tjenerinde.

Det bør sig manden udenfor at herske,

men kvinden sidde smukt og stille inden hus —

heder det i Æschylos' »De syv mod Theben«. Og i Sophokles' »Ajas« siger helten til sin hustru Tekmessa:

Kvinde! Taushed er kvindernes pryd.

Euripides lod det smukke kjøn spille en mere fremtrædende rolle. Han lod dem tale, som de fandt for godt, han lod dem leve, som de vilde, han lod dem hævne sig med sin hele lidenskab. Medeia præker ligefrem moderne kvindeemancipation; hun klager over kvindens retløshed i ægteskabet og fordrer, at hustruen ligesaavel som manden skal kunne forlange skilsmisse. Naar man betænker, at disse doktriner endnu i vore dage vækker modstand, saa kan man forstaa, at de vakte raseri i oldtidens Athen. Havde ikke Aspasia værnet om kvindernes ret, og havde ikke digteren staaet under Perikles' beskyttelse, saa var Euripides vistnok øieblikkelig biet landsforvist som samfundsfiende.

Hadet til den nye retning vendte sig snart til personlig forbittrelse mod dens repræsentanter. Der skumledes om fordærvelse af ungdommen, der hviskedes om aabenbar vantro, der skreges op om idealernes forfald. De mange rygter slog ud i bestemte anklager, og i løbet af faa aar blev man i Athen vidne til en2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

række store processer, som alle havde den nys filosofis ødelæggelse til formaal.

Anaxagoras stilledes først for retsskranken og dømtes for gudløshed til landsforvisning og fem talenter i bøde.

Efter ham søgte man at ramme selve Perikles ved at udsprede skammelige rygter om hans hustru Aspasia; man beskyldte hende for et lastefuldt liv og sigtede hende for at have en slet indvirkning paa sin høie gemal, noget, som gamle folk bestyrkede, idet de paa-stod, at han nu langtfra var den gode og uegennyttige magistrat som i fordums tider. En vakker dag sad ogsaa hun paa anklagebænken for respektløshed overfor Guderne. Efter en glimrende forsvarstale, som hun selv holdt for dommerne, og efter et forklarende indlæg af Perikles, blev hun frikjendt; men fra den dag var hun i folkemeningen brændemærket: det gode selskab vendte hende ryggen.

Det var imidlertid endnu ikke lykkedes samfunds-vægterne at slaa Perikles' popularitet til jorden. Efter den tildels frugtesløse anklage mod hans hustru, forsøgte de at naa ham ad en anden vej: de anklagede den tredie stormand i hans omgangskreds, Fidias, for krænkelse af den religiøse lov, fordi han paa Athenestatuens kjæmpemæssige skjold havde fremstillet sig selv og Perikles blandt de mod Amazonerne kjæmpende Grækere. Saadant var helligbrøde: thi man maatte ikke sidestille et dødeligt menneskes ære med en udødelig Guds eller Gudindes. Paa basis af denne anklage blev den berømte billedhugger dømt i landflygtighed, og hans beskytter, Perikles, blev betragtet som hans medskyldige.

Nu var slaget næsten vundet: det gode selskab havde opnaaet at jage alle sine store mænd af landet ;2 6

ATHEN UNDER PERIKLES.

republikkens første embedsmand var biet plettet paa æren og hans frue mistænkeliggjort!

Hvilken velkommen begivenhed skulde det ikke under disse omstændigheder blive, at den sorte pest pludselig begyndte at rase i Athen! Thi nu kunde man endelig faa ram paa selve Perikles: man gav ham skylden for pestens herjinger; han havde foranlediget den Peloponnesiske krig, og han var derfor aarsag i, at saa mange mennesker i den hede sommer havde pakket sig sammen indenfor stadens mure.

Perikles blev anklaget, og hans godser konfiskeredes. Efter dommen trak han sig tilbage til privatlivet, men

forefandt pest rundt om i sin familie. Hans søster, hans ældste søn og flere af hans bekjendte rykkedes bort, han begyndte at føie sig ensom og forladt . . . Da pesten ogsaa tog hans yngste søn fra ham, brød den altid beherskede mand sammen. Han, som aldrig havde vist et tegn paa sindsbevægelse og som altid havde været den korrekte embedsmand, holdt sig opret og udtryksløs under forberedelserne til jordfæstelsen; men da liget skulde bæres ud af døds-huset og han selv skulde kranse den døde ynglings hoved, brast han ud i en krampagtig hulken. Fra den stund gik han ikke mere ud af sit palads; han var en brudt mand; faa maaneder efter reves han bort af pesten.

Med ham var »den Perikleiske kreds«, som i over en halv menneskealder havde beskyttet den græske litteratur og kunst, ødelagt. Forfaldet begyndte, nedgangens tid var i anmarsch.

Men den nye tids sæd var saaet. Uærbødighed overfor de gamle traditioner og myther, vantro overfor Guderne, kritik overfor samfundsforholdene, sporedes i2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

alle lag. Og det mærkeligste ved det hele var, at det konservative og aristokratiske partis fornemste repræsentant i digtekunsten, Aristofanes, var den respektløseste af dem alle. Han gav tonen an, han var i virkeligheden den, som brød vei for trangen til offentlig diskussion om de samfundsnedbrydende theorier. Forsaavidt som den nye filosofi og forskning inderst inde var baseret paa respektløshed, maa Aristofanes betegnes som Euripides' nærmeste efterfølger og fortsætter. I hans digtning smiles, grines, haanes, spottes og spyttes der ad alt bestaaende; intet staar for digterens sarkasmer, hans spydigheder, hans ironi.

Man ved meget lidet om denne den yngste af de græske digteres liv. Man tror, at han fødtes i Athen i 452 og at han døde i 386, 68 aar gammel. Han var af høiaristokratisk byrd og eiede, fortæller nogle forfattere, en eiendom i Ægina. Det er omtrent al den kundskab, man har om en af verdens vittigste digtere.

Af 54 komedier, som han skal have forfattet, er der kun levnet os 11. Naar man gjennemlæser disse, vil man mindre beundre Aristofanes som formende kunstner end som de vittige, ofte drøie, indfalds uforlignelige mester. Han formaar ikke at spænde en enkel handling i en fast ramme; hans komedier bestaar af mange handlinger, af mange glimrende enkeltheder, af en mangfoldighed af scener; de virker sammensat, opdelt, stykke- og brokkevis, noget, som forøvrigt har sin grund deri, at en moderne læser har vanskeligt for at forstaa alle de hentydninger til hin tids daglige liv, hvormed de er opfyldt.

I høiere grad end nogen af sine forgjængere tog han direkte fat paa sin samtids social-politiske tilstande. Man kan biot forbauses over, at myndighederne ikke2 6

ATHEN UNDER PERIKLES.

nedlagde forbud mod opførelsen af hans komedier. Havde han ikke været af aristokratisk oprindelse og havde ikke hans giftpile væsentlig været rettet mod den nye tids opdukkende fænomæner, var forestillingerne visselig ikke biet taalt saa længe, som de blev, nemlig til de 30 tyranners herredømme.

Alene en dekadenceperiode kan tillade yttringer som Aristofanes' om menigmands religion. Da en af hovedpersonerne i »Fuglene« truer gudernes sendebud, Iris, med døden, forefalder følgende replikskifte:

Iris

Men jeg er jo udødelig!

Den anden

Det hjælper ikke, Du skal dø alligevel!

Og da Iris dadler ham for hans bespottelige tale, svarer han: »Jeg skal sige Dig noget.' Hold op med Dit dumme snakl Tror Du, jeg er en slave, som lader sig skræmme af trusler fra Zeus?« I samme komedie forekommer det berømte sted, hvor Prometheus forbereder sig til at fortælle noget, som han ikke ønsker, at Guderne skal høre, og i den anledning slaar en sol-skjærm op over sit hoved.

Digteren spotter det suveræne folk i følgende linier i »Ridderne«: »O folk! Du er en mægtig konge. Alting skjælver for Dig, men Du ledes afsted ved næsen. Du vil smigres og Du vil bedrages. Du hører paa folketalerne

med aaben mund, og Din sunde sans løber lybsk.« Ja selv den hellige folkeforsamling vover han at drive en grusom gjøn med. Han beskriver den som en uordentlig, skrigende, forvrøvlet hob mennesker, noget, som han forøvrigt ikke havde saa lidet ret i;2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

thi folkerepræsentationen var efter Perikles' død i høi grad sunket i værdig forhandling. Dens medlemmer var lidt efter lidt biet opblandet med »kunstige« borgere, det er: frigivne slaver, og da de fornemme desformedelst trak sig tilbage, maatte man ved daglige diætpenge fra 1 til 3 oboler lokke individer fra den fattigere befolkning for at skaffe de 6000 repræsentanter, uden hvilke enhver beslutning var ugyldig.

Det frækkeste var dog, at han stillede samtidens bekjendte mænd lyslevende frem paa scenen. I »Froskene« sad publikum som vidne til en samtale mellem Æschylos og Euripides, hvori den sidste hudflettes som en ynkelig, ungdomsfordærvende pjalt af en poet. I »Hvepsene« spotter han over Alkibiades' stammende tale, i »Ridderne« omtaler han Kleon som en foragtelig middelmaadighed, i »Acharnerne« beskylder han Perikles for at staa under sin hustrus tøffel og for at have kastet Grækenland ud i den Peloponnesiske krig udelukkende af personlig egennytte.

Man kan tænke sig, hvilke lækkerbidskener alle disse personligheder og hentydninger var for tilskuerne!

Hvad pressen i vore dage er for os, var Aristofanes' komedier i hin tid for Athenienserne. De sidste tyve aars aandelige gjæringsperiode havde jo aflagret en lang række af »brændende spørgsmaal«. Det var kvindeeman-cipationsidéen, og det var den evige fred, og det var den frie kjærlighed, og det var den ideale fremtids-stat, og det var religiøse stridigheder — akkurat som i vor tid. Alt dette blev udleet, parodieret, forhaanet, bespottet og satiriseret over i Aristofanes' digterværker. I Kvindernes raadsforsamling viser han os en utallighed af kvinder, udklædte som mænd. Med kort haar og skjæg paa hagen styrter de ind paa Pnyx.

Under en forfærdelig forvirring omkalfatrer de lovens paragrafer, vedtager de kommunismen, proklamerer de lighed mellem det skjønne og det uskjønne ydre udseende o. s. v. o. s. v. I »Acharnerne« bebreider han Athenienserne deres krigsgalskab. I Freden lovpriser han fredens velsignelser: En person ved navn Trygeus stiger op til himlen paa ryggen af et insekt for at spørge Jupiter om grunden til, at han nu i saa mange aar har ladet krig og ufred rase i det atheniensiske folk. Ved indgangen til himlen træffer han Merkurius, som for tilfældet viser sig som en gammel, grætten portner. Det lykkes dog at indsmigre sig hos ham, og Trygeus erfarer, at Guderne, træt af de splidagtige Grækere, har flyttet saa fjernt bort, at de ikke kan høre de bønner, som opsendes til dem. Før sin afreise har de imidlertid, røber Merkurius, indespærret Freden i en dyb grotte og overladt den himmelske regjering til Krigen, som allerede er fuldt optaget med forberedelser til at støde alle Grækenlands byer iknas i en uhyre morter. Saasnart Trygeus faar dette at høre, skynder han sig at sammenkalde alle græske folkeslag for at befri den i grotten indesluttede Fred. Bevæbnet med spader og hakker og tougværk samler disse sig. Men alle er ikke lige ivrige i arbeidet. Lakedæmonerne er villige, mens Argeierne er dovne og utilfredse — de modtager nemlig stikpenge af det parti, som ønsker krigen opretholdt o. s. v. o. s. v. Tilsidst lykkes det dog at aabne grotten, og Freden træder ud med den af deilige frugter bekransede Høst ved sin side.

Den nye filosofis tilhængere var særlig Aristofanes' fiender. I Skyerne gjør han dem til gjenstand for sin lystige latter. En brav bondemand har en søn ved2 6 ATHEN UNDER PERIKLES.

navn Phidipiddos. Denne er greben af tidens fest- og fornøielsessyge og bruger alle faderens ærligt optjente penge til hesteväddeløb, kvinder og vin. Faderen holder paa at ruinere sig paa grund af sin elskede podes forlystelser, og i sin store nød finder han paa, at sønnen bør henvende sig til filosofierne — de, som jo giver sig ud for at kunne forklare verdens tilblivelse, og som mener at kunne bevise alt mellem himrftel og jord — for at lære den kunst, at undgaa at betale sin gjæld. Ja, sønnen begiver sig afsted. Han træffer den vise Sokrates siddende i en af de fletværks kurve, hvori Guderne heistes op og ned paa scenen. Sokrates underkaster ham først en kort eksamen i den filosofiske videnskab, men bondesønnen er fuldstændig uforstaaende: han vil biot vide en

eneste ting i verden — hvorledes man kan slippe for at betale sin gjæld; det maa dog en saa berømt filosof kunde sige ham. Men Sokrates maa give sig paa dette; hvor mange ting han end kan bevise, og hvor mange ting han end forstaar sig paa — overfor denne dumme bondegut maa han give tabt! . . .

Aristofanes' komedier lader sig vanskelig gjengive. Thi deres karakter og farve beror paa den rigdom af løsslupne drøiheder og pudsige indfald, hvoraf de er sammensat.

Med ham blev ordet frit i det græske aandsliv. Mundkurvsystemet var brudt.

Den gamle tid — Homer og loven — var forbi. Tvil og forskning, diskussion og videnskab, aabnede nye horisonter og skabte nye mænd.

II.

ROM UNDER AUGUSTUS.

I.

Perikles og Augustus. — Rom verdens herskerinde. — Den romerske ståt som en eneste stor handelsforretning. — Hvad naaes kunde, var naaet. — Slappelse indtraadte. — Roms udseende. — Gadeliv. — Samlingspladse. — Forum. — Boghandlerbutikker. — Livet paa de fine promenader. — Damerne og deres opdragelse. — De slappe seder. — I byens omegn. — Luksus.

Perikles og Augustus frembyder lighedspunkter i mere end en henseende. Begge var smukke og intelligente. Begge regjerede over et rige i dets høieste blomstring. Begge forstod at omgive sig med kloge raadgivere. Begge søgte at bevare skin af at være folkets ærbødigste tjenere, mens de i virkeligheden var dets herrer og herskere, og begge vidste til dette endemaal at benytte kunsten som sit største middel: ingensinde har en befolkning været saa festlysten og skuespilsyg som den atheniensiske under Perikles og den romerske under Augustus, og ingensinde har en hovedstad set en saadan ødselhed, en saadan opbyden af pragt og rig udsaaen af herlige byg- og billedværker som den græske og romerske under disse to mænds herredømme. Begge var mestre i at smigre for massen,7 2

og begge indsaa, at et folk med kvinder paa skjødet og bægre i hænderne var let at regjere.

Rom var imidlertid en stad med ulige større forhold end Athen havde været Den da bekjendte verdens grænser var ved stadige erobringer og planmæssig kolonisation biet betydelig udvidet; hele det sydlige Europa, fra Gibraltar i vest til Kaukasus i øst, fra Donau i nord til Nordafrika i syd, var samlet under en eneste, vidtforgrenet administration, der havde sit centrum i den evige stad. Ingen anden by kunde maale sig med Rom; Athen var forlængst svundet ind til en liden universitetsby, og Karthago laa knust i sine ruiner. Rom var med sine halvanden million indvaanere verdens herskerinde; her var al social og politisk magt samlet, her var civilisationens brændpunkt, her strømmede alt liv sammen fra det udstrakte riges mest forskjellige og fjerne regioner lig blodaarer til et hjerte.

Den var en kjøbmandsstad med kjøbmandsinteresser. Forretningernes stadige udvidelse var den ledende idé i statsstyreisen. Til det øiemed befor krigsskibe alle have og underlagde de sig alle kyster, og kastedes hære paa hundredetusinder ind over de germanniske og galliske grænselande, umiddelbart efterfulgt af en hærskare af befalings- og embedsmænd, som i en fart sørgede for at bringe de erobrede folk ind under den romerske administrations vældige haand. Handelsforbindelser og nyt marked, det var løsenet; derfor brød de sig som oftest ikke det mindste om at tvinge de underkuede til at skifte sprog eller antage en anden religion end den, de havde.

Kolonisationen gik ud paa at dyrke markerne og pleie det nye lands naturlige frembringelser, saa Rom kunde høste profitten.

ROM. UNDER AUGUSTUS. IOI

Tanken paa Romerstatens materielle tarv sporedes paa alle omraader. Rom først og Rom sidst. En Romer var et andet væsen end andre mennesker. Var han derhos en rig og fornem mand, en patricier, betragtede han sig som staaende over alt i verden; han var endog berettiget til at dyrke sine Guder paa en vidt forskjellig, ceremoniel maade end den mindre fornemme plebeier. Religionen var fortrængt af stats- og fædrelandsideen: kun de ydre former var tilbage. Folket var overtroisk, men ikke religiøst. Opdragelsen var gjennemsyret af tanken paa

Romersamfundets magt og velstand; man lagde mindre an paa at udvikle en gut til et selvstændigt og personligt menneske end til Ai brav statsborger, man lod ham øve sig gymnastik og vaabenøvelser mindre for at styrke hans legeme end for at uddanne ham til en dygtig soldat. En selvtilfreds og usmagelig chauvinisme var resultatet.

Imidlertid kom den dag, da Romerstaten havde fæstnet sit herredømme i alle de erobrede lande: hele verden laa for den evige stads fødder.

Næppe har et rige havt en saa uhyre udstrækning, og aldrig har et herrevælde været saa energisk administreret. Ligesaa dygtig som den romerske kjøbmand var til at føre sine bøger og holde orden i sine forskjellige forretningsafdelinger, ligesaa forstaaelsesfuldt vidste de herskende stats- og embedsmænd at organisere de nye provinser, saa de blev et med Romerstaten.

Riget havde favnet alle verdens lande mellem sine arme, og nu var der pludselig ikke flere handelsforbindelser at stifte eller nye markeder at underlægge sig. Alt, hvad naaes kunde, var naaet og frugtbargjort. Tiberen var fuld af skibe, hvis master laa tæt som en skov. Der kom kostbare tæpper fra Persien og ædel-

stene fra Armenien og det sorte hav; der kom marmor fra Paros og korn fra Nordafrika; dadler indførtes fra Egypten og skinker fra Iberien; sjeldne blomster hentedes fra Orienten, stoffer importeredes fra Baby-lonien--De romerske handelslagere fyldtes, nydelserne steg i raffinement.

Hvad skulde de praktiske Romere nu finde paa, naar der ikke længer var erobrings- og krigsforetagender igjære, og naar man ikke længer havde udsigt til end yderligere udvidelse af forretningerne?

En almindelig slappelse indtraadte i forholdene. Alle overgav sig til nydelse af det erobrede.

• Denne slappelse var det, Augustus udnyttede til at spille den ganske politiske magt over i sine egne hænder. Folket var kommet til det punkt, at det sad med kvinder paa skjødet og bægre i hænderne: det lod sig nu let regjere.

Vi vil kaste et blik paa Roms udseende og brogede liv i denne slappelsens tid.

Gaderne var smale og smudsige; de bredeste var som det nuværende Roms Corso. Husene, som i det høieste havde fire etager, var uregelmæssigt byggede; facaderne ståk ofte langt ud i gaden, og vinduerne var anbragte mere efter bekvemmelighedshensyn end efter skjønhedens og symmetriens regler. Et sad høit oppe, ét lavt nede, ét var stort, et andet lidet. Første etage var aldrig forsynet med vinduer, antagelig af hensyn til tyve og røvere, som gjorde staden utryg om nætterne. De huse, hvis forside var udstyret med søilegange, benyttedes vanligvis til allehaande butikker og udsalgssteder: barberstuer, vinkneiper, boglader, vekselerere og andre. Forretningsgaderne var fyldt til trængsel af spadserende og handlende, hvis raab og skrig blandede

sig til en ubeskrivelig larm. Det var ikke nogen sjeldenhed, at om vankende barberere med stole paa ryggen modtog kunder og udførte sit arbeide midt i al denne menneskevrimmel.

Hundrede sprog surrede og summede én om ørene. Alle sorter hudfarve, fra Asiatens gule til Araberens kobbermørke og Gallerens hvide, gled forbi éns blikke. Alslags klædedragter, fra Afrikanerens lyse Burnus til Germanerens brune kjortel og den fornemme Romers purpurrøde kappe, strøg som i et panorama forbi. Dér førtes en elefant afsted af sorte slaver; den skulde antageligvis til cirkus. Her svingede en afdeling af keiserens livvagt med blinkende spær og landser om hjørnet mod Kapitolium. Saa kom en ung Indier med endel bogruller under armen, og vedsidenaf ham trak en handelsmand en fiskekjærre gjennem trængselen. Lidt længere borte skimtes endel elegante militære af et eiendommeligt udenlandsk udseende; det er ambassadører fra fjerne lande, kanske endog fra de bretagniske kyster . . .

Om morgenen var den lige nede ved Tiberen beliggende store gymnastikplads, Marsmarken, samlingstedet for

det fornemme romerske selskab. Her foretoges legemsøvelser, her kappedes man i vaabenleg, i svømning, i vognkjørsel, under det tilstedeværende publikums bifald. Senere paa dagen, naar solen fik mere magt, spadserede man i byens mange parkanlæg, mellem plataner og laurer og hvide statuer. Forretningsfolk begav sig gjerne ned paa torvet, Forum, som dannede byens centrale punkt og hvor handels-og børslivet pulserede. Det var stedet for de aller ferskeste nyheder og efterretninger fra rigets fjerneste grænser. Var der regn i Øvre-Egypten, jordskjælv iROM. UNDER AUGUSTUS. IOI

Lilleasien; opstod der opstand i de legioner, som laa ved Rhinen, eller indtraadte der nogensomhelst ændring i Partherkongens stilling til Rom, — faa dage efter blev plakater opslaat og talte man derom paa Forum. Her holdtes de politiske taler, her ivrede aislags spekulanter, her spilledes der om formuer, her. blev man rig, her blev man fattig, her afgjordes mere end én gang verdens skjæbne.

I de til Forum førende, livlige gader og strøg laa de fleste papir- og boghandleres butikker. Paa lang afstand kunde man kjende dem paa de kulørte plakater, der hang udenfor indgangsdørene og hvorpaa de digteres navne, hvis værker var at faa tilkjøbs, var malet. Steg man indenfor, vilde man finde flere litterært interesserede Romere samlet i en klynge borte ved disken. De er i ivrig passiar om et netop udkommet digterværk og fortaber sig saa fuldstændig i sin tale, at de knapt nok husker paa at træde tilside for en dame, som kommer ind for at kjøbe Platons bog »Staten«. »Hun kjøber den udelukkende,« hvisker en af de tilstedeværende, som tydeligvis véd, hvem hun er, »for i den gamle filosofs frie anskuelser om ægteskabet at finde en undskyldning for sin letsindige opførsel.« Efter hende kommer endel halvvoksne gutter, som skal have bøger til skolebrug, og umiddelbart efter en bleg og mager yngling, som kjøber en bog Papyruspapir. Det er en af Roms unge poeter . . Længere inde i lokalet skimter vi en mængde slaver, som er beskæftiget med afskrivning — hine dages form for trykning. Nogle af dem hefter de beskrevne papyrusblade sammen til bogruller, andre pakker dem sammen til ekspedition, og atter andre paaskriver bestillernes adresser--ROM. UNDER AUGUSTUS.

Naar solen begyndte at helde og skyggerne blev lange, flyttede livet sig fra den indre by til de store promenadealleer i udkanten. Særlig var Porta Capena og den Appiske vei yndet. Det fornemme selskab satte hverandre regelmæssig stævne her om eftermiddagene. Værdige, tilslørede matroner med kjoleslæb, der bares af slavinder, gik med sine døttre ved sin side, alt mens unge Romere, ofte to og to sammen, drev forbi, og enslige kurtisaner i elegante, skrigende farvede klædebon lod sine Belladonnaøine blinke omkap med de juveler, de bar paa halsen. Klædedragten var hyppig ophægtet, saa snart brysterne, snart skuldrene, snart armene, kom tilsyne. Midt imellem dette flanerende spadserepublikum rullede de riges og høitstaaendes lette vogne. Hjulene var af elfenben, vognstængerne af sølv. Dyrebare orientalske tæpper dækkede de sofaformede vognsæder, hvor en eller anden bekjendt kurtisane laa henslængt og bag hvis ryg en ibenholtsort neger stod opreist, tilviftende hende kjølighed med lange paafuglefjær. En ung Romer førte de purpurae silketømmer; hestene, som var af ægte blod, dansede af sprækhed, saa mundskummet kogte om de gyldne bidsler. Omkring og bagpaa et saadant kjøretøi kunde der staa lige op til tyve numidiske slaver, ferdige til at springe af ved første vink, og et helt kobbel af store, bretagniske hunde fulgte med, banende vei med vilter gjøen.

Damerne var naaet til en høi grad af emancipation. De havde ofte flere kundskaber end sine mænd, som væsentlig gik op i sine forretninger. Mange af dem var meget litterære. Sjelden kunde de digte selv, siger Juvenal, men desto bedre forstod de at kriticere. I selskaberne kunde de analysere et digterværk med saa78

megen veltalenhed, at ingen af mandfolkene fik anledning til at komme tilorde. Og skede dette alligevel en og anden gang, — hvor kry kneisede de ikke, naar de kunde slaa mandfolket af marken med et eller andet citat fra en bog, som han ikke havde nogetsomhelst kjendskab till

Da kvinden i almindelighed blev gift i tolv-, femten-aarsalderen, kom hun saa at sige lige fra barnekammeret ud i det fri liv. En velstaaende families datter blev saaledes lige fra sin tidligste ungdom opvant med alle de

raffinements, som Romersamfundet dengang kunde præstere. Og det vil ikke sige saa lidet. Falsk haar og falske tænder var intet nyt i de dage; korset, pudder og sminker hørte til den vanlige klædedragt. Den unge dame badede sig i sølvkar og lod sig efterpaa indgnide med den kosteligste rosenolie. En hær af slaver og slavinder stod til hendes raadighed; de skalv for hvert af hendes luner, thi deres liv var fuldstændig i hendes haand. Naar hun vilde, kunde hun lade dem dræbe, og selv om ikke dette gik saa ofte paa, saa hørte dog de grusomste pinsler til dagens orden. De fleste fornemme Romerinder lod, naar de om morgenen skulde friseres, sine slavinder klæde sig af til bæltestedet, saa de med en naal kunde stikke dem i armene eller i brystet, hver gang de gjorde noget, som mishagede. De havde ogsaa hyppig en del bittesmaa, nøgne negerbørn legende om sig som Amoriner i sine soveværelser; det var høieste mode.

Dette liv gav sig naturligvis ogsaa et udslag i sederne, der var i den grad slappe, at Seneca endog finder sig beføiet til at rose sin moder, fordi hun ikke havde levet et udsvævende liv. Skilsmisser var almindelige.

Alle de bekjendte mænd, der paa denne tid ledede staten, og som ved sit navn og sin stilling burde give et godt eksempel, gik i spidsen for utroskaben og nedværdigelsen; flere af dem havde været gift baade fire og fem gange, og det var ikke sjelden, at man ligefrem »byttede koner c. Ægteskabsbrud og bortførelser, familieskandaler og unaturlig last, var kjendemærket paa livet i det høie selskab.

Theaterforestillingerne og gladiatorkampene paa cirkus nævnes særlig som almindelige stævnemødesteder. Her sad damerne i straalende og kokette toiletter, omgivet af venner og beundrere. Mens folkets titusinder jublede og skreg i sanselig blodtøst over de raa slagteriscener, som foregik langt dernede paa arenaen, veksledes der paa de fornemmes pladse mere end et forstaaelses-fuldt haandtryk og aftaltes mere end ét natligt rendezvous. En tid blev det formelig mode blandt Romerinderne at forelske sig i skuespillere og balletdansere; det blev tilsidst en ligefrem epidemi, saa byens fædre omsider saa sig nødt til helt at forbyde opførelsen af pantomimer.

Paa landet i omegnen artede forholdene sig ikke bedre. Pragtfulde villaer og sommerlandsteder laa strøet om i Albaner- og Sabinerbjergene, biot et par timers kjørsel fra staden. Dyrebare marmor- og porfyrsøiler prydede indgangene, og kunstværker i mosaik var indlagt i salenes gulve. Der udfoldedes en luksus, hvorom vi nutildags vanskelig kan gjøre os noget begreb. Et gjæste-bud kostede tusinder, thi der skulde meget aparte sager til for at tilfredsstille datidens Feinschmeckeres ganer. Søfisk ansaa man for at være lækkrest, naar den var indfanget mellem broerne i Rom; de anstrængelser, den8o

havde udfoldet for fra Tiberens munding at arbeide sig op ad floden, gav dens kjød en egen fin bismag. Paafuglehøner fra Samos stod høit i kurs, østers maatte enten være fra Tarent eller fra de engelske kyster for at kunne spises, og vinen hentedes hyppig fra Bourgogne og Bordeaux. Men ogsaa paa andre omraader var luksus'en saa stor, at den heller burde kaldes ødselhed. Ciceros Medbeiler til konsulatværdigheden, Hortensius, vandede sin olivenhave med vin; ikke destomindre fandt man i hans kjælder ved hans død ti tusinde fyldte tønder. Paa sit gods i nærheden af Rom havde han en skov, som var omgjærdet af en mur. Naar han bød sin jæger at støde i waldhornet, sprang der hjorte og vildsvin og harer ind i en stor forhegning, hvor hans gjæster kunde fornøie sig med en liden jagt før maaltiderne.

Naar saa fløidørene ud til haven sloges op for gjæsterne om aftenerne, og udsigten bar ud mod horisonten, hvor det vældige Rom laa i skyggen af den heldende dag, og par efter par steg ned ad de marmorne trapper og forsvandt mellem cypresserne og de hvide statuer, saa kan det vei hænde, at der lød mangen hemmelighedsfuld hvisken og mangt et lønligt kys inde i lysthusene, mens springvandene pladskede i stilheden--

II.

Augustus' bolig. — Hans privatlivs beskedenhed. — Hans ødselhed, naar det gjaldt det offentlige. — Hans person dyrkedes. — Hovedsagen var at bevare de demokratiske former. — Agrippa. — Mæcenas. — Mæcenas' bolig. — Mæcenas' hustru og Augustus. — Augustus' hustru Lma. — Letfærdigheden ved hoffet. — Paa Augustus' gamle dage blev hoftonen devot. — Mæcenas trak sig tilbage. — Augustus som olding.

Over det forretningstravle Forum, hvor der hver dag lød som en tusindmundet brusen af raab og skrig, hævede sig den Palatinske høide, fornemt bebygget med marmorpaladser og vidunderlige haveterrasser. Foran et beskedent hus, der laa saaledes til i en krog af de pragtfulde bygninger, at det ikke let kunde sees, samlede sig gjerne hver morgen en nysgjerrig folkehob. Huset havde biot fire etager. Udenfor indgangsporten, hvor et par skildvagter gik frem og tilbage, stod to laurbærtræer, og inde i gaardsrummet skimtedes en rad søiler af almindelig graa tufsten. Af og til rullede en vogn ind gjennem porten og traadte endel sorte slaver øieblikkelig frem for at være til hjælp —

Det var Augustus' bolig. Morgentimerne var helliget audienssøgende, og derfor var gjerne endel nys-gjerrige mennesker forsamlet udenfor paa denne tid af døgnet.

Valget af en saa beskeden residens var karakteristisk for Agustus' hele politiske stilling. Det gjaldt for ham — som i Grækenland for Perikles — at opretholde skinnet af at være den demokratiske embedsmand. Cæsars mord stod stedse for ham, og altid bar han i senatet et

hemmeligt panser under sine klæder. Han klædte sig i sine første regjeringsaar i tøier, som var vævet af hans nærmeste kvindelige slægt. De gilder og gjæstebud, han holdt i sit palads, var enkle: alt skulde pege hen paa den i det private jevne folkets mand.

Kom det imidlertid an paa at smigre for masserne, forstod han at udfolde en storartethed, en overdaadighed og pragt, som aldrig før var set. Den romerske arkitektur naaede under ham sit høidepunkt. Den ene bygning mere imponerende end den anden — theatre og cirkus'er, vandledninger og badehuse, søilehaller og templer — reistes rundt om i staden, saa man kan sige, at en hel ny by af marmor og guld voksede op paa nogle faa aar. Med en fin følelse for folkets lyster og tilbøieligheder øste han formuer ud, paa den ene side til religiøse processioner for det ydre skins bevarelse, paa den anden til afholdelse af gladiator- og dyrekampe og til opførelse af skuespil og cirkusforestillinger. Ialt helligedes 70 dage om aaret til festligheder. Selv var Augustus ofte personlig tilstede, og det begeistringsbrus, som lød imod ham fra publikum, naar han traadte ind i cirkus med sit følge, kan lettere tænkes end beskrives. Hans popularitet øgedes ved, at han belønnede de skuespillere, som var folkets yndlinger, og straffede dem, som var i folkets ugunst. En skuespiller ved navn Stephanius blev saaledes paa hans befaling pidsket, »fordi« — hed det — »han havde ført en som yngling udklædt letfærdig dame med sig i sin trup«. Mere aabent angaves grunden overfor en anden, Pylades, der blev landsforvist, »fordi han haanligt havde pegt fingre til en piber blandt publikum«.

Foruden ved sit privatlivs enkelhed og sin ødselhed, naar det gjaldt Roms udsmykning eller folkets fornøielser,

vandt han masserne for sig ved lejlighedsvis at udvise personligt mod, noget, som aldrig undlod at gjøre virkning. Det fortælles, at en okse engang rev sig løs i cirkus og at hele Augustus' følge rædselslagent krøb i skjul bag hans ryg. En anden gang styrtede et theater sammen og begravede mere end 20,000 mennesker. Da Augustus bemærkede, at der begyndte at opstaa panik, løb han hen og stillede sig der, hvor man hvert øieblik kunde vænte en ny sammenstyrtning. Dette gjorde stort indtryk midt i forvirringen, og panikken gled over.

Han viste altid en stilfuld optræden i det offentlige. Han benævnes smuk og imponerende foran sine soldater, rolig og majestætisk som embedsmand, livlig og nedladende til fest.

Han elskedes og dyrkedes næsten som en Gud. Hans fødselsdag feiredes som en nationalfest. Han an-saaes som »folkets høie beskytter«.

Hovedsagen var at opretholde de demokratiske former; folket maatte ikke nære en skygge af mistænksomhed overfor hans folkevenlige sindelag. Derfor talte han altid med stor ærbødighed om »senatet og det romerske folk«, tiltrods for at senatet forlængst var erstattet af en intetsigende kommission paa tyve medlemmer og tiltrods for, at han lod folkeforsamlingspladsen omdanne til et — amfitheater.

Mens han saaledes som en hypnotisør forstod at rette folkets sind mod festligheder og nydelser, samlede han selv alle magtens traade i sine hænder. Han blev efterhaanden konsul, imperator, tribun, pontifex maximus og censor. Det magtstjaalne senat fandt sig beføiet til at hilse ham med navnet »den ærværdige« og udstede et dekret, hvorefter han stilledes over loven. Men da man ogsaa i formen vilde give ham hans rette titel,

nemlig diktator, afslog han det for ikke at aabne folkets øine for sin virkelige stilling.

De fiender, som gjennemskuede hans politik, vandt han for sig ved at give dem høie poster. Han smigrede for republikaneren Livius og bebreidede ham spøgende hans republikanske synsmaader. Han beilede baade selv og gjennem datidens digtere til feltherreskribenten Pollio, hvis folkelige anskuelser var bekjendte. Han tog paa en reise sin hovedbedækning af foran Brutus' statue i Milano og steg derved høit i sine modstanderes omdømme.

Alt, som tjente til at beskjæftige folkets aandelige interesser, benyttede han med et enestaaende mesterskab. En række offentlige bibliotheker oprettedes, mange litterære samtale- og diskussionsforeninger stiftedes, og han var ofte selv nærværende under forhandlingerne. Digtere og skribenter lokkede han om sin person med alskens fristelser. Han saa overhovedet i enhver pennefør mand en medarbeider i opførelsen af eneherredømmet.

To mænd med et betydeligt organisationstalent og statsmandsblik stod gjennem hans hele regjeringstid ved hans side.

Den ene var Agrippa, den anden Mæcenas.

Den første var en raa soldat, som gjennem ungdomsvenskab med Augustus og megen personlig dygtighed havde svunget sig op til de høieste militærstillinger. Udgaaet af en obskur familie laa den ydre forfængelighed ham i blodet, saa han satte en næsten naragtig pris paa alslags ærestitler og værdigheder. Han var Augustus' stedfortræder i provinsen, han var den, som kunde dæmpe et oprør i en haandevending, han var rigets jernkansler. For at knytte ham til sig havde Augustus givet ham sin datter Julia tilægte. Agrippa var sjeldenROM. UNDER AUGUSTUS.

IOI

i Rom, hvis fornemme selskab ikke skjøttede stort om hans brutale manerer og soldatermæssige opførsel.

Mæcenas var den, som i hovedstaden var Augustus' høire haand. Han var af en gammel, rig, etruskisk adelsfamilie og havde sammen med keiseren nydt en førsterangs opdragelse. Han var typen paa en degenereret: en blød og følsom, poetisk natur med anlæg for raffinement; han elskede alt, som var fint, afskyede alt, som var plumpt; han var dekadenten med den rigt-udstyrede, men ormstukne intelligens. Naar det gjaldt, kunde han være den slueste raadgiver og den klogeste politiker. Augustus søgte oftere at belønne ham med titler og æresposter, men Mæcenas syntes altid — i modsætning til Agrippa — at han var fornem nok i sig selv og afslog dem. Selskabsmand som faa var han en velset gjæst i de høieste kredse. Ingen forstod som han at vinde et menneske ved sin elskværdighed, ingen forstod som han at føre en samtale. I høi grad litterært interesseret — han fuskede selv i digterhaandværket — førte han alt, hvad datiden eiede af digtere og skribenter til Augustus' hof. De, som paa nogen maade havde vist sig som keiserens fiender, vandt han ved venlighed og gaver eller fin smiger.

Hans palads var berømt baade for sin beliggenhed og for den gjæstfrihed, som eieren udviste. Det laa lige overfor

keiserens bolig, men paa den anden side af Forum, paa den Esquilinske høide. Den vældige pragtbygning var omgivet af en storartet have og en vidtstrakt park. Et høit taarn ragede op fra en af gavlene, og udsigten herfra var stormægtig: hele staden med sit hav af tage i en kollossal cirkel til alle sider og yderst ude mod den blaanende horisont Albaner- og Sabiner-86

bjergene. Det var herfra, at Nero en menneskealder senere betragtede Roms brand.

Ingen kjendte keiseren saa ud og ind som Mæcenas; han vidste at dulme alle majestætens luner og tilfredsstille alle hans lyster. Naar Augustus var syg, lod derfor denne sig gjerne bringe over i sin ministers komfortabelt udstyrede palads for at pleies.

Tiltrods for den stilling som Mæcenas indtog ved keiserens side, var han ikke nogen lykkelig mand. Han havde en hustru, som hed Terentia. Hun var koket, skjøn og livslysten, og det var hans livs ulykke, at han var forelsket i hende. Men hun afviste ham altid med spot og haan, mens den ene elsker afløste den anden i hendes gunst. Keiseren var blandt hendes mest kjærkomne gjæster, og den arme ægtemand, som ikke vovede at gjøre en saa hellig person bebreidelser, havde biot at trække nathuen ned over baade øren og øine, naar denne kom paa besøg. Otte til ti gange havde han ladet sig skille fra hende, men altid havde han kort tid efter paa sine knæ tryglet hende om at vende tilbage. Det ord gik, at han »havde giftet sig en mangfoldighed af gange og dog biot havt én kone«.

Augustus havde havt tre hustruer og ladet sig skille tre gange. Hans fjerde og sidste hustru hed Livia. Hun blev med aarene hoffets og derigjennem hele rigets sledske, intrigerende, mægtige regentinde. Hvilke forbrydelser hun har begaaet og hvor mange af sin gemals nærmeste slægt hun har ryddet afveien, derom tier historien; men alt tyder paa, at hun i bund og grund forpestede det liv, der rørte sig i thronens nærmeste omgivelser.

Fra hoffet og hofkredsene udgik tonen. Letfærdige damer og udsvævende kurtisaner opfyldte Augustus'

palads. Enhver af hans embedsmænd havde sin støb af undergivne, saa det hele lignede et moderne regjeringsdepartement. Deres gager var store, og mangen kammerherre eller sekretær beboede privatpaladser, som i pragt og udstyr langt overgik keiserens.

Med aarene fik Livia mere og mere indflydelse. Hoffet blev et rede for alskens besnærelser og skandaler. Det er fra denne periode i Roms historie, at beretningen om den fornemme ridder Decius Mundus stammer. Han forfulgte en højtstaaende dame, Paulkia, med sine bønner og efterstræbelser. Da han gjentagne gange blev afvist, fandt han paa en list. Han vidste, at hun var en ivrig besøger af Isistemplet og bestak dettes præster med 500 denarer for at de skulde indbilde hende, at tempelguden havde udtalt ønske om en natlig samtale med hende. Paulina, der maa have været ualmindelig enfoldig, gik i fælden, og tempelguden var naturligvis ingen anden end den energiske ridder. Den slags historier var ikke ualmindelige. Der hviskedes derhos om hemmelige giftmord og afskyelige laster. Flere og flere af keiserens slægt døde paa en uforklarlig maade. En vakker dag anklagedes endog hans egen datter, Julia, for ved nattetid at have bedrevet utugt paa selve Forum.

Dette blev for meget for Augustus. Han overvandt sig til en kraftig beslutning: Julia blev dømt til landsforvisning — —

Denne begivenhed fik stor indflydelse paa den aldrende keiser: han blev den strenge og moralske reformator. Sederne skulde hæves, utugten og letfærdigheden lyses i ban. Hoftonen blev devot, himmelvendt og hykklerisk; smukke sentenser og uomtvistelige sandheder opfyldte samtalerne; det lastefulde,88

raffineret nydelsessyge selskab gik om med bedemands-miner.

Mæcenas trak sig tilbage til et landgods, som han eiede i Tibur. Syg og ulykkelig over sit forhold til Terentia,

men dog, trods alt, glad i livet, sad han den hele dag under et telt i haven og saa indover mod Rom.

Ogsaa Augustus trak sig paa sine gamle dage tilbage fra verden. Magten var forlængst sikkret, og statsmaskineriet gik sin jevne og stø gang. Faa herskere har med samme ret som han kunnet sig, at han havde spillet sin rolle godt.

Ved alle festligheder lod han sig repræsentere af sine adjudanter, og det var sjelden, han personlig modtog folk i audiens. Hans skjønt formede hoved var skrumpet ind og ansigtstrækkene omgivet af en utallighed af rynker: han var biet en olding. Det var alene fra en rullestol ude paa sin altan, at han fornam larmen fra det travle liv nede paa Forum.

III.

Vergil, Augustus' store lovsanger. — Bondske manerer. — Hans liv. — To hovedstrømninger i hans liv som i hans digtning. — Bucolica. — Mæcenas søger at drage sig digteren tilnytte. — Agerbrugets og landlivets pris. — Georgica. — Æneiden. — Digtets hovedhensigt. — Vergils digterfysiognomi og private person. — Hans popularitet.

Blandt de digtere, som i sine værker afspeilede den kultus, der næredes for keiserens person og

regjering, stod Vergil i aller første række. Han var den Augustæiske guldalders store, lovsyngende Nattergal — fra de første aar og til de sidste. Han forlenede den med poetisk, ja ligefrem med guddommelig glans.

En fremmed, som i de dage kom til Rom og fik adgang til et af Mæcenas' eller keiserens selskaber, kunde ikke undlade at lægge mærke til en sværlemmet, klodset mand, der beskedent holdt sig borte ved døren, og som med sine ængstelige blikke og sine tunge manerer tydelig røbede sig som en bonde. Han dannede en fuldstændig kontrast til hoffets damer og herrer, som under latter og let passiar syntes at more sig fortræffeligt: han sad alvorlig, stumt stirrende hen for sig.

Det var Vergil.

Han var søn af en norditaliensk, velstaaende bonde og havde henlevet sin barndom paa faderens lille eiendom i landsbyen Andes i nærheden af Mantua. Senere havde han under de første lærere studeret i Milano og Neapel. Græsk og romersk litteratur, mathematik og veterinærvidenskab, var hans kjæreste fag, og han blev herigjennem en kundskabsrig, gjennemdannet ung mand. Men digtningen drog ham mere end noget andet; særlig havde barndomsindtrykkene fra hjemmet deroppe i den lille norditalienske landsby præget hans aand og tankegang. Han kunde ikke glemme sit fødested, som det laa der med smaa bondehuse i klynger inde paa hederne ved Mincios bredder, omgivet af siv og myr og krat. Bondens enkle og tarvelige liv, markarbeidets friske sundhed, naturen i sin evige omskiftelighed og uendelig nuancerede mangfoldighed stod for ham som det dei-9°

ligste, han kunde forestille sig. Landmandens liv var for ham indbegrebet af al lykke. Han tænkte tilbage paa sine første barneaar som paa en vidunderlig drøm.

Intet budskab kunde derfor virke mere nedtrykkende og nedstemmende paa den lærde yngling end da han underrettedes om, at faderens lille eiendom, under den borgerkrig, som førte til Augustus' eneherredømme, var biet uddelt som belønning til soldaterne sammen med en mængde andre jordegodser. Hans sorg var dyb og ægte. »Skal det da aldrig mere forundes mig,« sukker han, »at gjense min faders hytte; skal jeg aldrig mere komme til at vanke om i min fødeegn? . . Dér var jeg dog hersker, det var jo dog mit kongedom!« . .

Han drog til Rom, hvor Mæcenas søgte at samle alt, hvad staden eiede af begavelse og navn, om sig og hoffet. Vergil var allerede anset som et lovende talent og hans formuesomstændigheder tillod ham at hengive sig til sin digtning. Han blev trukket ind i Mæcenas' kreds og opnaaede gjennem den almægtige ministers indflydelse at faa

sig sin faders eiendom tilbageleveret. Den, som var henrykt, var Vergil! Fra nu af bosatte han sig i sit beskedne barndomshjem, men besøgte ofte Rom paa de mange reiser, han foretog. Stadig underholdt han paa denne maade forbindelsen og venskabet med keiseren og Mæcenas.

Hans taknemlighed mod Augustus var grænseløs; den knyttede ham for altid til hoffet. Den gjennem-syrede hans livs digtning og bandt hans tunge maaske mere end én gang.

Vergils arbeider kan deles i tre dele: hans hyrdescener, hans digtning til landmandslivets pris og hans berømte epos, Æneiden. Gjennem dem alle gaar der

to tydelige hovedstrømninger — hans livs; den ene er hans brændende kjærlighed til naturen og landlivet, den anden hans overdrevne taknemlighed mod og forherligelse af Augustus.

Hans hyrdescener, Bucolica, er ti i tallet. De er i høi grad karakteristiske for digterens person i de første umodne aar. Han var, som vi har set, en bondesøn, en lærd bondesøn, hvis forbindtlighed mod keiseren var begrundet i, at han gjennem denne havde faaet sin tabte fædrenegaard tilbage. Denne sin taknemlighedfølelse havde han trang til at tolke i et digterisk arbeide, som i overensstemmelse med hans kjærlighed til naturen helst burde have et emne fra friluftslivet til sujet. Hyrdernes flakken om med sine faarehjorder i bjergene forekom ham at være et passende emne, men saasom det hele nærmest var beregnet paa hoffets fine og fornemme publikum, indbildte den unge bonde sig, at tonen og stilen maatte hæves op i et høiere niveau, der kunde gjøre det i og for sig hverdagslige stof til »poesi«.

Omtrent saaledes maa digteren ubevidst have ræsonneret. Man føler overalt i disse hyrdesange den ubehjælpsomme bonde, der vil være »fin« og som bare virker affekteret og søgt.

Handlingen er i regelen denne: To hyrder mødes paa græsgangene med sine faareflokke; de udveksler nogle indledende ord og synger derpaa sine følelser ud for hinanden. Disse følelser er imidlertid saa langt fra at være hyrders almindelige tanker og stemninger, at de meget mere er talerør for digterens klager over borgerkrigens rædsler, hans jubel over den nu herskende fredelige samfundstilstand og hans forherligelse af Augustus. I den sang, som er betitlet »Tityrus og

Meliböus«, skildres to hyrder, hvoraf den ene, Tityrus, ganske ligefrem udtaler digterens taknemlighed mod keiseren.

— Du er en lykkelig mand, siger Meliböus, Du, som har faat Din gaard tilbage!

— Ja, svarer Tityrus, man skal før komme til at sige, at hjorten har vinger og at fiskene svømmer paa land eller at landegrænserne er forrykket slig, at Partheren drikker af Araris flod og Germaneren af Tigris, — før mit hjerte taber billedet af hans (keiserens) aasyn.

I den sang, som heder »Daphnis«, siges, at endog »den vilde løve i bjerghulerne sukker over Cæsars mord«. Og i »Pollio« sidestilles Augustus med selve Guderne.

Man sporer Vergils glæde over at skildre blomster og landskaber; man beundrer ham, naar han i et par linier maler det hele sceneri med den græssende hjord, sølvpoplerne, som drysser sine blanke blade i den muntre bæk, og den lille, fattige hytte nede i dalbunden ; men hyrderne selv ligner hinanden som to draaber vand: de sidder paa græssets fløil og blæser paa rørfløiter eller synger om elskov i et stivt theater-sprog, rigt opblandet med mythologiske navne.

Den kunstnerisk anlagte Mæcenas har uden tvil beundret Vergils naturmalerier; han har troet, at digteren her vilde kunne levere noget exceptionelt udmerket, noget, som ved sin skjønhed kunde bidrage til i byen at indføre et enklere levesæt og danne en modvægt mod den herskende raffinerede overdaadighed, og paa landet til at vende bøndernes interesser mod et mere rationelt jordbrug end det, som borgerkrigen og de urolige

samfundstistande i de sidste aartier havde affødt.

Han opfordrede derfor Vergil til at forfatte et værk til landmandslivets og agerbrugets pris, en opfordring, som digteren opfattede halvt som en befaling, men som han — bondesønnen og naturtilbederen — efterkom med den aller største beredvillighed.

Faa maaneder efter fuldførelsen af sine hyrdescener paabegyndte han sit nye arbeide. Denne gang skulde det ikke være beregnet paa et udelukkende hofpublikum, og han følte sig derfor fri og naturlig i sit virke. Hans studier af de græske skribenter kom ham i høi grad tilhjælp; særlig har den gamle Hesiodos været gjenstand for hans læsning. Den digtning, som efter flere aars forløb laa ferdig fra hans haand, havde imidlertid intet af kopiarbeidets karakter over sig; det var helt igjennem originalt og personligt.

Georgica er et læredigt i fire bøger. Første bog handler om kornavl, anden om skog- og trækultur, tredie om kvægavl, fjerde om biavl. Paa alle landbrugets omraader er han den indsigtsfulde fagmand, der véd, hvorledes sagen bedst bør gribes an. Han forklarer, naar og hvorledes kornet bør tørres og bringes i hus, naar pløjningen bør finde sted, hvilke redskaber, der er de fornuftigste at bruge; han belærer os om den jord, der er mest formaalstjenlig for oliventræer, frugttræer og for vignen; han taler som en gartner om planteskoler og podninger og stiklinger; han diskutterer den bedste alder for slagtning af kjør og kalve, meddeler raad mod aislags kvægsygdomme, viser hvorledes man bør behandle dyrene om vinteren; han giver gode raad om, hvad bønderne bør foretage sig om dagen, naar det er regn, og om aftenen, naar ilden blusser paa skorstenen; han forstaar at udlægge alskens tegn i sol og maane som spaadomme om ondt

og godt veir, kort sagt, han er det rene orakel — paa et svingfuldt, poetisk billedrigt sprog:

Og nu Du mig spør, hvor dybt man træerne planter? Vignen den sættes med rod dybt ned i det indre af jorden netop som Jupiters eg, der hæver sin krone mod himlen, men hvis rødder er fæstet i Tartaros' dybeste mørke. Derfor kan vinteren ei, ei storm' og ei heller regnskyl rive den løs; den urokkelig staar med sit løvværk husende skygge saa' sval. Og dens alder skue kan ned paa manget et træ, som faldt overende i blæsten — —

Det er ligefrem forbausende, med hvilken legende let haand han har faaet høgafler og gjødsel og kvæg og kornsække til at danse forbi vore blikke* paa vers.

Litterært set er der vei næppe nogen særlig grund til, at belær else om fjøsets renligholdelse eller til, at gode raad om behandlingen af skab netop behøver at meddeles paa vers — selv om disse er aldrig saa gode. Erfaring viser dog — og vi kan nutildags se det i de gamle, kuriøse Augsburgeralmanaker, som sælges over hele Tyskland — at almuen lettere erindrer en opskrift, der er formet som digt, end en, der er skrevet paa ret og slet prosa.

Dette hensyn har imidlertid næppe været det afgjørende for Vergil. Det har nemlig til syvende og sidst mere været ham om at gjøre at faa sin trang til at udsynge sin naturglæde tilfredsstillet end at give gode og tørre husraad. Disse blev for ham midler, ikke maal. Og det er dette, at man paa hver side føler, hvor glad han er i sit emne, som gjør, at Georg ica indtager en saa fremragende plads i hans digterproduktion.

Hele naturen, hele dyreriget, ja alt det, der eksisterer saavel af organisk som af uorganisk natur, staar for

ham som en stor, levende skabning, der aander og sørger og glædes og spiser og drikker — akkurat som vi mennesker gjør det. Biens liv og virke omfatter han med samme interesse og kjærlighed, som om det var et medmenneske; kornet paa marken har .samme opdragelse behov som et barn. Han bruger udtryk som at »jorden svedere, naar solen steger i bakken; vinrankens smaa, fangtraade kalder han dens »haar«, dens »arme«. Oksen og koen bliver for ham til »mand og hustru«; han taler om deres »rasende kjærlighed« til hinanden, om koens

»opflammende elskovsblik«, om »faderens«, det er oksens, »kjærlighed til sine børn«. Dyrene sidestilles næsten fuldstændig med menneskene, noget, som er værd at lægge mærke til, naar man betænker det herskende dyreplageri i vore dages Italien. Han skildrer med følelse, hvorledes en trækokse, som har mistet sin »broder«, »alene og i sorg gaar ind i sin ensomme baas«. Den hele natur er »gjennemtrængt af den guddommelige aand; guddommen lever i alle lande, i havets dybder og himlens høider; faar og hornkvæg og mennesker og vildtet i skovene — alt fik ved fødselen guddommeligt liv og alt bliver levende efter døden.«

Han elsker naturen og hader bylivet med dets raffinement og uro. Han foretrækker at sove paa straa og drikke af sin hule haand af bækken fremfor at ligge henslængt »paa purpur og drikke af guldskaale«. Han beder alle »hjemlige magter, Romulus og Vesta«, om at skjærme Augustus, som vil sætte en stopper for »tidens sørgelige forfald derinde i Rom«. Hvorvidt guderne bønhørte ham deri — af interesse for den romerske moral — tør vei være tvilsomt; ligesaa tvilsomt som, at Vergils i og for sig mesterlige arbeide

havde nogensomhelst forbedrende indflydelse paa de slappede seder. Men det var ikke destomindre et vanskeligt kunststykke at udføre: her, midt i en skildring af kvæg og korn og biavl og pløining og veirspaa-domme* at finde anledning til at prise keiserens person og egenskaber.

Havde digteren i sine to foregaaende arbeider faaet sin trang og sin evne til naturskildring tilfredsstillet, saa skulde han i det følgende værk, Æneiden, i fuldt maal faa udtrykke sin taknemlighedsfølelse mod keiseren. Saa gjensidig klisset var venskabsforholdet mellem disse to mænd, at Augustus, som kjendte indholdet af det planlagte epos,, ikke undsaa sig for selv at bede Vergil om at bringe det til udførelse.

Æneiden fortæller om den ædle og fromme trojanske helt, Æneas', forskjellige og vidunderlige reiseeventyr — fra hans udfart og til hans grundlæggelse af det romerske herredømme i Italien.

Gudernes dronning, Juno, hader ham, fordi hun véd, at der af trojansk blod engang i tiden skal frem-staa en mand, som vil grundlægge et mægtigt rige og knuse det stolte Karthago, det hun elsker over alle andre jordens byer. Derfor forfølger hun med sit had alt, som er af trojansk blod, og derfor forfølger hun ogsaa Æneas med uveir og storm og list og svig. Hans flaade driver i stumper og stykker iland paa Nordafrikas kyst, i nærheden af Karthago. Her regjerer den mægtige dronning Dido, som uden tvil vilde have taget ham tilfange og bemægtiget sig alle hans skibe, hvis ikke Venus havde staaet ham bi og mildnet fyrstindens sind. Hun modtager ham og hans følge med velvilje og hører med opmærksomhed paa hans eventyr-

lige fortælling om oplevelserne og hændelserne paa færden.

Denne Æneas' fortælling er noget af det skjønneste og mest storliniede i den hele digtning; den minder i mangt og meget om Homers »Odyssee«, men føles dog som et fuldstændig uafhængigt arbeide.

Dronningen forelsker sig ligesaa meget i Æneas' person, som læseren i hans fortælling. Hun forsøger ved alle midler at vinde ham for sig og fange ham i sine garn, men Æneas maa lyde skjæbnens bud: han er jo den, som skal grunde et mægtigt rige og knuse det stolte Karthago. Han flygter for den elskovssyge dronning, og, da han ved daggry er naaet et stykke ud paa havet med sin flaade, ser han røgen af det baal, hvorpaa den ulykkelige og fortvilede kvinde har kastet sig» stige op mod himlen.

Imidlertid seiler Æneas afsted, først til Sicilien og saa til Italien, hvor han efter mange, lange og trættende stridigheder og gjenvordigheder omsider ægter kong Latinus' datter og saaledes faar »prinsessen og det halve rijgec. Af denne blanding af trojansk og latinsk blod opstaar saa den romerske race.

Hermed slutter det omfangsrige værk. Men digteren har i sjete sang leveret en skildring, som peger videre fremover. Denne skildring, som absolut er den mest storslagne i hele det mylder af eventyr og begivenheder, hvorpaa eposet er saa rigt, fortæller om Æneas' nedstigning til skyggernes land for at erfare sin og Romerfolkets frem-tidsskjæbne. Her indeholdes essencen af den hele digtning. I mørkets rige stifter han bekjendtskab med alle de aander, som senere skal spille en rolle i folkets udvikling og vækst, fra Romulus og til »Ham, Augustus, søn

af en Gud, som skal indføre guldalderen i Latium«.

Erik Lie. 798

Hele rigets historie oprulles i korte træk — krige og seirstog og heltegjerninger og opoffrelser og herredømmets gradvise forvandling til verdensherredømme,

— alt biot for at digteren kan faa anledning til sluttelig at pege paa keiseren og sige: »Se! Han, som er sprunget af guddommelig slægt, Han, Cæsar Augustus! er den, som velsigner og kroner det hele! Cæsars navn har udvidet herredømmet fra ocean til ocean, og hans ry naar til stjærnernes vrimmel. Men Augustus har indført den evige fred, Han har lukket den menneskelige stridbarhed ind i en hule og laaset for døren med hundrede kobberknuder!«

Følelsen af, at hovedhensigten med arbeidet først og fremst har været dynastiets og keiserens apotheose, svækker i høi grad virkningen hos læseren. Hver ny begivenhed, hvert nyt eventyr, som vederfares Æneas, bliver biot som en ny pynt paa den forgudelsens klædning , hvormed digteren udstafferer Augustus. Skildringen har ligesom dobbelt bund, og det er med en vis mistro, man arbeider sig gjennem den. Handlingen foregaar saaledes i historiens morgen, men dens ilig-gende symbolik spiller frem i Vergils samtid. Dette virker forstyrrende Særlig kommer denne tid-blanding tilsyne i hans fremstilling af livet i skyggernes land. Han skildrer det samtidig i overensstemmelse med den gamle mythologi, hvorefter livet efter døden var indhyllet som i en taage af forfærdelse og skræk, og i overensstemmelse med den senere filosofi, hvorefter man forestillede sig baade en skjærsild og et paradis

— Elysium. Æneidens største mangel er, at der fattes Homers naive troværdighed og høie ro.

I elve samfulde aar arbeidede digteren paa dette sit livs største værk. Kort før dets fuldendelse begavROM UNDER AUGUSTUS

99

han sig paa en reise for selv at se de steder, som han havde skildret Denne reise blev hans sidste; han døde umiddelbart efter hjemkomsten, biot lidt over 50 aar gammel.

Indtrykket af hans digterfysiognomi svarer i høi grad til det billede, man har dannet sig af hans private personlighed. I sine værker som i sit liv var han den beskedne, filosofisk anlagte, sentimental-lyriske landmand, der var fuldstændig uskikket som hof- og selskabs-menneske. I Bucolica havde han gjort et mislykket forsøg i landlig hofdamepoesi, i Ge orgie a var han i sit element som lyrisk-realistisk naturfilosof, i Æneiden gaar hans store digteriske geni — lig en graanet kjæmpe fra urtiden — side om side med en liden ydmyg, krumrygget bondesøn fra Roms dekadenceperiode.

Hans popularitet var enestaaende. Ingen romersk digter har været saa afholdt som den troværdige, ironi-løse Vergil. Hans samtid kunde hans værker udenad, og Propertius skrev blandt andet om Æneiden: »Vig pladsen, I skribenter fra Rom! Vig pladsen, I skribenter fra Athen! Et digterværk er frembragt — større end Iliaden.« Engang var Vergil tilstede i theatret, hvor et par af hans vers blev reciteret. Umiddelbart efter reiste publikum sig og applauderede digteren med en begejstring, som om han var selve keiseren. Paa gaden var han altid ængstelig for at blive gjenkjendt; hans beskedenhed rødmede for de manges blikke. Saasnart han troede, at nogen havde faaet øie paa sig, sprang han, fortælles der, som en forbryder hurtig om det nærmeste hjørne og forsvandt ind i den første den bedste kjøbmandsbutik eller barberstue.

7*IOO

ROM. UNDER AUGUSTUS. IOI

Der var paa den tid mange digtere, hvis navn havde klang i det romerske publikums øren. Men Vergil var over al kritik; han var digteren.

IV.

Augustus og hoffets fiender. — Horats' liv. — Horats' første møde med Mæcenas. — Hvorledes oprørske skribenter bringes til taushed. — Horats lader sig ikke sælge til keiseren. — Han hævder sin uafhængighed overfor Mæcenas. — Hans oder, satirer og epistler. — Hans liv paa landet. — Hans filosofi. — Naar han var i Rom. — To venners samtidige død.

Der var mange mennesker i Rom, som gjennem-skuede Augustus og det nye regime. Blandt de gamle var det alle de, som havde været tilfreds med republikken og det enkle, tarvelige levesæt dengang; blandt de yngre var det alle Brutus' hemmelige og aabenbare tilhængere. De saa i keiseren en tyran og i det herskende samfundsliv lutter raaddenskab og letsindighed.

Dette gav sig naturligvis et forsigtigt og tilhyllet udtryk ogsaa i litteraturen. Særlig havde man i hofkredse følt svøbesnerten i endel satiriske digte, som fornylig var udkommet. Mæcenas blev- den, som skulde bringe den uforskammede til taushed.

— Isandhed! digtene er baade friske og nydelige! udbrød ministeren en dag til en blandt sine omgivelser, Vergils forlægger, Varius. Det er biot skade, at forfatteren synes at nære uvenlige følelser overfor keiseren og hoffet. Jeg skulde ønske at lære ham at kjende.

Varius fortalte, at forfatteren var en ung mand ved navn Horats. Han var søn af en frigiven slave, som havde ladet ham faa en fuldstændig rigmandsopdragelse. Først havde ynglingen studeret i Rom under den bedste aandelige veiledning og senere havde han, hvad biot de allerfornemste unge mænd kunde tillade sig, videre uddannet sig i Athen, hine dages udmærkede universitetsstad. Her havde han stiftet bekjendtskab med Cæsarmorderen Brutus, der, endnu varm af bloddaaden, begeistret ivrede for at reise en armee. Horats, som var ung og let henførlig, lod sig rive med og udnævntes til militærtribun samt deltog paa oprørernes side i det store slag ved Philippi. Skuffet og berøvet sine sidste skillinger kom han tilbage til Rom og maatte søge sig en stilling til livsophold. Nu levede han af en liden post i et af regjeringskontorerne og skrev digte i sine fristunder. Han var anset som en meget intelligent ung mand, der endog nød den ære at staa i venskabsforhold til Vergil.

Da Mæcenas hørte dette, udtalte han ønske om at faa se Horats hos sig, et ønske, der af Varius opfattedes som en ordre. Han gav sig til at opsøge den unge digter, som befandtes ved et lystigt gildesbord blandt sine venner.

— Mæcenas ønsker at sé Dig hos sig, hviskede Varius.

— Jeg skal en af dagene gjøre ham min opvartning, svarede Horats.

En ugestid efter spadserede den sværlemmede Vergil med en liden tyk mand ved sin side op ad den vei, som førte til Mæcenas* pragtfulde palads paa den Esquilinske høide.

Den lille tyksak var Horats. Han var allerede lidt graasprængt og led af en øiensygdom, saa øinene var rødt underløbne. Hans udseende var meget uheldigt, og den, som ikke ved nærmere bekjendtskab havde lært hans aandrighed og kvikke konversation at kjende, maatte antage ham for en smaaborger i kisteklæder.

De fandt Mæcenas henstrakt paa en elfenbens sofa i paladsets vestlige søilegang, der vendte ud mod det larmende Forum og det høie Kapitol. Hans belte var faldt ned paa gulvet ved haiis side, og paa det purpurrøde tæppe, som dækkede ham, laa en opstaaet bog, hvori han netop havde læst.

Vergil forestillede Horats for den mægtige minister, som henvendte nogle smigrende ord til ham. Denne, som ellers var den slagfærdige selskabs- og verdensmand, var imidlertid saa generet og keitet, at han biot stod og stammede.

Fra den dag af var bekjendtskabet indledet. Inden et aar var Horats optaget i Mæcenas* og keiserens nærmeste kreds.

Særlig blev han en ven af Mæcenas. De to sym-pathiserede, som sjelden to mænd kan det. De omgikkes daglig og tilbragte mangen en aften ude paa paladsets terrasse, hvorfra blikket kunde glide hen over den halve by. Begge var fine, sensible naturer, og begge afskyede alt, som var hæsligt. Alderdommen med sine rynker og døden med sin ubønhørlighed stod for dem som noget, de helst vilde lade være at tænke paa, men som de ikke destomindre næsten altid kom til at tale om.

Digteren blev af sin høitstaaende ven overhobet med gaver og behøvede for fremtiden ikke at lide nogen nød. Han fik saaledes en deilig, liden villa iROM. UNDER AUGUSTUS. IOI

Tibur som foræring og desuden et stykke jord i Sabinerne. Det var væsentlig af de indtægter, som dette jordstykke indbragte ham, at han herefter levede.

Paa den maade bragte hoffet den oprørske digter til at tie; man forstod dengang, at intet baand er saa stærkt som taknemlighedens.

Og Horats tiede, ja han baade smigrede og krøb. Han kaldte Augustus for »fredsfyrste«, »herskergeni«, »Gud«, og Mæcenas dyrkede han — og han mente det — som den intelligenteste og elskeligste af alle mænd. Men han solgte sig dog ikke i den grad som Vergil. Det er saaledes bekjendt, at han afslog en ham af keiseren tilbudt post som privatsekretær, og at herskeren i den anledning skrev til ham: »Hvis Du tror at burde slaa vrag paa mit venskab, saa bør Du vide, at jeg ikke øver gjengjæld.« En anden gang klager Augustus over, at digteren saa sjelden dedicerer sine digte til sig. »Du henvender dem altid til nogen anden,« skriver han. »Jeg er sint paa Dig i den anledning. Er Du ræd for at blive feilagtig bedømt af eftertiden ved at aabenbare for al verden, at Du er min ven?« Man ser, at keiseren, antagelig af frygt for, at Horats skal finde paa at falde tilbage til sine gamle Guder, formelig gjør kur til ham.

Ogsaa overfor sin intime ven Mæcenas søgte digteren at hævde sin uafhængighed. Han boede flere maaneder om aaret paa sin villa i Tibur, og, da Mæcenas i sin længsel efter at se ham engang i en lidt bydende tone anmodede ham om at komme ind til byen, kastede han alle høflighedens og etikettens former og svarede irriteret: »Du siger, at jeg havde lovet bare at forblive nogle faa dage paa landet og sé! nu har jeg været der næsten hele August maaned uden at komme tilbageIQ4

til Rom l Jo, Mæcenas; det forholder sig ganske rigtigt. Men hvis Du vil, at jeg skal være ved god helbred, saa maa Du bære over med mig . . Jeg vil nu, naar vinteren lægger sin hvide kaabe over markerne, drage ned til havet og med den første svale, den første milde luftning, kommer jeg saa til vaaren til Rom. For Du mener vei ikke, at min stilling er den samme som den markmus, der gjennem en tynd sprække havde fundet vei ind i en tønde med korn. God og mæt og fed søgte den at komme ud den samme vei, gjennem sprækken. Forgjæves! Et insekt, som befandt sig i nærheden, og som saa dens anstrængelser, sagde da: »Hvis Du vil ud gjennem sprækken, maa Du vænte, til Du bliver ligesaa mager, som Du var, da Du krøb inde. Det er vei ikke Din mening, Mæcenas, at jeg skulde være i samme kasus som den stakkels markmus — fordi jeg har modtaget Dine gaver? Jeg er i saa tilfælde beredt til at give Dig dem tilbage. Smaa folk behøver lidet. Jeg bryder mig feil om al kongelig glans og ønsker helst at leve i stilhed her paa landet--«

Man føler, at digteren havde klør, og man forstaar, at keiseren og Mæcenas overvældede ham med gaver og smiger.

Fra villaen i Tibur stammer de fleste af Horats' værker. Det er altsammen digte, som kan deles i tre hovedafdelinger, hans oder, hans satirer og hans epistler.

Oderne kan nærmest betragtes som versificerede privatbreve, opfyldte af populærfilosofiske betragtninger og skolemesteragtig moraliseren. Langt mere værdifulde og underholdende er hans satirer og epistler. De sprudler af humor og ironi, de smiler med verdens-ROM. UNDER AUGUSTUS.

IOI

mandens smil til alle høitidelige theorier og fraser, de udleverer sin forfatter med den elskværdigste godmodighed og ynde. De kan alene sammenlignes med de af vitz, personlighed og stemning fint broderede avis-kauserier i vore dages Frankrig.

Faa poeter har saa direkte som Horats digtet ud af sin personlige følelse og sit private Leben und Treiben. Han fortæller os om sine maaltider, om sine venner, om sin villa, oih sine reiser ind til Rom, om sine elskerinder, om sine gilder — alt lader han os vide. Og, om hans fantasi hyppig har spillet ham mangt et puds, saa kan vi dog læse os til hans liv af hans digte, som af en dagbog.

Villaen i Tibur var hans kjæreste opholdssted. Den var beliggende i en af egeskov opfyldt dal, hvorigjennem en frisk fossende elv bruste, og hvor kvæget græssede i store flokke. Her kunde han hvile og tænke ifred, uden at risikere de idelige besøg og visitter, som virkede saa forstyrrende inde i Rom. Her hørte han biot det beroligende sus i træernes kroner og bruset fra elven nede i dalbunden. ». . . O Du herlige landsens maaltid 1 hvor jeg spiser grønt fra min egen have og drikker vin fra min egen egn I« udbryder han. >0 aftener og I guddommelig hyggelige, smaa gilder, hvor jeg, omgivet af mine bedste venner, spiser middag i træernes skygge, mens mine gamle tjeneres børn leger i sandet og saaledes ogsaa tager del i festens glæde. Hvor fri føler jeg mig da ikke! Drik som Du har tørst og glæde til, min gjæst! og lad den stive etikette fare l . .«

Der er latter og ivrig passiar i selskabet. Mørket falder paa, og stjernerne tændes paa nathimlen. Man hører biot gjæsternes af vin oplivede stemmer — —io6

Herude var det, at størsteparten af hans digte blev til. Horats arbeidede tungt, og det var med den største møie, han formede sine elegante vers. Desto kryere var han af dem. Han kalder sin digtning »Roms stolthed og pynt« og tilføier med uklædelig selvfølelse: »Mit navn er indskrevet blandt rigets allerførste navne. Mit livsværk er et uforgjængeligt monument, som hverken vind eller regn kan ødelægge!«

Paa andre omraader var han den godslig-spirituelle filosof og verdensmand. »I det sande og hæderlige^ siger han, »er jeg helt. Jeg plukker og samler mine indtryk fra alle vinde, og af dem opstaar .mine digte. Men hvis Du spørger mig: Hvilken er Din rettesnor for livet, hvilken er den fane, Du følger? Saa svarer jeg: Ingen. Jeg sværger ikke til nogen magisters ord. Jeg gaar, hvor indfaldet tilsiger, og overalt, hvor jeg tager ophold, er jeg som i et værtshus, hvorfra jeg vil kunne flytte, naar jeg vil.« Han elsker det at leve og synes ikke, det er saa farligt, om der klæber en og anden synd ved det liv, vi fører. Herregud, vi er da ikke andet end mennesker, synes han at sige. Vi faar tage livet, som det falder, og plukke glædens roser efter evne. Det er i forbindelse hermed et fornøieligt træk at lægge mærke til, at han, den theori- og regelløse lyriker, var den, som i sin »Epistel til Pisonerne« (Ars poética) fandt paa at præke litterær katekismus og opsætte love for, hvordan den rette digtning bør være og ikke være. Heldigvis ansaa han sig selv for at staa udenfor alle regler og over alle love.

Den stærke, personblevne individualitet er overalt gjenstand for hans besyngelse. Han tilbeder det menneske, som »er ubøieligt i sine principper til detROM. UNDER AUGUSTUS.

IOI

gode«; hele verden kan styrte sammen, siger han, uden at det menneske behøver at blegne. Han opmuntrer til den store, modige resignation, som »sætter et mandligt frit hjerte og en aaben pande mod ulykken«. I lige grad elsker han den personlige uafhængighed. Naarsomhelst helbreden eller trangen til selskabelighed og liv tilsiger ham det, vil han kunne bryde op fra landet og reise — enten ned til badestederne ved kysten eller ind til Rom. »Faar jeg for eksempel idag lyst til at begive mig til Tarent«, udbryder han, »saa sadler jeg øieblikkelig mit stumprumpede muldyr og hyp! hyp! rider jeg henad landeveien med min vadsæk ved siden . . . Jeg kan reise, hvorhen jeg lyster. Jeg kan gjøre med min dag, som jeg vil. Ingen fører et saa frit liv som jeg«.

Horats forandrede hyppig opholdssted. Naar det blev for koldt, drog han gjérne ind fra landet, og vi kan følge ham skridt for skridt inde i hovedstadens gader. Han er en ægte flanør, som driver omkring paa promenaderne ved alle døgnets tider. Hest og vogn holder han ikke, men han færdes i Roms fornemste og flotteste kredse.

Bæres Mæcenas gjennem »strøget« i sin elegante, af en mængde kavallerer og slaver omgivne bærestol, stanser optoget øieblikkelig, naar Horats sees mellem de spadserende: ministeren ønsker at have ham til at stige op i bærestolen. Kjører en skjøn kurtisane forbi, halvt henstrakt paa elfenbenvognens sofasæde, saa vender hun hovedet mod digteren og smiler og nikker gjenkjendende. Han er optaget af hundrede forretninger; snart er det en pengeaffære, som skal ordnes nede paa Forum, snart maa han bort til sin bogforlægger, snart er han i sin fineste puds paa veiio8

til Augustus, snart tiltales han af en ven i folkevrimmelen.

Ja, alle hans venner — hvor de plagede ham og hvor de overhængte ham med bønner og begjæringer! Thi alle troede, at han var inde i saagodtsom alle statens hemmeligheder, eftersom han var en intim ven af Mæcenas, og alle troede, at de gjennem ham kunde opnaa sine ønsker. »I otte aar har jeg nu været den ulykkelige misundelsens gjenstand her i Rom,« sukker han. »Og for hver dag, som gaar, bliver misundelsen heftigere og heftigere »Se, der er han, det lykkens kjælebarn 1« peger de paa mig, naar jeg er ude at spadsere. »Igaar var han i theatret med Mæcenas! Idag-morges var han paa Marsmarken med Mæcenas! . . .« Saasnart en eller anden ny politisk efterretning spreder sig over byen fra Forum, stanses jeg af alle mennesker. »Min ven!« siger én. »Du, som véd alt, eftersom Du omgaaes folk paa høiere steder, hvad mener Du om Dacierne?« — »Jeg mener ingenting. Hvad skulde jeg vei mene om Dacierne?« — »Nei, vær alvorlig og sig os Din mening!« — »Ved alle furier! om jeg har nogen mening om Dacierne!« — »Men sig os ialfald,« bemærker en anden, »om det er sandt, hvad man siger, at keiseren vil uddele jord som belønning til soldaterne?« — »Uddele jord til soldaterne?« Jeg staar som den dummeste af alle dumme, jeg sværger og bedyrer, at jeg absolut intet ved om nogen belønning til soldaterne. »Aa den hykler!« raaber de. »Han vil bare intet sige!«

Opholdene i Rom levnede ham ingen tid til arbeide. For det første havde han ærinder for sig selv at besørge, for det andet maatte han vade gjennem hele detROM. UNDER AUGUSTUS. IOI

fornemme Roms selskabelighed som gjennem et endeløst hav, og for det tredie maatte han gjøre keiseren og Mæcenas sin skyldige kur. Den sidstes raffineret dekadente sind og Horats1 hæderlige epikuræisme gik ypperligt ispand. Begge var kunstnersjæle og begge af samme alder. Med aarene blev imidlertid Mæcenas mere og mere ulykkelig, ja ligefrem syg — væsenlig som følge af sit sørgelige forhold til sin hustru. Han beklagede sig for Horats, der forsøgte at trøste ham, blandt andet i følgende , digt: »Hvortil disse klager, som martrer mig til døden? Nei, guderne vil ikke tillade og jeg giver ikke mit samtykke til, at Du, Mæcenas, skal dø før mig — Du, mit livs støtte og store pryd I Aah! dersom skjæbnen berøvede mig halvdelen af mit væsen, hvad skulde der vei blive af den anden halvdel? Nei, den dag vil lyse over tvende døde. Og det er ikke bare en tom og forfængelig talemaade. Jeg er beredt, ja, jeg er ferdig til, naar tiden er inde, at begive mig sammen med Dig paa den sidste reise. <

Spaadommen gik i opfyldelse. Horats døde biot en maaned efter Mæcenas. De to venner blev paa keiserens foranstaltning begravet ved hinandens side paa den Esquilinske høide, hvor de saa mangen stund havde siddet og passiaret og ladet blikket glide ud mod bjergene i horisonten.IIO

V.

De slappede seder. — Ovids liv. — Hans ungkarlescener og elskovssange. — Hans aarbøger (Fast i). — Forvandlingerne (Metamor-p ho se s). — Ovids digterpersonlighed. — Skamløsheden greb om sig. — En skandale ved hoffet. — Ovids forvisning. — Hans klagesange (Tristia). — Hans ophold ved det sorte hav. — Hans længsel og bønfaldelse om naade. — Keiserens ubønhørlighed. — Digterens død. — Romerriget gaar sin undergang imøde.

Efter Mæcenas' bortgang greb laster og letsindighed med rivende hast om sig i Roms høiere kredse. Den aldrende Augustus trak sig mere og mere tilbage fra sine omgivelser; Li via og hendes venner fik mere og mere magt. Der

hviskedes om hemmelige giftmord af keiserens allernærmeste; hoffet var et sede for det skamløseste, mest udsvævende liv.

Et mesterligt billede af de slappede, men raffinerede seder, som paa den tid underminerede de romerske samfundsforhold, finder vi i Ovids berømte værker — hans elskovselegier (ars amandi), hans elskovsbreve (Heroides) og hans »Kjærlighedens bog« (Amores).

Ovid, Roms mest alsidige og kanske rigest udstyrede digter, var yngre end baade Vergil og Horats, hvilke begge han beundrede og elskede — særlig den sidste. Han var født ikke langt fra Neapel. Hans familie var en gammelromersk, formuende adelsfamilie. Som sine to forgjængere nød han en omhyggelig opdragelse og bestemtes til embedsmand. Hans lyst var imidlertid at skrive vers; han greb sig i at digte istedetfor at fuldføre de aktstykker, som blev ham forelagt paa det romerske advokatkontor, hvor faderen havde anbragt ham. Den unge mand var allerede langt paa125 rom. under augustus.

vei i den juridiske embedskarriére, da han pludselig kastede kontorbøgerne paa hylden: han vilde blive digter! Forgjæves søgte faderen at afholde ham fra dette forsæt, forgjæves forestillede han ham, at »selv Homer var død som en fattig stakkare; — sønnen var ubevægelig. Han kastede sig ind i det høiere selskabs-og hofliv, hvortil saavel hans fødsel som formue skaffede ham en let adgang; han tumlede sig mellem de flotteste ungkarle og de mest omtalte kurtisaner; han omgikkes de berømteste mænd og blev snart kjendt som et af Roms vittigste hoveder og en af Roms aandrigste dandyer. Tre gange havde han været gift. Hans to første hustruer hørte til de overraffinerede og fordærvede kvinder, der surrede og intrigerede ved hoffet. Fra begge disse havde han ladet sig skille og giftede sig paany, for tredie gang, med en grundhæderlig, fornem Romerinde, som var af den store Fabius Cunctators høit ansete slægt. Han ærede og respekterede denne sin tredie hustru, men nogenslags forelskelse var der vistnok ikke tale om.

Ingen havde saaledes saa mange forudsætninger til at kunne skildre selskabslivets ormstukne glans som netop Ovid. I hans digterproduktion ser vi som i et speil billedet af hin tid, hvor sans for politik og forsvar af det erobrede erstattedes af theater- og cirkusinteresser, af skandal- og sladderhistorier, af mad og drikke.

Hans skildringer fra det romerske ungkarle- og kurtisaneliv er noget af det letfærdigste og mest sansepirrende, man kan læse, — alt overdækket som en kurtisanes blodvarme og nøgne legeme er det af en straalende koket robe. Den mest raffinerede vellyst byder sig frem i de graciøseste og yndefuldeste former.112

Kjødets og sansernes glæder er iført det rødeste purpur. Fordærvelsen spiller dronning i fantasiens rige. Med daarende talemaader og vittige, sledsk slibrige anekdoter føres vi rundt om i sovealkoverne; vi skimter orientalske tæpper, dyrebare pantherskind, bløde hvilesofaer mellem søilerne indover i de parfumeduftende rum; vi hører hviskende stemmer i det tilstødende badeværelse . . nogle plask i vandet . . og der bliver aandeløst stille-
-

De høiere klasser læste med beundring disse elegante og spirituelle elskovsscener. De nød at sidde paaklædt og se sin egen nøgenhed. Ovid blev deres alles fortrolige ven; hans verdensmandsmæssige person ind-gjød tillid, og hans med alskens smiger kjøbte gode venskabsforhold til keiseren satte som et bon-ton-stempel paa hans litterære kynisme.

Digteren var imidlertid ikke tilfreds med dette resultat. Han var ærgjærrig og vilde skrive et værk, som skulde sidestille ham med de »store« digtere — Vergil og Horats.

Det blev hans episk-didaktiske aarbøger (Fa s ti), hvori han i elegisk form forklarer de nye — Julianske — kalendernavnes historie og herigjennem faar anledning til at oprulle en række scener af den gamle mythologi. Efter en krumrygget, underdanigst hyldest til Augustus i spidsen for hvert kapitel gjennemgaaes hver maaned fra Januarius til og med Junius; hvert navn diskutteres og kommenteres og sættes i forbindelse med underholdende,

mere og mindre blufærdige, historier. Solguden kjører op og solguden kjører ned i oceanet, mens maanegudinden, Luna, stiger frem, og satyrer og nymfer leger sin vilde maaneskinsleg i skovene.

Dette læredigt, som røber en let fremstillingsevne og en sjelden gave til populær skildring, over-gaaes dog langt i digterisk værd af hans i 15 bøger inddelte hovedværk »Forvandlingerne« (Metamor-phoses).

Alle de mythologiske sagn, der indeholder nogenslags forvandlingsscene og som er kjendt — helt fra menneskets skabelse af »guddommelig sæd« og til Augustus' ophøielse til aabenbar gud, — har digteren her samlet og fortalt med en livlighed, farvepragt og indtagende ynde, saa man uvilkaarlig læser dem op igjen og op igjen med stedse større og større for-nøielse. Vi finder her mythen om Niobe, som i sorg over sine tabte børn forvandledes til en stenstøtte; om Philemon og Baucis, det ærværdige ægtepar, som blev til to trær; om den skjønne yngling Hyacinthus, hvem Apollo forvandlede til en lilie; om Venus og Adonis, om kong Midas, om kongedatteren Europa, kort sagt, om alle de mythologiske forvandlinger, som datiden kjendte og hvis sidste udslag var — keiserens optagelse blandt guderne!

Ovid viste sig ikke i sine værker som nogen stor aand. Men han havde egenskaber, som mangen stor aand kunde misunde ham. Han var elegant, stilfuld og spirituel; men han manglede baade den bondetroværdighed, som var Virgils storhed, og den brave skepsis, som gjorde Horats saa tillidsvækkende. Han manglede det store moralske instinkt; derfor blev han de slappede seders udkaarne digter, derfor kunde han i 25 aar være den uundværlige og overalt beundrede yndling i det romerske selskabsliv.

I de senere aar var imidlertid tonen biet forandret. Kurtisanerne gik til andagt i templerne, udsvævelserne

betaltes med gaver til guderne, Livia toede sine blodige fingre i indviet vand. De smukke talemaader var paa moden; det kom biot an paa at lægge sit ansigt i moralske folder. Det vakte under disse omstændigheder stor bestyrtelse over staden, da det rygtedes, at selve keiserens datter Julia havde bedrevet utugt paa Forum og at Augustus i moralsk nidkjærhed havde sendt hende ud af landet. Det var en skandale, som satte fart i hykkleriet; »forfaldets tid er inde«, »raadden-skaben har naaet sit høidepunkt«, »sederne maa reformeres« — det var de talemaader, som enhver hæderlig udsvævelsens mand og kvinde i de dage førte i munden.

Midt under dette veir af moral og uskyldigheds-miner indtraf en begivenhed, som var egnet til den allerstørste opmærksomhed. Det rygtedes en morgen, at den saa høit skattede Ovid, som endog var selskreven ved hoffet, skyndsomst havde forladt staden — paa en udvisningsordre af keiseren!

Rygtet viste sig at medføre sandhed. Ovid var pludselig biet exileret til den lille stad Tomi ved det sorte hav.

Folkemeningen vidste øieblikkelig at sætte hans ban-lysning i forbindelse med Julias skandale; man mente, at digteren enten selv havde staaet i forhold til hende eller paa anden maade været ufrivilligt vidne til nogetslags forbrydelse eller last i keiserens familie. Officielt angaves den latterlige grund, at han var falden i unaade for sine letfærdige skrifters skyld.

Den sande aarsag er forblevet ukjendt lige til den dag idag. Al den kundskab, vi har om denne mysteriøse begivenhed, har vi fra de breve, som digteren selv sendte fra sit exil og som han udgav under titelen »Klagesange« (Tristia).

Han fortæller om sine sidste timer før afreisen. »Ak, naar jeg tænker paa hin grusomme nat,« siger han, »saa bliver jeg endnu vaad under øienlaagene. Jeg var helt fortumlet over keiserens budskab og fik ingen tid til forberedelser, hverken til at udvælge mig slaver eller reisefølge, hverken til at anskaffe mig de nødvendige

klæder eller en vogn. Jeg var overvældet, som rammet af et lyn . . I afskedens stund henvendte jeg et par ord til mine sørgende venner — de, som forhen havde været saa mange; nu var de biot en eller to. Min hustru graat, saa taarerne sillrede ned ad hendes uskyldige kinder. Min datter, som var gift i Nordafrika, vidste intet om min skjæbne. Hele huset gjenlød af suk og klage; alt frembød udseendet af en ikke stilfærdig begravelse . . Idet morgenstjernen tændtes paa himmelranden, kom afskedens øieblik, og det var, som rev man en del af mit legeme fra mig«.

Han klager bitterlig over det barbariske land, hvorhen han er biet forvist. »Nabofolkene er raa barbarer,« skriver han. »Det er Sarmater, Besser og Geter og mange andre, hvis navn jeg ikke værdiges at nedskrive. Saalænge sommeren varer, tjener floden Ister os til bolværk mod deres angreb og indfald. Men naar den kolde aarstid indtræffer med sit hvide marmordække og lægger is paa vandet, da er egnen utrygg*« Han skildrer indvaanerne som rene vildmænd. »Man hører istapperne i deres haar skrangle mod hverandre om vinteren,« bemærker han. Den eneste fornøielse, han har, er i snesmeltningen at spadsere om paa kysten og se paa de fragtskibe, som kommer seilende. Men sjelden antræffer han noget fartøi, som kan bringe ham efterretninger fra hjemmet og Italien.

S*130 rom. under augustus. ioi

Hans breve er opfyldt af klage og usigelig længsel. De er »vaade af taarer«. Han synes synd paa sig selv, fordi han ikke som alle andre romerske borgere kan deltage i de forskjellige folkefeste i Rom og tiljuble keiseren sit bifald. Han udmaler sig gadernes udseende, larmen, skrigene, den glade begeistring, som han biot kan være vidne til i sin fantasi. Han tænker paa sine venner og paa sit hus i Rom, hvor hans hustru gaar om og steller. Han mindes hende paa hendes fødselsdag og udbryder: »Bered, min haand! et fromt offer. Reis et græsgrønt alter og smyk det med blomster. Bring, slave! røgelse, som skal stige op i en graa damp, og vin til at offre paa hellen! Elskede fødselsdag! Jeg ønsker, Du maa være ren og skjær!« . . Et andet sted udraaber han: »Du er værdig en lykkeligere, men ikke en bedre mand end jeg. Du staar i tro hengivenhed ikke tilbage hverken for Hektors Andromake eller Odysseus' Penelope. Ja, Dit ry skal gjennem al min digtning vare evig — hvilken værdi man end tillægger den!«

Hans klager er endeløse, og tidt nok overdriver han vei en smule. Han paastaar, at hans digteraare udtørres i de barbariske omgivelser; han forundrer sig over, at han overhovedet endnu er ilive; han taaler hverken den mad eller den drikke, som her bydes ham. Hans kræfter tager af, det er »saavidt at huden dækker hans knogler«. Ja, han hvisker sogar med graatkvalt stemme, at »ingen véd, hvad han har maattet gjennem-gaa«. Hans lidelser er »ligesaa mange som stjernerne paa himlen og ligesaa mange som atomerne i det tørre støv. Hvad ondt jeg har lidt,« fortsætter han, »er over al forstand og næsten utroligt. Selv om jeg havde en kjæmpes røst og et bryst som en kobberhvælving, ja131 rom. under augustus.

ioi

selv om jeg eiede hundrede munde og hundrede tunger, nei aldrig kunde jeg faa det udsagt!« . . Intet under, at han efter alle sine gjennemstandne lidelser har faaet et »haar, hvidt som en svaneving'«.

»Men hvorfor er jeg biet forvist til saa vilde og fjerne egne og hvorfor lider jeg alle disse kvaler?« spørger han. »Fordi jeg har havt øine, og fordi jeg kom til at være det ufrivillige vidne til en andens forbrydelse. Det er vanskeligt og det vilde være uklogt at fortælle, hvorledes det hele gik for sig; jeg gyser bare ved tanken derpaa«. Yttringer i hans første brev tyder hen paa, at det ikke alene var keiserens vrede, han havde vakt, men »alle de guddommelige personers«, som boede i hans palads. Det vil da sige hoffets og maaske først og fremst Livias mishag.

I de mest uværdige bønfaldelser og smigrerier graater og sukker og jamrer og tigger han Augustus om naade og tilgivelse. Der er næsten ikke et brev, uden at han perser taarer frem i denne anledning. Han minder om den hyldest, han i sine værker altid har rettet til majestæten. Han søger at undskylde sig med, at det var »uafvidende, at Acteon saa' den nøgne Diana«. »O hersker!« ynker han sig. »Du, som er saa eftergivende, spar mig, giv mig

fri!« Han kalder keiserens slægt for »udsprungen af et guddommeligt skjød«, Augustus er intet mindre end selve Jupiter. Han retter den tilsyneladende tvilsomme kompliment til ham, at han alene er værdig en saa ophøiet gemalinde som Livia. Han velsigner keiserens søn og ønsker, at han maa blive sin ærværdige og høihellige faders støtte og hjælp i alderdommen. Han lader blikket glide videre frem i slægten og han ser i hans sønnesønner »unge og herlige himmelstjerner«.132 rom. under augustus. ioi

Intet romersk digterværk naar disse Ovids klagebreve i underdanigt keiserfjæsk. De er saa meget mere uappetitlige, som man føler, at de biot er skrevne for at opnaa formildelse af exilet.

Ikke mindst af den grund lukkede da ogsaa Augustus ørene til for digterens bønner: der kom hverken formildelse eller eftergivelse og absolut intet svar, som kunde give haab. Den forbrydelse, hvortil han havde været vidne, har formentlig været af særlig kompromitterende art. Det var forgjæves, at Ovid reiste et tempel for keiseren, det var forgjæves, at han i sine skrifter o firede alle Olympens Guder for herskeren; denne var og blev ubønhørlig.

Efter fem aars forløb døde keiseren, og Ovid satte sit haab til hans efterfølger, Tiberius. Men forgjæves. Den forhen saa feterede, nu saa ulykkelige, digter gik til den evige hvile tre vintre efter, aar 17 efter Kristus.

Efter Augustus gik det ned ad bakke med det romerske rige. Al digtning og alt aandeligt liv sank langsomt sammen. Fremmede barbarer strømmede ind over grænserne. Oldtidens civilisation trampedes ned under hestehovene.III.

DEN PROVENCALSKE TRUBADURPOESI.I.

Europas udseende omkring aar iooo. — De mange og de smaa hoffers tid. — En stor, religiøs angst gik over landene. — Handelsbyerne i Sydfrankrige. — Provences gamle kultur. — Antiken og kristendommen. — Trubadurpoesiens opstaaen af kirkedigtningen. — Dens hovedpræg og ydre indhold.

Europas udseende omkring aar iooo var mørkt og uhyggeligt. Landene dækkedes af vældige urskove, hvor øksen aldrig havde'lydt. Bjørn, ulv, gaupe og vildkat var deres beboere. Sjelden forstyrredes skog-ensomheden af mennesker. Det skulde da være, naar af og til landets fyrste, ledsaget af sine venner, atholdt en større ridejagt, og hundene halsede og hornene skrattede, eller naar en fiendtlig hær rykkede frem med baal og brand. Da skjulte vilddyrene sig i sine gjemmesteder, og de bønder, som havde sine hytter i egnen, kastede sig paa knæ i døraabningen, knugede angstfuldt hænderne mod himlen og raabte naade I naade! mod de pansrede, hjelmbuskvajende krigere, som nærmede sig.

Næsten ethvert landskab havde sin større eller mindre tyran. Borg laa ved borg og slot ved slot ud-122 den proven çalske trubadurpoesi.

over i det ganske rige, altsammen befæstet og beredt paa overfald fra den nærmeste nabo. Hele Europa frembød i saa maade et eiendommeligt opstykket, forrevet udseende. Frankrige var delt i en række fyrstendømmer, hvoraf grevskaberne Auvergne, Toulouse og Provence var de mest kjendte. Tyskland beherskedes af de talrige, hver for sig saagodtsom uafhængige, kejserlige vasaller. Italien var i hænderne paa de tre storfamilier Este, Malespina og Montferrat. To trediedele af Spanien eiedes af Maurerne; resten, op mod Pyrenæerne, udgjorde kongerigerne Castilien, Aragonien og Navarra.

Det var de mange og de smaa hoffers tid. Af frygt for brandskat lod byerne sig udsuge til sidste hvid af herskeren, og landbefolkningen skalv for det høie selskab, som tidt nok skjændede deres hustruer og børn.

Samtidig med disse fredløse sociale tilstande gik der som en stor religiøs angst over landene. Man troede, at verden snarlig skulde forgaa og at det tusind-aarige rige var nær. Den uhyggelige katastrofe varsledes, mente man, derved, at den asiatiske pest rasede nede i Sydgallien og at strenge vintre med uaar og hungersnød slog ind over det øvrige Europa. Fanatiske Munke drog om paa alle veie, opmuntrende folket i flammetaler til at valfarte til den hellige grav og forberedende sindene til de store masseopbrud, som hed korstogene. Den mørkeste mirakeltro herskede i alle samfundsklasser: alting saaes i en underlig mystisk belysning som gjennem dystert farvede kirkeruder. En romersk hærafdeling havde set solen synke sammen og blive gul som safran. En fyrste i

Normandiet, Robert, som var biet ekskommuniceret, fordi han havde ægtet

en nær slægtning, havde ved sin gemalindes nedkomst modtaget et misfoster istedetfor et barn i sine arme. Selve den onde holdt sig ikke mere i skjul; han havde, berettedes der, fremstillet sig i høistegen person for en præst i Rom. Latin var universalsproget, som knugede folkets tanker iknæ i ophøiet uforstaaelighed, Dies iræ dies i 11a messedes som i taage over verden, og de ærværdige kathedraler i Paris, Rom og Venedig neiede af frygt og haab i sine stenkjortler.

Alene i de nede ved Middelhavet blomstrende rige provençalske handelsbyer artede livet sig endnu let og lyst. Særlig var Marseille centrum for en udstrakt kjøbmandsvirksomhed. Stadens forretningshuse havde skibe paa alle have, og vareomsætningen foregik i stor stil. De havde forbindelser helt oppe fra England og Østersøen og helt ned til Cypern og Rhodos. Fra de paa grænsen af Asien beliggende, mægtige stæder By-sanz og Alexandria kom fragtfartøier seilende med al-slags orientalske produkter, tæpper fra Persien, purpurfarvet klæde fra Tyrus, silke og ædelstene fra Indien, sukker og krydderier fra Høiasien. Til gjengjæld førte de galliske varer — egetømmer, lærreder og farvestoffe — med sig tilbage. De gamle romerske muni-cipier i Frankrig — Arles, Narbonne, Toulouse og i første række Marseille — dannede saaledes bindeleddet mellem Orienten og Vesteuropa. De vare paa sin vis ligesaa stolte og mægtige som de italienske republikker; de slog i ethvert fald øinene ikke mindre frit op over Middelhavet.

Forretningsfolk og sømænd fra alle verdens lande gik* om i gaderne — Araberen i sin hvide Burnus og Tyrkeren i sine sækkebukser ; den brune Egypter side om side med den lysere Italiener eller Franskmand.

Inde i vinstuerne summede og surrede det af alle jordens sprog og tungemaal.

Velstand og luksus udbredte sig herved i det yppige, underdeilige Provence, »rosernes land.« Og intetsteds kunde lykken øde sit guld med større udbytte end netop her, hvor jordbunden, saavel den materielle som den aandelige, i aarhundreder var forberedt gjennem en direkte paavirkning af den gamle græske kultur. Marseille havde jo oprindelig været en af Grækenlands rigeste kolonier (Massilia). Senere, da landet kom ind under det romerske verdensherredømme, havde kunster og videnskaber floreret, saa uddannelsesanstalterne og høiskolerne i Toulouse, Marseille og Narbonne fuldstændig var modesteder, hvorfra mere end en af de romerske statsmænd var udgaaet. Endnu hang der i de religiøse festoptog og theaterforestillinger minder igjen saavel om det græske sprog som om de antike seder og skikke. Endog reminiscenser af Iliaden levede paa folkets munde som en svag gjenklang fra (jerne tider. Og dette var ikke underligt, thi en stor del af befolkningen havde baade græsk og romersk blod i sine aarer. Provence ansaaes i Middelalderen medrette for et særligt dannelsens land; dets beboere beærede man med benævnelsen Romere, mens Nordfranskmændene biot kaldtes Frankere.

Over denne paa hedensk livsglad underbund hvilende dannelse ringede nu Middelalderens mørke, angstfyldte katholicisme sine klokker og prækede geistligheden om jorderigets forfængelighed. Men det letlivede folk var langsom i tilegnelsen af ordet og sent til at vænnes til de uforstaaelige latinske messer. For at faa folk til at besøge kirkerne saa præsterne sig derfor nødsaget til at forfatte endel sange paa folkesproget,

som menigheden skulde synge i kirkerne. Disse produkter, som var meget verdslige og ofte endog ligefrem streifede ind paa det upassende, var den første begyndelse til trubadurpoesien.

Provençalernes lyriske gemyt var hermed sat paa sporet. Idet de samtidig paavirkedes af naboskabet med de stolte, galante og selskabelig dannede Maurere i Nordspanien, udfoldede der sig lidt efter lidt paa slottene og ved smaahofFerne et rigt sangens og digtningens liv, som snart forplantede sig over hele Frankrige og i hver enkelt landsdel antog sin særlige form.

Kirkens låere blev saaledes bygget paa antik grund: kristendommens grundsætninger smeltede i bevidsthederne sammen med den gamle filosofi. Plato havde opfattet den ydre, materielle verden biot som en bleg kopi af den, som han ansaa for den ene virkelige, nemlig den oversanselige eller metafysiske verden; følgelig mente han, at

den »sande« kjærlighed ikke var sanselig, 'men spiritualistisk eller, som vi pleier at sige, »platonisk«. Denne anskuelse gik over i den kristne theologi og forvandlede sig til den mystiske tilbedelse, hvormed katholicismen dyrker Madonna og — trubadurpoesien kvinden.

Dette religiøse element gav trubadurdigtningen sit hovedpræg, idet vi saagodtsom overalt i denne gjen-finder den dybe ærbødighed for og den store forherligelse af kvinden. Det ydre indhold — det stof, hvori denne kvindedyrkelse hylledes, — blev saa naturligen det daglige liv og tidens historiske begivenheder, paa den ene side de uafladelige kampe med Saracenerne eller Araberne i Spanien, paa den anden side de store folkevandringer og korstogene.

II.

Den nordfranske epik. — Den egentlige trubadurpoesi er proven-çalsk. — Grev Vilhelm af Poitiers. — Trubadurerne og den katholske kirke. — De fleste sangere gik paa sine ældre dage i kloster. — Bertrand de Born og krigslysten. — Bernard af Ventadour og hans dame. — Trubadurernes kvindedyrkelse. — Clara af Andusien. — Arnaud de Marveil, en ulykkelig

elsker.

I Nordfrankrige, hvor klimatet var haardt og livs-vilkaarene strengé, antog trubadurdigtningen et alvorligt, mandligt præg; den blev hovedsagelig af episk fortællende natur. Sangen om den tappre og i sin kjærlighed saa trofaste Walther af Aquitanien er sprunget af mindet om de germaniske folkeindvandringer. Arthursagaen og den vidtløftige bretagniske mythe-cyklus, som blandt andet indeholder digtet om Tristan og Isolde, beretter om Saksernes indfald i Nordfrankrige. Den karolingiske sagnkreds, hvortil man foruden mange andre henregner den berømte »Rolands sang«, romanen om »Flor og Biancaflor« samt den af 80000 vers bestaaende kollossale digtning »Wilhelm med den korte næse«, har sin rod i keiser Karls store tog til Spanien og de uafladelige kampe med Araberne.

Alt dette skildrer begivenheder, som allerede dengang laa aarhundreder tilbage i tiden. Det historiske stof er derfor i høi grad upaalideligt. Meget mere skimter man de for en stor del ukjendte forfatteres samtid gjennem linierne. Men dog ikke saa klart, som ønskeligt kunde være. Forsaavidt som vi med begrebet trubadurpoesi forbinder et billede af middelalderens galante hof- og ridderliv, kan vi derfor kun

uegentlig henregne den nordfranske epik til denne digtning.

Vi maa vende os 'mod trubadurernes moderland, det letlivede Provence og idethele Sydfrankrige, hvor solen var halve føden. Her var poesien mere let og lys og feminin og dens lyrik en ufordulgt afspeiling af hine dages liv.

--Der var ingen standsforskjel. Den fattige sanger,

som drog om fra slot til slot, kunde erhverve sig en ligesaa stor berømmelse som den rigeste fyrstedigter; ja denne satte ialmindelighed sin -ære i at samle saa mange ansete trubadurer som muligt omkring sig og sit hof, og det gjorde ingen forskjel, enten disse var udgaaet fra et adelshjem eller en hytte.

Den første trubadur, om hvem vi har lidt kundskab, er grev Vilhelm IX af Poitiers, hvis hof var et af centrerne for den opblomstrende digtning. Hans fader havde været en alvorlig og indesluttet mand, som havde nydt den største tillid hos paven. Sønnen var det stik modsatte; han var letsindig og respektløs, altid i opposition mod landets myndigheder, altid i strid med nabofyrsterne. Gang paa gang fik han skrivelser fra den hellige fader i Rom, som bebreidede ham hans lette liv, men intet hjalp. Han fremturede fremdeles i sine forargelige synder og i sin spot over alt, som var helligt og ophøiet. En vakker dag blev han saa ekskommuniceret »paa grund af skandaler«.

Denne hans oprørske holdning overfor paven og den katholske kirke er et karakteristisk træk for den hele trubadurpoesi. Det for det store folk uforstaaelige latin forekom trubadurerne en latterlighed og en anmasselse, og munkenes hykkleriske liv

og prædiken var dem en væmmelse. Det af græskromersk aandskultur indblæste Provence lod sig først under megen modstand omvende til katholicismen; dets lyse luft og blomsterrige haver var ikke skabt for indelukkede klostre og asketiske præster. Endel spotteviser fra denne tid er opbevaret. En sanger, Guillem Figueiras, synger saaledes:

Rom! for penges guld Du skjænder og bedrager. Du er af ondskab fuld og gjør, hvad Dig behager. Du frygter ikke Gud, Du attraar verdslig pragt, Du trodser skriftens bud og elsker kun Din magt.

Rom I med svig og list Du lægger Dine snarer; overalt forvisst lokker Du i farer. Uskyldig som et lam med enfolds fromme mine Du gaar i Djævlens ham, han hilser Dig blandt sinel

En anden trubadur, Peire Cardinal, udtaler sig i følgende ord om præsterne:

Jo høiere paa straa, des mere synds-attraa; jo mere sandhed fattes, des mere løgnen skattes; jo mindre deres videnskab, des større deres lidenskab; jo større deres tomhed, des mere har de fromhed.den provençalske trubadurpoesi. 129

Ja aldrig er endnu vor Gud saa uden blu biet spottet fjernt og nær slig som af pavens hær.

Paven var imidlertid ikke den mand, som lod sig alting byde. Han slyngede banstraalen mod den ugudelige grev Vilhelm, og den gamle Adam maatte bekvemme sig til at krybe til korset. Vi ser det deraf, at han pludselig besluttede sig til at drage med paa korstog til det hellige land. Men hvor modvilligt gjør han det ikke! Hvor ondt synes han ikke det er, at forlade sit lystige slotsliv! Det er, som livets sol pludselig slukkes for hans øine. Med foden i stigbøilen skriver han følgende afskedssang:

»Tro mod æren og tapperheden væbner jeg mig, lad os fare. Lad mig fare fjernt over havet til det land, hvor pilegrimmerne anraaber om naade.

»Far vei, herlige turnering! Adiø, spil! Adiø, graa-værk og silke, zobel og maar! Adiø, alt, som bandt mit hjerte! Intet vil kunne holde mig tilbage. Jeg farer til de egne, hvor Gud vil give mig syndernes forladelse.

»Tilgiver mig, alle I, som jeg har saaret. Jeg beder om naade og angrer for Jesus, som er tordenens herre. Jeg opsender min bøn til ham baade paa romansk og paa latin.

»Mine venner! Naar jeg er døden nær, kom da til mig, vær hos mig og vær mig nær. Vis mig Eders sorg og yd mig Eders opmuntring.«

Erik Lie. 9130 DEN PROVEN çALSKE TRUBADURPOESI.

Dette digt har sin interesse, fordi det viser, at den gamle hedenske gudeopfatning endnu ikke helt var udryddet. Jesus kaldes »tordenens herre« akkurat som Jupiter. Trubaduren opsender sin bøn »baade paa romansk og paa latin« og tilfredsstiller derved baade den gamle folkegud og den kirkelige Vorherre. Naar han er døden nær, vil han have sine venners »opmuntring«; døden er ikke her, som kristendommen lærer, indgangen til et nyt og glædeligere liv, den staar for digteren — i overensstemmelse med den antike mythologi — mere som noget af en uundgaaelig mørk skjæbne.

Samtidig som digtet saaledes er betegnende for den provençalske dannelses forhold til katholicismen, saa røber den stærke syndserkjendelse og anger, som gaar gjennem ordene, et for de fleste af tidens sangere fælles træk: trubaduren søger forladelse for sit letsindige liv. Flere af de allerstørste berømtheder trak sig i sin senere alder tilbage i et eller andet kloster. Naar haanden ikke længer magtede at føre sværdet eller tumle stridshesten, og naar blodet ikke mere kom i kog ved synet af en smuk jomfru, da begyndte samvittighedskvalernes tid.

Vi skal kaste et blik paa et par af de største trubadurers liv.

Som ingen anden besynger den stolte slotsherre Bertrand de Born krigen og krigens lyst. I ham er hele Middelalderens ridderbegeistring og eventyrglæde inkarneret. Saagodtsom hele sit liv laa han i stadige feider med sine naboer. Han fryder sig i at se udover en valplads, og de døendes jammer er ham den lifligste musik. »O betagende syn!« siger han. »Betragt disse heste, disse ridderskjolde, disse hjelme,131 DEN PROVEN çALSKE

disse sværd! Derborte stormes de store statsbygninger; overalt er knuste hjerneskaller!« Han svælger i den blotte tanke og erklærer: »Nei, hverken spise eller drikke eller søvn forunder mig en saa besnærende nydelse, som det at høre de betrængte krigeres: Til hjælp! Til hjælp! samt de forladte gangeres vrinsken og de opmuntrende skrig: Mod! mod! Jeg fryder mig, naar jeg ser riddere og menige stridsmænd ligge nede i de dybe grøfter — alle disse lig udstrakt ved siden af faner og flag.« Han jubler over al den ødelæggelse, et hærtog forvolder. »Jeg elsker,« udraaber han, »at lade blikket glide ud over en leirplads, som er beredt til opbrud og kamp. Med glæde skuer jeg, at man oprykker træer, nedtræder vigner og kornmarker, som er i vejen under slagets tummel. Med sød gysen betragter jeg krigsmaskinerne, som føres frem til storm mod den befæstede stad. Med henrykkelse lytter jeg til krigstrompeternes smettren og de saaredes jammer og ynk. En saadan krig er mig til meget større behag end smaa skjærmydsler, som bare tjener til paaskud for feige baghold og skammelige overfald.«

Man forstaar, at en saadan kriger i sin alderdom gik i kloster.

Bertrand de Born var forøvrig ogsaa en stor damernes ven, og mange af hans elskovssange er opbevaret. Han viser sig i disse ligesaa varm for gode veninder som for »prægtige gangeres vrinsken« og »døende stridsmænds suk«. I et af dem aabner han sit hjertes hele harem og tror derved at indynde sig hos den tilbedte. »Smukke dame,« siger han, »eftersom Du ikke mere viser mig nogensomhelst gunst, og eftersom Du har forladt mig, uden at jeg har givet Dig nogen anledning til strenghed, saa ved jeg ikke,

til hvem jeg skal rette min klage; jeg vil aldrig kunne naa den lykke, som jeg haabede at opnaa hos Dig. Ak! hvis jeg ikke finder nogen dame, der er som Du, saa vil jeg aldrig mere have nogen veninde. Og da jeg ikke tror, at jeg nogetsteds vil komme til at møde en kvinde, som er Din lige i skjønhed, i ædle følelser, i venlighed, kort sagt, en dame, som har Dit væsen, Dit freidige humør og Din ligefremhed, saa vil jeg begive mig rundt til mine kvindelige bekjendte og skabe mig Din lige af deres egenskaber. Skjønne Sembelis! Jeg laaner af Dig Din hvide teint og Dit ømme Hik. Jeg beder den smukke fru Elis om hendes latter og pikante tale. Jeg bønfalder Vikomtessen af Chales om at give mig sin elfenbens hals og sine to fintformede hænder. Den deilige Agnes, som bor i Rochechouart, maa laane mig sit haar, som er mere yndigt end Isoldes, Tristans allerkjæreste. Omendskjønt den indtagende jomfru Audiart har været haard imod mig. beder jeg hende dog om hendes fornemme manerer, og jeg beder hende om hendes velskabte legeme. Den ædelig kvinde Faidit giver mig sine hvide og herlige tænder, og hun laaner mig sin elskværdige maade med at tiltale fremmede med affable henvendelser og

spørgsmaal--«

Krig og kvinder gaar i det hele haand i haand i hele Middelalderens trubadurdigtning. En ridder drog sjelden eller aldrig i strid uden at have en eller anden dame i sine tanker; en sløife i hendes yndlingsfarve havde han hyppig hæftet til sin arm. Da det franske ridderskab i slaget ved Bouvines holdt paa at tabe, raabte en stemme i vaabengnyet: »Husk paa Eders damer!« — og der kom nyt mod over de kæmpende.

Bernard af Ventadour var en af de kjærlig-hedssangere, om hvem der gik mest ry. Han var søn af en forvalter paa slottet Ventadour i Limousin, Vi-komtehoffet her var et af samlingsstederne for alle tidens trubadurer. Bernard begyndte tidligt at digte, og man forstaar af hentydningerne i hans sange, at han først tilbad slotsherren, Vikomte Ebles den tredies anden hustru Azalais. For at skjule sin elskov for hendes gemal, benævner han hende Bel-vezer, det er den, som er smuk at skue. »Oh!« udbryder han. »Hvor gjerne vilde jeg ikke træffe min dame ene, naar hun sov eller lod som om hun sov, saa jeg kunde stjæle et kys fra hende! Thi jeg har ikke mod til at bede hende derom. Oh, min dame, vi skrider langsomt frem i elskov. Og tiden rinder!« Azalais er i hans tanker ved alle døgnets tider. »Om aftenen, naar jeg klæder mig af for at lægge mig,« fortæller han, »saa véd jeg saa vei, at jeg ikke faar sove: jeg ligger vaagen og mister min søvn ved tanken paa min dame.«

Vikomten syntes imidlertid, at tonen i hans sange overskred den grænse, som en trubadur kunde tillade sig

overfor en dame. Han viste ham derfor bort fra sit hof og holdt i lange tider sin hustru under en saa streng opsigt, at hun tilsidst bekvemmede sig til at sende sin tilbeder det bud, at han for hendes skyld maatte drage bort fra egnen.

Bernard reiste til Henrik II's hof i Normandiet. Denne fyrste var gift med Eleonore af Guienne, den før omtalte grev Vilhelm af Poitiers datterdatter og kong Ludvig VII's fraskilte hustru. Hun trak en mængde trubadurer til sit hof, og Bernard, der maatte have en ny dame at besynge, fandt sin regning i at digte til hendes pris. Trubadurerne sang næsten altid til den134 • den provençalske trubadurpoesi.

dames pris, som havde den største magt ved det hof, hvor de for tiden opholdt sig; derved vandt de hendes gunst og drog de videre med rige gavér. Men derved kom deres elskovsdigtninge til at klinge i høi grad monotont og uægte. Det var som oftest bare smukke ord og smigrende betegnelser. En moderne læser vilde kjede sig ved at læse altfor mange saadanne vers, som Bernard overrakte Eleonore. Han er øiensynlig ræd for, at hun skal mistænke ham for at være en egennyttig sjæl, og han skriver: »Ømme veninde! Jeg er Din, jeg tilhører Dig. Mit hjerte er bundet til Dig med saa rene følelelser og saa kjærlige længsler, at det ikke rummer andet end ømhed Vi tre, Du, kjærligheden og jeg, har intet fremmed vidnesbyrd behov for at vide, at vi hører sammen. Jeg tør ikke udtrykke mig yderligere.« Han søger med alle tunger at bedyre hende om sin troskab, og, for rigtig at overbevise hende, forbander han alle »falske elskere« og ønsker at de var udstyret »med et horn midt i panden«. Han føler imidlertid, at hun ikke har den fornødne klippetro ti) hans oprigtighed, og han udraaber: »Hvis jeg eiede al verdens guld og rigdom, saa offrede jeg det altsammen med glæde, hvis jeg biot kunde faa min tilbedte til at tro mig.«

Da Henrik II blev konge i England, fulgte Bernard med hoffet, og med ham kom den provençalske trubadurpoesi for første gang over kanalen. Men sangeren forblev ikke længe i det nye og fremmede land. Han vendte efter et par aars forløb atter tilbage til det glade Provence og levede i en lang tid ved Raymond V's hof, datidens brillanteste. Iblandt hans digte fra hans ældre aar tror man at spore tegn til, at hans første kjærlighed til Azalais atter er blusset op. »0 minden provençalske trubadurpoesi. 135

ømme veninde!« synger han. »Naar den milde zephyr blæser hen til mig fra de kjære egne, som Du bebor, er det, som indaander jeg en paradisisk vellugt. Jeg tragter ikke efter anden gunst end at nyde synet af Dine blikke og beskuelsen af Din person. Jeg indbilder mig da, at jeg har Gud selv i mit eie.« Azalais synes saaledes virkelig at have været noget mere for ham end en almindelig, kjølig og banal trubadurtilbedelse.

Efter Raymond V's død trak Bernard sig, opimod femti aar gammel, tilbage til et strengt kloster, hvor han henlevede sine sidste dage.

Trubadurernes kvindedyrkelse var, som nævnt, en tilbedelse af kvinden som begreb. Deres kjærligheds-sange maatte da ogsaa, som katholicismens kirkebønner, blive tildels baade upersonlige og lidet originale. De var som verdslige gjenskin af geistlighedens Mariadyrkelse. Som den katholske kirke dyrkede forskjellige Madonnaer, enhver af dem i besiddelse af en eller flere speciale, undergjørende egenskaber, saaledes tilbad de omflakkende trubadurer kvinden, snart som en grevinde af Tripolis, snart som en Azalais af Ventadour, snart som en Eleonore af Guiennne. Sangeren elskede sin dame, som man elsker en høi idé eller som man nærer en aandelig interesse. Ja, man har eksempler paa, at trubaduren endog har fattet kjærlighed til en dame, som han aldrig har set. Jaufre Rudel, prins af Blaya, forelskede sig i grevinden af Tripolis, biot fordi han af hjemvendende pilgrimme havde hørt om hendes store venlighed og gjæstfrihed. Han digtede mange sange til hende og begav sig tilsidst paa reise til hendes land. Paa søen faldt han i en alvorlig sygdom, og det var i en næsten haabløs tilstand, at søfolkene flk ham136 • den provençalske trubadurpoesi.

bragt op i et herberge i Tripolis. Grevinden, som havde læst hans digte, fik underretning om, at sangeren laa for døden i staden. Hun ilede til hans leie og tog ham i sine arme. »Men han prisede gud, som havde ladet ham leve, til han fik den tilbedte at se.« Han døde foran hendes øine og blev paa hendes foranstaltning jordet i stadens tempel. Begivenheden gjorde et saa stærkt indtryk paa hende, at hun endnu den selvsamme dag gik i kloster.

Enkelte trubadurer var dog optændt af virkelig stor lidenskab. En fornem dame, ClaraafAndusien, som først i de senere aar er biet »opdaget«, har saaledes efterladt et digt, som er saa personligt i sin intensitet, at det overgaar størstedelen af datidens vanlige poesier. Hun sidder ved et af salsvinduerne i sit slot og ser ud over det blomstrende landskab, som langt ude i horisonten gaar over i Middelhavets friske blaa. Hun har taarer i øinene, thi hun tænker paa sin ven, som mod sin vilie har maattet forlade hende. Saa skriver hun:

»Onde og mistænksomme tunger, ødelæggere af al glæde og al lys følelse, har sat mig i et voldsomt sindsoprør og bøiet mig i en dyb sørgmodighed. De har tvunget Dig til at drage bort fra mig — Du, som jeg elsker over alle ting! Jeg har mistet den glæde at se Dig foran mig; jeg dør af sorg, af harme, af raseri.

»Det nytter ikke, at man bebreider mig min kjærlighed til Dig. Jeg har ingen fiender, som jeg i den grad hader, at jeg jo ikke kommer til at holde af dem, hvis de taler godt om Dig. Jeg bryder med mine bedste venner, hvis de taler ondt om Dig.137 den proven çalske trubadurpoesi.

»Vær ikke ræd, Du min skjønne ven! at jeg skal bedrage Dig ved at tage en anden til elsker. Den store kjærlighed har fanget mig, og den vil, at jeg skal bevare mit hjerte for Dig alene. Ikke biot mit hjerte, men mit ganske legeme.

»Min ven! Jeg er saa sorrigfuld og fortvilet over ikke at kunde se Dig, at, naar jeg vil synge, saa bare graater jeg og sukker. Aah, at jeg ikke ved disse vers kan bringe Dig tilbage til mig!«

Man skimter, som man ser, en hel liden roman gjennem linierne.

En anden sanger, der hører hen blandt de faa, som altid tilbad en og samme dame og som tilsidst døde af kjærlighedssorg, er Arnaud de Marveil. Oprindelig havde han været klerk, men var tidlig gaaet over til at tjene penge og berømmelse som trubadur. Efter en mangeaarig omflakken kom han til Rogers, Vikomten af Béziers, hof i Sydfrankrige. Denne var gift med den ovenfor nævnte Raymond af Toulouses datter, Adelaide, og hende kaarede trubaduren til sit hjertes dame. Hvad enten det var af frygtsomhed overfor hende eller af ængstelse for at opvække hendes gemals vrede, nok er det, at han ikke nævnte hende ved navn. Han kaldte hende i sine digte for Gencon-quis, det er hun, som jeg har erobret. Han tiltaler hende i følgende snedige ord: »Smukke og kostelige dame! Din store skjønhed, Din friske farve, Dine fuldkommenheder og Din nedladenhed, tvinger mig til at synge. Men min frygtsomhed og kjærligheds uro lægger baand paa min tunge, saa jeg ikke vover at138 den provençalske trubadurpoesi.

sige, at Du er den, til hvis pris jeg synger; og jeg véd ikke, hvad følgen bliver, om godt eller ondt . . . Jo, min dame! jeg elsker Dig i løn; ingen véd noget derom uden kjærligheden og jeg selv. Du selv er uvidende derom; og eftersom jeg ikke fordrister mig til at tale til dig under fire øine, saa vil jeg idetmindste digte om dig i mine sange.« Han giver sin følelse ægte udtryk i et andet digt. »Ædle dame,« siger han. »Jeg kan ikke glemme Dine øines blik og heller ikke kan jeg bringe Dit smil af mine tanker. Det faar mit hjerte til at sukke. Hvis godhed og gunst intet udretter i Dit sind, saa véd jeg, at jeg maa dø.« Vikom-tessen synes imidlertid ikke at have gjengjældt hans følelser; thi han fortsætter: »Jeg elsker Dig uden falskhed, uden bagtanke; jeg elsker Dig altid og over al forstand. Det er min eneste synd mod Din vilie. Oh, Du min længsels dame! hvis Du ser nogen krænkelse heri, saa tilgiv mig denne forgaaelse!«

Alphons I, konge af Aragonien, som ofte var paa besøg ved hoffet i Béziers, var imidlertid ogsaa biet forelsket i Adelaide, og hendes følelser overfor denne tilbeder synes at have været ulige hedere end overfor den arme trubadur. Den spanske fyrste fik hende nemlig til at give Arnaud afsked. Sønderknust drog denne til sin ven, grev Vilhelm af Montpellier, hvor han kort efter døde i utrøstelig sorg.den provençalske trubadurpoesi. 139

III.

Kvinden var tidens talisman. — Hun var ikke alene vaabenturne-ringernes dronning, men ogsaa den delikate dommer i hjertets kampe. — Kjærlighedsdomstolene. — Kjærlighedens lovbog. — Nogle regler for god og ridderlig opførsel. — Domstolenes kjendelser var forbundet med store ridderstævner og pragtfulde festligheder. — Eleonore af Aquitanien og andre damer, som forestod kjærlighedsretterne. — Kjendelsernes karakter. —

Riddertiden gaar sin opløsning imøde og med den trubadurpoesien og kjærlighedsdomstolene.

Trubadurernes kvindedyrkelse hvilede, som vi har set, paa ridderskabets halvt religiøse, halvt maurisk galante begreber om courtoisie og amour. Alt, hvad en dame gjorde for sin ridder, var gunst og naade. Men alt, hvad han gjorde for hende, var biot skyldighed og pligt. Aldrig kunde han gjøre for meget Kvinden stod som et ophøiet, gudbeaandet væsen, hvem man ikke vovede at nærme sig uden med de allerbelevneste buk og underdanigste anraabelser. Hun var den talisman, foran hvis blikke hele Middelalderens historie ærefrygtfuldt passerede forbi. Ludvig VII daterer sine regjeringshandlinger fra den dag, hans anden hustru, Adele, blev kronet som dronning. Kongesceptrene i England, Castilien og Aragonien kommer over i kvindehænder. Fyrstendømmerne i Flandern, Bourgogne, Provence og Languedoc styres gjennem begavede damers raad og indflydelse. Ja kvinden optraadte endog som konkurrent med de mandlige trubadurer. Fra slutningen af det tolvte aarhundrede har vi saaledes endel digte, der hidrører fra unge piger, som mod sin vilie er biet indespærret i kloster. En af dem klager i bittre ord over, at hun:40 • den provençalske trubadurpoesi.

— aldrig mere vil faa se sol og blomster, græs og træ. Ungdom, glæde — alt blir sort. Elskov svinder aldrig bort. Snart jeg hører dødens trin. Farvel I Et kys til vennen min!

En anden ung pige, som ogsaa sidder i kloster, har ogsaa bare sin ven i tanken. Hun synger:

I mit hjerte er Du gjemt. Nøglen har jeg borteglemt. Den, som engang ind er trængt, er for evig indestængt.

Ingensinde har kvinden været saa høit opskattet, og ingensinde har kvinden havt en saa stor magt over mænd og begivenheder; men ingensinde har heller kvinden siddet saa alene og forladt. Valfarterne til frelserens grav var biet en mode- og pligtsag; geistligheden prædikede begeistret til korstog udover bygderne, og kirkehvælvingerne gjenlød af korsfarersalmer; ingen hæderlig ridder kunde undlade at drage til det hellige land; tusinder var de ynglinger af folket, der gik med som hvervede stridsmænd. Hele landsdele mistede paa den maade sin voksne, mandlige ungdom, og rundt om paa slottene sad mødre og unge damer, ofte aar efter aar, længselsfuldt væntende paa sin søns eller gemals hjemkomst.

Vistnok havde hun megen magt og var hun overalt omgivet af æresbevisninger og dyb respekt; men det laa i hendes instinkt først og fremst at udstrække sin indflydelse paa de ømmere følelsers felter; det var hende ikke nok at sidde som afgjørelsens blomsterdronning over ridderturneringernes lansestød ogden provençalske trubadurpoesi. 141

glimrende parader; hendes natur tilsagde hende ogsaa at dømme i hjertets ulige interessantere kampe og turneringer.

Følelsen af i langt høiere grad end manden at sidde inde med den største og delikateste forstaaelse af kjærlighedens væsen og virke bevægede de provençalske adelsdamer til at slutte sig sammen og grunde de eiendommelige kjærlighedsdomstole, som særlig florerede i tiden fra 1150 til 1250.

De kom overens om visse love; at krænke en af disse, var det samme som at forbryde sig mod elskovens inderste karakter og helligste princip. Med disse paragrafer som grundlag indbød de saa al verden til at forelægge sig alle mulige tvistemaal kjønnene imellem, og i den grad var kvinden anset i de dage, at der kom hundreder og atter hundreder, som lagde afgjørelsen af sine intimeste erotiske og ægteskabelige forhold i disse damedomstoles hænder.

De tolv første paragrafer i denne kjærligheden lovbog lød saaledes:

§ I. Causa conjugii non est ab amore ex-cusatio. — Ægteskabet er ingen hindring for kjærlighed.

§ II. Qui non celat, amare non potest. — Hvo, som ikke kan tie, er ikke kjærlighed værdig.

§ III. Nemo duplici potest amore ligari. — Ingen kan forpligtes til at underholde et dobbelt kjærlighedsforhold.

§ IV. Semper amorem minui vei crescere constat. — Kjærligheden bør enten vokse eller aftage.

§ V. Non est sapidum quod amans ab in-142 • den provençalske trubadurpoesi.

vito subit am ante. — Der er ingen nydelse i en uvillig elskerindes kjærtegn.

§ VI. Masculus non solet, nisi in plena pubertate, amare. — Manden bør først elske, naar han er fuldt udviklet.

§ VII. Biennalis viduitas pro amante de-functo superstiti prescribitur amanti. — Naar en af de elskende parter dør, skal den overlevende forblive ugift i to aar.

§ VIII. Nemo, sine rationis excessu, suo debet amore privari. — Ingen maa berøves sin elskov, medmindre der er absolut tvingende grunde.

§ IX. Amare non potest, nisi qui amoris suasione compellitur. — Ingen elsker oprigtigt, hvis han ikke drives af kjærlighedens uimodstaaelige dragning.

§ X. Amor semper consuevit ab avaritiae domiciliis exulare. — Kjærligheden flyer altid ethvert naboskab med gjerrigheden.

§ XI. Non decet amare quarum pudor est nuptias affectare. — Ingen bør tragte efter saadanne personers kjærlighed, hvem det vilde være usømmeligt at ægte (nonner, slavinder, faldne kvinder o. a.).

§ XII. Verus amans alterius, nisi suae coa-mantis ex affectu, non cupit amplexus. — Den sande elsker bør ikke attraa andre end sin elskerindes favntag.

Foruden disse bestemt opsatte paragrafer eksisterede der tillige endel generelle regler for »god og ridderlig opførsel.« En forsyndelse mod disses aand blev strengt bedømt af domstolen. Den første af disse bød, at ridderen skulde »fly gjerrighed som pesten.« Den anden, tredie og fjerde forordnede, at han aldrig

maatte lyve, aldrig bagtale og aldrig røbe en betroet hemmelighed. Den femte udtrykte foragt for den, som søgte at forføre en af en anden tilbeder lykkelig optagen hustru. Og den sjete, men ikke den sidste — der var en hel række af disse regler — opfordrede til »altid at være beredt til at lyde damernes befalinger.«

Det smukke kjøn var, som man ser, ikke meget beskedent; der skulde en i det galante liv vei opdragen ridder til for at tilfredsstille disse fordringer, som begyndte med at sikkre sig en vis ret over herrernes pengepung og som sluttede med at gjøre manden til en slave.

Domsafsigelserne fandt sted noksaa sjelden, men var til gjengjæld forbundet med storartede festligheder. Fra alle egne og alle landskaber strømmede der fornemme herskaber sammen — fyrster og fystinder, udsendinge fra fjerne lande, riddere og borgherrer og trubadurer, — et helt tog henad landeveiene af blinkende hjelme, farvede, guldindlagte vaabenskjolde og kostbart forsirede kareter, forspændt med fire, seks og otte heste.

Det slot, hvor domstolen havde sit sæde, var gjerne smykket med blomster fra øverst til nederst, saa det lignede et rosenslot. Et utal af silkeklædte pager, der havde at føre de ankommende til gjæsteværelserne og ellers være behjælpelige, smuttede som alfer frem og tilbage mellem blomsterhækkerne.

Disse stævner, hvor kjærnen af den sydfranske adel mødtes, og hvor den ene søgte at overgaa den anden i pragt og ødselhed, kostede mange penge. Men forfængeligheden drev i de allerfleste tilfælde en eller anden af de høie gjæster til at paatage sig alle om-

kostninger. Der udviklede sig endog et særskilt ceremoniel i dette øiemed. Midt i slottets største sal, hvor de alle den første dag forsamlede sig, stillede en ridder sig op med en høg paa sin udstrakte venstre arm. Den af de tilstedeværende, som vilde glimre ved sin rigdom, traadte nu frem og tog høgen i sin haand. Hvorpaa hele forsamlingen tilkjendegav sin tak ved at bryde ud i en stormende applaus.

Det heder i en gammel beskrivelse af disse proven-çalske festligheder: »Første dag forsamlidis gjæsterne udi stor forsamling i slottets rummeligste sal. Var da denne gemenligen saa fyldt af fornemme herskaber, at vinduerne hyppig slogis op, paa det at de udenforstaa-ende ogsaa skulde faae være vidne til den store herlighed. Nu foregik bekostningsscenen« - den, som ovenfor er beskrevet — »hvorpaa,« fortsætter vor kronikør, »det ganske selskab ginge til bords, der de aad og drukke i fryd og gammen af slottets kosteligste kar og spølkummer.« Anden dag

var viet til ulv- eller hjortejagt i de omliggende skove. Heri deltog allesammen tilhest — ogsaa damerne. Da skingrede Jagthornene udover den hele egn, og »de forskræmte vilddjur forsvandt skjælvendis og bævendis i skovtykningerne.« Tredie og fjerde dag anvendtes til forskjellige slags kamplege — glimrende ridderturneringer, hvor det ikke sjelden stod om liv og død, brydekampe og spil. Sidste dag afholdtes retsmødet. Da samledes tribunalets medlemmer i en halvkreds paa en estrade ude paa marken — tidt nok en bedaarende samling kvinder. Foran den mængde mandlige gjæster oplæste saa rettens præsidentinde de forskjellige domme, der var faldt i de behandlede sager; efter oplæsningen reiste forsamlingen sig som én mand, og nu regnededen provençalske trubadurpoesi. 145

det pludselig ned over de smilende dommere med et drev af de pragtfuldeste blomster; det var en tilkjendegivelse af den høieste tilfredshed med domsresultatet. Naturligvis var de galante herrer riddere og trubadurer altid tilfreds. Det brogede stævne sluttede med fremsigelser af digte og trubadurers guitarklimprende foredrag. Den trubadur, søm vandt mest bifald, fik lov til at udvælge sig en af de tilstedeværende damer til fremtidig lovprisning.

En af de første damer, som stod i spidsen for en kjærlighedsdomstol, var den ovenfor omtalte Eleonore af Aquitanien, trubadurfyrsten Vilhelm afPoitiers datterdatter. Hendes liv var i sin eventyrlighed meget karakteristisk for hine dage. Hun var ung og smuk, intelligent og lidenskabelig, og blev, som vi har set, endnu i sin alderdom, over seksti aar gammel, besunget af Bernard af Ventadour. Ganske ung var hun biet gift med den kraftløse kong Ludvig VII. Paa en reise til det hellige land, hvor hun havde fulgt sin herre og gemal, blev hun af ham mistænkt og beskyldt for at nære amour til en ridder ved navn Sarazin. Saasnart de kom tilbage til Frankrige, forlangte kongen skilsmisse, da han »aldrig kunde føie sig trygg for den afkom, han maatte faa med hende.« Eleonore paa sin side ønskede ogsaa af sit fulde hjerte at skilles fra denne »kronede munk«, som hun kaldte ham. Skilsmissen blev indvilget og ægteskabet opløst.

Den unge frue tog veien sydover til sit barndomshjem i Aquitanien, men blev, fortæller krøniken, »liger-viis som et deyligt stykke vildt forfulgt af forelskede riddere og fyrster.«

Thibault af Chartres var den første, som opsnappede hende. Han lod hende føre til sit slot, og det var hans

agt at holde hende fængslet i sit høieste taarn, helt til hun gav sit samtykke til at blive hans hustru. Men Eleonore undslap heldig ved en dristig iværksat natlig flugt.

Paa grænsen af Touraine indhentedes hun af en ny tilbeder. Det var prins GeofTroy Plantagenet. Han lagde sig i baghold ved Loires bredder, akkurat hvor landeveien gik forbi, og følte sig sikker paa at kunne bortføre hende. Men fyrstinden fik nyss om hans planer og slog ind paa en sidevei.

Endnu var hun ikke i sikkerhed. Hendes tredie reiseeventyr blev det alvorligste og mest afgjørende. Idet hun nemlig skulde kjøre ind gjennem porten i staden Poitiers, saaes pludselig en fremmed ridder i hendes følge. Det var Henry Plantagenet, den foregaaendes broder. Beleven og ridderlig blev han snart bemærket af hende, og efter biot nogle faa ugers forløb ægtede den tyveaarige prins den mere end ti aar ældre Eleonore. Han satte Englands og Normandiets krone paa hendes hoved, og deres søn blev den berømte korsfarer Rikard Løvehjerte.

Denne saa eftertragtede fyrstinde forestod en af de første kjærlighedsdomstole, vi kjender. Og man maa indrømme, at hun ialfald ikke manglede erfaring til at dømme i hjertets delikate anliggender.

Af andre damer, under hvis forsæde kjærlighedsdomstole og ridderstævner afholdtes, skal nævnes Vikomtessen af Narbonne, for hvis skyld en bekjendt trubadur, Pierre Rogiers, gik i kloster — af sorg over sin forstødte kjærlighed. Desuden Vikomtesse Marie af Ventadour, der stod i spidsen for en kreds fornemme adelsdamer i Poitou, og Eleonore af Aquitaniens datter med Ludvig VII, Marie af Champagne. Hendes rets-den provençalske trubadurpoesi. 147

tribunal bestod af ikke mindre end seksti raadgivende, kvindelige medlemmer, og de fleste domme, som er

bevaret, stammer fra hende.

I det store og hele kan man sige, at kjærligheds-tribunalernes retskjendelser i almindelighed gik ud paa hævdelse af det noble hjertes frihed og uafhængighed. Ægteskabet kunde vistnok ændre en kvindes navn og tvinge hende til med taalmod at underkaste sig en hustrus pligter; men det fratog hende ikke retten til at nære ømme følelser overfor en udenforstaaende. Da saaledes en højtstaaende flandersk adelsmand, Félippe Chandon, havde dræbt sin staldmester, fordi han troede, at denne stod i et intimt forhold til sin hustru, blev han, efter at have indanket sin sag for et kjærlighedstribunal, dømt til udelukkelse fra alt godt selskab. Fra denne dag af trak alle hans venner sig tilbage fra ham, hans familie ophørte at hilse paa den »brutale slægtning«, alle døre lukkede sig for ham. Ulykkelig og fortvivlet døde adelsmanden efter kort tids forløb.

Ægteskabet var udelukkende en slægts- og interessesag. Paa et spørgsmaal om »den sande elskov kan eksistere mellem ægtefolk,« svarede domstolen i Champagne: »Nei. Thi deres kjærlighed er en pligtens kjærlighed. Sand elskov findes alene der, hvor mindst en af parterne er ugift.«

Omendskjønt det kan synes noksaa hjerteløst først at dømme en bedragen ægtemand, som hævner sig paa den fremmede elsker, til udelukkelse fra alt godt selskab, og dernæst — gjennem et dekret — at berøve alle ægtefolk gjensidig kjærlighed, saa gaves der dog ogsaa retskjendelser, som rummede baade medlidenhed og sund forstand. En ridder reiser paa korstog og kjæmper

vældigen for den hellige sag. Efter flere aars forløb vender han tilbage med ansigtet fuldt af skrammer, haltende og forstaaet. Hvorledes bør hans dame forholde sig til denne krøbling, som før afrejsen var hendes elsker? Bør hun fremdeles vise ham sin gunst, eller bør hun lade ham uænset? Domstolen i Narbonne erklærede, at damens opførsel vilde være unobel, hvis hun ikke tog denne ridder, som af kjærlighed til hende utallige gange havde udsat sit liv for fare, i sine arme. — En fraskilt ægtemand trygler, efter ægteskabets opløsning, sin hustru om kjærlighed. Bør hun føie ham? Samme domstol svarede: »Hustruen bør føie ham, thi hans kjærlighed er i dette tilfælde honnet og ægte.« — En trubadur ved navn Savary forelagde damerne i Poitou det spørgsmaal til afgjørelse, hvilken dame han skulde elske; han havde nemlig faaet to stykker paa halsen paa en gang. Den ene dame var stiv og fornem, den anden ligefrem og kjælen som en kattekilling. Domskjendelsen lød — formelig salomonisk: »Begynd med at tjene dem begge. Det er der intet tilhinder for. Men den af damerne, som først giver Dig et ørefigen af jalousi, hende skal Du elske.«

Man ser, hvor haardnakket kjærlighedens ret forfægtes i disse domme. Den elskov, som i ægteskabet ikke var nogen »sand elskov«, eftersom den var baseret paa pligt og overenskomst, blir, umiddelbart efter skilsmissen, det er, naar den er biet fri, »honnet og ægte.«

Den hele trubadurtid er som en drøm, en deilig, ung drøm midt i den mørke og raa Middelalder, en drøm, som imidlertid ikke skulde komme til at vare længe ved. Den havde i den katholske kirkes øine et altfor oprørsk og livslystent præg. Den maatte af-den provençalske trubadurpoesi. 149

skaffes. Trubadurpoesien og dens kjærlighedsdomstole maatte udryddes af verden.

Hidtil havde trubadurerne digtet paa folkesproget, og kjærlighedsdomstolenes kjendelser var affattet paa klingende provençalsk. Men den katholske kirke arbeidede af alle kræfter paa indførelsen af latin. I aaret 1243 forbød pave Innocents alle studerende mænd at benytte sig af modersmaalet; de skulde herefter allesammen biot tale latin.

Dette paabud gjaldt ogsaa trubadurerne.

Præstçr og munke begyndte mere og mere at drage hen ad landeveiene og præke livslysten ud af folk; mod trubadurpoesiens memento vivere sattes kirkens memento mori; klostrene fyldtes af gamle mænd, der angrede sin livsførsel; de stilfulde slotsfruer sad ikke længer i karnappet og væntede paa sin ven; de laa nu paa knæ for alterets fod. Rosenduften fra de svulmende haver blandedes mere og mere med kirkerøgelse og svovlstank. Der

lagde sig som en stor, stille, tæt taage over det lyse Provence.

Som menneskenes børn hurtig vokser ud af sit barnetøi, saaledes voksede tiden og tidens litteratur snart ud og bort fra den naive og keitet skjønne barn-domslyrik, som heder trubadurpoesien.IV.

DE ITALIENSKE STORMESTERE.I.

Trubadurpoesiens udbredelse i Europa. — Den provençalske digtning svinder, og den italienske begynder. — De første trubadurer i Italien. — Den social-politiske og religiøse baggrund. — Den første begyndelse til en national, italiensk litteratur.

For trubaduren eksisterede hverken landegrænser eller fremmede tunger. Han flakkede om overalt; Alper og Pyrenæer lagde ingen hindring for hans vandre-lyst, og det provençalske sprog var gyldigt overalt, hvor ridderligt galanteri havde sit sæde.

Ved udgangen af det 12 aarhundrede havde trubadurdigtningen udbredt sig over hele Europa. Mens den i det skjønne Provence, der hidtil havde været dens vugge og barndomshjem, langsomt kvaltes under latinske messer og skolastikens spidsfindige disputa-tiones, saa blomstrede den frem i udlandet — ved hove i England, paa vasalslottene i Tyskland, i kongs-gaardene i Nordspanien og isærdeleshed ved fyrstehofferne i Lombardiet og Norditalien. Italienske trubadurnavne klinger igjen i de forskjelligste sange fra de tider, og man sporer tydelig, hvorledes den

provençalske digtning svinder og den italienske begynder.

De første provençalske trubadurer kom til Italien i midten af det 12 aarhundrede. Med dem indførtes fransk galanteri og chevalereskhed ved alle smaa-hofferne.

I overeesstemmelse med den nye, courtoise aand ansaaes det for skamløst at overfalde en fiende, som var uforberedt. Naar en fiendtlig hær nærmede sig en by, gik den aldrig til angreb, før den havde hørt en klokke, som kaldtes Martinella, ringe fra murene; det betød, at nu havde indvaanerne væbnet sig til tænderne.

Kvindetilbedelse og ridderlighed kom paa moden, og hele det fornemme liv indrettedes efter fransk mønster. Man konverserede paa provençalsk. Provençalske sangere gav undervisning i sin kunst, og mange var de, som uddannede sig hos dem.

Den første digtning blev derfor en ren og pur elevdigtning, som kun var bygget paa abekatteri efter det provençalske. Udtrykkene, stilen, tonen — alt var provençalsk. Skaberiet gik saa vidt, at mange af disse første italienske trubadurer antog romannavne som Tristan eller Lancelot.

En poesi, der ikke betjente sig af sit eget lands sprog, kunde umulig lodde synderlig dybt ned i folkets liv. Dens eneste betydning blev, at den dannede som et bindeled mellem den provençalske trubadurpoesi og den af denne paavirkede begyndelse til en national italiensk litteratur. Men en saadan kunde alene spire frem af de aandelige rørelser i folket og tiden.

Italien var i de dage sædet for store borgerlige og politiske bevægelser.

Der gjærede i befolkningen en mægtig trang efter at føie sig fri og selvstændig. Stemningen i byerne, som var hidset af adelsmændenes og de geistlige eiendomsbesidderes aarelange tyianni, gav sig gjentagne gange udslag i heftige stridigheder.

Særlig i Norditaliens rigeste og mest blomstrende handelsby, Florenz. Pragtfulde bygninger smykkede denne stad, og en mængde reisende strømmede til. Gaderne havde et meget mere broget udseende end nutildags. Saasom butiksvinduerne i de allerfleste tilfælde var sammensatte af grønne, næsten ugjennem-sigtige flaskebunde, og man saaledes kun utydelig formaaede at skimte de udstillede varer, maatte handelsmændene med de mest gloende udhængsskilte antyde forretningens beskaffenhed. Det er fra disse tider, at de gammeldagse udhængsskilte, som har bevaret sig lige op til vore dage, stammer. De allerfærreste kunde jo læse skrift; et billede

maatte derfor anskueliggjøre varen. 12 kolossale lys betegnede en høkerhandel, en vældig rød pølse eller violet skinke et slagteri, en skjærende grøn eller blaa vindrueklase en skjænkestue, en kjæmpemæssig handske uden fingre en skind- og foerværksforretning. Men dette var ikke tilstrækkelig reklame; butikssvendene stod i døren eller ude i gaden og lokkede kunderne ind med en flom af ord, akkurat som paa et marked. Alting blev udraabt. Underlig klædte retsbetjente udbasunerede de seneste doms-kjendelser, sortklædte kirketjenere meddelte med høi røst de daglige dødsfald, private tjenestefolk udlovede paa sit herskabs vegne saa og saa meget i findeløn for en tabt gjenstand, offentlige herolder forkyndte med trompetstød kjøb og salg af eiendomme, pengekurser,156 de italienske stormestere.

politiske nyheder. Og midt i alt dette farverige og travle mellemhverandre red adelsmændenes forridere frem, banende vei for den fornemme herre.

Men under hele dette mangfoldige liv boede kiv og tvedragt, uenighed og fiendskab. Den demokratiske gjæring delte hele befolkningen i to partier — for eller imod adelsherredømmet. Familierne var splittede, gamle venner skiltes. Dueller og opløb hørte til dagens orden. Snigmord paa aaben gade var ikke sjeldne. Naar stormklokken lød om nætterne, var man sikker paa, at nu var der noget nyt paafærde. Gjennem de mørke gader ilede væbnede mænd med lygter i hænderne; et vindu sloges op her, et andet der; fjernt borte hørtes vaabenlarm og vægternes høie raab . . .

Med duften af det rygende blod fra disse forbittrede partikampe blandede den mørke middelalderske munke-katholicisme sin tunge røgelse. Fra de store gothiske kathedraler messedes læren som et forfærdelsens budskab ud over menighederne. Fanden stod med sin gaffel færdig ved de døendes hovedgjærde, helvedes pøl og pine spøgte i fantasierne, luften var mættet med stank af svovl. Munkene sad inde i sine klostre og granskede latinske skrifter. De underligste mirakel-og helgenhistorier fyldte fantasierne. Begreber som »Krystalhimmelen« og »Sfærernes harmoni« tumlede sig i de lærdes hjerner. Og over den hele syndejammer tronede den himmelske dronning, Maria.

Af disse saavel aandelig som socialt fredløse tilstande opstod, under paavirkning af den provençalske trubadurlyrik, den nationale, italienske litteratur.

Dante d'Alighieri var dens første og største sanger. I hans romantisk farvede kjærlighed til den berømte157 de italienske stormestere.

Beatrice, ser vi som gjennem en rosafarvet kirkerude datidens sociale samt aandelige jag og uro afspeilet.

II. Dante.

Dantes barndom. — Hans første møde med Beatrice. — Hans ung-domskjæriighed til hende. — Hendes død. — Dantes sorg. — Det nye liv. — Har Beatrice eksisteret? — Dante søger trøst i studeringer. — Et lyrisk værk til den elskedes pris. — Borgeruroligheder i Florenz. — Dante dømmes i landflygtighed. — Hans indre og ydre fredløshed. — Hans religiøse og politiske anskuelser.

— Den guddommelige komedie. — Helvede. — Skjærsilden.

— Paradiset. — Den store hovedlinie i digtningen. — Den ulykkelige Dante. — Fred, fred! — Hans død. — Dante og Beatrice;

Beatrice og Dante.

Dante fødtes aar 1265 i Florenz. Han tilhørte en gammel florentinsk-lombardisk adelsfamilie og opdroges efter faderens tidlige død af sin ømme og omsorgsfulde moder. Man ved intet om hans første barneaar, men rimeligt er det, at de fredløse tilstande, som i hine tider raadede i de norditalienske byer og i særdeleshed i Florenz, har indvirket paa hans følsomme natur og lagt grunden til den mørke rastløsthed, der prægede hans liv og virke, og som altid skulde lade ham leve i en ulykkelig, næsten syg længsel efter fred — ydre borgerfred og indre sjælero.

Han var tidlig udviklet. Allerede 9 aar gammel sattes hans barnesind i heftig bevægelse. Det var, da han ved en

vaarfest i den høit ansete Florentiner Foleo158 de italienske stormestere.

dei Portinaris' palads for første gan g fik øje paa dennes ligeledes 9 aar gamle datter Beatrice eller biot Bice, som hendes kjælenavn lød. »Hun var klædt,« fortæller han, »i en blodrød kjole, beskeden og anstændig, og saaledes bebæltet og pyntet, som det anstod sig for hendes barnlige alder.« Den lille Dante havde aldrig set noget saa overjordisk deiligt; hun stod med sit blonde haar og sine store, tindrende blaa øine foran ham som en engel. Han sittrede ved dette syn »helt ud i sine svageste pulsslag og bævede helt ind i hjertets skjulteste dyb«.

Denne begivenhed blev afgjørende for hans liv. Beatrices billede og Beatrices navn stod fra den dag uudslertelig indbrændt i hans erindring: hun blev hans tankers straalende fyrstinde.

I de følgende aar saa' han den unge pige tidt og ofte, og hver gang forekom hun ham »saa ædel og prisværdig, at man vei om hende kunde anvende det ord af Homer, at hun mindre syntes at være en datter af dødelige mennesker end af en Gud.«

Da han var 18 aar gammel, gik han en dag paa gaden. I menneskemyldret fik han pludselig øie paa den skjønne Beatrice. Hun var klædt i en snehvid kjole og spadserede imellem tvende ældre kvinder. Idet hun gik forbi, nikkede hun og tilkastede ham nogle ord. Dette satte ham i en saadan ekstase, at han »flygtede som en drukken mand for menneskene og skjulte sig alene inde paa sit værelse for udelukkende at tænke paa hende.« En sød søvn overvældede ham, og han saa' i drømme en mand af et forfærdeligt udseende foran 'sig. Denne hilste ham med de ord: »Jeg er din herre.« I sine arme holdt den fremmede en i en blodrød klædning indhyllet dame,159 de italienske stormestere.

som ikke var nogen anden end Beatrice. Men i den ene haand holdt han en glødende gjenstand, og han sagde: »Se, dette er dit hjerte!< Han vækkede damen og tvang hende til at spise dette glødende hjerte, noget som hun under nogen modstand efterkom. Den fremmede mand tog hende atter i sine arme og forsvandt mod himlen med hende.

Da Dante vaagnede, var han endnu aldeles forvirret under indtrykket af dette syn. For at trøste sig satte han sig ned og skrev efter trubadurernes eksempel et digt om, hvad han havde set.

Og fra den stund begyndte han at digte. Han havde faaet en udmærket opdragelse og sad inde med mange kundskaber. Den provençalske trubadurdigtning var netop paa høieste mode i de dages Florenz, og de unge og rige adelsmænd besang tidt sine damer i blomsterduftende poesier. Dante lod sig rive med af strømmen og udvalgte 60 af stadens skjønneste damer til besyngelse. Enhver af disse var for ham repræsentant for et eller andet høit idealbegreb, og forsaavidt nærmer disse hans digte sig til den provençalske lyrik, hvis kjærne netop var spiritualisme. Men ingen af hans damer blev dog besunget med den glød som Beatrice; i hende saa han som et jordisk udtryk for den himmelske lyksalighed.

Den unge forelskede digter var som en mimose saa sensibel og som en smaapige saa undselig. En dag gik Beatrice forbi ham paa gaden og undlod at hilse. Da blev han, fortæller han, »grebet af en saa mægtig smerte, at han flygtede til et ensomt sted og vædede jorden med sine taarer.« En tung søvn overfalder ham, og han har atter en vision, hvori det spiller om den underskjønne Beatrice. En anden dag befandt174 DE ITALIENSKE STORMESTERE.

han sig i et stort selskab. Pludselig overkom der ham »en sælsom sittren, som udgik fra brystets venstre side og hurtig bredte sig over det hele legeme.« For ikke at foraarsage nogen forstyrrelse, lænede han sig til den pragtfuldt malte væg, og, idet han lod blikket glide rundt blandt de tilstedeværende, fik han med ét imellem de mange adelsdamer øie paa den, som uden engang at have vist sig for ham, havde foraarsaget hans ildebefindende, nemlig Beatrice. Nu antog hans tilstand en saa voldsom karakter, at damerne bemærkede det og flokkede sig om Beatrice, spøgende over tilbederens blege udseende. Men den unge digter trak sig, som han siger, »be-skjæmmet tilbage i sit taarekammer.«

Der blev i de høiere selskabskredse sladret adskilligt om Dante og Beatrice, og mere end en gang følte den frygtsomme yngling damernes smil som stik ind i sit hjerte. Man er imidlertid i uvished om, hvorvidt hun har

skjænket ham sin gunst.

Det eneste, man ved, er, at hun 21 aar gammel blev gift med en fornem adelsmand, Simone Bardi, og at hun biot 3 sommere efter gik ind til den evige hvile.

Dante har kun i forblommede ord udtalt sig om hendes giftermaal, men da hun sovnede bort, digtede han først to dybt sørgmodige sonnetter og faldt derpaa i en smertelig sygdom, hvori han mistede sin besindelse. En mængde kvindeansigter med vildt flagrende haar fremstillede sig for hans forvildede fantasi, og de sagde til ham: »Ogsaa du maa dø.« Saa myldrede der flere rædselsfulde ansigter frem og sagde: »Du er død.« Hans fantasi var snart saa omtumlet, at den ikke længer vidste, hvor den var; han saa biot en hel strøm af usigelig sørgmodige kvinder, der skred ind i hans175 de italienske stormestere.

værelse med vildt opløst haar. Solen formørkedes, forekom det ham, og stjernerne viste sig biot som gjennem en taage, som om de graat; fuglene faldt døde ned, og jorden bævede i sin grundvold.

I Dantes kolossale fantasi antog sorgen over Beatrice overvældende dimensioner. Hele Florenz blir i hans øine »en sørgende enke, berøvet alt værd«, og staden synes ham »øde og tom.«

Efterat han i dage og nætter havde grædt over hende, saa hans øine »var aldeles røde«, kastede han sig med stor iver over studiet af filosofi, theologi og naturvidenskaber. Samtidig skildrede han i dagbogsform sin elskov til Beatrice. Arbeidet fik titelen »Det nye liv« (La vitu nuova) og udkom i 1296.

Da var Dante 31 aar gammel.

»Det nye live er et lidet skrift paa 30—40 sider, men hører ikke desto mindre til verdenslitteraturens allerførste og allerinderligste mesterværker. Dets smaa, løsrevent virkende afdelinger gløder af tilbagetrængt lidenskab, og man læser dem igjennem med aanden i halsen.

Digteren taler altid i jeg-form, og man faar et ypperligt indblik i hans ængstelige, beskedne, alvorlige sind. Beatrice faar vi mindre besked om; vi ser hendes klædedragt, hendes blonde haar og tindrende øine, men hendes individualitet staar os fremmed: hun siger ikke et eneste ord fra først og til sidst.

Mange forskere har af denne aarsag opkastet en tvil om, hvorvidt hun overhovedet har eksisteret.

Det kunde ogsaa virkelig synes, som om digteren med vilje har ladet hende staa for os som en ulegemlig fjern skikkelse, for at vi i hende biot skulde se det høie og skjønne begreb »Kjærlighed«. For mig staar

Erik Lie. 11162 de italienske stormestere.

imidlertid denne hendes ulegemlighed netop som et bevis paa Dantes voldsomme og blinde lidenskab, der intet andet ser end sit eget begjær og sin egen ekstase. Hvad under er der til syvende og sidst deri, at digteren har havt en stor ungdomskjærlighed ?

Stilen er, som overalt hos Dante, pedantisk stiv og opfyldt af lærde, skolastiske udtryk. »En dag sad min allerkjæreste inde i kirken* blir til »En dag sad min allerkjæreste paa det sted, hvor himmelens dronning prises.« At han er urolig og opreven af sin kjærlighed, udtrykkes i følgende filosofisk opløste ræsonnement: »Fire-forskjellige tanker bestormede og fristede mig, og enhver af dem var uimodstaaelig; men de forstyrrede mit livs ro. Den første var: Kjærlighedens herredømme er godt, fordi den holder sine undergivnes aand ren for alt, som er slet. Den anden var: Kjærlighedens herredømme er ikke godt, thi man lider smerte i forhold til den troskab, hvormed man tjener den. Den tredie var: Ordet kjærlighed klinger saa sødt, at det forekommer mig, at dets virkninger i de fleste tilfælde heller ikke kan være andet end søde; thi navnet svarer til gjenstanden, som skrevet staar: Nomina sunt consequentia rerum (navnet er gjenstandens konsekvens). Den fjerde var: Hun, for hvis skyld jeg uroes af kjærlighed, er ikke som andre kvinder: mit hjerte lader sig ikke let skille fra hende. — Hver enkelt af disse tanker bestormede mig, saa at jeg var som hin vandringsmand, der ikke ved, hvilken vei han bør slaa ind paa, og som dog har lyst til at gaa, men biot ikke ved hvorhen.« »Beatrice døde den 9. Juni 1290« blir i det middelalderske vredne magistersprog til følgende tungt-løbende uhyre af en sætning: »Efter italiensk tidsregning

tog hendes skjønne sjæl163 de italienske stormestere.

afsked i den første time af den niende dag i den maaned, som efter syrisk tidsregning er den niende i aaret, eftersom den første maaned, Tismin, falder sammen med vor Oktober. Og efter vor tidsregning sluknede hun hen i det Herrens aar, i hvilket det fuldkomne tal for niende gang gik op i det aarhundrede, hvori hun kom til verden, altsaa i det 13de kristelige aarhundrede.« »Det fuldkomne tal« er treenighedstallet 3, som jo gaar op i tværsummen af de enkelte ziffre i 1290.

Stilen er forøvrig ikke generende. Dens mange naive vendinger giver tvertimod kjærlighedshistorien en ynde mere: det er som at se en ung piges friske ansigt indrammet af et ældgammelt snørklet husvindue.

Vi har ikke videre kundskab om, hvorledes »Det nye liv« blev modtaget af samtiden. Derimod ved vi, at Dante nu havde giftet sig med Gemma, en datter af Manetto de' Donati, der tilhørte en af de ældste og mest ansete adelsfamilier i Florenz, samt, at han ivrig beskjæftigede sig med naturvidenskabelige, social-politiske og filosofiske materier.

Beatrice var altid i hans tanker. Dog, istedetfor direkte at besynge hendes minde, skrev han nu digte om den trøst, som studierne skjænkede ham. »Den dame,« kvæder han, »som jeg nu er biet forelsket i, er den meget smukke og meget ydmyge datter af universets keiser, hun, hvem Pythagoras har givet navn af Philosophie

Efter dybe og udstrakte studier, der senere nedlagdes i forskjellige mindre, nu særdeles naivt-virkende afhandlinger (»Om mennesket,« »Om folkesproget,« »Gjæstebudet,« »Havet og fastlandet,« hvilket sidste skrift behandler det futile spørgsmaal, om søen noget-164 de italienske stormestere.

steds i verden kan være høiere beliggende end det land, som stige frem deraf), kom digteren omsider til den overbevisning, at filosofi og videnskab kun var led eller etager i den høie bygning, der hed den kristne religion, og som rummede indbegrebet af al menneskelig visdom: tro, haab og kjærlighed.

En af de sidste sætninger i »Det nye liv« havde lydt saaledes: »Hvis det er Hans vilie, ved hvem alle ting lever og bestaar, at mit liv endnu skal vare nogle aar, saa haaber jeg at kunne skrive det om Beatrice, som endnu ikke er biet skrevet om nogen dødelig kvinde.« Mange vintre var nu forløbne siden den elskedes død, og digteren stod i sit livs kraftigste aar. Han havde benyttet tiden godt; i kundskaber kunde han maale sig med de lærdeste, og som aand stod han paa høiden af sin tids bevidsthed. Nu, om nogensinde, maatte tiden være inde til »at sige det om Beatrice, som endnu ikke var sagt om nogen dødelig kvinde.«

Han begyndte paa udarbejdelsen af et stort lyrisk værk, som skulde bevise, at alle videnskaber kun var kristendommens tjenere. Paa svulmende latinske vers fremstillede han Beatrice, tronende i det jordiske paradis og modtagende hyldest af en utallighed af kvinder, hvilke enkeltvis symboliserede de forskjellige grene af filosofiens og naturvidenskabernes mægtige træ. Hun — hans ungdoms elskede — var sindbilledet paa alt rent og ophøiet; hun blev personificationen af kristendommens geni.

I aaret 1300 var han færdig med de 7 første sange.

Da indtraadte en begivenhed, som skulde komme179 de italienske stormestere.

til at modne hans unge sind og stemple hans digtning med manddommens stempel.

Midt under de stormende borgerurolígheder, der i de senere aar havde opfyldt Florenz med kiv og usikkerhed, blev den 35 aar gamle adelsmand og digter Dante indvalgt i det af 6 medlemmer bestaaende byraad, der tjente som en art velfærdskomité til overholdelse af lov og orden. Altsaa en slags konsulmyndighed. Men nu begav det sig, at dette byraad fik hele opinionen imod sig, saavel demokraterne som de adelige. Dante og hans 5 kolleger forfulgtes som usurpatorer og tyranner, ja partierne søgte endog pave Bonifacius VIITs bistand for at faa det herskende styre slaaet til jorden.

I allerstørste hast blev Dante sendt til Rom for at tale byraadets sag hos den hellige fader. Mens han var borte, udbrød der revolution i Florenz, og raadets medlemmer spredtes som avner for vinden. Han overraskedes ved sin

tilbagekomst ved at erfare, at han var biet dømt til landsforvisning og til offentlig at brændes, hvis han vovede sig tilbage til sin fødeby. Hans godser og øvrige eiendele skulde konfiskeres.

Dante forlod nu Florenz, fattig som den fattigste, mismodig som den mismodigste, efterladende sin hustru Gemma med 7 børn i smaa og tarvelige kaar. En datter, som fik navnet Beatrice, var netop kommet til verden.

Resten af sit liv — et tidsrum af ca. 20 aar — tilbragte han i landflygtighed: han kom aldrig mere tilbage til sin fødeby.

Som en omflakkende trubadur drog han fra det ene fyrstehof til det andet, og mere end en gang

fik han føie, hvor tungt det er at stige op ad andres trapper og hvor bittert fremmedmands brød smager.

I de første aar deltog han ivrig i det politiske liv og forsøgte flere gange sammen med andre eksilerede at gjenerobre fædrenestaden. Men det mislykkedes, og han tabte fortrøstningen. Han begyndte at længes efter fred — fred . . .

Overalt saa' han splid og tvedragt, partifanatisme og egenkjærlighed. Bror stod mod bror og søn mod far. Intetsteds var der tilfredshed, intetsteds ro. Den hellige søndagsstilhed fattedes. I hans eget indre var der en evig jagende, rastløs tvil — tvil paa verden, tvil paa kirken, tvil paa sig selv. I smertelig sjælevé klamrede han sig til mindet om den deilige Beatrice, og i hende saa han, som fra et fængsel, al verdens jubel og salighed.

Men landflygtigheden og det ydmyge liv paa naade ved fremmede herrers tafel kuede ikke adelsmanden i ham. Han blev ingen bukkende hofdigter. Der steg heller en ubøielig trods op i ham, og hans aand staal-sattes i stolthed. Dybt religiøs, som hans natur var, eiede han fordomsfrihed nok til at sætte paven og alle hans trælle paa deres plads — i det dybeste helvede. Paa det politiske omraade saa han som i en taage konturerne af et idealt fremtidssamfund aftegne sig, et samfund, hvor den geisdige og den verdslige magt fredelig og endrægtig gik side om side. Overfor magthaverne i sin fødeby var han uforsonlig. Han kalder dem med alleslags øgenavne og benævner dem snart graadige ulve, snart listige ræve. Men han havde vistnok alligevel vendt tilbage fra sin landflygtighed, hvis betingelserne ikke havde været saa ydmygende, som de var. Fire aar før han døde — da havde han

ikke set hjemmet paa 16 aar — underrettedes han om, at han kunde faa lov til at tage ophold hos sin familie i Florenz. Men — hed det — han skulde først fremstille sig som fange i stadsfængslet og dernæst paa en af de større festdage stige frem i kathedralkirken, iført en bodsskjorte og bærende et vokslys, og anraabe menigheden om barmhjertighed. Dette nægtede Dante at efterkomme. Han svarede i et brev, som endte med de ord: »Hvis jeg ikke kan komme til Florenz paa anden maade, saa kommer jeg aldrig til Florenz.«

Hans stolte, grublende, men mismodige sind, søgte trøst i digtningen. Han tog atter fat paa sit store, lyriske værk til Beatrices pris.

Men meget var nu forandret, siden dengang han begyndte paa digtet Da havde han jo biot været den unge, utrøstelig elskovssyge flaneur i Florenz. Og nu? Nu var han den ulykkelige digter og grubler, som flakkede om fra hof til hof — landflygtig og miskjendt og hadet Hans syn var udvidet, hans verdensopfatning større, hans lærdomme udstrakte og hans bitterhed dybt begrundet.

De 7 færdigskrevne sange blev omarbejdet i en helt ny skikkelse. Og paa deres grundlag steg efter lange aars arbeide det mægtige værk frem, som senere fik titelen »Deii guddommelige komedie« (Divina commedia). (Den oprindelige titel var biot commedia, hvilket efter hin tids ordbrug betød et digt, der begyndte alvorligt og sluttede i munterhed og glæde. Divina er en beundrende eftertids tilføielse.)

Blandt verdensliteraturens monumentale værker indtager »Den guddommelige komedie« en af de første pladse. Den kan nævnes vedsidenaf Odysseen, bibelen og de gamle sagaer. Men den er altfor omspændende,

altfor uhaandterlig til ret i sin helhed at blive det store publikums aandelige eiendom. Man finder herlige partier her og storslagne skildringer der; men billedet sprænger ofte rammen: man glemmer hyppig overblikket i enkelthedernes mylder; det er en tung læsning — tung af genialitet.

For mit personlige vedkommende sætter jeg mere pris paa Dantes inderlige lille elskovsidyl »Det nye live. Her er han den følende poet. I »Den guddommelige komedie« er han den filosoferende, dybt grublende digter.

Værket er delt i 3 store afdelinger: Helvede, Skjærsilden og Paradiset. Enhver af disse er inddelt i flere og tretti sange.

Hovedindholdet er:

Mismodig og tvilesyg befinder digteren sig engang paa sin livsvei i en mørk skog. Onde furier slider og river i hans hjerte; verden er fyldt af larmende krig; der stiger blodtaager op fra alle sumpe; lidenskaberne gaar som orkaner over menneskene og gjør de fleste af dem smaa og foragtelige, saa de mest kunde have lyst til at spytte sig selv ind i sjælen.

I denne urolige sindsstemning viser en skikkelse sig for ham, og han hører en stemme, som siger:

— Følg mig, og du skal blive et godt menneske!

Dante følger.

Men skikkelsen er ingen anden end den gamle, romerske digter Vergil, i hvem den sunde fornuft symboliseres.

Vandringen begynder. Vergil gaar foran, Dante efter. Snart kommer de til randen af en uhyre afgrund, der tilspidser sig, rund og tragtformig, ret ned mod jordens centrum. En øredøvende larm, en million-169 de italienske stormestere.

stemmet koncert af jammer og klage og suk fylder luften med en sær brusen, og i det ugjennemtrængelige mørke skimtes ildgnister og hvide dampe, der driver som skyer over den forfærdelige afgrund.

Langs de svagt skraanende klippesider paa indsiden af tragten gaar en bred vei spiralformig nedover.

Men over en høi indgangsportal læser de to vandringsmænd den uhyggelige indskrift: »I, som træder ind, lader haabet fare!« (Lasciate ogni speranza voi ch'entratel)

Afgrunden er helvede, som digteren tænker sig beliggende i Gehennas dal syd for Jerusalem. Grunden til, at han giver det den eiendommelige form af en kolossal tragt, er den, at der jo er færre store syndere end smaa. Der trænges saaledes mindre plads for de sorte, uforbederlige erkesyndere; de anbringes derfor nederst — lige ved jordens centrum — i den sig stedse mere tilspidsende tragt.

Helvede er inddelt i ni moralske kredse, hver enkelt indeholdende sin speciale art syndere. I første kreds befinder sig de, som uden egen skyld har forbrudt sig mod den kristelige orden. Det er de udøbte, hedningerne, de gamle filosofer og kunstnere, der fødtes før Kristus. Her finder vi Homer, Anaxagoras, Plato, Horats, Ovid, og hele den slægt af store aander, som dannede oldtiden. Dens skikkelser glider skyggeløse omkring; de er »værdige i holdning, gang og miner« og er — som ægte vismænd — sparsomme paa ord. Som deres synd er uden skyld, er deres lidelse uden klage: den bestaar biot deri, at de aldrig vil kunne komme i det himmelske paradis. I al evighed vil de vedblive at vanke om paa de store, grønne enge, der strækker sig indover i uendeligheden.170 de italienske stormestere.

Man vil allerede nu forstaa, at den vældige digtning er et udtryk for Dantes moralske livsanskuelse: den er en dom over verdenshistorien fra dens første begyndelse og i alle dens træk. Den fordømmer og velsigner, straffer og belønner, ud fra en middelaldersk mørk, ubarmhjertig dogmetro.

I anden kreds møder de to vandrere kjødets og lidenskabernes syndere. Disse er ikke skyldfri; de har gjennem sit hele liv ladet sig lede af sine drifter som modstandsløse væsener, deres villier har været som løse fjær i en storm. Derfor slynges de af vældige vinde snart hid og snart did, og deres jammer blander sig med det ynkværdige kor

fra de hundredetusinder af læber længere nede i tragten. Semiramis, der skal have ægtet sin egen søn; Achilles og Helena, Kleopatra og Franciska da Rimini, der som bekjendt blev tvunget til at ægte Johann Malatesta, men som alligevel hengav sig til den, hun elskede, — disse og mange andre hvirvles her ubarmhjertig omkring i mørket og vindulen.

Jo dybere Vergil og Dante stiger ned, desto mere skjærende blir jammeren og klageraabene. For hver ny kreds finder de en ny slags syndere, og omgivelserne blir stedse mere og mere uhyggelige. I tredie kreds, hvor svælgere og skjørlevnere holder til, er der en evig regn og en alentyk søle, saa aanderne halvt sidder fast i jordbunden. I fjerde, femte og sjette kreds opholder sig de gjerrige og ødsle, der biot har den ydre verden i sine tanker, samt kjætterne, det er de, som afviger fra den »rette« tro. Disse sidste holdes indelukket i kister, som opglødes af vældige ildsluer. Laagene er halvt aabne; men paa den yderste dag, naar den store domstol reises i Josaphats dal, vil de for evig blive lukket i over de stakkels syndere. Imellem disse be-

finder sig blandt mange andre kjendte stormænd filosofen Epikur, der lærte, at alt, saavel sjæl som legeme, forgik i døden.

Med den syvende kreds kommer vi ind i det egentlige ondskabens helvede. Der finder vi alle de, som først har forbrudt sig mod andre, dernæst de, som har forbrudt sig mod sig selv, og tilsidst de, der har syndet mod Gud. Det er en tækkelig samling mennesker, som digteren her tryller frem for vore blikke — cen-taurer og tyranner og selvmordere og spillere og bedragere og aagerkarle og lastefulde og alt det, som stygt er. Vældige landskaber aabner sig indover i mørket; i larmen og bulderet fra de utallige ulykkeliges jammer og nødraab og stønnen, skimtes én elv, der rinder afsted med rygende blod, og drønnende fosse styrter ned fra skrænterne.

Afgrunden ryster. De to vandringsmænd nærmer sig tragtens spids og jordens centrum.

I ottende kreds opholder sig de geistlige, som har solgt embeder for penge, samt endel paver — deriblandt Nicolaus IH — der har gjort sig skyldig i den samme forbrydelse. De staar med hovederne i huller i klippen, mens benene er i flammer. Endvidere troldmænd og sandsigere, der gaar om med omdreiede hoveder, bedragerske statsmænd, der pines i kogende tjære, falsk-myntnere og løgnere, der lider af tørst, men som aldrig kan faa noget at drikke, endskjønt det klare kildevand rinder lige ved deres side.

Nederst nede, i den niende kreds, længst borte fra solen, fra lyset, fra Gud og alt godt, hersker der evig frost. I det vældige islandskab, hvor aldrig en lysstraale har trængt ned, ligger forræderne indefrosset — faedrelandsforrædere, venskabs- og blodsforrædere, falske

smigrere. Tusinder af blaafrosne hænder stikker op af isen, hist og her lyser et af smerte fortrukket ansigt frem i en revne, og af og til lyder de ulykkeliges jammer. Den klinger som hundegjøen; thi de har forlængst tabt sit menneskelige mæle.

I denne helvedes dybeste frostkj ælder ligger brodermorderen Kain, forræderen Judas Iskariot samt oprørerne Brutus og Cassius.

Det er den kolde, beregnende hjertefalskhed, som digteren placerer i det dybeste helvede.

Syndens og skyldens verden er nu gjennemvandret.

Vergil gaar fremdeles foran og Dante efter. De følger en hulvei gjennem klippemasserne og naar langs en brusende elv frem til en revne, hvorfra de skimter, fjernt oppe, den blaa stjernehimmel.

Overgangen sker nu til værkets anden afdeling: Skjærsilden. Digteren tænker sig denne i skikkelse af et mægtigt bjerg, der har form af en omvendt tragt og er beliggende paa en ø ude i oceanet. Rundt om de svagt opadskraanende sider er der syv afsatser, indbyrdes forbundne ved trapper, og paa disse afsatser lever de angrende sjæle. Øverst oppe paa den mod himmelen ragende top tænker digteren sig det jordiske paradis. Her svæver Beatrice omkring, hvidsløret og med en olivengren i haanden.

Kreds efter kreds stiger de to vandrere op ad bjerget. Helvedes ynk og jammer er nu forstummet; her raader kun tilfredshed og glæde, — og jo høiere mod ætheren de kommer, desto mildere er luften, og desto større fryd er der blandt de angrende aander, som bebor bjerget.

For hver afsats taber synderne en af sine slette egenskaber — helt til de øverst oppe, ved et bad i173 de italienske stormestere.

Lethe, glemselens flod, endog taber erindringen om sine fordums synder og føler sig som fri og rene aander.

Nederst nede, ved bjergets fod, opholder de stolte og overmodige sig; i kredsen ovenfor finder vi de misundelige, dernæst de vredagtige, og senere, i de øvre afsatser, vellystlingerne, ødelandene, de træge kristne. Man forstaar nu, hvorfor skjærsilden er tænkt i form af et konisk bjerg. Thi jo høiere man stiger op, desto mindre plads bliver der, men desto færre er ogsaa de syndere, der formaar at angre tilgavns.

Øverst oppe paa bjerget er, som sagt, det jordiske paradis. Her er alt fred og lykke, og der leves i det store vidunder. Planter og græs vokser frem uden frø, vand pibler frem, uden at der nogensinde er regn, luften er ren, uden at der nogengang er vind eller storm. Her møder Dante sin ungdoms høitelskede og skilles fra Vergil.

Den underdeilige Beatrice overtager nu førerskabet for den videre vandring ind i de saliges paradis. Men først maa digteren skrifte for hende, dernæst dukke sig ned i Lethe, glemselens flod. Saa lader Beatrice sit hvide slør synke: nu har han naaet hendes renhed, hendes ophøiethed, hendes uskyld; nu kan de, side ved side, gaa frem foran Guds trone.

Tredie del af værket skildrer de saliges paradis. Ifølge hin tids astronomiske indsigt var der en mængde luftlag eller »himle« omkring jorden. Den nærmeste; kaldtes »De syv planeters sfære«, og i den befandt sig Merkurius, Venus, solen, maanen, Mars, Jupiter og Saturn. Udenom dette lag befandt sig »Fiksstjernernes sfære«, saa kom »Krystalhimmelen« og endelig den største af dem alle — der, hvor Gud og Treenigheden troner i hellig majestæt — Empyreum.174 de italienske stormestere.

Her opholder kun de høieste helgener og engle sig; rummet bruser af musik, og en straalende lysstrøm vælder ud over den »hvide rose«, der er himmelens store pryd: den er sammensat af allerhøistsalige aander.

Jo nærmere Beatrice og Dante kommer Empyreum, desto skjønnere bliver hun og desto mere professor-mæssig-belærende bliver han. Istedetfor at føie sig liden i det uendelige rum, hvor han vanker, og istedetfor at synke sammen i høilig forbauselse over alt, hvad han ser, blir han kjæphøi og opkaster sig til moralsk dommer over den stakkars lille haandfuld mennesker, som lever langt dernede paa jorden. Paa en moderne læser virker hans naive foredrag om de forskjelligste materier ligefrem komisk, men dog ikke saa komisk, at det ikke trætter.

Afslutningen af det kolossale værk sker i fuld, straalende skjønhed. Det opløser sig som i en jublende kjæmpesymfoni af musik, lys og farver.

Beatrice tager plads i himmelrosen, og den hellige Bernard fører Dante frem foran den guddommelige trone, hvor gudmoderen aabenbarer sig. Lyshavet skjælver, millioner af aander flagrer om under det gyldne himmelhvælv, og universet sitrer af fryd.

»Den guddommelige komedie« er en høisang til det fuldendte menneskes pris. Veien er tung og fuld af offre; men maalet er intet mindre end den store, indre tilfredshed — saligheden, Empyreum.

Det er den store hovedlinie i digtningen. At den ved sine hentydninger og forskjelligartede udfald mod politiske modstandere tillige er et indlæg i datidens meningskampe, er aabenbart, og som saadant har den stor kulturel værdi. Som kunstværk har »Den guddommelige komedie« imidlertid ikke vundet derved.de italienske stormestere.

175

Det kan, naar alt kommer til alt, være ligegyldigt, enten Dante var republikaner eller monarkist, enten han var for eller imod dette eller hint religiøse spørgsmaal; hovedsagen er ikke hans meninger og anskuelser; saadanne er tidt

biot at anse som udhængsskilte; hovedsagen er det, der ligger indenfor — det dybt individuelle i naturen, der betegner mennesket som Dante.

Og her staar vi ved kjernen i »Den guddommelige komedie«. Digteren har ikke biot leveret et abstrakt værk til det høiædle menneskes pris, det er sig selv, han har ment, det er sit eget indre, han har holdt dommedag over — sit eget indre med dets helvedes afgrund og dets angerens bjerg. Han har steget ned i sin grublende og fredløse sjæl som i et ildgnistrende helvede, og digteren har drømt, at han ad angerens vei vilde kunne naa den indre fred, som hans glødende, ekstatisk-urolige aand mest af alt længtede efter.

Desværre — det var og blev kun en drøm.

Ligetil sin sidste dag vankede Dante landflygtig om i Norditalien, febersyg af tvil og mistrøstig over ikke at kunne løse tilværelsens store gaade.

Krøniken ved at fortælle om hans af tanker plagede, pinte sjæl. Paa en af de høider, der rager frem over bugten ved Spezzia, stod i digterens sidste leveaar munkeklosteret Santa croce del corvo. En aftenstund saa' prioren, hvis navn var Illario, en fremmed skikkelse nærme sig borte paa sletten. Den fremmede var af middels høide og klædt i en rød kappe med en rød hætte foroven. Inde i øienhulerne brændte et par dybe, grublende øine; næsen var lang, underlæben fremstaaende; det hele ansigt var som et magert kjærring-eller oldingeansigt. Han gik langsomt og høitidelig frem.

Prioren spurgte, hvad han søgte.de italienske stormestere. 176

Den fremmede lod ikke til at høre. Han bare betragtede klosterets mure.

Prioren henvendte paany sit spørgsmaal til ham, og den fremmede svarede:

— Fred! Fred! . .

Den fremmede var ingen anden end vor store, ulykkelige Dante.

Først i graven fandt han, hvad han søgte. Han døde i Ravenna den 14. September 1321, 56 aar gammel.

Forhadt og forfulgt af sin samtid, dyrket og hyldet af efterslægter. En digternatur i skolastikens tvangs-trøie, en kjæmpefantasi i bunden frihed.

Dante og Beatrice — Beatrice og Dante.

III. Petrarca.

Et natligt stormløb mod Florenz. — Petrarcas fødselsnat. — Guttens opdragelse i Avignon. — Hans forældres død. — Pavehoffet i Avignon. — Petrarca som dandy. — Første møde med Laura. — Forholdet mellem dem. — Hun optræder med slør for Ansigtet. — Den unge digters triste sindsstemning. — Hans udenlandsreise. — Hans diplomatiske missioner. — Digteren løber elskovsberuset i en bæk. — Hans ophold i Vauclusedalen. — Petrarca som latinsk stilist. — Hans berømmelse som lærd. — Digterkroningen paa Kapitolium i Rom. — Et trist kys. — Lauras bortgang. — Petrarcas sorg. — Han var biot nogle og firti aar gammel. — Han blev tidlig en olding. — Tog ophold i Arqua. — Hans anger over sin »ungdoms daarskabc.— Kritik over hans sonnetter. —Hans digterfysiognomi. —Hans død.

Vi har hørt, at den ulykkelige Dante efter sin landsforvisning flere gange forsøgte, sammen med andre eksilerede, at gjenerobre Florenz.de italienske stormestere. 177

Særlig mindeværdigt blev stormløbet paa fædrenestaden natten mellem den 19. og 20. Juli 1304. En del af de landsforviste samlede sig i den lille By Arezzo og drog under en florentinsk embedsmand, Petraccos, førerskab mod Florenz. Det var over midnat, og mørket rugede paa landeveien. De sammensvorne demokraters tog lignede et ligtog: lydløst bevægede de sig afsted med sine stanglygter, enhver hensunket i alvorlige tanker; inat vilde det vise sig, om de med sine hustruer og børn atter kunde faa tage ophold i Toskanas hovedstad, inat skulde slaget staa mellem folkefrihed og klerikalt samt adeligt magtbegjær.

Stadens taarne skimtedes allerede borte i horisonten mod maanen og de drivende skybunker.

De sammensvorne gled umærkelig frem som hemmelighedsfulde skygger. De sneg sig helt frem under stadsmurene, saa nær, at de hørte timeslagene fra kathedralkirken og vægternes raab inde i stadens gader.

Nu lød Petraccos kommandoraab, og alle skyggerne stormede frem for at sprænge stadsporten.

Umiddelbart efter ringede stormklokken inde i staden, der kom lys i alle vinduer, og borgerne ilede bevæbnede gjennem gader og stræder.

Paa hængebroen foran stadsporten stod den nat en kamp paa liv og død. Vaabenlarmen, trompetsignalerne, hestenes vrinsken, de døendes jammer, alt samlede sig i en ubeskrivelig forvirring.

Da dagen lysnede, var de sammensvorne jaget paa flugt, og der laa biot endel heste og lig igjen paa broen.

Adelen og præsteskabet havde seiret.

En mand som Dante opgav fra dette øieblik enhver tanke paa at gjenerobre Florenz, og de sammensvornes

fører, Petracco, hvis hustru den selvsamme nat var nedkommet med en søn, maatte flygte ud af Toskana.

Det var denne søn, der skulde blive digteren Francesco Petrarca.

Allerede fra sin første indtræden i verden var han et landsforvist menneske. Men vi vil se, at dette ikke paavirkede ham i samme Grad som Dante. Dante var en større, mere storliniet natur; hans væsen var den store uro. Petrarca var et blødt, nervøst temperament; landsforvisningen blev for ham kun en momentan ulykke, en gammel, mørk erindring.

Forældrene bosatte sig først i Pisa, og senere, da pavehoffet flyttede fra Rom til Avignon, besluttede de sig til — som de fleste andre landsforviste — at flytte til Sydfrankrig, hvor de var i sikkerhed for florentinske efterstræbelser. I den lille by Carpentras i nærheden af Avignon, levede saa den unge Petrarca sine første ynglingeaar.

Han var en tendre og følsom natur. Det fortælles, at han ti aar gammel blev ført hen til den nærliggende Vaucluse-fos, og at han blev saa betaget ved det skjønne syn, at han brast i en heftig graat. Lektielæsning var ham en væmmelse. Men faderen, der var en velstaaende mand, ønskede, at gutten skulde blive en retslærd, og han saa ikke gjerne, at sønnen i saa høi en grad interesserede sig for trubadurernes personer og digtninge. Avignon var nemlig det sted, hvor trubadurpoesien og kjærligshofferne holdt sig længst: det var den elegante verdens samlingssted; laster og luksus dækkedes over af pavehoffets latinske messer.

Da gutten var kommet til skjels aar og alder, sendte faderen ham bort fra Avignons fristelser og lod ham følge forelæsningerne først ved Sorbonnen i Paris,de italienske stormestere.

senere ved universitetet i Bologna. Men det er rimeligt, at den unge mand mere levede for 'selskabsliv og kvinder end for studier.

Efter nogle aars fravær fik Petrarca — han var da et par og tyve aar gammel og opholdt sig i Bologna — underretning om sine forældres død, først sin moders, saa sin faders. Han reiste øieblikkelig tilbage til Avignon, og hans bekjendte undrede sig over, hvilken elegant, velvoksen mand han var biet. Men — desværre — hans haar var allerede graanet.

Han stod nu saagodtsom ene i verden. Hans nærmeste slægtning var en broder, Gérard, som ogsaa opholdt sig i Avignon.

Dette pavernes sæde i over sytti aar var en gammeldags udseende stad, beliggende paa venstre side af den

majestætiske Rhône-flod. Dens borg-taarne og middelalderske husgavle strakte sig, broget og farverigt, op mod himmelen, og i de trange og bakkede gader kjørte de pavelige hofherrers gyldne karosser frem mellem en vindskibelig borgerbefolkning.

Pavens palads var en mægtig bygning i den høieste del af byen. Med sine lange mure og store haveanlæg indtog det en uhyre plads. Ved festlige leilig-heder samledes her alt, hvad Sydfrankrig eiede af fornem adel og Italien af ulykkelige landflygtige. De sidste provençalske trubadurer blev her modtagne, og stadens fornemste damer dømte her fremdeles i kjærlig-hedsaffærer. Det er karakteristisk for den letfærdig verdslige tone ved pavehoffet, at disse kjærligheds-tribunaler først opløstes, da den hellige fader forlod Avignon og atter opslog sin residens i Rom.

Den unge og smukke Petrarca, der nu havde arvet sin faders midler, vakte snart opsigt i de høieste

selskabskredse ved den luksus, han udfoldede, og den selskabelige bélevenhed, han viste sig i besiddelse af.

Naar de skjønne Italienerinder og provençalske adelsdamer gik til messe om søndagene, kunde de være sikkre paa at møde den elegante seigneur Petrarca paa veien.

Det var den 6. April 1327, en af de store festdage i paaskeugen. Avignons indvaanere strømmede i den tidlige morgenstund til den hellige Clarakirke. Pragtfulde karosser rullede hen over den store plads foran det hellige hus, klokkerne kimede til andagt, og der laa høitid i luften.

Inde i kirken bruste menighedens sang under hvælvingerne, mens de hvid- og rødklædte præster forrettede tjenesten oppe ved alteret.

Petrarca havde trængt sig langt frem — helt til de fornemmes reserverede stole øverst oppe. Pludselig stanser han som fastnaglet til stedet: han har faaet øie paa en vidunderlig skjøn, ung dame, der ligger paaknæ i bøn lige ved alteret, og hvis himmelblaa øine er vendt mod det store krucifiks paa væggen. Hendes askeblonde haar glinser som en guldglorie i solstriben, der falder ind gjennem de farvede kirkeruder.

Det heder herom i en af hans sonnetter:

»Det var den dag, da solen slørede sig til foran Frelserens lidelser. Den dag blev jeg, o kvinde! betaget af Dig. Og Dine øine bandt mig til Dig.

Var jeg i den alder, da man værger sig mod elskovens følelser? Nei, jeg gjorde ingen modstand. Men fra den dag sænkedes jeg ned i den dybe sorg.«

Den unge dame, der skulde faa den samme betydning for ham, som Beatrice havde havt for Dante, var af gammel provençalsk adel. Hun var biot nitten

aar gammel, men havde allerede i to aar været gift med en af sine slægtninge, Hugue de Sade.

Hendes navn var Laura.

Fra første syn stod hun for hans bevidsthed som et høiere væsen end andre kvinder. Han siger om hendes askeblonde haar, at »Amor har vævet det af guld« og, at »dets glans beseirer midsommersolen i dens største hede.« Hendes pande er høi og »skyfri«. De ord, som »udgaar af hendes rosenmund, klinger ikke som lyd af dødelige mennesker.« Hendes gang er »ikke som en jordisk skabnings, men heller som af engel-art.« Han benævner hende afvekslende sin sol, sin stjerne, sin himmel sit paradis og sit laurbærtræ — det sidste paa hin tids billedsprog som en Anspielung paa hendes navn Laura.

Betaget, som alene hans bløde gemyt kunde blive det, var det ham først og fremst om at gjøre at lære hende at kjende. Men dette var ikke nogen let sag; thi hendes mand var jaloux over alle grænser og fulgte sin unge frue, hvor hun stod og gik.

Petrarca anvendte nu sin hele tid biot til at digte til den elskedes pris samt følge hende ved hvert af hendes skridt.

Snart saa han hende paa gaden, snart i hendes husvindue, snart ilte han kjærlighedsurolig ud i omegnen — paa jagt efter duer og agerhøns. Overalt følges han af hendes billede. »Selv paa de vildsomste veie,« siger han, »opdager Amor mig.«

Laura bemærkede snart hans efterstræbelser, og naar de to mødtes, var det med et forstaaelsens og opmuntringens blik, at hun saa paa ham. Da var han i den syvende himmel. Han syntes, at denne verden var den deiligste af alle verdener.

Men de var fremdeles lige fjernt fra hinanden, de havde endnu knapt udvekslet et par høflige ord og formler.

Tilstanden syntes ham mistrøstig.

Han lider forfærdelig under sine forgjæves forsøg paa at komme hende nær. En næsten fortvilet sorg overfalder ham. »For mig vil aldrig mere paa jord nogen vaar spire frem,« synger han. Og dog — hvor træffende maler han ikke sin kjærligheds kvide i følgende linier: »Hvis det ikke er kjærlighed, som tynger mig, — hvad er det saa? Og hvis det er kjærlighed, — for Guds skyld, hvori bestaar den da? Er kjærligheds væsen godt, hvi er da dens virkninger saa smertefulde? og er dens væsen ondt, hvi er da dens pine saa sød?«

Hans følelser skifter fra den varmeste henrykkelse til det mest isende mismod. Han blir blegere og blegere af udseende, »saa man næsten skulde tro, at han stod paa gravens rand.« Intet under, at man i Avignon begyndte at sladre om hans kjærlighed til Laura; thi han var biet helt forandret og maa have set ganske eiendommelig ud med sin gibsblege ansigtsfarve og sit graa haar.

Mange maaneder var nu forløbet i smertelig elskovs-

pine.

Omsider — ved en stor fest lykkedes det ham at faa hende i tale, for første gang. Man var i hin tid — riddertiden — meget galant overfor damer, og særlig havde trubadurer og poeter ligesom et slags privilegium paa at være artige. Petrarca var imidlertid saa altfor nervøs og ivrig efter at benytte den gunstige leilighed, at han øieblikkelig erklærede hende sin brændende kjærlighed og sin luende attraa. Hvis hun biot vilde

give ham det allermindste tegn paa sin gunst, vilde han blive det lyksaligste menneske paa jorderig, og han vilde føie sig, som var han i besiddelse af vinger —

Den unge frue hørte, stum af overraskelse, paa ham. Men pludselig sendte hun ham et bedaarende pragtfuldt blik, idet hun fjernede sig.

Fra det øieblik af undgik hun ham ved enhver leilighed, ja hun fandt sogar en grusom fornøielse i paa gaden at benytte slør for ansigtet.

Petrarca blev nu dybt ulykkelig. Han trak sig tilbage fra selskabslivet. Verden mørknede til for ham. »Nei intet i himmelen og intet paa jorden kan bedrøve mig saa dybt som at se hint slør,« udbryder han. »Det bringer mig stedse til at tænke paa taarer. Og hendes sænkede blik, som — hvad enten det nu er af ydmyghed eller af stolthed — forvandler al min glæde til sorg, vil blive aarsag til, at jeg tidlig kommer til at vandre herifra.« Han synes synd paa sig selv, og han slynger hende følgende bittre linier i ansigtet: »Hvis jeg tiltrods for mine lidelser kommer til at leve saa længe, til jeg, o kvinde! opnaar at se Dine øines glans sløres af alderens sky; — og Dit haar af guld, blandet med sølvtraade, tabe sin friske pragt; — og Dit ansigt, hvis strenge udtryk forbyder mig enhver klage, at blegne og visne; — da vil min kjærlighed til Dig gjøre mig saa dristig, at jeg fortæller Dig min sorg og mine lidelser, aar for aar, dag for dag, time for time; — og da, naar attraaens og de søde længslers dage er forbi, vil Du vei ikke nægte at lindre min pine med en altfor sen beklagelse.«

Som en eremit levede nu en tidlang den 26 aar gamle, blege og allerede graahaarede digter. Samtidig som han skrev latinske digte — alt, hvad Petrarca har

skrevet, er paa latin — til Lauras forherligelse, søgte han trøst i studiet af de gamle, romerske klassikere. Han opnaaede snart en overordentlig færdighed i behandlingen af det latinske sprog, og han erhvervede sig med aarene ry for at være tidens mest elegante latinske stilist. De afhandlinger, han fra tid til anden udgav, er imidlertid for en moderne læser af høist lidet værd; af den skolastisk-pedantiske samtid skattedes de høit. De er nærmest at opfatte som populærfilosofiske betragtninger — hvad titlerne ogsaa viser: »Om den sande visdom«, »Om at leve ensomt«, »Om sin egen og andres uvidenhed«, »Om ting, som man bør erindre« o. s. v., o. s. v.

Han formaaede imidlertid ikke med al sin latin at fordrive sin elskede Laura af sine tanker.

Han forsøgte en anden udvei, idet han i 1330 brød op fra Avignon og begav sig paa en længere reise. Men overalt forfulgtes han af hendes billede. Han sammenligner sig selv med en pilgrim, som i sit livs aften valfarter til Rom for at faa den hellige Veronicas svededug at se; i den finder nemlig enhver oprigtig troende den Helligaands ansigtstræk. Paa samme maade tror han i mange fremmede menneskers aasyn at gjenkjende sin elskedes dyrebare ansigtslinier.

Først drog han til Paris. Men Philip Augusts hovedstad bød ham imod. De smale, skidne gader, de alvorlige, gothiske kirker, de gavlede huse — alt virkede saa trist og sørgmodig paa den ulykkelig elskende digter, og han skrev: »Med undtagelse af Avignon kjender jeg ingen mere stinkende og urenslig by end Paris.« Fra Paris reiste han ind i Tyskland og vendte tilbage gjennem den af røvere og eventyrere opfyldte Ardennerskov. Men hans tanker er stedse hos

Laura, og han glemmer farerne. »Amor har den hele tid været ved min side,« siger han. Idet han atter gjenser den majestætiske Rhöneflod, ved hvis bredder Avignon er beliggende, taler han til dens blanke strømme og siger: »Du strøm, hvis gang intet formaar at stanse! Du iler afsted, fordi naturen driver Dig, og jeg iler samme vei, fordi kjærligheden driver mig. Il Du afsted, løb foran, men stans Dit løb et øieblik, naar græsset bliver mere grønt og mere friskt. Thi da er Du naaet did, hvor den varme, herlige sol lader blomster springe frem ved Dine bredder. Kys dem alle fra mig, som om de var en kvindes hænder, en kvindes fødder, og sig, at det er al min tale!«

Man ser, hvorledes alt — Paris, Ardennerskoven, Rhonefloden — i hans tanker knyttes sammen med den deilige Laura.

Da han kom tilbage til Avignon, var alt ved det gamle. Hans elskede bar fremdeles sit slør foran ansigtet, og i selskabsverdenen undgik hun enhver samtale med ham. En del koketteri har vistnok været medvirkende i denne hendes opførsel; thi hun vidste, at al verden beundrede Petrarcas elskovsdigte — han var jo nu overalt anset for en stor poet og en dybt lærd mand, — og det vilde være unaturligt, om hun ikke havde følt sig smigret over en saa berømt digters opmærksomhed.

Der er de, som hævder, at der i smug bestod et intimt forhold mellem Petrarca og hans elskede. Denne paastand har imidlertid intet at støtte sig paa, og den er lidet rimelig. Thi alle beretninger gaar ud paa at omtale Laura som en trofast ægtehustru og øm moder: hun forøgede familien med ikke mindre end 11 børn.

Men at digteren har sendt hende hilsener gjennem fælles damebekendtskaber, og at han nøie har holdt sig underrettet om al hendes gjøren og laden, det synes med tydelighed at fremgaa af hans sonnetter. Hun takker ham flere gange ved at vende sig efter ham paa gaden eller nikke til ham. Da glemmer han alle sorger og kalder hende for sit »hjertes regjerende prinsesse«.

Imidlertid var der i Sydfrankrig opstaaet tvende politiske partier, hvoraf det ene vilde, at paven, Clemens VI, atter skulde flytte tilbage til Rom, og det andet, at han skulde forblive i Avignon. Petrarca, der væsentlig var beskjæftiget med sine studier og sine digte, og som sjelden deltog i selskabslivet, tilhørte med liv og sjæl det første parti. Gjennem aarrækker havde han set det tøilesløse og udsvævende liv, som pavens nærmeste omgivelser førte i Avignon, og han havde forlængst sagt sin uforbeholdne mening derom. »Alt, hvad verden hidtil har set af letsindighed og frækhed, er for intet at regne mod dette helvede,« skriver han i et brev. Og i flere

af sine sonnetter kalder han hoffet for »forfængelighedernes skole«, »kjætteriernes tempel«, »bedrageriets værksted« og meget andet. Naar hoffet kom tilbage til Rom, vil »en ny og gylden tid oprinde«, spaar han. »Da vil dydefulde sjæle og gamle, enkle seder atter føre scepteret«.

I den romerske hovedstad førtes i denne tid en forbitret kamp mellem de to storfamilier Orsini og Colonna, der begge to gjorde fordring paa magten under pavens fravær. Efterretningerne herom indløb med korte mellemrum til Avignon, og da Petrarca ansaaes for en korrekt og klog diplomat, blev han ud-seet til i hast at reise til Rom og arbeide for pavens

tilbagekomst — paa det at ro og fred atter kunde indtræde.

Tvende gange — i 1333 og 1336 — overtog digteren denne diplomatiske sendelse. Men at han med sin bedste vilie ikke kunde glemme sin elskede, fremgaar af følgende lille begivenhed, som han selv meddeler i en af sine sonetter. Ved landstigningen paa den italienske kyst fik han pludselig øie paa et laurbærtræ. Det blotte navn — han havde hyppig, som vi har set, benævnet Laura »sit laurbærtræ« — mindede ham om hendes blonde lokker, og Amor drev ham til at løbe frem mod det vidunderlige træ. Da sank pludselig den elskovsvarme poet ned i en bæk, der randt frem mellem sivet. »Men da følte jeg mig beskjæmmet,« tillægger digteren.

Han havde før stiftet bekjendtskab med indflydelsesrige mænd som Stephanio Colonna, biskoppen af Lombez, kong Robert af Neapel og andre. Nu fornyede han venskabet og blev hædret som en fyrste. Han fik bolig paa Kapitolium og stilledes under en egen sikkerheds-vagt; gaderne var nemlig usikkre, og partifanatismen gik høit.

Ligesaalidt som han forhen havde fundet behag i Paris, ligesaalidt likte han den romerske hovedstad. Hele byen forekom ham ruinmæssig og faldefærdig. Og han vendte atter efter endel maaneders forhandlinger med de forskjellige partiers førere tilbage til Avignon.

Man skulde tro, at han efter saa mange og lange aars forløb maatte have gaaet elskovens barnesygdomme igjennem. Men saa var ingenlunde tilfældet. Den mindste venlighed fra Lauras side sætter ham fremdeles i en ligefrem henrykkelse. Han faar saaledes ved hjemkomsten paa en spadsertur øie paa hende ved Rhone-

flodens bred. Han selv sad paa en bænk, idet hun gik forbi. Idet hun nærmede sig, reiste han sig og hilste ærbødig. Hun tilkastede ham som svar et saa brændende blik, at det alene — skriver han — »vilde have været tilstrækkeligt til at sone en tordens vrede«. Han skalv af glæde og bevægelse, da hun forsvandt for hans blik borte paa landeveien. »Nu føler jeg,« udraaber han, »et saa mangfoldigt behag, at jeg ikke mere kjender nogen pine.«

Hans lidenskab for hende har, mærkeligt nok, holdt sig paa det første forelskelsens stadium. »Alt er endnu ved det gamle,« bemærker han i en sonnet til en ven. »Laura binder mig til sig. Snart viser hun sig ydmyg, snart stolt; snart ser jeg hende streng, snart mild, snart vred og snart igjen from. Her hørte jeg hende synge, der satte hun sig ned i græsset; her vendte hun sig efter mig, og der lo hun, idet hendes kinder skiftede farve.«

Et gemyt som Petrarcas maatte i høi grad blive forrevet og opjaget ved denne evige elskovspine. Digteren fattede derfor den beslutning at bosætte sig et stykke fra staden — i Vauclusedalen ved Avignon — for ikke at være fristet af den elskedes umiddelbare nærhed. Han kjøbte et lidet hus paa en halvø i den deilige elv Sorga, der gjennemstrømmer dalstrøget. Og her søgte han i sin digtning, i sine blomster, i fossesuset, den fred, som han ikke fandt. »Alt synger til mig om min kjærlighed,« siger han i et af sine digte, »ja den ganske dal kjender mine bittre kvaler--«

Men længe kunde han ikke dy sig. Han maatte drage ind til Avignon, hvor han hos en ven havde et værelse staaende. Som oftest levede han stille og tilbagetrukket, men af og til kastede han sig ud i

selskabslivets adspredelser i haab om endnu en gang at nyde synet af den elskede.

Forholdet til hende synes fra nu af at indtræde i et forholdsvis mere intimt stadium. Han viser sig nemlig med

engang overstrømmende af lykke, fordi hun ved en leilighed har trykket hans haand. En anden gang er han opfyldt af sød sorg over — paa hendes anmodning — at have tilbageleveret hende en handske, som hun har tabt. Ja, han har endog faaet lov at besøge hende under en øiensygdom, og han anser det for en særlig naadesbevisning af kjærlighedsguden, at han blir smittet af sin elskede, saa ogsaa han maa gaa om med et sygt øie!

Paa denne tid — omkring aar 1339 — kom en elev af Giotto, Simone Memmi, til Avignon for at dekorere det indre af det pavelige palads. Petrarca gjorde hans bekjendtskab og fik ham til at male Lauras portræt, uden at hun vidste, for hvem det var bestemt. Maleren fik hendes tilladelse, og efter kort tids forløb var billedet færdigt. Digteren jublede over at have hende mellem sine arme in effigie, og han kan i sine sonnetter ikke noksom prise kunstnerens fortræffelighed.

Det var ikke lange ophold, Petrarca gjorde i Avignon. Men hver gang havde han en ny sonnet paa stabelen.

Forøvrigt satte han ikke videre pris paa sine elskovssange; »de er jo kun,« skriver han, »at betragte som draaber fra et umaaleligt hav.« Derimod satte han høi pris paa sine nu saagodtsom værdiløse latinske afhandlinger. Han havde mange planer, blandt andet den, at føre kristendommen tilbage til Platos filosofi eller rettere: at lade Platos idéer sætte blomst i kristendommens for-

skjellige dogmer. Dette var — som vi allerede under afsnittet om trubadurdigtningens opkomst har paavist — hele Maria- og kvindedyrkelsens basis, og det er kun af beklage, at planen ikke kom til udførelse. Et andet værk, som han ogsaa længe gik med i sine tanker, var et arbeide til Scipio, Hannibals beseirers, lovprisning. Petrarcas ry gik jo nu over landene i langt høiere grad end Dantes, og han følte, at det var paatide at hævde sig ved at skrive et storværk å la Vergils Æneide. Digtningen kom efter et par aars udarbeidelse istand og fik titelen »Afrika«. Eftertiden har imidlertid forlængst dømt det pompøse, latinske digterværk som helt igjennem uægte og søgt.

Som bevis paa den uhyre anseelse, Petrarca nød som poet og som lærd, tjener, at der om sommeren 1340 — da var han altsaa biot 36 aar gammel — kom en høitidelig romersk deputation til Avignon. Den forhørte sig efter digterens bolig og tog ud til hans lille hus i Vauclusedalen. Her overrakte den ham en forsiggjort indbydelse til at komme til Rom og paa Kapitolium krones som digterkonge. Dokumentet var underskrevet af intet mindre end »senatet og det romerske folk« (senatus populusque romanus).

Petrarca gav sig øieblikkelig i kast med det digt, som han ved den festlige anledning agtede at oplæse. Midt under udarbeidelsen ankom imidlertid en lignende deputation fra Sorbonnen i Paris: den vilde ogsaa hædre ham som digterfyrste.

Petrarca maatte nu vælge — og han valgte kroningen i Rom.

Digteren, i hvem der igrunden ikke ståk saa lidet af en pedant, tog sagen med høihelligt alvor. Han erklærede, at han først ønskede at underkaste sig en

prøve for at han kunde bære sin digterkrone med fuld ret.%

En saadan eksamination — den foregik naturligvis paa det mest stivbenede latin og foran en lærd kommission med kong Robert af Anjou i spidsen — underkastede han sig i Neapel, hvorhen han reiste i vinter-maanederne 1341. Med et dokument, hvori han erklæredes værdig til at krones, drog han saa i April maaned til Rom, gjennem hvis gader han kjørte i et fuldstændigt triumftog. Efter hans blomstersmykkede vogn fulgte stadens dignitærer og embedsmænd; uoverskuelige, sorte folkemasser bølgede rundt om ham, mens leveraabene lød som en brusen; paa balkonerne stod hvidklædte damer, og det regnede af blomster ned over ham.

Den følgende dag foregik under lydløs stilhed fra en forsamling paa tusinder og atter tusinder den høi-tidelige handling. Senatoren Stefanio Colonna satte en krans af laurbær paa hans hoved med de ord: »Hermed kroner jeg Dine fortjenester!«

Under uhyre begeistring kjørte digteren til Peterskirken, hvor han ved alteret lod kransen indvie.

Faa digtere har havt en saa enestaaende berømmelse som Petrarca. Fyrster og prælater kappedes om at gjøre ham

sin opvartning, smaatyrannerne i Øvreitalien var stolte over at have den ære at have ham som gjæst paa hans reiser, ja republiken Venedig modtog ham endog som »repræsentant for en høiere magt, som videnskabernes overhoved og doge«.

Ved pavehoffet i Avignon, hvorhen han nu reiste, fik han efter denne begivenhed de høieste diplomatiske tillidshverv, og han laa i de nærmest paafølgende aar næsten stadig paa reiser — dels til Neapel for at ordne192

tronfølgen efter kong Roberts død og dels til Rom for at arbeide for pavehoffets tilbagekomst.

Men alle disse æresbevisninger vilde alene have veiet som fjær i en vægtskaal, hvis han under det altsammen biot havde opnaaet et varmt blik fra den elskede Laura, biot et haandtryk eller et eneste ord i..

Dette opnaaede han ikke: den strenge Laura forbarmede sig ikke pver ham — tiltrods for hans mange sonnetter. End ikke et kys kunde den dydefulde dame give den digter, som for evig havde gjort hende berømt!

Følgende lille begivenhed kan give et indblik i den stakkels forelskede poets sindsstemning i disse aar. Karl af Luxemburg, senere keiser Karl IV, opholdt sig i 1346 nogle dage i Avignon. Et stort bal, hvor hele det fornemme selskab gav møde, blev afholdt til hans ære, og man kan være forvisset om, at der ved denne leilighed var mange smukke Italienerinder og provençalske damer tilstede. Fyrsten havde imidlertid hørt tale om Petrarcas kjærlighed til Laura. Det første, han foretog sig, var at opsøge hende blandt de tilstedeværende og — formodentlig af ærbødighed overfor en kvinde, der i over tyve aar havde kunnet stemme en europabekj endt digters lyra — kyssede han hende paa øine og pande i det hele selskabs paasyn.

Historien beretter intet om, hvorvidt Petrarca forsvandt fra selskabet eller ikke. Men vi har hans af græmmelse betyngede sind i den sidste linie af en af hans sonnetter. Han siger biot:

»Jeg saa med misundelse paa fyrstens opførsel*.

Man tænke sig en udholdenhed, der har varet i mere end tyve aar og opnaaet saa lidtl Dér kom denDE ITALIENSKE STORMESTERE.

fremmede fyrste og tog — hvor bittert! — hvad den berømte elsker ikke havde kunnet erobre i et helt liv!

Han opgiver imidlertid ikke haabet. Laura var nu engang hans lidenskab og fikse idé. Han udbryder i et digt: »Jeg har set, at vanddraaben kan gjennemtrænge marmor og sten ved altid og ustanselig at dryppe. Jeg tror ikke, der gives et saa haardt hjerte, at det ikke tilsidst smelter for taarer og kjærligheds bønfald«.

I 1347 skulde han atter paa en reise til Italien. Han traf Laura lige »før afreisen blandt en kreds af damer, »blandt hvilke hun hævede sig frem som en rose mellem blommer«. Men aldrig havde han set hende saa nedbøiet. »Hun havde lagt ethvert slags smykke fra sig,« fortsætter han, »perler og spænder saavelsom glædens og latterens gevandt.«

Han følte sig helt betynget, og det var ikke uden ængstelse, at han gjorde de sidste forberedelser til reisen: der laa noget af et ulykkeligt varsel i luften! . .

Den følgende nat saa han hende for sig i drømme, og hun sagde til ham og talte: »Haab aldrig at se mig mere hernede paa jorden!«

Den asiatiske pest gik i disse aar som en orkan over Europa. Den rasede først i Tyskland, herjede saa i Italien og stormede derpaa med fuld kraft ind i Frankrig. I Florenz kastede man de døde ud af vinduerne, da man ikke havde plads til at begrave dem, og i Paris døde fem hundrede mennesker hver dag.

Til Avignon kom farsoten i de første vinter-maaneder af 1348. I tre dage krævede den ikke mindre end fjorten hundrede offre.

Blandt disse var den deilige Laura de Sade. Hun døde den 6. April 1348 — akkurat 21 aar efterat

Petrarca for første gang havde set hende i den hellige Clarakirke.

Han opholdt sig nu i Parma.

Pesten havde imidlertid næsten fuldstændig afbrudt forbindelsen mellem de forskjellige lande, og det var kun med svig og list, at et sendebud en maaneds tid efter slåp over grænsen med det for digteren saa sørgelige budskab.

Hans sorg er dyb. »Nu, da vi begge snart var saapas tilaars,« udbryder han, »at vi med kydskhed kunde have siddet sammen og tait om vore følelser, — kom døden«. Han udmaler sig hendes komme til paradis og skildrer, hvor forbausede himmelbeboerne blir ved synet af Lauras skjønhed. »Hvilket lys er dog ikke dette!« siger de, idet de peger paa hende. »Hvilken ynde, hvilken bedaarende sjæl!« . . Men hun hører ikke, hvad de siger. Hun vender sig biot fra tid til anden og ser sig tilbage, om ikke digteren snart kommer efter til de saliges boliger.

Petrarca, der i tyve aar havde havt graat haar, blev fra nu af en gammel mand — ogsaa i sit indre. Han længes efter at dø. »Hver dag er tusinde aar for mig,« sukker han. Alt haab synes ham forfængeligt; menneskene forekommer ham som skygger, som støv.

Avignon vil han ikke mere se for sine øine, nu, da den elskede er gaaet bort. Staden bliver for hans bevidsthed til »et rede saa koldt og saa øde . .«

Digteren var ved Lauras bortgang kun nogle og firti aar gammel, altsaa i den alder, da menneskene pleier at udvikle al sin kraft. Han havde Europa liggende paaknæ for sine fødder; der gaves ikke den hædersbevisning, som ikke var biet ham tildel; illuminationer og blomster-overraskelser og ærestitler og tusinders

begeistringsraab og keisere og paver og alskens lærde og berømte mænds venskab — alt bøiede sig i ære-frygt for hans storhed. Intet under, at han paa sine ældre dage blev selvindbildsk og fuld af uklædelig selvtiltro. Men dybe sorger nagede og undergrov hans selvtilfredshed. Først og fremst Lauras bortgang, dernæst broderen Gérards død og endelig mange af vennernes forsvinden: han følte sig ensom og forladt — forladt af alt, hvad han havde kjært i verden.

Hans ydre, der før havde været saa kraftigt og majestætisk, sank herunder mere og mere sammen, og den blanke isse ståk rødlig frem af det sølverne haar.

De sidste tyve aar af sit liv tilbragte han med enkelte mindre afbrydelser i den lille norditalienske by Arqua. Han førte den lærde mands stille og tilbagetrukne arbeidsliv. Omgivet af sine gamle romerske klassikere udarbeidede han omhyggelig den ene afhandling efter den anden. Titlerne — »Om at leve ensomt«, »Om ting, som man bør erindre«, »Om sin egen og andres uvidenhed« — tilkjendegiver den aldrende mands erfaringsmæssige betragtning af verden og jordelivet.

Det er karakteristisk for hans aldrende sind, at det netop var disse, tildels meget pedantiske arbeider, som han selv satte mest pris paa. Alt eftersom aarene lagde sit støv over Lauras minde, svækkedes hans livskraft mere og mere. Den dag kom, da han ligefrem angrede »sin ungdoms daarskab« og kun følte skam og ruelse over at have skrevet sonnetterne til den elskede.

Men den dag var Petrarca biet en olding.

En olding, en stuelærd, elegant latiner, en verdensberømthed — lig en ærværdig egestamme, omslynget

af den epheuranke, som heder kjærlighedsforholdet til den skjønne Laura.

Men selv over dette elskovsforhold, der skulde være noget af det friskeste i hans hele liv, hviler der noget for-

tidlig-voksent, noget for overmodent og reflekteret. Der fattes i Petrarcas digterfysiognomi den umiddelbare naivitet, som begaar dumheder og har indfald. Biot et par gange har vi set ham være kjærlighedskeitet, elskovsberuset; den ene gang var, da han ved landstigningen paa den italienske kyst blev saa begeistret ved synet af et laurbærtræ, at han gik ret ud i en bæk, og den anden gang var, da han blev smittet af sin elskedes øiensygdom og kun ansaa det som en særlig gunstbevisning af kjærlighedsguden.

Fraregnet disse to gange viser han sig som den korrekte stilist, den belæste populærfilosof, den smidigelegante salondigter. I hans sonnetter finder vi sjelden et vovet billede, aldrig et barokt indfald. Dante havde djævelen i kroppen, straks han tænkte paa Beatrice. Petrarca var for meget af et gjennemdannet diplomat-og selskabsmenneske til at sætte sig ud over den gode tone. Hans elskovsdigte blev derfor ogsaa støbt i tidens skolastisk-billedrige, stivt kjedsommelige maner. Han skildrer etsteds sin kjærligheds historie i følgende ord:

»Paa en grøn sko veng fik jeg engang øie paa en hvid hind med gyldent gevir. Den gik frem saa stolt og saa from i skyggen af laurer, midt imellem to kildevæld. Ligesom en gjerrig, der iler hen at opgrave en skat, saaledes afbrød jeg mit arbeide og sprang frem. Men idet jeg sprang frem, saa jeg i skrift af diamant og topas følgende ord paa dyrets hals: »Rør mig ikke. Min Cæsar har givet mig fri!« Solen stod høit

paa himmelen. Mit øie var begjærligt, men saa sank jeg sammen i graat, og synet svandt.«

De mystiske billeder har følgende betydning: Den hvide hind er Laura. »Rør mig ikke. Min Cæsar har givet mig fri!« betegner, at hun er biet fri for jordelivets lænker. »Ordene lyste i skrift af diamant og topas«: diamant er symbolet paa fasthed, topas paa selvbekjæmpelse. »Solen stod høit paa himmelen« angiver den elskedes voksne alder.

Nogen revolutionær natur var Petrarca ikke. Derfor blev han heller ikke paa sine gamle dage saa dybt ulykkelig som sin store forgjænger Dante. Petrarca forstod at gaa paa kompromis med sin tid. Han vovede at ijdsige sin mening om pavehofFet i Avignon, men stod ikke destomindre paa venskabsfod med kirkefyrsten. Han udtalte sig aabent og ærligt om de norditalienske stæders tyranner, men opholdt sig alligevel hos dem paa sine reiser som deres gjæst. Han ønskede sin fødeby Florenz uafhængig, men undsaa sig dog ikke for at besøge staden — tiltrods for, at hans forældre i sin tid blev forjagne af dens magthavere. Han var ingen storliniet personlighed, ingen dybt original natur.

Men en ulykkelig kjærlighed, som varer i 25 aar, vil altid have sin interesse — selv om den ikke er skildret af en Dante. Denne var som en evig ildsprudende vulkan mod en mørk himmel; Petrarca var ogsaa en vulkan, men et tungt askelag dækker over gløden.

Dag ud og dag ind sad nu den hvidhaarede fordums digter over bøgerne inde i sit studerværelse og afskrev gamle, guldnede manuskripter samt filosoferede.

angstfuldt over alt, hvori der var kjød og blod og hellig daarskab . .

Den forhenværende selskabsmand og seigneur levede nøgternt som en asket. Hans mad var frugt og grønt, hans drikke kildens klare vand. Han stod op med solen og lagde sig med hønsene. Indesluttet, værdig, lærd-pedantisk.

Tidlig en morgen — det var den 18. Juli 1374 — kom hans tjener ind i hans bibliotheksværelse, hvor han var vant til at finde digteren over sine bøger og papirer. Han sad der ogsaa rigtigt nok, ludet over endel tykke latinske folianter, men uden en bevægelse, uden at røre paa haanden eller løfte paa hovedet: Oldingens aand var faret bort til de evige boliger--

IV. Boccaccio.

Boccaccios fader. — Digterens fødsel og de nærmere ulykkelige omstændigheder. — Guttens første barneaar. —

I handelslære. — I Neapel sam student. — Selskabs- og hoflivet i Neapel. — Et blod-drama. — Italiens Maria Stuart. — Boccaccio er vidne til denne begivenhed. — Han forelsker sig i kong Robert af Anjous uægte datter, Maria. — Hendes udseende. — Hendes familie. — Hendes opdragelse og giftermaal. — Boccaccios første møde med hende i St Laurentiuskirken. — Fiametta og Caleone. — Deres samtaler.

— Deres første natlige sammenkomst. — En reise til Florenz. — Maria dør. — Boccaccios sorg. — Digterens ry. — Han overtager endel diplomatiske missioner. — Dekameron med tilnavnet »Kobleren for alle koblere«. — En skildring af pesten i Florenz. — Det

#er sit eget indre, som digteren mener. — Om de enkelte historier.

— Boccaccio hader munker og præster og nonner. — Der gaar en

understrøm af alvor og religiøs tvil gjennem det hele værk. — De tre ringe. — Digteren var en ensom kjæmper, og han havde en utallighed af fiender. — Hans omvendelse. — Boccaccio blir en olding. — Hans sidste leveaar og hans død. — Den dom, som nutiden fælder over ham.

Boccaccios fader var en anset florentinsk kjøbmand. Man ved ikke, hvad han handlede med; man ved biot, at han eiede en liden eiendom i stadens omegn, at han gjorde gode forretninger og flere gange hædredes med kommunale tillidshverv. Han skildres som en hjertehaard, beregnende gaa-paa-natur, der mere end en gang sugede sine ofFere ud til sidste hvid og sidste taare. Han laa ofte paa forretningsreiser og opholdt sig hyppig lange tider i de byer, han besøgte.

Paa en af disse — det var i 1312 og han var endnu ungkarl — kom han til Paris. Antagelig for at vinde større tillid og erhverve mægtige forbindelser udgav han sig for adelsmand og stiftede blandt andet bekjendtskab med en ung enke, som han forførte med den mest indsmigrende lokketale.

Knapt et aar efter nedkom hun med en søn, som fik navnet Giovanni. Det var han, som senere skulde blive den berømte Boccaccio.

Faderen var, som sagt, en hjerte-haard, beregnende Florentiner. Umiddelbart efterat han erfarede begivenheden, lod han reisevognen spænde for og drog ud gjennem Paris' porte — tilbage til Florenz og sin forretning. Her skal han saa have giftet sig med en formuende dame.

Men den forladte Pariserinde døde kort efter af sorg og skuffelse.

Faderen lod imidlertid ikke spædbarnet i stikken. Han lod det bringe hjem til sig i Florenz, og her tilbragte gutten sine første ungdomsaar.

Man begyndte at læse latin i en tidlig alder dengang, og den lille Giovanni var allerede i syvaarsalderen biet overgit til en høilærd opdrager og lærer. Men den gamle Boccaccio, der ikke saa med noget særlig godt øie til al denne pedantiske og unyttige undervisning, vilde have gutten over i det praktiske liv og tog ham, elve aar gammel, ud af skolen for at oplæres i regning og forretningsførsel.

Giovanni blev anbragt hos en vekselIerer, hvor han talte penge og førte bøger fra morgen til aften. Der gik et aar og der gik to aar og der gik tre aar, men ynglingen syntes ikke at gjøre videre fremskridt som handelsmand. Han var absolut uinteresseret og mere end en gang overraskedes han i at skrive vers istedetfor at addere pengesummer.

En begivenhed i handelsverdenen — den være, hvor stor den vilde — gjorde intet indtryk paa ham. Men da budskabet kom om den store, ulykkelige Dantes død, storhulkede han. Dette i forbindelse med, at han i hjemmet aldrig kunde komme overens med sin stedmor, bevirkede, at faderen bestemte gutten for retsvidenskaben og sendte ham, et par og tyve aar gammel, til Neapel, hvor han havde forretningsvenner og hvor der var en lærd høiskole.

For første gang i sit liv følte den unge mand luft under vingerne, og ingen kan fortænke ham i, at han en tidlang kastede sig ud i selskabslivets talrige adspredelser.

Neapel var i de tider sædet for al Italiens luksus, eleganse og overdaad. Den var jo hovedstad for etDE ITALIENSKE STORMESTERE.

201

mægtigt kongerige, hvis jordbund var mættet med gammel græsk kultur, og i hvis havne fartøier fra Orientens grænsebyer, Alexandria og Bysantz, seilede ind, fuldlastede med kostbarheder, — med sine hvide seil lig store maager udover Middelhavet . .

Kongen var den kunstelskende Robert af Anjou — han, som i sin tid havde undertegnet beviset for Petrarcas ret til at bære titelen digterfyrste. Hans hof var et af datidens galanteste. I de fornemme familiers paladser og paa slottet afholdtes de pragtfuldeste fester, trubadurer spillede paa luth, og elskovshede par gled som skygger om mellem marmorsøilerne eller ned i den pragtfulde have, hvor maanen skimtedes gjennem figen-trærnes blade.

Den unge Boccaccio blev godt modtaget ved hove. Han var ikke nogen særlig smuk mand, men han var et behageligt selskabsmenneske. Hans konversation var sprudlende af liv, og han vidste at fortælle en historie med et saa pudsigt minespil og et saa livligt fremstillingstalent, at de høifornemme damer regelmæssig brast ud i en saa overgiven latter, at det flere gange hændte, at de »maatte støtte hinanden for ikke at falde af sædet«.

Men under hoffets ydre glans og leven-i-fest afspilledes et drama saa vildt og lidenskabeligt, at det ikke kan have undladt at gjøre et varigt indtryk paa den unge digter.

Robert af Anjou var en gammel mand. Hans søn, der skulde følge ham paa tronen, døde i sin bedste alder og efterlod sig en aarsgammel datter, Johanna.

Det var hun, som skulde blive heltinden i det blodige skuespil.202

DE ITALIENSKE STORMESTERE. 202

Bedstefaderen elskede den lille tronarving, og hans ønske var, at hun engang i fremtiden skulde komme til at ægte den to aar gamle prins Andreas af Ungarn. Efter den tids skik deklareredes forlovelsen mellem de to kongelige spædbørn, og ti aar gamle blev de viet til hinanden.

Ikke lang tid efter døde bedstefaderen, den graa-haarede, kunstelskende kong Robert, og den nu seksten aar gamle Johanna besteg tronen med den ungarske sytten aar gamle prins Andreas ved sin side.

De to var imidlertid vidt forskjellige. Han var en raa Ungarer, der lugtede af vin og heste og klampede om med nogle umaadelige sporer paa sine ridestøvler. Hans eneste lidenskab var mad og drikke, og han eiede ikke en interesse: han var doven og lad og ufølsom for alle finere følelser. Hun derimod var som en spæd, men farvemættet rose. Hun skildres som en ligefrem skjønhed, fuld af kongelig anstand og fortryllende nedladenhed. Men i hendes store, sydlandske øine brændte en glød, der fortalte om stærke lidenskaber og om en heftig, sanselig natur. Opvokset og opdraget som arving til riget var hun biet adskillig forkjælet; hun havde aldrig kjendt et forbud og blev saaledes baade egenraadig op despotisk i sine luner.

Allerede fra begyndelsen af viste misforholdet mellem de to ægtefæller sig. Den unge dronning vilde have magten alene. Men ogsaa Andreas vilde have et ord med i laget. Følgen var, at hoffet delte sig i to leire — en, som holdt med dronningen, og en, som holdt med hendes gemal. Naar hertil føies, at paven samtidig intrigerede for gjennem sine prælater at kunne komme til at have hals og haand over dem begge, saa vilDE ITALIENSKE STORMESTERE.

203

man forstaa, at kabalerne var mange og rænkerne mangeslags.

Johanna var imidlertid den retmæssige, virkelige regentinde. Men hendes omgivelser var saa slette, at hun lidt

efter lidt paavirkedes af dem og, skridt for skridt, sank ned i letsindets og skammelighedernes sump. De hæderlige mennesker, der var vidner til den stedse omsiggribende demoralisation, havde intet andet at gjøre end at kaste sig ud i malstrømmen eller trække sig bort fra hoffet. Det sidste gjorde kong Roberts endnu gjenlevende enke samt prins Andreas' moder. Den første gik i kloster, den anden reiste tilbage til Ungarn.

Blandt Johannas raadgiverinder nævnes særlig to kvinder, hvilke alle historikere er enige om at fordømme. Den ene var kong Roberts svigerinde, Katharina, Philip af Tarents enke og Carl af Valois' datter. Hun lod sig titulere »Keiserinde af Konstantinopel«. Den anden var en viss Philippa, oprindelig en vaskepige fra Catania, der i sin tid var biet antat som amme for de kongelige børn, og som senere havde giftet sig med en af hofkokkens frigivne slaver. Ægteparret forstod i den grad at indsmigre sig hos den gamle kong Robert, at hun, Philippa, fik Johannas opdragelse paa sin samvittighed, og hendes mand, den forhenværende slave, overøstes med tillidsposter og rige gaver.

Johanna var, som sagt, en heftig, sanselig natur. Hun var forlængst færdig med den raa Andreas og havde efter sit ægteskab indladt sig paa mangeslags eventyr. Men særlig var hun glad i en søn af »Keiser-inden af Konstantinopel«, prins Ludvig af Tarent. Det var en af hoffets skjønneste unge mænd — og han gjengjældte hendes følelser. Ja, det fortælles, at han

var saa jaloux paa hende, at han ved en leilighed lod en viss Jacobo Caracciolo henrette »formedelst« — hed det i dekretet — »intimitet med dronningen«. Saa slappe var sederne, at de ord kunde passere.

Forholdet mellem prinsen og Johanna blev snart saa aabenbart, at paven i en haandskrivelse maatte minde hende om, at hun havde en gemal, hvem hun skyldte visse hensyn.

»Keiserinden af Konstantinopel« havde imidlertid andre planer med sin søn. Hun vilde se ham som Johannas ægtefælle; alene paa den maade kunde hun selv faa magt og indflydelse ved hoffet.

Det gjaldt altsaa at rydde hendes gemal — »Ungareren«, som han vanligvis kaldtes — af veien.

Natten til den 18. September 1345 var Andreas inde hos Johanna — i hendes soveværelse. En hoftjener bankede paa døren og leverede en skrivelse. Faa øieblikke efter traadte Andreas ud af soveværelset for at træffe den person, som havde ladet skrivelsen bringe.

Det hele var biot en snare.

I det tilstødende gemak blev han myrdet af maskerede adelsmænd. Johanna hørte larmen, skriget, den sidste rallen; men hun forblev rolig i sit soveværelse.

Den næste morgen fandtes liget nede i haven: morderne havde kastet det ud af vinduet.

Folket raste og forbittrelsen var uhyre. En undersøgelseskommission blev nedsat, og greverne af Tralizzi og Eboli blev henrettede — som en tilfredsstillelse af folkets hævntørst. Men de virkelige skyldige gik fri. Ja, historien beretter, at der fra paven udtrykkelig var

udgaaet ordre om, at hvis skylden befandtes hos dronningen, maatte dette holdes hemmeligt.

Et par aar efter var forbrydelsen glemt, og Johanna ægtede Ludvig af Tarent. Men det fortælles, at den unge prins nu havde faaet øinene op for hendes blodskyld og, at han kun ved sin moders indtrængende forestillinger lod sig vie til hende.

Udaaden dækkedes snart over af pragtfulde festligheder og trubadurers sang. En kjærlighedsdomstol blev oprettet under forsæde af de fornemste damer og herrer, og de subtileste spørgsmaal diskutteredes. Pet var en rig, sydlandsk afglans af livet i Provence med dets formfuldhed og dets eleganse. Slotsvinduerne lyste om aftenerne ud imod den neapolitanske befolkning, der hujede og skreg i gaderne. Af og til førte vinden et par toner af en luth eller en fløite udover havnen og byen, og den enslige vandrer, der ravede om i utryghed og smuds mellem husene, stansede da gjerne sin gang og lyttede.

Den unge Boccaccio, der underhaanden havde drevet latinske og græske studier med stor iver og dertil havde dyrket retsvidenskaben hos de mest ansete lærere, fulgte disse begivenheder paa nært hold. Han havde hidtil biot levet i forretninger og handel og havde derved erhvervet sig en underbund af hverdags-virkelighed, som nu groedes over af latin og græsk og af fantasier om intriger og maaneskin og elskovshistorier og blod. Digternaturen i ham sprang ud. Mere end én aften underholdt han det fornemme selskab med smaa historier, som han lavede. Særlig stod han paa god fod med dronning Johanna. Han levede en tid næsten som hendes personlige trubadur. Men om nogen dybere forelskelse har der næppe været tale.

Hans gemyt var ikke saa dybt som Dantes og ikke saa blødt som Petrarcas. Han var i sit inderste en prosaisk natur med anlæg for et tørt, sarkastisk humor. Som sine to store forgjængere skulde heller ikke han undgaa at komme til at føie elskovs sorg og elskovs glæde. Men som hans natur var mindre ideel end de to andre digteres, saaledes blev ogsaa hans kjærlighed mere virkelig, mere paatagelig, mere af kjød og blod.

Dante havde sin Beatrice; Petrarca sin Laura. Boccaccio fik sin Maria.

Det var paaskelørdag den 27. Marts 1334, at han for første gang saa' hende under høimessen i San-Lorenzo-Maggiore-kirken. Hun havde et rundt ansigt med to kinder, der var som melk og blod. Under de tykke, sorte øienbryn sad et par snare, blinkende falke-øine, og naar hun smilte, aabnede hun den lille rosenknop af en kyssemund paa klem, og et henrivende smilehul trylledes frem paa det ene kind. Haaret var blondt. Det faldt ned over hendes blændhvide skuldre og lagde sig som en gylden strøm over den grønne kjole, som hun vanligvis var iført.

Hvem hun var? Intet mindre end kong Roberts uægte datter, og derfor var der de ved hoffet, som saa skjævt til den en og tyve aar gamle Boccaccio, der vovede at forelske sig i hende. Men kjærlighed er nu engang ingen forstandssag, og den unge Florentiner var digter og trubadur og dertil lærd og desuden en lystig fætter, som brød alle de roser, han fandt paa sin vei.

Den gamle kong Robert havde stiftet bekjendtskab med Marias mor paa et hofbal i Neapel for fire og tyve aar tilbage. Hun var gift med en høitstaaende embedsmand, en greve af Aquino — samme slægt som

den, hvortil den berømte kirkelærer Thomas af Aquino hørte. Fyrsten forelskede sig i hende, men hun modstod. Ved en leilighed var hun imidlertid nødsaget til at udbede sig en gunst hos kongen, som øieblikkelig forstod at binde hende til sig med det stærkeste baand, som eksisterer — taknemlighedens. Fra den dag blev hun hans elskerinde, og af dette forhold skabtes Maria, Boccaccios elskede.

Hun fik en omsorgsfuld opdragelse i et nonnekloster og vilde just til at tage sløret, da hun af sin moder lod sig overtale til at ægte en ung mand af det neapolitanske aristokrati. Ægteskabet var noksaa lykkeligt — indtil hun paa den oven omtalte paaskelørdag fik se en fremmed, ung mand under høimessen i den hellige Laurentiuskirke.

Det var Boccaccio.

Han stod lænet op til en marmorsøile og lyttede til chorsangen, der under menighedens tilslutning bruste hen under buerne. Han var slank af figur, og hans dragt var den unge seigneurs. De saa' begge paa hinanden; deres blik krydsedes i tusinde spørgsmaal, i tusinde stille ord, og inden hun vidste, hvad eller hvorledes, følte hun sig bundet til den fremmede, hvis navn og stilling hun først erfarede nogle dage senere.

I den selvsamme kirke og i et par selskaber fik de efter denne begivenhed oftere anledning til at tale sammen. Boccaccio blev endog indført i hendes hjem og sluttede et nært venskab med hendes mand, der ikke synes at have havt nogen mistanke.

Samtidig skrev han digte til den elskedes pris. Af forsigtighedshensyn optræder han 'i flere af disse som den forsmaaede elsker og, for ikke at vække sladderen,

benævner han hende Fiametta og sig selv dels Panfilo, dels Caleone.

»Rent tilfældige foretog de begge, hver for sig, spadserture i Neapels omegn, og det traf sig saa underligt, at de gjerne mødte hinanden ved den hellige Benedictus' nonnekloster. De havde mange fælles interesser, thi Maria var kundskabsrig og meget litterært interesseret. Hun foreslog ham blandt andet at bearbeide det franske sagn om »Flor og Blancaflorc paa italiensk, et forslag, som han virkelig ogsaa udførte i sin fortælling »Filoscopo«.

Udpaa høsten samme aar — 1334 — reiste Marias mand en tur til Capua, og den unge frue forblev alene i Neapel. Heraf benyttede digteren sig. Han fortæller selv i en af sine bøger — A met o — hvorledes han (Caleone) ved nattetid trængte ind i hendes sovekammer og overvældede den elskedes modstand med en saadan flom af bønner og graat og taarer og søde ord, at hun omsider hengav sig.

Hvorvidt man egentlig bør stole paa digterens egen skildring i denne henseende, kan være et spørgsmaal. Men det er vistnok udenfor al tvil, at Maria skjænkede ham sin høieste gunst og at forholdet mellem dem fortsattes, indtil illusionen brast og kjærlighedens sommerfugl flagrede — farveløs — bort.

Mere og mere overgav digteren sig til sine græske og latinske studier, samtidig som han skrev mindre fortællinger, der vakte stor opsigt og forskaffede ham et landskjendt navn. Det læsende publikum var i de tider ikke saa talrigt som nutildags; det indskrænkede sig væsentlig til det* fornemme og lærde selskab, og det havde meget at sige, at digterne tillige var afholdte selskabsmennesker.

I 1341 reiste Boccaccio tilbage til Florenz — efter mere end tolv aars ophold i Neapel. Men fædrenestaden behagede ham ikke; overalt fandt han strid og kiv og parti væsen og hadskhed. »Florenz er opfyldt af store ord og feige gjerninger,« udbryder han i den anledning. »Der er ikke hundrede meninger, som brydes, men saamange meninger, som der er indvaanere.«

Ligesaalidt som han som gut havde kunnet komme ud af det med sin stedmoder, ligesaalidt kunde han det nu. Han vendte efter et par aars forløb atter tilbage til Neapel, hvor han søgte en nu kun fattig trøst hos Maria.

Den dybere følelse for hende var borte.

I 1349 døde den fordums elskede, og digteren stemte sin lyra i mol og sørgede — i et par sonnetter. Men klangen var falsk: den skurrede.

Han var høit anskrevet ved hoffet, og de fortællinger, som han oplæste for dronning johanna og hendes hof, vakte enorm opsigt. Hans navn var paa alles læber, og der kom tilbud fra den republikanske regjering i Florenz, om han vilde paatage sig endel diplomatiske missioner. I 1350 vides han at have været i Bologna, og i 1351 foretog han en reise til markgrev Ludvig af Brandenburg. Hans vigtigste sendelse var dog, da han i 1354 drog til pave Innocents VI's hof i Avignon for at meddele, at keiser Karl, romersk og bøhmisk konge, ved bud og brev havde anmeldt sin ankomst til Florenz. Stadens regjering ønskede nu at vide, om keiseren kom med eller mod pavens vilie; thi herefter vilde indbyggerne indrette sin opførsel.

Boccaccio var, som sagt, en udmærket selskabsmand, og han skal have udført sine diplomatiske sendelser med den mest fuldendte takt og forstaaelse.

Han var jo nu den modne mand, der vidste at bedømme verden, — og dog var han inderst inde et naivt barn, der lod sig styre af en hvilkensomhelst stærkere vilie.

Han var en kunstner, der ikke i tilstrækkelig grad havde modstandens evne overfor det officielle samfund. De første barneaar i den strengt regierede vekselererforretning havde lagt grundforstaaelsen af de faste forhold i hans sind; borgeruenighederne i Florenz havde gjennem aarenes løb muret længsel efter stabile tilstande i ham — og det fond af oprør og trods, der glødede i ham, havde kun fattigdom og magtesløshed at stive sig op med: Boccaccio var uformuende og stod næsten ganske ensom i verden.

Han var en lærd mand. der kunde sine græske og romerske klassikere paa fingrene. Han havde været vidne til det

store bloddrama ved dronning Johannas hof i Neapel, og han havde en tidlang været heftig forelsket. Disse tre ting danner grundlaget for Boc-caccios digterfysiognomi. Ligesom kvinden gjerne sprænger sin kvindelighed, naar hun bliver overgiven, saaledes sprængte vor digter sin lærde ham og gav sig til — i en kreds af det høieste selskab i Neapel — at fortælle den række historier, der lige til vore dage har opretholdt sit ry som verdenslitteraturens saftigste og mest livsglade skrøner. De er Boccaccios store livsværk; uden dem vilde han næppe blive regnet med til verdenslitteraturens stormænd.

Historiernes antal er hundrede. De bærer titelen Dekamerone og har tilnavnet »Kobleren for alle koblere.«

Digteren indleder det omfangsrige værk med en fortale, der tjener som nærmere forklaring af fortæl-

Ungernes opstaaen. Den indeholder en skildring af den i midten at det fjortende aarhundrede-over hele Europa rasende pest. Da den baade leverer os et tidsbillede og samtidig danner som den mørke baggrund, hvorfra det overgivne humor i de hundrede historier springer frem, saa skal vi her citere nogle sider af den.

»Det var i 1348« — heder det — »at den forfærdelige pest rasede i den herlige stad Florenz, skjøn fremfor nogen anden i Italien. Mod denne asiatiske syge hjalp ingen menneskelig kløgt eller foranstaltning, skjønt byen blev renset for megen urenslighed af dertil ansatte folk, og skjønt stadsporten blev stængt for enhver fremmed, der var syg; ligesaalidt hjalp de ydmyge bønner, der af fromme folk blev forebragt Gud ikke én, men mange gange, baade i festlige optog og paa andre maader. Pestens ødelæggende virkninger viste sig her — som i Orienten — ikke alene derved, at næsen sprang op at bløde; men der viste sig ved sygdommens begyndelse hos mænd som hos kvinder, i lysken og armhulerne, hos nogle i større, hos andre i mindre antal, visse knuder, hvoraf nogle blev saa store som et almindeligt æble, andre som et æg, og som kaldtes pestknuder. Fra de ovennævnte dele af legemet begyndte i kort tid disse knuder at brede og brede sig til alle de øvrige dele uden forskjel; men senere antog sygdommen en anden karakter, og mange fik paa armene, laarene og andetsteds sorte og brune pletter, der hos nogle var store og spredte, hos andre smaa og tætte. Og ligesom tidligere pestknuden havde været og endnu var et sikkert tegn paa, at døden vilde komme, saaledes var nu disse pletter det for enhver, der fik dem. Pestens smitteevne var saa forfærdelig, at selv dyr faldt om paa gaden, biot de havde

berørt en pestbefængt. Herpaa fik jeg en dag følgende bevis: da en fattig mand var død og hans pjalter var biet kastet ud paa offentlig gade, fandt et par svin dem der, og efterat de paa vanlig vis havde grebet dem først med trynet og dernæst med tænderne og rystet dem frem og tilbage, styrtede de nogle øieblikke senere, efter nogle trækninger, som om de havde faaet gift, døde til jorden, ovenpaa de pjalter, de til deres ulykke havde faaet fat i.

Der opstod i den talrige befolkning en ubeskrivelig angst og forvirring. Nogle mente, at de ved at leve maadeholdent og ved at afholde sig fra al overflødighed vilde undgaa at smittes; disse stiftede smaa kredse, og levede adskilt fra alle andre, forsamlet og indelukket i de huse, hvori der ikke havde været nogen syg. Her nød de de fineste retter og de bedste vine med det største maadehold, og idet de undgik enhver udsvævelse, morede de sig med musik og med andre fornøielser, som stod til deres raadighed, uden at indlade sig i samtale med nogen og uden at ville høre nogetsomhelst nyt om sygdommen og døden udenfor. Andre var af den modsatte mening og forsikkrede, at det bedste lægemiddel mod pesten var at drikke og spise godt, at gaa syngende og dansende om, at til fredsstille enhver lyst, saa vidt det lod sig gjøre, og at drive latter og spøg med hvad der saa skede; og hvad de mente, satte de i værk efter bedste evne, idet de dag og nat gik nu til et vinhus, nu til et andet, og drak uden maal og maade; og dette kunde de gjøre med lethed; thi ret som om døden var dem viss, havde enhver opgivet sig selv og alt sit.

Den ene borger i Florenz undgik den anden, den ene nabo flyede den anden, den ene frænde ophørte

at se til sin anden frænde. Med en saadan rædsel havde jammeren opfyldt mænd og kvinder, at den ene broder forlod den anden, onkelen sit søskendebarn, søsteren sin broder og hyppig hustruen sin ægtefælle; ja, hvad der er det forfærdeligste og næsten utroligt, fædre og mødre undgik at besøge og pleie sine børn, ret som om de ikke havde været deres.

Tusinder døde daglig redningsløst uden nogensomhelst hjælp og pleie. Mange faldt uden videre om paa offentlig gade; mange, der var døde i sine huse, bragte først ved stanken af sin forraadnelse naboerne budskab om, at de vare gangne bort.

Naboerne bar sig som oftest alle ens ad og blev bevægede dertil ikke mindre af frygt for, at ligenes raaddenskab skulde skade dem end af medlidenhed med dem, der var døde. Enten slæbte de nemlig selv eller ogsaa ved hjælp af nogle dragere, naar de kunde finde saadanne, de dødes legemer ud af husene og lagde dem foran dørene, hvor man, naar man vandrede gjennem byen, særlig om morgenen, kunde se utallige; derpaa lod de en ligbaare hente; men der var mange, som ikke eiede saadanne og derfor biot lagde det døde legeme paa et simpelt bret.

Faa var de, hvis lig blev baaret til graven af agtede og venligsindede borgere. I almindelighed førtes kisten til sit sidste hvilested af et slags dødningegravere, der, tagne af det laveste folk, forrettede denne tjeneste for beta-ling og kaldtes pestknægte. Disse bar den døde til graven med faa, mangen en gang med slet ingen lys.

Ak, hvor mange store paladser, hvor mange skjønne huse, hvormange fornemme boliger, der før havde vrimlet af tjenerskab, af herrer og damer, var nu ikke uddøde til den mindste staldknægt. Ak, hvor mange214 de italienske stormestere.

berømmelige slægter, hvor mange glimrende arvesæder, hvor mange vidtkj endte rigdomme stod nu uden den retslige arving? Hvor mange kraftige mænd, hvor mange skjønne damer, hvor mange blomstrende ynglinge spiste ikke om morgenen med deres slægtninge, stalbrødre og venner, for om aftenen at sidde tilbords i den anden verden med deres forfædre?..«

Denne Boccaccios pestskildring er med rette biet berømt som et mønster paa en anskuelig og uaffekteret fremstilling. Ud af dens ligstank klinger hans hundrede historier som en skrattende, djævleblændt, overgiven markedstrompet — lokkende med kjødets fristelser, besnærende ved en frydefuld trods, tonende og svingende med gjøglerhatten paa snurr og tusinde barokke indfald i øienkrogene--

Digteren maner frem for os syv damer og tre herrer — alle af det fornemme selskab i Florenz — og, mens pesten herjer deres familier og deres venner, kommer de overens om at tage ud paa landet i byens umiddelbare nærhed og der »hengive sig til den glæde, lyst og fornøjelse, de kan forskaffe sig uden i nogen henseende at overskride fornuftens grænser.« Thi — som Pampinea, en af de unge damer, siger — »derude paa landet hører man fuglene synge, der ser man bækker og enge grønnes, der ser man kornet paa markerne bølge som havet, der ser man tusinde slags trær og der breder himmelen sig langt videre for synet; thi saa opfyldt af vrede den end er, skjuler den os ikke derfor sin evige skjønhed, der er langt herligere at betragte end vor pestbefængte stads tomme mure.«

Som sagt, saa gjort. De ti unge mennesker drager afsted og indretter sig paa det behageligste i et pragtfuldt slot, som en af dem eier i nærheden. For orde-de italienske stormestere. 215

nens skyld vælger de en konge eller dronning, der skal føre opsynet med tjenerskabet og sørge for mad og drikke, og for at forlyste sig finder de paa at fortælle historier. Dronningen eller kongen opgiver et emne, og enhver af de tilstedeværende ti ungdommer debiterer sin fortælling. Det blir akkurat ti historier om dagen, og, saasom digteren efter ti dages behageligt samvær atter lader dem drage tilbage til Florenz, udgjør det ialt hundrede fortællinger, og det er disse hundrede fortællinger, som er betitlet »Dekamerone, Kobleren for alle koblere.«

De fleste mennesker har vei en eller flere gange i sit liv været i den slags nervøse sindstilstand, at de for eksempel har lét, naar de rettelig burde have grædt, eller de har vist sig overstadig lystige midt i den største ulykke. Der er noget dybt tragisk over denslags situationer: latteren og lystigheden bølger ind i skyggen af fortvilelsens afsind.

Noget af det samme, grelt forceret lystige, er der over Boccaccios historier. I ubevidst følelse af, at de var et udslag af hans eget indre syge og ulykkelige sind, har han givet dem den dødningegrinende pest i Florenz til baggrund.

Hver enkelt fortælling begynder gjerne saaledes:

»Solen, for hvis glans natten flyer, havde allerede forvandlet himmelen fra mørkeblaa til lyseblaa og paa engene havde alt blomsterne begyndt at hæve sig, da dronningen stod op og lod sine veninder og ligeledes de unge mænd kalde. Da disse viste sig, fulgte de dronningens langsomme skridt og begav sig saaledes til en liden skov ikke langt fra slottet. Da de var traadt ind i denne, saa de forskjellige raadyr, hjorte og andre, der nu, ved den rasende pest sikkrede for2l6

jægerne, ikke ventede dem paa anden maade, end om de var biet fri for enhver frygt og ganske tamme; og idet de snart nærmede sig denne, snart hin, som om de vilde gribe den, bragte de dem til at løbe og til at springe og forlystede sig dermed en tid lang.

Men da solen steg høiere, tyktes det dem alle at være paa tide at vende hjem. Enhver af dem var bekranset med egeløv og havde fyldt hænderne med vellugtende urter eller blomster, og den, der saaledes havde truffet dem, havde ikke kunnet sige andet, end at de enten uovervindelig trodsede døden, eller at de glade og foraøiede vilde blive naaet af den. Idet de saaledes spadserede skridt for skridt, syngende, sladrende og spøgende, traadte de ind i slottet, hvor de fandt alt tilbørlig anordnet og tjenerne glade og tilfredse. Men efter at de under latter og skjæmt havde kvæget sig ved maaltidets glæder, og da solen allerede var naaet mere end midt op paa himmelen, forsamlede de sig alle i en kreds ude paa den blomsterduftende eng, og dronningen bød nu Filomena at begynde denne dags fortællinger. Men hun begyndte smilende saaledes —«

Og saa kommer da historien, der altid handler om elskovs lyst og elskovs smerte. Ikke paa nordisk, antydende fortællermaner; nei! med alle døre paa vid væg og alle sprogets sanselig struttende ord i rød luende belysning. Med den sorte pest i baggrunden er der noget satanisk over det hele sceneri. Sansernes flammer leger som graadige, men lunefulde djævleunger i det lidenskabernes helvede, hvor geile nøgenheder vellystfuldt gnider sig mod hinanden under en regn af gnister og svovldampe.

Derfor heder det ogsaa regelmæssig efter hver fortælling:

»Da historien var tilende, skammede damerne sig først en smule over den, hvad man kunde se paa den ærbare rødme, der bedækkede deres ansigter, men siden skottede de til hverandre, kunde neppe undertrykke et smil og brast tilsidst ud i aaben latter.«

De færreste af fortællingerne kan da ogsaa i virkeligheden gjengives. De, som kan gjengives, er vanligvis de, som har mindst værd; de er ikke i nogen henseende hverken bedre eller morsommere end de historier, som vore dages franske journalister leverer. De første derimod — de ugjengivelige — er ligefrem uimodstaaelige, og der skal en høi grad af grættenhed og sam-fundsomsorg til for ikke under læsningen at glemme al høitidelig kritik i en forløsende latter. Boccaccios saftighed er saa enkel og storladen i sin ligefremhed, den ligger saa hinsides bevidstheden om godt og ondt, rent og urent, at man glemmer at blues. Men det bør tilføies: historierne maa læses paa originalsproget.

Digterens høieste lyst er at afklæde munkene og nonnerne deres hykleri og himmelvendte blik. De har hans grundigste foragt og mere end halvparten af historierne er skrevne for at latterliggjøre dem. Filomena begynder saaledes »med sedvanlig ynde« en fortælling paa følgende maade: »Jeg vil fortælle Eder et puds, som i virkeligheden er biet spillet en streng munk af en smuk dame, hvad der maa glæde enhver lægmand saa meget desmere, som disse erkedumme, af seder og opførsel saa raa munke, selv tro, at de gjøre og forstaa alt langt bedre end andre, mens sandheden er den, at de staa langt tilbage for de fleste, da de af lutter indskrænkethed

ikke, som andre, tiltro218

sig evne til at komme gjennem livet, men ligesom svinene fly hen, hvor de uden at arbeide kunne faa noget at spise . .« Et andet sted siger digteren om de tilstedeværende ti mennesker, at »ved at lytte til en saadan historie troede de alle forvisst, at de havde hørt et under, at nemlig en præst engang skulde have handlet høimodig.«

Man ser, digteren sparer ikke paa krudtet. Om nonnerne siger han: »Der gives virkelig mænd og kvinder, der er saa taabelige, at de fuldt og fast tror, at naar en ung pige først har faaet det hvide slør om hovedet og den sorte kutte om skuldrene, hører hun straks op at være kvinde og at føie de kvindelige drifter, ret som om hun i det nu, hun var bleven nonne, var bleven forvandlet til en sten.«

Digteren viser sig imidlertid ikke altid som den skjældende og smældende fanatiker. Vistnok kalder han hyppig bønner og kirkehymner som »Fader vor« og digtet om den hellige Alexius eller den hellige Bernhards klagesang ret og slet for noget »sniksnak«, men den opmærksomme læser vil alligevel under en flerhed af fortællingerne føie en alvorlig, religiøst grublende aand. I den historie, der bærer titelen »De tre ringe,« lader han en sultan ved navn Saladin spørge en jøde, hvilken af de tre love han ansér for den sande, enten den jødiske, den saracenske eller den kristelige. Jøden, der en forsigtig mand, svarer med at fortælle en parabel om tre ringe; deraf fortællingens navn. Men moralen er denne: Gud har givet de tre folk hver sin lov. Hvert af disse folk tror, at det har patent paa hans sande bud og lov til efterlevelse; men hvilket, der virkelig har det, derom er spørgsmaalet uafgjort.DE ITALIENSKE STORMESTERE. 233

Det har ikke været en sneversynt aand, der har skrevet de linier, og det har endnu mindre været en afhængig sjæl, der i hine dage, da kirkens ban som en svovlstraale truede enhver oprører, saa aabent vovede at sige sin mening.

Der har været et helvede af tvil og grubleri paa bunden af Boccaccios hjerte, og det er denne hans egen fortvilelse og hænders vridning, der i skildringen af pesten i Florenz gav den mørke baggrund for det opspilede, nervøst opjagede galgenhumor, der bølger i hans hundrede fortællinger.

Men, som vi før har gjort opmærksom paa, digteren var fattig og han stod ensom i kampen saavel mod sine indre tvil som sine ydre fiender.

Han var en ensom kjæmper. Blandt tidens store aander havde han biot Petrarca til ven. Men denne formaaede ikke at sprede lys i hans sjæls mørke, og Dante, til hvem han saa op som til en Gud, var død for mere end fem og tyve aar tilbage. Man kan mellem linierne i indledningen til Dekamerones fjerde dag læse sig til hans fortvilelse og faa et indblik i de angreb fra ydre modstandere, han i anledning af sine historier var gjenstand for. »Mine fiender«, skriver han, »er allerede nu, da jeg ikke har fuldendt en trediedel af mit værk, saa talrige og saa overmodige, at de, før jeg kommer tilende dermed, har formeret sig i den grad, at de med ringe anstrængelse ganske kunne ødelægge mig.«

Man ved da ogsaa, at han i disse aar forgjæves søgte, dels i Florenz og dels i Neapel, at faa en eller anden lærerstilling, som kunde skaffe ham det nødvendige til livets ophold.DE ITALIENSKE STORMESTERE. 220

Han er imidlertid endnu fuld af kraft og mod og tillægger: »Jeg vil tiltrods for alt dette alligevel gaa videre og vende ryggen til denne storm og lade den blæse. Thi jeg indser ikke, at der kan hændes mig andet, end hvad der hændes det lette støv, som hvirvelvinden, idet den kommer farende, enten ikke rører af stedet, eller, hvis den rører det, da hvirvler høit i veiret og ofte udstrør paa menneskenes hoveder, paa kongers og keiseres kroner, ja undertiden paa høie paladser og svimlende tinder, hvorfra det, om det falder, dog ikke kan falde dybere ned end til det sted, hvorfra det blev løftet iveiret.«

Mere ligefrem kan ikke et menneske tale om sin indre sønderrevethed.

Særlig blev han forfulgt af kirken og geistligheden, der aldrig forhen var biet latterliggjort som af Boc-caccio. Paa de utalligste maader følte han deres gift-naale i sin ryg, og der har sikkerlig været tider, da digteren har følt sig ligesaa liden og afmægtig overfor denne bøig, som Gulliver var det i kjæmpernes land.

Den ulykkelige digter endte da ogsaa med at overgive sig og opgive kampen: stillingen var ikke længer holdbar, og han selv svaiede som et siv mellem tro og tvil, mismod og haab.

Det var i sommeren 1361, mens Boccaccio opholdt sig i Florenz, at kirken fik bugt med den arme digter. En Karthäusermunk, Ciani, bankede paa døren til hans studereværelse og blev indladt. Han havde et vigtigt budskab at bringe, — et budskab, der vilde have betydning for Boccaccios evige velfærd. For et par maaneder tilbage var nemlig en ordensbroder ved navn Pietro Petroni afgaaet ved døden i Siena. Paa dødsleiet havde frelseren fremstillet sig for ham og aaben-

baret ham alt, hvad der var skeet og hvad der vilde ske — saavel i fortid og i nutid som i fremtid. Men blandt disse begivenheder var ogsaa den, at Boccaccio vilde faa en snarlig død og sikkerlig komme i helvedes pøl og pine, hvis han ikke afstod fra sit forargelige skriveri og hengav sig til ærbare studier.

Boccaccio blev saa opskaket ved denne efterretning, at han fuldstændig knækkede sammen. Han skrev til Petrarca om sagen, men denne gjorde biot nar af det hele; han forstod øiensynlig ikke sin ven, Boccaccios, pinte sindstilstand.

Fra dette øieblik blev Dekamerones forfatter en olding, der samlede paa hellige relikvier. Han trak sig tilbage til en liden eiendom, som faderen havde eiet i den lille landsby Certaldo, lige ved Florenz. Og her overgav han sig til lutter »ærbare studier«. Han skrev blandt andet en høipedantisk bog om »berømte kvinder«, hvilket skrift begynder hverken mere eller mindre end med Eva og fortsætter med Semiramis, Ops, Saturns hustru, og andre.

Den graahaarede digter fik nu, efter sin omvendelse, hele det høie selskab for sig. Han beæredes med flere diplomatiske missioner, og den hellige fader kaldte ham — Dekamerones præste-afslørende forfatter — for »min kjære søn«. Hans værker blev strøget af Index, og den florentinske regjering tilbød ham en lærestol ved den lærde skole for at holde foredrag over Dante. Han egnede sig nu — i sin knækkede tilstand — vistnok fortræffelig til at holde høitidelige forelæsninger, der passede for det dannede selskab; det fortælles da ogsaa, at han ved sin død — altsaa efter en foredragsrække paa flere aar — biot var kommet til »Den guddommelige komedie«s syttende sang.

Han var ikke meget indtagende af ydre, men et rigt askegraat haar, der faldt ham ned over skuldrene, forlenede ham med en vis værdighed. Han blev paa sine gamle dage meget indesluttet og lysræd, og hans tanker var hovedsagelig optaget — foruden med sin sjæls frelse — med græske, af mythologiske navne og betegnelser opfyldte skrifter.

Dekamerone var hans livs værk, og i den rummes hans letspillende fantasi, hans hyppig uforlignelige humor og — tildels — hans dybt ulykkelige sjæls-v aande.

Datidens magthavere havde grund til at glæde sig over den »omvendte synder«, der gik til skrifte i den lille landsbykirke, ligesaa from som den allerfrommeste, og som døde, 66 aar gammel, efter have angret sit livs vildfarelser.

Nutiden vil dømme anderledes.

Den vil synes synd paa den forskræmte digtersjæl, der hed Boccaccio og som omsider lig en jaget hind i dødsrædsel lod sig fange af sine forfølgere. Den vil faa øinene op for, at der — ligesom der findes foreninger til dyrenes beskyttelse — i ligesaa høi grad trænges et vagthold om ulykkelige talenter.

V.

Tilbageblik.

Vi har i tredie afsnit set trubadurpoesien springe frem mellem Provences roser, og vi saa den visne og kvæles under geistlighedens latinske messer. Men tru-

badurerne kjendte ingen ro; for dem eksisterede hverken Alper eller Pyrenæer.

Norditalien blev det første sted, hvor trubadurpoesien blomstrede frem paany — i de tre stormestere, Dante, Petrarca og Boccaccio. Alle tre var født af den samme tid, og alle tre udgik fra den samme stad, Florenz.

Alle tre henlevede endel af sine ungdomsaar i det selskabelige livs adspredelser.

Alle tre tilbad i aarrækker én kvinde. Dante Beatrice, Petrarca Laura, Boccaccio Maria.

Men alle tre angrede sin elskov i sin alderdom. Hvilken omstændighed synes at bevise, at deres ungdoms og manddoms forelskelse ikke, som mange forskere har troet, har været af symbolsk art, men af det rygende kjød og blod.

Alle tre var ulykkelige, fredløse digtersjæle, og alle tre tilsammen skulde komme til at danne fundamentet for en italiensk, national litteratur.

Saa megen lighed var der mellem de tre indbyrdes saa forskjellige genier.

I deres liv og i deres værker blussede for sidste gang den provençalske trubadurpoesi op. Paa fremmed jordbund og i en ny, mere storliniet skikkelse: en luende og fantastisk fatamorgana-speiling af rosenhækkerne i Provence.v.

RENAISSANCENS MÆND.

Erik Lie.

15I.

Indledning.

Vi skilner i Middelalderens aandsliv to store kulturmagter, der altid stødte sammen som uforsonlige fiender. Den ene var den orthodokse katholicisme, repræsenteret af den almægtige romerpave og hans rundt om i landene hensynsløst og tyrannisk grasserende geistlighed. Den anden var den fri tanke, døbt og udsprunget af antiken. Den havde sine talsmænd i de store digtere og kunstnere. Trubadurpoesien var, som vi har sét, opstaaet af græsk-hedensk kultur, og dens stormestere — Dante, Petrarca og Boccaccio — havde i sin ungdom øst kundskab og inspiration af de gamle klassikere. De var oprørere mod al autoritetstro og al blind lydighed.

Derfor blev de forfulgt som vilde dyr. Og oprøret blev kuet — udadtil.

Kirken havde tilsyneladende seiret, eftersom den -havde faaet bugt med disse tre erkekjættere. Men den følte alligevel, at der fremdeles ulmede oprør under asken. Thi vi ser, hvor febrilsk energisk den arbeider i de to aarhundreder, som man har kaldt Renaissancen,

og som strækker sig fra midten af det 14de til midten af det 16de aarhundrede. Paven sidder som en høi-hellig Gud nede i Roma, og hans armeer af præster og munke breder sig over landene som i gamle dage græshopperne over Egypten. Overalt paa deres vei kaster den uselig bonde sig ærefrygtsfuldt i gruset og skrifter. I kirkerne bruser salmerne hen under hvælvingerne, mens røgelsen tætner luften og sætter fantasierne i svingning.

Hver gang en kirkens søn drog gjennem landsbyen og holdt »opbyggelse«, strømmede hver mand og hver kvinde til, og alt, hvad han eller hun kunde afsé af rede mynt, gik i den fromme prædikants lomme som afladspenge. »I alle helgeners navn og af medlidenhed med Dig forlader jeg Dig alle synder og misgjerninger i ti dage.« Saaledes lød den skrevne formel.

Skriftemaalet blev i høi grad benyttet som politiundersøgelse, og paven i Rom, til hvem tusinder og atter tusinder af »rapporter« daglig indsendtes, blev med rette den alvidende fader, eller lad os heller sige, den almægtige politimester. Hans magt kan maales efter det antal høie prælater, som var mødt frem til det af ham sammenkaldte

kirkemøde i Lateranet i 121; — og hvor voldsomt var ikke hans magtsfære vokset siden da! Der mødte gesandter fra næsten alle kristne konger, desuden de høiærværdige patriarker i Konstantinopel og Jerusalem, sendebud fra patriarkerne i Alexandria og Antiochia, opimod hundrede erkebiskopper, otte hundrede abbeder og over fire hundrede og seksti biskopper. Naar man erindrer, at enhver af disse mødes-medlemmer havde tusinder og atter tusinder af kollegaer rundt om i landene, og at enhver af disse igjen havde en talrig præste- og munkehær under sig,229 renaissancens mænd.

saa vil man forstaa, at paven var verdens mest skrækindjagende fyrste. Naar han udslyngede banstraalen mod en eller anden af jordens mægtige, da skjalv Europa i sine grundvolde.

Aldrig har vei nogen tyran søgt at opretholde sin magt med den brutale fanatisme, som pavedømmet lagde for dagen under Renaissancen. Dens to aarhundreder, indeholder de styggeste scener, som historien har at opvise. I Italien brændtes Savonarola, i Tyskland Johan Hus; i Norden blev rigsforstander Sten Sture den yngre sat i paveligt ban, hvilket ledede til en rædsels-gjerning som det stockholmske blodbad; i England blussede kjætterbaalene overalt; i Frankrig rasede Hugenotstridighederne med den grufulde Bartholomæus-nat; og i Spanien var inkvisitionstribunalerne i uafbrudt virksomhed, og røgen fra autodaféerne slørede for solen.

Kjærlighedens Gud var biet en frygtens Gud, og de store kirkehymner lød angstfuldt fra menighedernes opskræmte millioner.

Paven og hans bisværm af præster og munke gned sig i hænderne: kirken gik frem, autoritetstroen slog rødder, den fri tanke syntes bagbundet.

Under disse mørke middelalderske tilstande lød der med ét fra alle kanter som dybe, dumpe drøn fra et fjernt jordskjælv: uhyggelige varsler om, at en ny tid var i anmarsch.

Det var de store opdagelser og opfindelser.

Portugiserne finder søveien til Ostindien og aabner Europa et helt nyt handelsmarked. Kolumbus opdager en femte verdensdel og bringer med forstyrrelsen i den geografiske autoritetstro tillige forstyrrelse og tvil paa andre bevidsthedsomraader. Opfindelsen af krudtet230

bringer Middelalderens riddervæsen til at synke sammen i sine plader, og bogtrykkerkunsten aabner med et slag nye horisonter, nye muligheder, nye farer.

Alle disse epokegjørende begivenheder virkede som suset af usynlige varselfugles vingeslag. De bragte bud om en ny fremtids fødsel. Men dette bragte kun baalene til at flamme end lystigere rundt om i landene og svovlrøgen til at tætne taagen end mere om præsternes latinske messer.

Da lød der inde fra Tysklands skove en høitide-lig, men stærk kirkechoral. Dens toner gik med vinden over det hele Europa. Der var noget i den, der havde klangen af en fanfare.

Det var den lutherske kirkechoral, som forkyndte, at den fri tankes oprør ikke var kvalt: den havde biot i al stilhed, lig ild, brændt sig frem under den tørre mose.

Fanfaren gav ekko fra grænse til grænse, fra hav til hav, fra sjæl til sjæl.

Det var mere end oprør mod pavedømmet, det gjaldt. Det var oprør mod autoritetstroen, mod mundkurvsystemet, mod tvangstrøiesælen — paa alle omraader. Det var det fribaarne aandsmenneske, det gjaldt, og parolen var den fri tanke.

Europa har sidenefter ikke sét en frihedsbevægelse som denne Renaissancens. Der lød som klokker i luften, og tunge suk steg op fra Middelalderens urgrunde. Ding, dangl Ding, dang! Verden videde sig ud — ikke biot med en ny verdensdel, men med nye fremtidsperspektiver i bogtrykkerkunst og krudt. Ding, dang! Ding, dang! Den fri tanke var løsenet. Ned med autoriteter og paver og forskrifter! Ned med det fælles og eneste alnemaal for alle sjæle! Ding, dang! Ding, dang! Leve det frittænkende og fritfølende231 renaissancens mænd.

menneske! Ding, dang! Ding, dang! lød det lyst og klart gjennem luften.

Af denne bevægelse fødtes de fire geniale digtere, som vi har kaldt »Renaissancens mænd« og som alle har efterladt sig storværker, der vil leve, saalænge litteratur bestaar. Den ene var Italieneren Macchiavelli, den anden Franskmanden Rabelais, den tredie Spanieren Cervantes, og den fjerde Engelskmanden Shakespeare. Macchiavelli var embedsmand, Rabelais munk, Cervantes kriger, Shakespeare skuespiller; fra saa vidt forskellige aandssfærer skulde den gamle tid blive angrebet.

Ingen af dem var protestanter. De døde alle iden religion, hvori de var født.

Men de var alle den fri tankes sønner.

Etiketten gjør saa lidet paa flasken, naar biot vinen er god.

II.

Niccolo Macchiavelli.

Italien omkring aar 1500. — Raaddenskab i de indre og ydre forhold. — Kunsten blomstrer op. — Macchiavelli som florentinsk generalsekretær. — Diplomaten og digteren. — Mandragora. — Hans diplomatiske missioner. — Hans militære stortanke. — Hans pludselige fængsling og landflygtighed. — Om krigskunsten. —Fyrsten.

— Begrebet »Macchiavellisme«. — Hans tidligere venner forlader ham.

— Var Macchiavelli en stor mand eller en upaalidelig skribler? — Det sidste ti-aar af hans liv. — Hans kjærlighed til sin familie. — Den politiske himmel mørkner til. — Macchiavelli tages til naade. — Revolutionen i Florenz og hans venners foragt. — Hans død. — En

fane i sneen.

Intetsteds fartes striden mellem det aandelige og verdslige tyranni paa den ene side og den fri tanke232

paa den anden saa bittert som i Italien omkring aar 1500. I selveste Roma sad forvorpenheden i høisædet i skikkelse af paver som Alexander VI,/Julius II og Leo X. Og udover landet, i de mange, smaa stater, førtes regjeringstøilerne og øvedes indflydelsen af en mængde blodbesudlede hænder, hvis ugjerninger og hensynsløshed mere og mindre havde sit ophav i instrukser fra vatikanet. Særlig berygtet var de to ærgjerrige . og begavede storfamilier Borgia og Medicis. Deres historie er opfyldt af blod og intriger. Giftblanderen var en høit anskrevet person, snigmord og falske vidner betaltes med ære og guld.

Samtidig var landet tumleplads for hele det øvrige Europas kampe og stridigheder. Fremmede hære opfyldte byerne og gjorde veiene usikkre. Franskmændene og Spanierne sloges om herredømmet i Neapel; den tyske keiser rykkede mod Rom og plyndrede den hellige stad ; hertugdømmet Milano krigede med republikken Venedig, og schweitziske soldater indkaldtes — kort sagt, Italien var oversvømmet af ydre fiender og indre voldshandlinger. Handelslivet var i tilbagegang, landets livskilder udtømtes.

Og dog var det under disse ulykkelige tilstande, at den bevægelse, som vi har betegnet som den fri tankes, voksede op.

I denne tid levede kunstnere som Michel Angelo, Tizian, Raphael og Correggio. I denne tid levede Niccolo Macchiavelli.

Han fyldte i anno 1500 sit 31te aar og var — dels paa grund af sine sjeldne evner, dels fordi han tilhørte en af Toskanas ældste, mest ansete, men desværre ikke rigeste, adelsfamilier — for et par aar tilbage biet ansat som den florentinske republiks regjerings-233 renaissancens mænd.

eller generalsekretær. Hans fædre havde gjennem talrige led indehavt de første embeder i Florenz, og den unge Niccolo, der havde nydt en førsterangs lærd adelsmands-opdragelse, havde arvet sine fædres sans for at styre et embede.

I medfør af sin stilling fik han hurtig et indkig bag kulisserne i sit fædrelands forskjellige sociale og politiske forhold. Vi sér den unge skarptskuende mand sidde inde paa sit kontor i regjeringsbygningen i Florenz og skrive, snart afbrudt af et indtrædende regjeringsmedlem — regjeringen kaldtes »timandsraadet« —snart beskjæftiget med at aabne de indløbne officielle rapporter fra de forskjellige egne af Toskana eller underholdende sig med et sendebud fra Venedig, Milano, Rom, snart farende op ved lyden af stormklokken borte fra raadhuset. Dette sidste betød folkeopløb eller drab paa offentlig gade eller kanske endog mytteri blandt de hvervede soldater.

Han beskjæftiger sig med alt, der henhører under rubrikken »ordenens opretholdelse« og »hemmelige diplomatiske brevforsendelser«. Et sted gjælder det en tilholdelse, stilet til en embedsmand ude paa landet, om at gjøre sin pligt; »i modsat fald«, heder det, »vil regjeringen benytte sig af sin lovlige ret.« Et andet sted dreier det sig om en reisende, der uretmæssig har maattet betale afgift for endel sølvservice, han førte med sig i en kuffert. Et tredie sted ønsker regjeringen nøie og detailleret besked om en forbrydelse, der er begaaet i stadens nærhed. Og et fjerde sted læser vi følgende skrivelse, der er saa karakteristisk for hine dage, at vi med enkelte forkortelser gjengiver den in extenso:234

renaissancens mænd.

»Til Raffaello Antenori, republikkens vikarius i Certaldo.

Omendskjønt vi for øieblikket intet fiendtligt overfald venter, saa har vi dog, som Du ved, beordret en vagt soldater at have sit tilhold ved Poggio imperiale, lige ved Din by. Men denne forholdsregel forekommer os ikke ganske fyldestgjørende. Du erindrer vor sidste skrivelse, ifølge hvilken vi meddelte Dig vor hensigt, at lade — i løbet af en å to maaneder — en ordentlig forsvarsmur opføre ved siden af den allerede eksisterende. Vi har nu besluttet, at denne mur maa reises i den aller nærmeste fremtid. Derfor byder vi Dig at begive Dig til stedet, og, uden at nogen fatter mistanke (Du faar lade, som om Du biot ønsker at trække frisk luft), undersøge forholdene. Særlig ønsker vi at vide, hvor det bliver nødvendigt at grave militærgrøfter. Vogt nøie paa, at indvaanerne ikke paa forhaand stiller sig vrangvillig til foretagendet. Vi afventer Din detaillerede rapport med hurtigste kurer. — Regjeringens generalsekretariat i Florenz. Undertegnet: N. Macchia-velli.«

Man vil forstaa, at den unge diplomat ved denslags skrivelser snarlig fik et intimt kjendskab til sit land og sin tid.

Kundskabsrig og aandssmidig tegner hans billede sig for os som en i alle tidens bevægelser dybt interesseret mand, hvad der bedst viser sig deri, at han i disse sine sekretær-aar skrev en »Italiens historie fra 1494—1504«. Den var paa farverige, letflydende vers, men indeholdt forøvrigt intet, der tydede paa nogen særlig evne som historiker. Meget mere aabenbarer han sig i denne sin kronik — for hans »historie« er egentlig bare en kronik — som noget af en digter.235 renaissancens mænd.

Og, at han virkelig var noget af en digter, beviste han, idet han umiddelaart efter afslutningen af sin »historie« skrev en komedie, der er biet berømt for alle tider.

Dens Titel var Mandragora.

Indholdet er følgende: En gammel, naiv Florentiner ved navn Nikia har en skjøn og ung kone, Lu-crezia. I hende er den unge Callimaco glødende forelsket, og alle hans tanker er kun opfyldt af længsel efter at eie hende. Han vinder i den anledning Nikias husven, den forslagne Ligurio, for sig, og disse to lægger nu følgende plan, hvis udførelse klart og vittigt lægges tilrette for læseren. De har bragt i erfaring, at Nikia ikke har noget større ønske end at faa en arving. Heraf benytter de to unge mænd sig. Den forelskede Callimaco udgiver sig for en berømt og høi-lærd udenlandsk doktor, som med en hel del pedantisk latin berømmer sig af at være i besiddelse af en drik, Mandragora, som øieblikkelig gjør enhver børnløs ægtehustru frugtbar. Men denne drik er slig beskaffen, at den virker dræbende paa den mand, som den første nat er hos hende. Nikia faar ligesom ved et tilfælde høre om den mærkelige drik, og han henvender sig til den lærde udlænding og vender, overbevist om kurens fortræffelighed, tilbage til sin kone. Ønsket om at faa et barn bringer hende til at indvilge i at sluge den underbare drik, men hendes samvittighed forbyder hende alligevel at gjøre det; thi hun tror ikke, hun har ret til at volde en mands død — selv om denne mand ikke er hendes ægtefælle, men en ukjendt, der er taget op fra gaden. Thi dette var nemlig

forførerens plan: En fremmed mandsperson skulde hentes op fra gaden for at være hos hende den første nat, og det236

skulde arrangeres saaledes, at den fremmede mandsperson ikke var nogen anden end den forelskede Cai-limaco. For nu at overvinde den skjønne Lucrezias betænkeligheder, indfører digteren munken Timoteo, som den forslagne unge mand har bestukket. Og i ham inkarneres med den skarpeste karakteristik pavekirkens falskhed, aandelige brutalitet og pengebegjær. Med de løseste, fromhedsfernisserede argumenter tvinger han hende til at handle mod sin vilie og beviser, at hun tvertimod gjør en velgjerning ved at adlyde sin ægtefælles ønske. Hele tidens skolastiske leg med ord, hele kirkens haan mod den fri menneskefølelse er sammentrængt i denne hans samtale med den unge frue. Han overtaler hende fuldstændig, men hun overbevises ikke. Og, da han gaar ud, har hun lovet at synke drikken. Komedien ender saa, lidt overraskelsesløst, med planens udførelse.

Macchiavellis Mandragora hører til perlerne i den komiske theaterdigtning. Den staar som et ensomt fyrtaarn i tidens litteratur; den lyser tilbage mod Aristofanes og fremover mod Moliére og Holberg.

Den florentinske regjeringssekretær vandt da ogsaa stor berømmelse for sin komedie. Den spilledes af de reisende theaterselskaber rundt om i byerne, og selveste paven, Leo X, overværede dens opførelse i nærvær af en talrig forsamling af kardinaler og høie prælater. Saa fortræffelig var pavedømmet aftegnet i munken Timoteo, og saa lidet skammede præsteskabet sig, at det fortælles, at den høie forsamling sad kroket af latter!

Hvad enten det nu var paa grund af Macchiavellis fine diplomatiske evner, eller, hvad der er rimeligere, fordi man vilde holde sig tilvens med en mand, der237 renaissancens mænd.

kunde føre en saa rammende pen, nok er det, at han i de følgende aar anbetroedes vigtige diplomatiske missioner til de udenlandske hoffer. I løbet af tolv aar var han tvende gange hos den tyske keiser, fire gange ved hoffet i Paris og to gange hos paven i Rom — ikke at tale om hans mange, mindre sendelser til nabostaterne Venedig, Milano, Mantua og Pisa.

Som den modne mand — han var nu i firtiaarene — forstod han af disse reiser, hvorunder han kom i forbindelse med saagodtsom alle landes fyrster og fremstaaende personligheder, at drage den største nytte. Hans politiske horisont, der hidtil væsentlig havde været begrænset til Italien, videde sig ud til det hele Europa; der kom store'linier, hvor der før havde været smaa, og store digtervuer der, hvor der før havde været smaa fremtidsperspektiver.

Man kan i hans diplomatiske rapporter læse sig til hans fine opfatningsevne, hans skarphed som iagttager, hans adelsmæssige belevenhed og takt. De er ikke affattede i den høitidelige upersonlige stil, som denslags rapporter ialmindelighed er iklædt; de er mere som en art personlige breve til det florentinske »timandsraad«. Med en fremtrædende anskuelighed nedskriver han sine indtryk af høitstaaende personer, deres udtalelser og formeninger. Han blander sit eget ræsonnement ind, glemmer sig saa bort et øieblik i omtale af usikkerheden i Roms gader eller i en beskrivelse af sit soveværelse i Blois og optager saa atter traaden. Det er en ren fornøielse at læse disse livlige rapporter, der saa hyppig lader os faa et glimt ogsaa ind i hine dages hverdagsliv. Men overalt er han diplomaten, der garderer sine ord med »vistnok«, »antagelig«, »saavidt jeg ved« og lignende. Han252 renaissancens mænd.

knver efter en samtale med paven: »Hvis man kan i . c tiltro til en mands ord, og hvis man gaar ud fra ivj givet, at haandbevægelser og ansigtsudtryk er <he betegnelser for indre følelser, saa maa man tro, li f Ians Hellighed er oprørt over Venetianernes frem-'f'l c Denne forsigtige sætning er karakteristisk for stil.

Men rapporterne indeholder ogsaa adskilligt, der !icr et lys over Macchiavellis egen person og stilling. Vi

l arcr, at han allerede i flere aar har været gift med < smuk Florentinerinde af Corsiniernes høit ansete lümilie, og, at han i nærheden af Florenz eier en liden iaml^aard, hvor hans talrige familie bor. Hans penge-

rii.old er i uorden, og han klager over sine smaa ind-t:r;.;cr. Han er ikke økonomisk anlagt; slægtens •-.iwære op

gjennem tiderne sidder ham i blodet, og ! i!! kan ikke ændre sine vaner. Vi ser ogsaa, at t' ri;mdsraadet i Florenz engang klager over, at hans r i] norter indløber saa sjeldent. Herpaa svarer Macchia-v Mi: »Jeg føier mig krænket over at se mig beskyldt

11 ligegyldighed — nu, efter saa mange anstrengelser,

lii-T saa meget arbeide og saa stort udlæg af penge, i i cl læg, der ingenlunde svarer til den gage, jeg oppe-

i'..Ter. Der gaar aldrig mere end tre dage, uden at T sender Dem et brev. Jeg gjør med det samme ' inairksom paa, at veiene for tiden er saa daarlige og i thestene saa udmattede, at ingen af de andre stater f n ' i enes bedre end den florentinske republik af mig. i har intet nyt at meddele idag. N. Macchiavelli.«

De mange diplomatiske missioner havde i høi grad i i ret hans ærgjerrighed, og der var under de sørge-: /. samfundstilstande i Italien plads for den, der vilde i [e en rolle. Der var én hovedtanke, som beskjæf-239 renaissancens mænd.

tigede ham og som han ønskede at føre ud i liv; det var oprettelsen af en staaende hær. De fremmede arméer, som herjede landet i en saa oprørende grad, var lutter hvervede soldater, der kjæmpede som løver, naar solden var høi, og luskede af som hunde, naar den var lav. De havde intet fædreland at forsvare og ingen idé at være begeistret for. Deres tapperhed og mod var som varer, der steg i kvalitet ved paalæg i prisen. Og saaledes var ogsaa forholdet i Florenz og de andre italienske stater: arméerne var en bande betalte leiesvende, ofte bestaaende af det værste pak — et opskyl af nabostaternes og udlandets foragteligste bærme. Hvis de italienske stater og da i første række Florenz — dette var Macchiavellis drøm — kunde organisere en staaende armee af indfødte Italienere, som var sig bevidst, at de i krigstilfælde ikke biot kjæmpede for en ussel dagløn, men for kone og barn og hjem, saa vilde landet med et slag evne at jage de mange udlændinge ud over grænsen, og Italien vilde være befriet fra de fremmedes trykkende aag.

Og hermed vilde det første skridt være gjort til opnaaelsen af det maal, der for saa mange af hine dages mænd — fra Dante til Savonarola — stod som det største: Italiens enhed.

Macchiavelli arbeidede flittig for sin plan om oprettelse af en staaende hær. Han studerede de store forfattere Xenophon og Cæsar: han satte sig saavel theoretisk som praktisk ind i den militære videnskabs detaljer og opnaaede lidt efter lidt en ikke almindelig indsigt i faget. Han drev det saa vidt, at han fik den republikanske regjering til at se med sine øine — ja, en af militære fagmænd bestaaende kommission blev endog nedsat i sagens anledning.254 renaissancens mænd.

Paa dette tidspunkt indtraf imidlertid en begivenhed, iK-i - Kilde blive skjæbnes vanger for ham.

JM var i 1512. Efter atten aars fravær vendte att>. r- < :en Medicis'ske familier med flyvende faner og i-ri-.N —:ndo spil tilbage til Florenz — som herrer og yi iin r. Den republikanske regjering blev styrtet, ! i viokken lød gjennem gaderne fra morgen til aften, iri .ut-n til morgen, folkeforbittrelsen var høi . . .

Mens alt dette stod paa, flk den nye tyranregjering ny— n en sammensværgelse mod kardinalen Giovanni k Medicis. Macchiavelli blev mistænkt for at have luv . !i finger med i spillet. Han blev fanget og lagt pu ncbænken; men den 43-aarige diplomat klemte i i.' l t]ie sammen under de ulidelige smerter, som I r a tikkerne forvoldte, og han holdt stand: ikke med i i robede han noget om sammensværgelsens hensigt < i\ : anga v han dens deltagere.

:a;stanken heftede sig imidlertid ved ham, og han k ant i landflygtighed, en landflygtighed, som dog -i a >m til at vare til det følgende aar 1513, da aa. nMen — Giovanni de' Medicis kaldtes i folke-iri iü > biot »kardinalen« — besteg pavestolen i Rom a U 1 navn af Leo X.

f n fra dette øieblik mistede Macchiavelli regjerin-r i , ^ pavens tillid og faldt i unaade. Sekretærposten ixTovi.- :les ham, de diplomatiske missioner ophørte, og :aa :ore militærplaner lagdes hen, idet den nedsatte a,,;;: i adskommission opløstes. »Jeg er født fattig,« aili \ ler han i et privatbrev fra denne tid, »og jeg lau lig lært at lide.« I en anden skrivelse maler lian ;n ulykkelige stilling i følgende ord: »Jeg er fattig 1 "lbøiet, og jeg

glemmes. Ingen mindes længer a a a ; >rtjenester, og ingen tænker sig, at jeg nogen-241 renaissancens mænd.

sinde mere kan bruges som embedsmand. Og dog kan jeg ikke blive ved under disse omstændigheder; mine pengeressourcer er udtømte; hvis Gud ikke kommer mig tilhjælp, blir jeg nødt til at sælge min landgaard og se til at finde mig en underordnet kontorplads hos en eller anden embedsmand paa landet. Eller jeg nødsages til at blive landsbyskolelærer og forlade min egen familie. Dette sidste er forøvrigt ikke det værste, som kan hænde mig, thi min kone og mine børn begynder allerede at betragte mig som et menneske, der er udygtig til alt arbeide, og som biot er dem til byrde. Jeg har nemlig lagt mig til en adelsmands vaner, og dem kan jeg ikke vænne mig af med.«

I denne trykkede sindstilstand tyede han som en trøst og som et forsvarsmiddel til pennen. Besjælet af drømmen om Italiens enhed og opfyldt af sine militære idéer skrev han kort efter et dialogiseret skrift, betitlet Krigskunsten og inddelt i syv bøger. Med en glødende varme fremlægger han her sine tanker og peger tilbage mod den romerske soldaterdisciplin som til det store mønster, mod hvilket der maatte arbeides. Forfatteren er ingenlunde nogen fremskreden sjæl, han tror ikke, at opfindelsen af krudtet vil afstedkomme nogen større revolution i krigshaandværket: det var, ifølge Macchiavelli, kavalleriet og infanteriet, som det gjaldt at uddanne til en større fuldkommenhed. Men fremfor alt gjaldt det at afskaffe Middelalderens hvervetropper og organisere en national staaende armee. »Den fyrste,« skriver han, »som først gjennemfører dette, vil være den eneste, som formaar at samle Italien.«

Vi skal ikke her opholde os ved hans mange større og mindre arbeider fra denne tid — saadanne

Erik Lie. 16256 renaissancens mænd.

Florenz' historie i otte bøger og afhand-. Tuy'n om Titus Livius i tre bøger. De har ikke .A-wj^r nogen større interesse udover den omstændighed, !e kaster streiflys over Macchiavellis person. Som i ^ »rie er de betydningsløse og som litterære værker i': r de døgnlitteraturen til. Som biografiske doku-£ij'..r:er er de imidlertid af stor værdi, saasom de viser i jrfatterens tænkemaade og kundskabsrigdom. Vi skal heller omtale hans berømte bog Fyrsten l>erømt, fordi den mere end noget andet værk har tit omdisputeret. Den er inddelt i 26 kapitler med v skrifter som følgende: »Betragtninger over arvelige endømmer« — »Betragtninger over armeevæsenet<

— Hvorledes fyrsten bør opføre sig for at være agtet«

— »Hvorledes fyrsten bør holde sine løfter« — Om :yr>:cns ministre« o. s. v., o. s. v. Kort sagt, den be-

'-ar af en række anvisninger om, hvorledes den frants fyrste, som Macchiavelli ser for sig i aanden, bør < og ikke være.

Synsvinkelen er overalt Italiens enhed og Florenz i: hængighed. Ud fra denne grundtanke, der mere 1. end læses — thi Macchiavelli vovede ikke at ud-Lt- den høit; det vilde bare være biet mødt med et i i lertræk — opkastes det spørgsmaal: hvorledes maa i'-:: mand se ud, som skal drive det udenlandske herrens ri nie ud over grænsen og samle alle de forskjellige i j ' ^ ^dømmer og republiker i sin haand og under sit cr?

For det første maa han være en mand af villie, en i ; t af ubøielig kraft. Han maa sørge for, at hans .!:<::,"! aiger lystres indtil de mindste enkeltheder. >Det r M i ere humant,« siger forfatteren, »at statuere ét o: - 'n pel og dermed udsætte sig for at kaldes grusom243 renaissancens mænd.

end ved mildhed og efterladenhed at lade uorden og misbrug brede sig i samfundet.« Som følge heraf maa fyrsten frygtes; han maa frygtes mere, end han elskes, men han maa undgaa at blive forhadt.

Ubøielig kraft er imidlertid ikke nok, forsætter Macchiavelli. I en tid, da gift og rænker spiller en større rolle end aaben krig og oprigtig ligefremhed, nytter det ikke at være ærlig. Man maa tude med de ulve, man er iblandt. Hvis man vil opnaa noget, maa man bruge de nødvendige midler. »Jeg vilde vogte mig for at give denne anvisning, hvis alle mennesker var gode,« udbryder han. »Men« — og her lader han sin tanke glide ud over de politiske forhold i hele Europa — »menneskene er allesammen onde. Jeg kan give ti beviser paa, hvorledes vore dages fyrster har brudt sine løfter og sine forpligtelser, og det viser sig altid, at den slueste og troløseste af dem

gaar af med vundet spil. Hovedsagen er at spille rollen godt, med andre ord forstaa at hykle og sætte miner.«

Dette er i korthed hovedtrækkene i den macchia-velliske fyrstes fysiognomi.

Og det er den slu rævemine, der præger denne fyrstes ansigt, som har dannet ordet »Macchiavellisme«.

Bogen, der ikke blev trykt, men gik fra haand til haand i nogle faa afskrifter, vakte en for forfatteren mægtig, men ikke netop smigrende opmærksomhed. Paa forhaand havde han Medicis erne og pavepartiet imod sig; nu vendte ogsaa hans egne, fordums partifæller ham ryggen. De kunde ikke fatte, at han, den forhenværende republikaner og sammensvorne, havde dediceret bogen til den unge søn af en tyran, Lorenzo af Medicis; de betragtede dette som en politisk ko-

\ ri" 1=ng og opfattede det hele biot som et bønskrift :t embede.

Delvis havde de sikkerlig adskillig ret heri. Macchia-v -1 i var fattig, og han var af forholdene biet sat ud af -; r: iLt. Det er ikke usandsynligt, ja det er sogar il at han ved sin dedikation har villet indsmigre li os den almægtige Medicis'ske pavefamilie for atter r 1: jinme ind i den diplomatiske tjeneste. Paa den i' ii side har maaske ogsaa de forskere adskillig ret, -r suger opløsningen paa hans indviklede, slangeagtige 'm kler deri, at han fremfor alt og over alt saa' J : i ns enhed, og at han, betagen af denne sin drøm, i Ur alle døgnets fiendskaber og venskaber som i en - ise. Snart troede han at se den fremtidens fyrste, ilkulde samle Italien, i den unge Lorenzo, og [-øie-\r.j-:e]ig-] {+øie- \r.j-:e]ig+} dedicerede han sit værk til ham; snart var «l i len skumle og geniale Cæsar Borgia, der i hans "'hhske digterdrøm antog skikkelse af fædrelandets 1 r. ! r, og straks logrede han for denne nye herre. De litteraturhistorikere, som hævder denne opfatning, aaledes i Macchiavelli den store opportunist. Sikkert er det, at en skribent sjelden i den grad i i modsagt sig selv i sine skrifter som denne italienske i ; < matdigter. Et aar er han republikaner, et andet pavetilhænger, et tredie aar absolutist. Ja, det gaar vidt, at en bog som »Fyrsten« i tidernes løb sam--!'.. er biet opfattet som et frihedsskrift og som et i ar for absolutismen. I sine afhandlinger om Titus i :. tager han snart parti for ét regjeringssystem, snart r t andet. Han er den upaalideligste doktrinemand, ü: nogensinde har eksisteret. Idag ja, imorgen nei altid med den samme overbevisnings varme.

Dette har da bevirket, at han er biet saa forskjellig bedømt gjennem tiderne. Voltaire, Rousseau, Frederik den anden, Macaulay har leveret skildringer af hans virke — og alle fra vidt forskjellige synspunkter.

En upaalidelig doktrinemand lever imidlertid ikke saaledes gjennem tiderne, uden at der er noget stort og genialt, som slaar en imøde fra hans aand. Og den eneste opløsning paa den sjælegaade, som heder Macchiavelli, er den, at han paa grund af tidens raaddenhed og i forholdenes medfør har maattet bugte sig som en orm for at vinde frem med sine idéer. Overalt fandt han modstand og partier og ærgjerrige sjæle, der biot tænkte paa den dag idag, og derfor maatte han gjøre sig smaa og liden og vende alle sider ud.

Har dette været tilfældet, saa har hans »upaalide-lighed« den allerstørste undskyldning. Men har dette ikke været tilfældet, saa falder det vanskeligt at forstaa, hvorfor han i aarhundreder har staaet som en stor mand.

Betragtet med mistillid af det herskende parti og foragtet af sine forhenværende republikanske fæller, levede Macchiavelli efter udgivelsen af »Fyrsten« det sidste tiaar af sit liv paa sin lille landgaard, omgivet af sin familie. Han forsøgte gjentagne gange at smigre sig ind i pavepartiets tillid i haab om atter at komme ind paa den diplomatiske løbebane. Han underholder en stadig brevveksling med formaaende personer i Rom, men der hefter endnu altfor meget af den gamle mistanke ved ham. Han klager uafladelig over sin ulykkelige stilling og sine fortvilede pengeforhold; han haaber og haaber, men haaber stedse forgjæves.

Saa — endelig — efter ni aars unaade faar den gamle og haardt prøvede diplomat i naadigst opdrag

it r' i c til domkapitlet i Carpi i anledning af et lidet, ufH'iy

Iki er i høieste grad fornøieligt at se, hvorledes han j.:ia den ene side med den høitideligste mine paa-ta^Li ig missionen og nedskriver en stivbenet rapport t1 i li- hoie prælater i Rom, og paa den ande side — ! -.mk: ;>rivatbreve — driver den kosteligste gjøn med c] barokke gjenskin af en diplomatisk sendelse«.

H 40de ven, Francesco Guicciardini, pavelig gesandt ; \l-i.lrna, finder nemlig paa den spøg at sende kurer ^ r kurer til det værtshus i Carpi, hvor Macchiavelli lu?- l i ;et ind. Hver anden time kommer en ny, sved-ui vj : nde rytter, afleverende den ene brevpakke efter anden, alle indeholdende det rene vrøvl. Værten j va rt - huset ser paa Macchiavelli med større og større i :})an else; han havde ikke tænkt, at han skulde kom nu til at huse en saa stor mand, som modtog saa snauet: ilbud; han bukker sig til jorden, bare Macchiavelli r 1 1 1 ^ig, og han ved ikke, hvorledes han paa bedste HM;uk skal stelle for ham. Tilsidst kjender ikke værtens ny:-y Rørighed nogen grænser, og han henvender sig til ham i . mt i modigste ord med spørgsmaal om, hvad alle de breve w; in Jeholder; for det maa jo være noget overordentlig noget. Macchiavelli maa i farten finde paa noget ui ^are, og han mumler noget om stortyrken og keiseren i j k schweitziske tropper . . . »Medens jeg skrev,« i- <r:,i•!!

I >^nne Macchiavellis diplomatiske sendelse efter-i : imidlertid ikke af flere, og der gik aar hen, is-k-n ,it han fik nogetsomhelst ærinde i opdrag. Han

indsendte den ene ansøgning efter den anden, men alle forblev uden resultat; han anvendte al sin kløgt for atter at vinde pavens og Medicis'ernes gunst; han sendte alle alle sine formaaende venner i ilden; men alt syntes haabløst. »Hav taalmodighed og vent,« skriver Sadoleto, pave Clemens VII's privatsekretær til ham i 1525. »Oppebi det gunstige øieblik og sørg for at give os underretning, naar noget af betydning forefalder. Jeg skal da vise Hans Hellighed Deres skrivelse og han vil da sikkerlig blive gunstigere stemt.«

Ensom og ulykkelig staar han i disse sine sidste aar. Han foragtes af sine gamle venner og er i unaade hos det herskende regjeringsparti. Men digteren i ham holder hans humør oppe — i haab og fortrøstning til lysere tider — og kjærligheden til hans familie lægger noget af en sorgfuld styrke ind i hans sjæl. Et af hans privatbreve lader os skimte ind i hans familieliv og familieforhold. »Guido, mit elskede barn« skriver han til sin søn paa en liden reise, »jeg har modtaget Dit kjære brev, som bringer mig den glædelige efterretning om Din fuldstændige helbredelse fra Din sygdom. Hvis Gud laaner os begge aar, har jeg det haab, at der skal blive en dygtig mand af Dig. Men Du maa paa Din side gjøre alt, som pligten byder Dig. Thi jeg har indflydelsesrige venner, og hvis Du nu biot flittigen lægger dig efter litteratur og musik, saa vil Du kunne drive det langt. Du ser selv, hvad jeg har drevet det til med mine tarvelige kundskaber. Derfor, mit elskede barn, hvis Du vil gjøre mig lykkelig, saa opfør Dig godt og læg dig til kundskab, thi den som hjælper sig selv, ham hjælper andre. — Du taler om vort lille muldyr som er biet sindsforvirret. Efter min!.j naissancens mænd.

nu-nm^ I i r lut behandles paa en stik modsat maade af Hen, ir; mjri vanligvis anvender overfor gale skab-n i il <_ r snan kmk;r dem, naar de har sine anfald: mul-Jsnt /[lmhhh! -kal du slippe løs. Overgiv det til Y'üriLm' ^ i id ham føre det ud til sletten ved Monte-[.• eier k:m han slippe det løs og lade det

;. som Jet finder for godt, og naar det har Inlv-t . a! I ti af sig, kan du atter lade det indfange.

Jl l; m- J ul over, at Lodovico har solgt de andre er .-ikker paa, at han har gjort en god h;tn«.Ii.-j, nit-n !nrt;el ham, at jeg baade er forbauset og U - ni; er n K'i ' . r, ut han ikke har skrevet til mig. Hils n'.i yi>r,Ä Mjficita (Macchiavellis kone) og sig, at jeg fremrek har vanskeligheder at overvinde. Jeg længes ofr r at kumme iflbage, men jeg kan desværre ikke for mk bli dat -i^rc, hvad jeg vil. Bed hende ikke være ur-ni-', hvin 1 hun end maatte faa høre om mig; jeg knmTiur til Ki.Tcnz, før der opstaar nogen fare... Ky< k^nivi, 11'ero og Totto fra mig. Gid den lilles hv. i-; . li h'J h redede. Lev vei og vær saa spar-

tu :, mtsl 1 formaar. Sig Bernardo at han maa op-uy\- r i"kIi ^kristus skjærm' og bevare jer. Niccolo Ma^i-Kavcüi.

I_> r ^ ar <-n hjertegod oprigtighed ud af disse in i, num :vi;er paa, at der bare var list og bedrag i i,i 'v.in kn ..f Fyrstens« forfatter. Den, som er op-ri—11i «.let m i l, har gjerne ogsaa en oprigtig tanke

I ' k i -t'-

«.'- Ir i ar ienne Macchiavellis oprigtige tanke i <k! - ii;"Ln5 drøm om et enigt Italien — deri

han- -ni kvrjn.ir delte skjæbne med ham selv, den,

it vicTiu glemt.249 renaissancens mænd.

Truende skyer trak op paa den politiske horisont. Keiser Karl V og Frants I brød med sine hære ind over de italienske grænser og stødte sammen i morderiske slag. Der stod blodtegn paa hinanden; Milano, Florenz og Rom skjalv af frygt og bæven, og paven sendte straks ilbud til Macchiavelli for om muligt, hvis der endnu var tid, at sørge for befæstningen af hovedstaden i Toskana.

Men det var for sent. Stormveiret var allerede i anmarsch, marker og byer herjedes paa det frygteligste af de fremmede armeer.

Macchiavelli gjorde imidlertid, hvad gjøres kunde, og der findes endnu opbevaret en rapport fra ham i anledning af et inspektionsbesøg ude ved stadens forsvarsmure. Den seksti aar gamle, hvidhaarede mand, var opfyldt af glød og indignation over »de fremmede barbarer«, og skamrødmen steg ham til kinderne over hans egne landsmænd, der ikke reiste sig i masser — som én mand — og rensede landet.

Men Italien havde kastet ham i fængsel istedetfor at lytte til hans ord. Det havde ikke kjendt sin besøgelsestid, og nu var det for sent. Hans store militærtanker og hans skjønne drøm om et enigt italiensk folk stod nu som glemte og forrevne faner i et sneveir.

Keiser Karls tropper var allerede trængt frem til Rom, herjende og plyndrende, og den hellige stad stod i fare for at lægges i ruiner.

Budskabet herom løb med ildens hurtighed over hele den italienske halvø. I Florenz reiste hadet til Medicis'ernes tyranniske regimente revolution, og i flere dage gjenlød gaderne af stormklokkens gneldrende slag og de døendes jammer.264 renaissancens mænd.

Macchiavelli var nærværende under alt dette. Men de republikanske oprørsmænd, hans fordums venner, vendte ham ryggen som en forræder og afslog alle hans tilbud.

En ny, men kortvarig republik reistes paa Medicis1 ernes nederlag — uden at Macchiavelli fik en eneste finger med i styret.

Hans politiske drøm havde været for stor til at finde plads i hans fædrenestads smaa partikampe.

Derfor havde han i aarrækker maattet taale sin fædrenestads foragt.

Men dens ligegyldighed blev ham for tung at bære.

Knuget under vægten af at se sig og sit livshaab domt og glemt, sank han sammen og døde biot nogle faa uger efter opstanden. Hans familie begravede ham i kirken Santa croce.

... I mere end 250 aar laa hans gravsted upaaagtet af hans landsmænd.

Først henimod slutningen af forrige aarhundrede reistes hans monument ved siden af Galileis og Michel-Angelos. Følgende ord ridsedes i stenen: Tanto momini nullu m par elogium Niccolo Macchia-velli. — Ingen ros kan maales med Niccolo Macchia-velJis storhed.

En fane i sneen, — det kan være hans devise.

Idag — 350 aar efter hans død — bølger dens dug over hans fædrelands enhed.251 renaissancens mænd.

III.

François Rabelais.

Luther, Macchiavelli, Rabelais. — Rabelais' billede gjennem tiderne.

— Hans barndomsindtryk og ungdomsaar i klostret. — De tre venner. — En stor fare. — Klostret Maillezais. — Rabelais drager til Montpellier og blir læge. — Hans første besøg paa universitetet.

— Hans ry som lærd. — Han er ingen pedant. — En karakteristisk historie. — Han reiser til Lyon. — Rabelais som mistænkt for kjætteri. — Hans romerteise og hans forhold til paven. — Hans ophold i Paris og hans reiseliv. — Gargantua. — Pantagruel.

— Hans fiender og forfølgere. — Han ansættes som præst i Meudon.

— Hans sidste aar. — Hans sygdom og død. — »Gaa hen og søg

raad hos præsten i Meudon. <

Paa samme tid som Luther i Tyskland svinger sin bibel til kampen mod pavedømmet, og samtidig med at Macchiavelli dør, ensom og foragtet, mens Savonarola falder som offer for kjætterbaalene, og blodet flyder i Stockholms rendestene, — dukker der paa den anden side af Rhinen noget som af et ansigt frem af aands-taagen, og langsomt stiger omridset af en hel skikkelse frem for vort syn. Et par klogt spillende øine stirrer ud af det joviale ansigt, der langsomt fortrækker sig til et bredt grin og saa pludselig skralder ud i en saftig vildmandslatter over skuet, en himmelhøi, skadefro troldlatter over udsigten til, at et helt stykke af verden — hele Middelalderen med dens autoritetsdyrkelse og aandelige mørke — uryggelig synes at gaa sin undergang imøde.

Det er af sine egne, man skal have det, siger et gammelt ord. I Tyskland hidrørte frihedsbevægelsen fra en af pavens egne tilhængere, og i Frankrig var detrenaissancens mænd.

. : me tilfældet: skikkelsen med den store latterfanfare ir en munk ved navn François Rabelais.

Rabelais' billede er gjennem tidernes løb i folkefantasien samtidig biet forstørret og udvisket. Han er i -;et til noget af en kynisk svirebroder og madmand. I billige slibrige anekdoter og tvetydige smaahistorier, i r bevislig er opstaaet længe efter hans død, tillægges --L rn og bidrager til en saftig, men ensidig karakter-rining. Paa den anden side har vore dages kritik søgt at levere hans portræt paa grundlag af ude-; i dende faktisk og bevisligt materiale. Men den har n herved opnaaet at give konturen af en lærd ^kctskikkelse uden kraft og saft. Har folkefantasien 1 r.ilt med noget overdrevne farver, saa har den senere -t'Venskabelige kritik ikke anvendt nogen farve. Vi i den følgende skildring af den mærkelige munk at holde os til den gyldne middelvei, idet vi med-^cr det af folkefantasien, der synes for karakteristisk : at være usandsynligt.

Hans fødselsaar sættes ialmindelighed til samme L.r som Luthers: 1483. Nyere undersøgelser har 1 j i kilertid godtgjort sandsynligheden af, at han først M dagens lys tolv aar senere — i 1495. Hans fader ir enten apotheker eller — hvad der er troligere — icipevært i den lille stad Chinon, beliggende i »Frank-have«, det frugtbare, af vinbjerge og bugnende 1 re bølgende Touraine. Hans første indtryk skriver da nærmest fra værtshuslivet med dets stadige ij'l- og udrykken af mere og mindre belevne stam-_; L's ter og dets sure stank af vin.

Den lille François skal have været den yngste af iv-e sødskende, men man har forøvrigt intet videre

kjendskab hverken til dem eller til moderen. Antagelig har hans ældre brødre senerehen overtaget ledelsen af værtshuset, mens den yngste efter hine dages sedvane bestemtes til den geistlige stand.

Fjorten aar gammel sendtes han til optagelse i Franciskanerklostret i Fontenay-le-Comte, og her henlevede han sin ungdom helt op til 30-aarsalderen. Efter vei bestaaet prøvetid gjennemgik »broder François«, som han kaldtes af munkene, alle grader og afsluttede sin klosterskole med udnævnelsen til præst, dog foreløbig uden noget kald.

Den unge mands billede tegner sig for os som den ægte, middelalderlige munks.

Inde i sin snevre celle, hvor der kun er en halmmadras, en stol og et bord, og hvor dagslyset kun sparsomt siver ind gjennem sprinkelvinduet, sidder han, hyllet i sin brune kappe, fra den tidlige morgen og til solens nedgang, over sine latinske og græske bøger. Naar klosterklokken slaar, afbryder han sin læsning og iler over gaarden til kapellet, hvor han sammen med de øvrige munke kaster sig for alterets fod i bøn og indre beskuelse.

Den eneste fornøielse i ensformigheden er maal-tiderne, da alle i fællesskab samles i den store spisesal med det gothisk buede tag. Her fører de unge munke en livlig passiar, særlig om materier, der angaar deres studier. »Broder François« er den ivrigste og mest veltalende af dem. Hans kollegaer vender sig til ham, naar en hidsig disputatio skal afgjøres. Han ansees for det lyseste hoved af dem alle, de kalder ham doctissimus, det er den lærdeste.

Blandt munkene var der særlig to, med hvem den unge Rabelais sluttede et intimt venskab. Den ene var268 renaissancens mænd.

] ici rc Amy eller bare »broder Pierre«, og den anden var u ungt menneske, hvis navn ikke er opbevaret. 1 >; ^ tre studerede græsk og latin med en ihærdighed, vidner om deres uslukkelige tørst efter kundskab. Akn Rabelais gik videre; han satte sig tillige ind i vis videnskab og astronomi: hans ærgjerrighed var it anspænde alle tidens videnskaber. Men det var iVk'.; altid saa let at forskaffe sig de nødvendige bøger; ;hi klosterreglerne var strenge, og munkenes læsning hk, overvaaget paa det nøiagtigste — paa det at n-en oprørske tendenser skulde gjøre sig gjældende. I k: tre venner maatte derfor i al hemmelighed og med (k-n dier største forsigtighed sætte sig i forbindelse m cl udenforstaaende mennesker i den lille stad. Det Kk]-;*.-< i es dem at vinde den rige og lærde biskop i-mi--aes velvillie. Denne var herre til et større gods amlede alt, hvad egnen eiede af aand og lærdom, "til Han var en liberal prælat, der dyrkede græske "L1 latinske sprogstudier med den største iver og opmuntrede sine venner til det samme. Gjennem den f ri]ia;iende biskop og gjennem hans venner fik de tre Lili-. videbegjærlige munke bøger tillaans. Der k iberer endnu et gammelt dokument, hvoraf det krm.;aar, at de har havt ugudelige forfattere som Ari-i. »teles og Homer inde i sine celler.

kabelais og hans to venner synes imidlertid ved li fTi. i ei ligheder at have røbet, at deres tanker nok ikke ik cJ tf ar i overensstemmelse med den reglementerede i mm kot ro. Deres ræsonnementer bundede tidt nok i heo. ask læsning, og deres lærdom, der truede med at j ?a ilosterforstanderens en høi gan g, vakte forbauselse - mistanke. »Hvor har Du det fra? Hvoraf kan Du vn.i- ilet?« var ikke sjelden spørgsmaal, som de biot —255 renaissancens mænd.

alle tre — kunde besvare med taushed og af og til et stjaalent lystigt blink over til hverandre. Nok er det, klosterforstanderen endte med at blive ængstelig for, at de unge mænd kunde komme paa vildfarelsernes vei, og en undersøgelse beordredes.

En saadan kunde let faa de alvorligste følger, og de tre venner frelste sig derfor ved en hastig flugt, mens undersøgelsen stod paa. Den bragte endel forbudne græske bøger samt nogle papirer for dagen. Altsammen blev opbrændt som hørende djævelen til.

Faren var overhængende. De tre munke var visselig med al den foragt og haan, som hin tids geistlighed raadede over, blev jaget af klosteret — og kanske det endog var gaaet dem endnu værre, hvis ikke den indflydelsesrige biskop Estissac, gjennem hvis hjælp bøgerne var naaet ind i klosteret, havde taget dem under sin beskyttelse. Hvor de to af dem blev af, ved man ikke; men Rabelais fik gjennem pave Clemens VII tilladelse til at indtræde som munk i det af biskop Estissac bestyrede kloster Maillezais.

Dette var i aaret 1524. »Broder François« var da 29 aar gammel.

Det nye kloster Maillezais var beliggende umiddelbart ved biskoppens eiendom, og Rabelais, der akkurat havde de samme lærde interesser som den høie prælat, blev snart trukket ind i dennes vennekreds, saaledes, at han tilbragte saagodtsom sin hele tid i biskoppens slot. Efter det aarelange, mørke liv i cellen havde dette nye opholdssted samme virkning paa ham som fra en kjælder pludselig at komme op i dagens lys. »Timerne forekommer mig som dage,« skriver han i et brev fra denne tid. »Dagene er som aar, og de ni eller270 renaissancens mænd.

ti léj^e, jeg nu har været her, synes mig et helt aarhundrede.« Et righoldigt bibliothek af forbudne græske i >;-; ni tinske forfattere stod til hans raadighed; han bd lovede ikke at lægge skjul paa sine meninger; alle tiden-begivenheder diskutteredes i selskab med aandrige)g intelligente mænd.

Det var som at faa puste ud, frit og helt. Hans tui>t efter viden var lige uudslukkelig. Med den største ult kastede han sig her over studiet af medicin og b umik, og han skal i kort tid have drevet det til en ikke ringe indsigt i disse fag. Ja, da han efter nogle i.its forløb brød op fra sin elskværdige beskytter, kutende munkekutten paa hylden — thi han havde e:ii ikke aflagt munkeløftet — og drog til universitetsstaden Montpellier for at lade sig indskrive som medi-e:ti-k studerende, var han i den grad inde i disse materier, at han endog forbausede professorerne. I lem ni berettes følgende historie: Det første, han Ttlc efter sin ankomst til staden, var at aflægge et be>-i selve universitetsbygningen. Han traadte tilta IH i lj ind i det medicinske auditorium, hvor en doctorand net<>]> i det øieblik forsvarede en afhandling om »lægende ui!er . Beskedent paahørende stillede han sig bagerst blandt publikum; i den anden ende af salen var k vin deret reist og sad de opnævnte opponenter, alleammen lærde doctores, i sine røde kapper og med d boie hatte paa hovedet. Rabelais følte sig imidlertid i 4 fdunde imponeret, hverken af doctorandens eller af n."..inenternes foredrag; deres grunde og anskuelser iinvkom ham intetsigende, og han kom i den anledning i:l .it yttre tegn paa utilfredshed. Dette blev be-;: M' f'ket af universitetets decanus, som øieblikkelig. ! _ t i ved synet af den fremmede mands værdige og257 renaissancens mænd.

lærde udseende, forespurgte, om han ikke vilde tage del i diskussionen. Rabelais holdt sig først ængstelig tilbage, men tog saa tilslut ordet og trængte med en slig henførende veltalenhed og faglærdom ind i emnet, at hele auditoriet brød ud i en stormende applaus.

I det ene aar, han opholdt sig i Montpellier som medicinsk studerende — thi han behøvede ikke mere end et eneste aar for at afslutte sin universitetsuddannelse

— vandt han stort ry for sin enestaaende lærdom. Der blev endog oprettet et ekstraordinært professorat for ham, og hans medicinske og botaniske forelæsninger samlede altid et overfyldt auditorium. Men tiltrods for sine omfattende kundskaber var han ingen pedant og havde intet af en lærd doctors pedantiske væsen. Hans tale sprudlede af humør og lystige indfald; i det ene øieblik udbredte han sig med høit alvor om en eller anden dybsindig materie, og i næste øieblik drev han den mest uforskammede gjøn med den, som han stod og snakkede med. Samtidig med, at han udgav de lærdeste afhandlinger om medicinske og filologiske spørgsmaal — afhandlinger, som nu ikke længer læses,

— saa deltog han med liv og lyst i opførelsen af en komedie »om en mand, som havde giftet sig med en stum kone«. Studenterne spillede nemlig af og til offentlig komedie og da raadede en løssluppenhed, som trodsede alle grænser.

Dette Rabelais' upedantiske væsen virkede underlig i hine dage, da en lærd mand maatte være distræt og latintalende. Ingen var ordentlig lærd, uden at han mindst en gang om dagen i tanker gik med hovedet mod væggen og talte latin til huskatten. Sligt hørte med saavel til hans legemlige som hans aandelige habitus. Men Rabelais gik ikke mod væggen i Erik Lie. 17272 renaissancens mænd.

distraktion, og han talte bestandig paa godt fransk til ns katten. Da man imidlertid ikke kunde bestride hans .'-c og omfattende lærdom — thi man vidste, at han Kvaje var præst og jurist og astronom og filolog og U .- —, saa blev han ved sin maade at være paa i ^ bevidstheden til et særsyn af et menneske — lidt a: + levende lexikon med broget hurrabind — en dyb u.:iker og samtidig en bajads . . .

[Denne opfatning giver sig et karakteristisk udslag : l i af folkedigtningens mange anedokter fra de dage. i k r herskede et heftigt rivalskab mellem Sorbonnen i r *og universitetet i Montpellier. Der udbrød ofte ri «ligheder imellem dem, og ved denslags anledninger blev gjerne et veltalende sendebud opnævnt paa begge ^icj til gjensidig forklaring og underhandling. Paa ii'jji tid, da Rabelais opholdt sig i Montpellier, reiste der- ig blandt de derværende studenter en heftig klage . at Sorbonnens professorkollegium havde benyttet -il; af sin lovhjemlede ret til at nedlægge et af facul-t<-U'-ne i Montpellier og derhos nægtede at modtage en m m ; Miiand til forhandling. Dette vakte heftig forargelse, i]vu Rabellais fandt imidlertid paa en udvei. Han reiste :i] 1 üis, gjorde sig ukjendelig ved at klæde sig i en grøn i a i l og udstaffere sig med et langt, graat skjæg. I dette k-(-uime*

spadserede han saa op og ned foran kantslerens h-ii .; Naar nogen spurgte ham, hvorfor han gik der

*I wad han ventede paa, saa svarede han bare, at ljan bestilling var den at flaa kalve og at de, som h;;VK(j en kalv til Saaning, fik skynde sig. Hans ud-L _n<ie og svar samlede hurtig en hel folkemængde ude i ^ulun, og kantsleren gik til vinduet for at se, hvad <i_; laa til grund for opløbet. Han fik øie paa den ui.iLL-kjæggede, underlig grøntklædte mand og sendte*259 renaissancens mænd.

en tjener ned for at faa hans navn og herkomst at vide. Men Rabelais, som straks saa, at det var en af kantslerens tjenere, svarede ham paa græsk. Kantsleren sendte en af sine venner, som forstod græsk, ned; men Rabelais svarede nu paa latin. Da saa en adelsmand, som forstod latin, henvendte sig til ham, svarede han paa spansk, og hver ny mand, som sendtes ned til ham, fik et nyt svar paa et nyt sprog — snart paa italiensk, snart paa tysk, snart paa portugisisk, snart paa hebraisk, snart paa engelsk. Tilslut kjendte kantslerens nysgjerrighed ingen grænser, og han befalede sine folk at føre den fremmede ind til sig. Men ikke før var Rabelais kommet ind over dørtærskelen, før han paa det fineste fransk fremførte sit ærind og ved sin overbevisende veltalenhed opnaaede, hvad han ønskede.

Historien viser paa den ene side, hvilken lærd mand Rabelais var anset for at være, paa den anden side kaster den et skjær af praktisk kløgt, humor og bajadseri over hans person.

Efter studietidens forløb fik han i 1532 ansættelse som læge ved stadshospitalet i Lyon. En stor del af sin fritid anvendte han til udgivelse af forskjellige videnskabelige skrifter, dels af medicinsk, dels af juridisk og dels af arkæologisk indhold. Vi skal biot nævne titlerne paa et par af dem — saaledes en »Topographi over det gamle Rom« og en udgave af Italieneren Manardis »Medicinske epistler.« I fortalen til denne sidste skriver han bl. a. følgende linier, der giver et indkig i hans opfatning af den forbittrede kamp mellem den gamle autoritetstro og den fri tanke. »Det er beklageligt,« skriver han, »at der findes folk, som lukker øinene og som ikke ser vore dages store frem-274 renaissancens mænd.

- rult naa kunstens og videnskabens omraade. De h rbln den gothiske tidsalders mørke, og de hverken v i, r;;,i kan hæve sine blikke mod den straalende sol.«

ScKfulgelig blev Rabelais indrangeret blandt k: i i"L:[it:s tal, og man kan biot forundre sig over, at li ni n i, ;uv til fremdeles at føre sit eget, fri sprog. Men i -ru c n ste skrev han alle sine afhandlinger paa latin, : i var uforstaaeligt for den store mængde; for det a-ö-s i ngte Calvinismen i alle samfundskroge — den, r M.iute skulde føre til Bartholomæusnattens rædsler; il; i-ir det tredie havde han formaaende beskyttere i s-. L r4- i. t præsteskabet. Han stod i en stadig korrespon-1. n: IV, ed biskop Estissac, og under et besøg, som P fi- ! i>kop, Du Bellay, aflagde i Lyon, sluttede han o varmt venskab med denne, b ne sidste skulde faa vidtrækkende følger. Du 15: :I;j\ uk nemlig i 1534 af Frantz I i opdrag at reise t i k — n og — i anledning af Henrik VIIIs ønske om r r i, s fra sin gemalinde og ægte Anna Boleyn — "a' i' forhindre et brud mellem England og Vatikanet J i.m uiniodede Rabelais om at følge med som livlæge, :i 131-modning, som denne greb med begge hænder i Lir _ mere, som han derved fik anledning til at m:m j javedømmet paa nært hold.

] i i dette øieblik af bestaar Rabelais' liv i en stadig il .i!-:ki om fra land til land, fra stad til stad. Han ^ untidig at skjøtte sit embede som læge ved ! - l a l a i Lyon, men allerede det følgende aar ind-j , r 'ospitalsdirektionen en besværing over hans hyp c fravær, og det ender med, at vor lærde mand 1: ked fra sit embede. At han imidlertid har i r: sn sit skattet, sees deraf, at hans efterfølger biot u fjerdedele af den gage, som Rabelais oppebar.275 renaissancens mænd.

Tre gange fulgte han Paris' biskop til Rom i egenskab af livlæge. Han interesserede sig ikke meget for de politiske begivenheder, som i de dage fyldte Italien med blod og uroligheder. Han er den lærde videnskabsmand , som heller afsender nogle frø af en i Frankrig ukjendt plante end meddelelser om de sidste hændelser. Han gaar om mellem de gamle ruiner og foretager arkæologiske undersøgelser; ja, en nat, da han har trængt ind i en adelig Romers have, blir han endog taget for en tyv og ubarmhjertig kastet ud paa gaden.

Ved flere leiligheder flk han anledning til at komme i berørelse med paven; men han var klog nok til at sørge for,

at han ikke her kom i et fordægtigt lys. Der eksisterer en hel del apokryfe historier om disse hans audienser, og de fleste af dem hidrører sikkerlig fra hans egen frodige og saftfulde fantasi. Første gang han havde den ære at forestilles for Hans Hellighed, saä han, at Du Bellay knælede ned og kyssede pavens fødder. Han skal da have bemærket eller rettere tænkt: »Naar en biskop kun er værdig til at kysse hans fødder, saa er vei jeg, der bare er hans livlæge, ikke værdig til mere end at kysse hans bag.« Hvorvidt hans romerbesøg imidlertid i nogen væsentlig grad influerede paa hans personlige forhold til pavedømmet, derom siger han forsigtigvis intet i sine breve. Men hans senere litterære produktion er i saa henseende overbevisende nok.

Hvad enten han nu følte, at han ikke i længden vilde være tilfreds med at fortsætte som Du Bellays livlæge, eller det ståk i hans blodfulde natur, der altid drev ham ind i nye fagstudier og nye indfald, nok er det, at han ansøgte paven om tilladelse til atter at tage munke-276 renaissancens mænd.

kutk-n og samtidig praktisere som læge, »dog biot i Jcn begrænsning, som det er geistligheden tilladt og iukn >nske om vinding.« Ansøgningen blev indvilget, \i finder ham det følgende aar — 1535 — i Paris, in-w- Du Bellay ved et kongeligt dekret var udseet til a i < v r vaage forsvaret i tilfælde af et fiendtligt angreb.

Kabelais ifører sig munkekutten og finder optagelse 1 li« ikdictinerabbediet Saint-Maur-les-Fossés. Her fore-MMt'.i-i han alt, hvad hans hjerte begjærer. En stor, ti i-i i s;., park, en velpleiet have, frihed til at udøve sin l i -:! mst og dyrke sine studier. Men længe lader li in irolige blod ham ikke ifred. Han bryder pludselig i reiser til Sydfrankrig, hvor han en tidlang op-1'n i sig dels i Narbonne, dels i Montpellier, dels i I \ hi I denne sidste stad skal han have havt en søn, >:n han — den lærde munk med det freidige humør natxmt vedstod sig. Barnet døde dog allerede i en ;iJ<Kw if to aar, noget, som voldte ham en tung sorg. Dmkfing aar 1540 er han i Turin, senerehen slaar han i .; kr et halvaar ned i Metz, hvor han er ansat som l itt læge« med en aarlig gage af 120 francs efter den ih i mynt samt fri kost og bolig.

I Ian var nu en mand paa henved de femti. Men h n , kundskabstørst var endnu i stigende. Der er i han- breve fra denne tid oftere tale om hebraiske og f-'i!'-Ariske manuskripter; han udgiver til hver jul en a nmn ik i Lyon; og han er i sine aldrende aar en af H . j 111'ste, som under sine offentlige forelæsninger ved uiiv v<\teterne demonstrerer paa virkelige kadavere. Samt i' lig giver den høilærde munkelæge udtryk for sin iiTalo i karakterside — fantasien og det saftige humor j'I' t han med lange mellemrum skriver sin store dykning Gargantua og Pantagruel, et værk, der263 renaissancens mænd.

er berømt for alle tider, og som hævder sin plads blandt verdens vittigste og aandrigste skrifter.

Det er bygget over en gammel krønike fra trubadurtiden, handlende om den »store og enorme kjæmpe Gargantuas liv og bedrifter.« Heri fortælles, hvorledes den viden berømte og i troldkunster vei opøvede barde Merlin forskaffer kong Arthur af Bretagne en uovervindelig kriger, der skal forsvare landet mod fienden. Han drager hen til et bjerg i Østerland, og her skaber han ved sine magiske kunster to kolossale kjæmper, en mand og en kvinde, ved navn Grant-Gosier og Galemelle. Samtidig fremtryller han en hest, der skal bære dem, og den tar dem paa sin ryg ligesaa let, heder det, »som en seks-dalers hest en almindelig mand.«

Disse to kjæmper faar en søn, hvis navn er Gargantua. Syv aar gammel finder de paa — efter den vise Merlins raad — at føre ham til kong Arthurs hof i Bretagne. De begiver sig paa veien. »Saasnart de kom til skovene i Champagne, begyndte en hel del klæg at stikke hesten i bagen. Men saa gav denne sig til at vifte sig med sin hale, som var to hundrede favne lang, og det ene egetræ knækkedes over efter det andet akkurat som halmstraa. Saadan gik det ogsaa i det landskab, som heder Beauce, og derfor findes der nu ikke mere et træ i hele den egn af landet.« Da de naaede til kysten af Bretagne, stjal indbyggerne nisten fra de reisende kjæmper, og følgen var, at forældrene døde af feber. Men sønnen Gargantua reiste videre og kom omsider til »den største by i verden, nemlig Paris.« Her tog han plads paa et af Notre-Dame-Kirkens taarne, saaledes, at benene hang lige ned til bredden af Seinen.264

renaissancens mænd.

Her slipper Rabelais den gamle krønike og fortsætter:

Pludselig fik han øie paa kirkeklokkerne, og det faldt ham ind, at de kunde tjene som udmærkede dombjælder paa hans hest. Han ståk dem derfor i lommen. Men dette vakte et uhyre raseri i staden. Sagen blev bragt paa bane i det theologiske fakultet ved Sorbonnen, og her blev det efter en vidtløftig diskussion pro et contra besluttet, at man skulde sende den ældste og værdigste af de lærde doctores til Gargantua for at faa kirkeklokkerne udleveret.

Den ældste og værdigste begav sig afsted til kjæmpen og henvendte følgende tale til ham: »Hum, hum. Bondies, min herre, bondies! Det var ikke mere end billigt, om I gav os kirkeklokkerne tilbage, thi vi haver stor brug for dem. Hem, hem, hasch! Vi haver ofte afslaaet rige tilbud om penge for dem, baade fra London og fra Bordeaux, formedelst deres elementære komplexions substantifikaliske kvalitet, hvilken er introni-ficeret i deres quidditative naturs terresteritæt. Hvis I samtykker i at udlevere klokkerne, saa faar jeg som belønning ti par pølser og en solid bukse, som vil være til megen nytte som bedækning om mine ben. Ak, ved himmelens Gud, Domine! et par bukser er en god ting og vir sapiens non abhorrebit eam. Domine! I atten dage haver jeg nu været beskjæftiget med udarbeidelsen af denne min tale. Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo. Ibi jacet lepus. Ved min hellige tro, Domine! Hvis I vil vederkvæge Eder ved et godt maaltid i mit camera, saa ved himmelen nos faciemus bonum cheru-bin. Jeg haver netop slagtet unum grisum og jeg har bono vinum . . . Min herre og domine! giv os clochas265 renaissancens mænd.

nostras tilbage! Hele staden og det ganske theologicam facultetum bønfalder Eder herom! . . .«

Denne enkle tale gik Gargantua til hjerte, og han udleverede Notre-Dames klokker.

Hvorpaa han gav sig til at arbeide paa sin selvudvikling.

Til den ende kastede han sig over studeringerne. Han faar fat i de lærdeste doctores udi Paris, og de er i den grad gjerrige paa den kostbare tid, at de læser den hellige, skrift høit og tydelig op for ham, medens han klæder sig paa om morgenen, ja, de forfølger ham med sine udlægninger og forklaringer af de dunkleste punkter helt ud til nødtørftshuset. Ved maal-tiderne, hvor fire tjenere uafladelig skufler mad og drikke ind i hans gab, passer de nøie paa hvert ord, der gaar ud af hans mund, paa det at talen ikke skal være uden frugter. Siger han, at vinen er god, eller at kjødet er godt stegt, saa iler de fluksens afsted og vender tilbage med en hel del værker af Plinius, Julius Pollux, Polybius, Heliodorus, Aristoteles og mange andre for at kige efter, hvad disse forfattere vei kan have udtalt om god vin eller stegt kjød. Hele dagen er optaget med gode. og nyttige studier, og om natten udforsker de stjernehimmelen ved hjælp af den astronomiske videnskab.

Studietiden afbrydes imidlertid ved efterretningen om, at fienden er faldt ind i det indre af landet. Gargantua drager fra Paris og rykker mod den fremmede armee, der sender ham en regn af kanonkugler nedover hovedet. Da han derfor den følgende morgen tager sin lommekam, som er hundrede alen lang og tæt besat med elefanttænder, for at rede sit haar, finder han syv266

kugler i sit hoved. Men det gjør ham intet. Han sætter sig umiddelbart efter til at spise. Maaltidet bestaar af »16 okser, 3 kvier, 32 kalve, 63 kid, 95 faar, 700 bekkasiner fra Loudunois og Cornouaille, 6000 høns og ligesaamange duer.« Efterpaa spiser han salat, og han kommer herunder til at sluge syv pilgrimme, som, uden at ane noget ondt, har lagt sig til at sove i den for natten. De skjuler sig imidlertid paa de forskjelligste steder i hans mund, blandt andet inde i hans hultænder, og trækkes nogen tid efter maaltidet frem af det lange egetræ, som Gargantua betjener sig af som tandstikker.

Imidlertid raser krigen videre, og herunder faar vor kjæmpe hjælp af en munk, som benævnes »broder Jan«. Af taknemlighed herfor vil Gargantua gjøre ham til abbed for det herligste kloster i hele Frankrige. Han lader det bygge efter sit eget hoved, og det er visst, at han ikke sparer paa bekostningerne. Det faar et højt taarn i hvert hjørne og holder ikke mindre end 9332 værelser, og ethvert af disse har et tilstødende forværelse, en garderobe, et kapel og et kloset. Trappeopgangene er af porfyr, numidisk sten og serpentinsk marmor; væggene er dekoreret med herlige malerier; tagene er indlagt med mosaik. En afdeling af klosteret optages af bibliotheket, der bestaar af alslags græske, latinske, hebraiske, franske, toskanske og spanske bøger.

Da der i de dage, siger Rabelais, biot fandtes stygge og krogede og urenslige og dumme og afskyelige kvinder i klostrene, og da der af mandfolk ogsaa biot gaves forkrøblede og lamme og grætne og viderlige personer i klostrene, saa paabød Gargantua, at der i hans kloster biot skulde findes smukke, velskabte og livslystne kvinder samt ligeledes biot smukke, velskabte267 renaissancens mænd.

og livslystne mænd. Item: da mændene i de dage i almindelighed biot fik adgang til nonneklostre, naar ingen vidste noget derom, eller naar der var storm, saa dekreterede Gargantua, at i hans kloster skulde altid én mand være tilsammen med én kvinde og omvendt. Efter et prøveaars forløb kunde de frit gaa fra hinanden, om de dertil havde lyst. Hvad klædedragten angik, saa skulde munkene og nonnerne ikke bære de vanlige klosterdragter. Munkene skulde klæde sig i brocade og guld, med spænder og struttende fjær i hatten. Nonnerne skulde være i silke og purpur og damask. Deres liv skulde ikke regieres af en klosterklokke eller af statutter, men af deres egen vilie. »Thi velopdragne, veloplærte og hæderlige folk har af naturen instinktet til det gode i sig.«

Med opbyggelsen af dette fornøielige kloster afslutter Rabelais »Gargantua«.

I »Pantagruel« kommer fortsættelsen. Da nemlig Gargantua havde naaet en alder af »fire hundrede og otti firti fire aar,« fik han med sin kone, Badebec, datter af kongen i det land Utopia, en søn, som fik navnet Pantagruel. Han var saa stor og svær, at moderen døde af fødselssmerterne. Herover sørgede Gargantua meget, thi han havde været glad i sin kone. Men samtidig var han saa urimelig glad over at have faaet en søn, at han næsten maatte le af glæde. Han havde, som vi har sét, nydt en lærd opdragelse i sin ungdom, og nu fik han endelig brug for sine kundskaber udi disputationer kunst samt filosofisk logik og raisonnement. Thi det spørgsmaal frembrød sig: hvad skulde«han gøre? Skulde han graate, fordi hans kone var død, eller skulde han le, fordi han havde faaet en søn? Baade paa den ene og den anden side havde han268

renaissancens mænd.

sophistiske argumenter at føre i marken, men tiltrods for, at han præsenterede dem foran sit indre syn efter alle kundskabens regler saavel in modo som in figura, saa formaaede han ikke at løse spørgsmaalet. Naar han tænkte paa sin kjære kone, der var død, maatte han fremdeles graate, og naar han fik øie paa sin søn, saa kunde han fremdeles ikke andet end storle.

Ifølge Plinius og andre af de gamle historiographer og digtere vide vi, at mange mennesker har artet sig underlig og paa en særegen maade i deres første barndoms tid. Men ingen af dem kan maale sig med Pantagruel. Til hvert maaltid sugede han i sig melk fra 4600 kjør, og for at skaffe ham en gryde, der var stor nok til at koge hans grød, maatte alle Saumurs, Villedieus og Bramonts klinksmede sættes i arbeide. En dag, da han var krøbet ud af vuggen for at patte en ko, kom han, forledet af sin glubende appetit, til at spise op hele yveret og halve mavesækken med samt lever og nyre. Koen skreg i vilden sky af smerter, og da folk kom til, stod Pantagruel ganske stille og tyggede og slog sig paa maven og sagde Nam, naml Han var endnu saa liden, at han ikke kunde sige noget andet. For imidlertid at hindre ham fra en anden gang at krybe ud af sin vugge, blev han bundet med fire lænker. En ende var fæstet i den stad La Rochelle, en anden i Lyon, en tredie i Angiers, og den fjerde blev af en hel del smaadjævle Tæstet omkring Lucifer, der i de dage var noget balstyrig af sig som følge af, at han havde faaet ondt i maven efter spisningen af en politisjæl.

Da sønnen var kommen til skjels aar og alder, sendte Gargantua ham til Paris for at oplæres til at blive et dygtigt menneske. Hans ønske var, at han269 renaissancens mænd.

ikke biot skulde udvikle sine aandelige, men ogsaa sine legemlige evner; thi alene dette lægger grunden til et godt humør og en sund dømmekraft. Denne fornuftige anvisning, der synes udtalt af et menneske fra vor tid, efterlevedes saavidt muligt af Pantagruel: han blir det glade, forstandige menneske, som ikke skjøtter om tidens pedanteri og autoritetsdyrkelse.

En dag, som han gaar og spadserer udenfor de parisiske fortifikationer, møder han en vakker, men elendig antrukken vandringsmand. Han fatter interesse og medlidenhed med den fremmede og spørger, om han ikke kan være ham til nogensomhelst hjælp. Vandringsmanden svarer ham paa det tyske sprog, men da Pantagruel

erklærer, at han ikke forstaar dette kaudervælsk, giver den fremmede sig til at tale paa italiensk, men heller ikke dette forstaar Pantagruel, og nu udtrykker vandringsmanden sig for at gjøre sig forstaaelig vekselvis paa engelsk, baskisk, græsk, latin, hollandsk, spansk, hebraisk og dansk. Paa dette sidste sprog siger han: »Min Herre, endog ieg med inge tunge talede, ligesom born, oc uskellige creature: mine klædebon, oc mit legoms magerhed udviser alligevel klarlig, hvad ting mig best behof gjøris, som er sandelig mad oc dricke: Hvorfor forbarme dig over mig, oc befal at give mig noguet, af hvilcket jeg kand styre min gjoendis mage, ligerviis som man Cerbero en suppe forsetter. Saa skal du lefve længe oc lycksalig.«

Pantagruel forstaar naturligvis ikke et Ord af dette sprog, og det falder ham omsider ind, at den fremmede maaske ret og slet forstaar fransk. »Kan De ikke snakke fransk?« spørger han. »Det skulde jeg mene,« svarer den fremmede. »Det er mit modersmaal.»270

De to bliver gode venner, og vandringsmanden, hvis navn er Panurgos, fortæller sine reiseeventyr; thi han har vanket baade vidt og langt om i verden. Værst gik det ham i det land Tyrkien, hvor han blev fanget og sat paa stegespid for at krydre en eller anden fin stegesauce. »Og hvordan slåp I saa med livet fra den affære?« spørger Pantagruel. »Jo,« svarer Panurgos, »jeg lagde mærke til, at kokken, som skulde vende spiddet, var sovnet ind. Saa greb jeg en brand af ilden og kastede den i hovedet paa ham, saa han øieblikkelig døde og saa huset gik op i lys lue. Derpaa tog jeg spiddet til lanse og stegepanden til skjold og slog mig gjennem Tyrkernes rækker. Nu var sagen den, at der jo lugtede stegt kjød af mig, og jeg fik en masse graadige hunde efter mig. Da kan I tro, jeg var ræd for at faa tandpine.« — »For at faa tandpine?« spørger Pantagruel forbauset. »I maatte da i den kritiske situation, hvori I befandt jer, have vigtigere ting at tænke paa end det at faa tandpine.« — »Ja naturligvis,« svarer Panurgos, »men det var ikke mine egne tænder, jeg var ræd for; det var hundenes tænder, for jeg vidste, hvor ondt det gjorde, hvergang de bed mig i læggene.«

Sammen med Panurgos og nogle faa andre venner foretager Pantagruel en vidtløftig reise til Dipsodernes land. Reisen er opfyldt af de mærkeligste eventyr og hændelser, og overalt finder digteren anledning til at lade sin uhyrlige troldlatter rulle henover tidens alle fænomener. Indhyllet i den mest brogede og storslagne digterfantasi lader han sin sunde forstands humor spille hen over alle hine dages foreteelser — fra selveste paven og ned til munkevæsenet, fra Sorbonnens lærde pedanteri til de brutale inkassatorer, fra den evige271 renaissancens mænd.

processyge og til den udenpaaklistrede moral, der biot bestaar i at folde hænderne og bruge fromme talemaader. Digteren sidder med taarer i øinene af latter, naar han kan lade en af sine hovedpersoner mørbanke en inkassator, og han kluklér, naar han kan føre læserçn til det underbare land ude i havet, som udelukkende er beboet af en hel hærskares mangfoldighed af mærkværdige fugle, saasom den sorte pavefugl, de rødfarvede kardinalfugle, de hvidfarvede præstefugle, de brunfarvede munkefugle, kort sagt hele kleresislægten. »De spiste og drak,« heder det, »akkurat som mennesker. De

fordøiede--sov--akkurat som alle os andre;

men det mærkelige var, at de lod, som om de ikke i nogen maade havde sine tanker rettet paa nogen af disse jordiske ting; de syntes neppe at vide om, at de spiste og drak og fordøiede«. Og fornøiet gnider digteren sig i hænderne, naar han kan faa anledning til at persifflere tidens umaadelig tunge og indviklede retter-gangsmaskineri. »Ved De,« spørger han, »hvordan en bjørn blir til? Jo, moderen tager ungen, som i begyndelsen bare er et stykke uformeligt kjød, og slikker den saa længe, til den faar udseende af et almindeligt dyr med fire ben, hoved og hale. Da først faar den vokse videre af sig selv. Paa samme maade skabes ogsaa en proces. I begyndelsen er der bare et par dokumenter. Saa kommer retsbetjentene og kommissærerne og advokaterne og skriverne og dommerne og notarius og inkassatorerne, skrabende og slikkende de to parters pengepunge samt kradsende latinske sentenser paa dokumenterne, og inden føie tid vokser der noget frem med hoved og øine og tænder og nerver og muskler og aarer og blod. Dette noget kaldes en proces.«272

De kuriøseste diskussioner veksler med fiendtlige overfald, storme paa havet og Münchhausenske eventyr.

Engang efter et stort slag, hvorunder Pantagruel blandt andet har afstedkommet en del af fiendehærens drukning — nemlig omtrent paa samme maade, som Gulliver sluknede ildebranden i Lilleputlandet — befindes en af vennerne at ligge tilbage paa slagmarken med afhugget hoved. Da han ved Panurgos' lærdom udi lægekunsten atter er vendt tilbage til livet, fortæller han, hvorledes han har havt det paa sit besøg i de dødes rige, og denne fortælling, der tydeligvis er paavirket af Dantes »Helvede«, er en eneste lystig spot over den orthodokse opfattelse af de evige straffe samt pavedømmet. »I kunde gjerne have ventet lidt med at vække mig op fra de døde,« udbryder han. »For det var et høist interessant besøg, jeg aflagde dernede i helvede.«— »Hvordan det?« spørger Pantagruel. — »Jo, for de fordømte behandles ikke ret saa slemt, som man vanligvis tror. De bare omskabes i en anden samfundsstilling end den, de beklædte, mens de levede. Nero er for tiden lirespiller, Gottfred af Bouillon relikviekræmmer, Alexander den store skomager, og han faar af den i purpur klædte Diogenes prygl formedelst sin ukyndighed i sit haandværk; pave Julius II er kagesælger, pave Bonifacius VIII kjøkkenmedhjælper — hans beskjæftigelse er at skumme fedtet af supperne — ^ i ave Alexander II er rottefanger.«

Den store færd gjennem de mange fremmede egne L ! ites med, at vore helte — og hermed ender den ml ngsrige digtning — ankommer til det land, som i i r Lanternois, hvor den guddommelige buteljes 1 Mn ici er reist. Buteljens indhold er den sunde, i,m neskelige fornuft. Af den bør menneskene altid273 renaissancens mænd.

drikke; de kan aldrig komme til at drikke formeget. Lad bægrene klinge og vinen skumme. Tillykke med reisen, godtfolk! Trinque I

Dette Trinque, der "betyder skaal, ligger over hele værket som en raa em af gjærende vin. Drikker ud, I godtfolk, og lader jer vinen smage! Trinque I . . .

Sproget svulmer af de saftigste udtryk, og drøi-hederne er tidt nok svære at fordøie. Men hvad har det at sige i en digtning, der er som en urskog af fantasi og livsvisdom. Der er ofte lange — altfor lange — strækninger, hvor man næsten opgir at naa frem, men saa lysner det pludselig i tykningen, og der aabner sig vide udsigter over de menneskelige dumheders uendelige verden.

Dog blir man aldrig mistrøstig. Det hele er fortalt saa jovialt eventyrmæssig, at man rives med af de utallige kuriøse indfald, der idelig slaar benene under hverandre. Læg Rabelais' digterværk under en presse, har en litteraturhistoriker sagt, og der vil ikke rinde en eneste draabe melankoli.

Dette er sandt. Ligesom han — som vi har sét — istedetfor Middelalderens mørke klostere bygger et nyt kloster med store vinduer og dagslys og marmor, saaledes skjærer hans lysende humør og smittende latter som solstreif gjennem datidens tunge røgelseluft.

Værket udgaves i tre partier, hvert enkelt under den orthodokse geistligheds banlysning og trudsmaal. Første del, der udkom i 1533, blev uden videre fordømt af det theologiske fakultet ved Sorbonnen og opsat paa listen blandt forbudte bøger. Anden del udkom i 1545, paa en tid, da kjætterforfølgelser og hemmeligt angiveri formeligt dyrkedes som en slags sport af befolkning og geistlighed. Tortur og brænding hørte til dagens orden.

Erik Lie. 18274

renaissancens mænd.

Patienter, hvis sygdom man ikke forstod sig paa, blev kastet paa baalet som djævlebesatte. Sindsforvirrede og melankolikere delte samme skjæbne. Alene under Frants Fs regjering fandt mere end 100,000 personer døden i flammerne. Tidspunktet for udgivelsen var saaledes høist ubeleiligt, men Rabelais satte sin fortrøstning til sine geistlige venner, og saa udkom da anden del med en fortale, hvori forfatteren stiller sig under kongens umiddelbare beskyttelse. Ingen vovede nu at anklage ham. Hans værk fik naturligvis den smudsigste behandling; det erklæredes i et flyveblad at være »uden gudsfrygt og uden ærbødighed for den menneskelige natur samt skiddent og samfundsfarligt.« Men ligefrem at anklage ham for kjætteri vovede man ikke. Derimod lod man det

gaa ud over hans forlægger i Lyon, Dolet: han blev det følgende aar offentlig brændt paa place Maubert i Paris. Ikke mindre forargelse vakte udgivelsen af tredie del i 1552. Men kongen havde nu givet Rabelais tilladelse til at lade den trykke og sælge, saa det theologiske fakultets forestillinger var og forblev frugtesløse. »Deres ondartede forfølgelse er mere ukristelig og kjættersk end noget af alt det, jeg har skrevet i hele mit værk,« udbryder digteren i fortalen.

Det var da ogsaa kun ved formaaende venners hjælp, at han i 1550 fik ansættelse som præst i den lille by Meudon lige ved Paris. Han var nu en aldrende mand — opimod de seksti. Hans høie, majestætiske skikkelse med det alvorlige ansigtsudtryk og det lange, sølvgraa skjæg gjorde et ægte vismandsmæssigt indtryk. Men han kunde ogsaa med fuld ret regne sig for en af tidens store vise. Om han end havde bragt tusinder af sind til raseri, saa var der dog ingen, som ikke er-275 renaissancens mænd.

kjendte ham for en sjelden lærd mand og som en sjelden fantasirig digter.

Af den lille menighed i Meudon var han afholdt som en fader. Det fortælles, at han opfyldte sine pligter med stor nidkjærhed. Han smykkede selv sin kirke med blomster og istemte som førstemand sangen for børnekoret. Han læste katekisme flere gange ugentlig med de smaa, og de var saa glade i ham, at de flokkede sig om ham, naar han kom ud fra kirken om søndagen. Mere end en gang skal det have hændt, at han lod dem alle danse paa kirkebakken. Saa stavrede han hjemover til sin beskedne præstebolig, hvor han hengav sig til sin yndlingslæsning, evangelierne og de store digtere.

En dag ud paa vaaren 1553 foretog han en reise ind til Paris. Her faldt han syg og lod sig føre op til en af sine bekjendte.

Sygdommen viste sig at være døden.

Rabelais begravedes, enkelt og prunkløst paa St. Pauls kirkegaard i Paris.

De forunderligste historier dukkede kort tid efter op om hans sidste øieblikke. En af dem fortæller, at Du Bellay ved efterretningen om hans sygdom straks sendte sin tjener afsted for at høre til hans befindende. »Min ven,« sagde Rabelais til budet, »sig Din herre, at jeg staar parat til den sidste, store reise. Hils ham og sig, at jeg snart skal faa drikke mig utørst af den guddommelige butelje. Sig ham mit adjø, og maatte han være lykkelig. Hvad mig angaar, saa gaar jeg afsted til den store forhaabning.« En anden historie beretter, at han efter modtagelsen af den sidste olie skal have bemærket: tSe saa. Nu har man smurt mine reisestøvler I« En tredie meddeler os hans sidste ord. Da

18*276

renaissancens mænd.

han følte døden nærme sig, skal han have bristet ud i en høi latter og sagt: »Nu falder tæppet. Komedien er færdig!« Det troligste er, at han døde stille og rolig med krucifikset mellem sine hænder — om han end ikke, som det ogsaa fortælles, »angrede sit livs vildfarelser.«

Historierne er spundet, dels af hans venner, dels af hans fiender.

Det vakreste eftermæle — og tillige det, som mest karakteriserer Rabelais' joviale, lærde og livsvise personlighed — satte hans lille menighed ham. Den lod hans billede male over kirkeporten, og i lange tider gik det som et mundheld, naar nogen var i tvils-maal om, hvad han skulde gjøre: »Gaa hen og søg raad hos præsten i Meudon!«

Dette mundheld vil staa for alle tider.

IV.

Miguel de Cervantes y Saavedra.

[Renaissancens mænd. — Cervantes' fødeby, Alcala de Henares. — Digterens ungdom og opvækst. — Sekretær

i Rom. — Han gaar i krigstjeneste. — Slaget ved Lepanto. — Røverredet Algier. — Cervantes' femaarige fangenskab. — Hans hjemkomst. — Atter soldat. — Hans giftermaal. — Skuespildigter. — De algierske fængsler. Digteren som proviateringsagent og skatteopkræver. — Han fængsles og forsvinder fra skuepladsen i fem aar. — Han dukker op igjen i Valladolid. — Don Quichote de la Mancha. — En samtale mellem to hunde. — Hans død.]

Sjelden har vei de forskjellige europæiske lande givet sig et saa nationaltypisk udslag i sine fremstaaende277 renaissancens mænd.

mænd som under Renaissancens forbittrede aandskampe. Hvor er ikke den ligesaa ærlige som plumpe Luther inkarnationen af en Tysker. Hvor er ikke den snedige, italienske folkekarakter levendegjort i Macchiavelli. Og hvor er ikke den saftig joviale, franske esprit repræsenteret i Rabelais.

Det samme gjælder ogsaa for Spaniens vedkommende. I Miguel de Cervantes y Saavedra afspeiler sig dette folks stolte og uafhængige grandezzafølelse — den, der er sig sit eget værd bevidst, selv under de usleste kaar.

--Lidt over en times vogn-kjørsel fra Madrid

ligger staden Alcala de Henares. Det første, den reisende i vore dage vil faa øie paa, naar han nærmer sig, er endel fabrikskorstene og kirkespir nede i den grønne, blomsterduftende dalbund. Men i det 16de aarhundrede var der saagodtsom bare kirker og lærde anstalter at se; 38 orientalsk udseende, blinkende kuppelspir ståk op i solluften, og universitetet ragede frem med 19 taarne.

Alcala de Henares var et af hovedsæderne for spansk theologi og videnskab.

Staden var liden og gaderne trange og smudsige. Husmødrene kastede skarnet lige udenfor dørene, og det fik bli regnets eller vindens sag at feie det bort. Hunde og børn legte og rodede i snavset, mens studenter og lærde doctores, der var altfor distræte til at paavirkes af den ulidelige stank fra rendestenen, gik forbi. Livet forløb, den ene dag som den anden, stille og uden afbræk. Paa universitetet samledes den fornemme ungdom; udenfor paa markerne arbeidede menigmanden; og paa landeveiene ind imod hovedstaden278

renaissancens mænd.

trak de med okser forspændte varelæs sig langsomt afsted i solheden.

Et par gange om aaret kunde det hænde,* at en eller anden hærafdeling drog gjennem den lille by; det virkede paa befolkningen som et pust ude fra den store, larmende verden, og beretninger om krigens forløb — thi Spanien laa i de tider i en ustanselig krig i Middelhavsegnene — fyldte ungdommens sind med lange længsler og stærke drømme. Saa kunde det ogsaa en og anden gang hænde, at en bjørnetrækker eller gjøgler slog sig ned paa torvet og samlede den lille bys ungdom om sig. Noget theater var der i de dage ikke tale om; selv inde i hovedstaden kjendte man ikke til noget andet forum for opførelser af skuespil end de yderst primitive markedsboder, hvor tæppet var et lagen, scenen fire sammenspigrede bredder og skuespillernes antal to, nemlig gjøgleren og en eller anden medhjælper, der stadig — ved siden af andre roller — maatte spille den i alle markedsstykker uund-gaaelige, utro hustru.

Naar hærafdelingen og gjøgleren var afreist, laa atter staden dernede i dalbunden, stille og urenslig, med lærde doctores og markarbeidere og smaabørn.

Her fødtes Cervantes i 1547.

Hans familie tilhørte Spaniens ældste adel. For mere end 500 aar tilbage havde hans forfædre kjæmpet mod Maurerne og senerehen deltaget i saagodtsom alle de krigsforetagender, hvori landet havde være indviklet.

Men nu var familien fattig og talrig. Den lille Miguel skulde efter datidens skik, som den yngste af sine fire søskende, vie sig til studeringerne, mens hans ældre brødre gik i »kongens tjeneste« — dels til Flandern, dels til krigsskuepladsen i Middelhavslandene279 renaissancens mænd.

Forældrene havde imidlertid ikke raad til at lade ham gaa den lærde vei, og saa voksede gutten foreløbig op

mellem.alle de andre børn ude paa gaden.

Blandt hans faders omgangsvenner var der en gammel, orginal og poetisk anlagt præst ved navn Juan deHoyos. Denne fik tidlig stor indflydelse paa gutten; han lærte ham de vigtigste træk af litteraturens historie og vakte hans interesse for poesi. Det var, som om den gamle, underlige mand følte, hvad der boede i ham; i ethvert fald ved man, at den unge Miguel under hans veiledning skrev sine første vers. Følgen af dette var naturligvis, at gutten hørte til de gjennemreisende gjøglerselskabers faste publikum. De naive skuespil, som disse opførte i et. aabent breddeskur paa torvet, gjorde et uudsletteligt indtryk paa ham. 30 aar senere skriver han endnu derom. Alle de skillinger, han kunde opdrive, gik til billetter. Han var den utrætteligste til at applaudere, den første til at komme og den sidste til at gaa.

Men ved siden af denne lidenskab for poesi og theater gjorde ogsaa lysten til at blive soldat sig gjældende hos ham. Han var født adelsmand, det var i de dage det samme som at være født kriger. Han tilhørte en familie, adlet i krig og heltegjerninger — hvorfor skulde ikke ogsaa han faa vise, hvad han duede til? Han var et stærkt, kraftig bygget menneske, og han kunde rose sig af at have staat som seirherre i alle de gutte-slagsmaal, hvori han havde været indviklet, og som saa ofte opførtes rundt om i gaderne.

Da hans ældre broder, Rodrigo, forlod forældrehjemmet for at gaa i krigstjeneste i Flandern, var det, at lysten til at blive soldat for alvor blussede op i ham. Han var da lidt over 17 aar gammel. Krigs-280

renaissancens mænd.

begeistringen var imidlertid ikke nogen forbigaaende følelse hos ham. Den laa ham og hele hans familie saa at sige i blodet, ja helt til sin død ansaa han soldaterlivet for det skjønneste og ædleste. Overalt i sine skrifter morer han sig med at lade krigsmænd gjennemprygle pedantiske stuelærde. Etsteds fortæller han om en af sine forfædres vældige bedrifter og tillægger stolt: »Han var beskeden overfor sine venner. Men naar han stod overfor en fiende, da fandtes ei hans lige hverken blandt Maurere eller Kristne.« Personlig uforfærdethed og fysisk styrke betog ham som intet andet. »For gud og konge!« var hans feltraab. Familiens traditioner følte han hvile paa sig. Noblesse oblige.

11567, da han fyldte sit 20de aar, kom en romersk, litterært interesseret, kardinal til Madrid. Hans navn var Acquaviva. Ved et tilfælde kom han gjennem den gamle præst, Juan de Hoyos, til at læse nogle af ynglingens haandskrevne digte. Han forhørte sig om den unge mand og endte med at foreslaa ham at følge med som sekretær eller page.

Cervantes antog tilbudet og fulgte kardinalen til Rom. Men her, hvor alle efterretninger fra krigen samlede sig som i et brændpunkt, og hvor det ligesom gav ekko af slagtummelen, vaagnede krigsbegejstringen som aldrig før hos den unge Spanier. Ikke lang tid efter kastede han alle betænkeligheder paa hylden, forlod kardinalen og meldte sig til tjeneste hos Don Juan, øverstkommanderende over den spanske flaade, der laa i Neapel, ventende paa sine tyske forbundsfæller.

Dette var om høsten 1571.295 renaissancens mænd.

Tyrkernes magt var paa sit høieste. Rigets grænser strakte sig under sultan Soliman II fra Nilen til Donau, fra Persien til det adriatiske hav. Dets flaader beherskede havet og indgjød skræk og forfærdelse, hvor de seilede frem. Kysterne herjedes, havnestæder brændtes af. Sydeuropa maatte rolig se paa, at de tog Nordafrikas kyst i besiddelse og lagde grunden til røverstaterne Tripolis, Tunis og Algier, de, som i 300 aar skulde komme til at tyrannisere Middelhavet.

Tyrkerne var tidens store skræmsel — Tyrkerne og Islam.

Den unge Cervantes, hvis forfædre for 500 aar tilbage havde været med paa at slaa Maurerne tilbage, skulde fortsætte deres værk ved at være med paa at skjærme den europæiske civilisation mod deres anden gangs indfald.

Det var en stor og broget flaade, som den 15. September lettede anker paa Neapels havn. Den bestod af tyske, spanske og venetianske krigsskibe, og dens befalingsmænd var dels Italienere som den heltemodige Colonna,

dels Spaniere — krigere paa sin hals, modne i 15-aars alderen og endnu førende sværdet, naar de var 70. Mandskabet var en samling eventyrere fra alle Middelhavets kystlande, dog hovedsagelig fra Spanien og Italien.

Den 8. Oktober fik man den fiendtlige tyrkiske flaade i sigte.

Don Juan delte sine skibe — alt i alt 150 galeier — i tre afdelinger. Saa steg han ned i en liden baad og lod sig ro forbi fronten af hver afdeling med et krucifiks løftet mellem sine hænder: det var det kristne Europas sag, som skulde forsvares.282

Tyrkernes skibe nærmede sig langsomt De brogede farver lyste i solen. Det myldrede af soldater paa alle dæk.

Lidt efter stødte de to flaader sammen og begyndte det berømmelige slag ved Lepanto — slaget mellem Østen og Vesten, mellem barbari og civilisation. Krigsskibene trængte sig frem mod hinanden; der fægtedes paa livet, mens ligene faldt ned fra skanserne, og havet lidt efter lidt farvedes rødt i en vid omkreds. Krudtdamp og kanontorden; raab og jammer og tyrkiske brøl fyldte luften.

De Kristne stormede frem; Tyrkerne veg; deres admiral, Ali Pascha, blev dræbt; deres flaade oversvømmet af Spaniernes horder. 30000 lig laa paa valpladsen, 15000 tyrkiske slaver faldt i Europæernes hænder.

Den unge Cervantes havde tappert taget del i slaget, og han skulde ogsaa faa et livsvarigt minde derom. Han skriver selv i et brev: »I samme øieblik, som jeg hørte seirsfanfaren blæses hen, fra skib til skib, husker jeg, at jeg stod med høire haand paa sværdheftet, og fra den venstre randt der blod i strømme. Men saa stærk var min glæde over, at de Vantro var biet beseiret af os Kristne, at jeg glemte baade min af en kugle gjennemborede haand og mit af et sabelhug saarede bryst.«

Han var stolt som et barn over at have været med i dette vigtige slag og ikke mindst over, at han var biet alvorlig blesseret. Han blev aldrig træt af, saavel mundtlig som skriftlig, at fortælle derom. I sine senere digteriske arbeider kommer han atter og atter tilbage til denne begivenhed. »Jeg var med,« udbryder han med selvfølelse, »hin herlige dag, da Asiaternes283 renaissancens mænd.

hovmod blev knækket. Jeg var med, og jeg blev saaret. Havde det været i de gamle Romeres tid, havde jeg sikkerlig faaet tapperhedsmedaljen.« Folk lo af hans barnagtige selvros, men han lod sig aldrig forstemme. Endnu i 60-aarsalderen kommer han tilbage til slaget ved Lepanto, hvor »jeg var med.«

Umiddelbart efter det forfærdelige krigssammenstød blev de saarede ført til hospitalet i Messina. Blandt disse var Cervantes.

En hel vinter tilbragte han inden døre, og hans saar lægedes. Sabelhugget i brystet fik han ingen mén af, men den venstre haand blev for altid ubrugelig.

Ud paa vaaren 1572 finder vi ham atter tilsøs. Han hører til paa de spanske krigsskibe, der i de nærmest paafølgende aar under Don Juans kommando vaagede over Middelhavet som maager, der speider efter sild. Mange var de skjærmydsler og slag, som udfægtedes med levningerne af den store tyrkiske flaade, og mange var de begivenheder, som forefaldt. Cervantes blev her bl. a. vidne til erobringen af den tyrkiske galei »Erobreren«, hvis kommandant var en søn af den i de dage saa frygtede røverkaptein Barbarossa. »Men saa forhadt var denne kommandant,« skriver han, »at de slaver, som sad ved aarerne, lige før overgivelsen, alle som én sprang op fra sine pladse og greb ham mellem sig. Saa lod de ham gaa som en bylt fra tofte til tofte, helt fra galeiens agterende og til dens forstavn, og enhver af dem bed ham med sine tænder, hvor de kunde komme til. Men da han omsider paa denne maade var naaet helt frem til forstavnen, var han som et stykke blodigt kjød.«

En høstaften tre aar efter denne hændelse stod galeien Le Soleil, blandt hvis mandskab Cervantes284

befandt sig, ud fra Neapels havn. Hen paa natten, da den var kommet ud i rum sø, lød pludselig et skrig fra udkigsvagterne: man havde i mørket faaet øie paa et par tyrkiske røver-galioter. Faa øieblikke efter var Le Soleil

omringet af en del fiendtlige skibe, som øieblikkelig lagde til angreb. Spanierne forsvarede sig som løver, men Tyrkerne var dem overlegne i antal. Inden solen randt, var galeien erobret og dens befal og mandskab i god forvaring under dæk.

For fulde seil sattes kursen mod røverstaterne.

Cervantes var altsaa nu i fiendens vold. Hans liv og bedrifter under hans femaarige fangeophold i Algier er en hel roman.

Algier heder hovedstaden i det store landskab af samme navn. Den var i de dage det vigtigste røverrede paa den nordafrikanske kyst. Hele bærmen af Middelhavslandenes befolkning havde her samlet sig. Udfattige Grækere, italienske lazaroner, provençalske eventyrere, tyrkiske og arabiske krigere og kjæltringer forenede sig her om at gjøre staden fortjent til dens navn »Europas rædsel«. Alle mulige sprog taltes i gaderne, de forskjelligste racer og folkeslag trængte sig frem i menneskemyldret, snart en sort Neger, snart en brun Araber, snart en hvid Kristen. Under solteltene paa torvet og inde i de lange bazarer solgtes varer fra alle verdenshjørner, engelsk jern og kobber, spanske vine og spansk salt, tøier fra Konstantinopel, russisk porcellæn, venetianske perler, koraller fra Tunis, læder fra Colo. Og hver dag kastedes nye salgsvarer ind paa markedet.

De algierske piratskibe laa paa jagt over hele Middelhavet efter bytte, og, naar et fremmed handels-eller krigsskib var opbragt, førtes byttet, hvad enten285 renaissancens mænd.

dette bestod af varer eller af mennesker, til »fyrsten«. Hans navn var paa Cervantes' tid Dali Marni. Denne havde med fordelingen at gjøre. Handelsvarerne solgtes for en billig penge til stadens kjøbmænd, og menneskefangerne anbragtes alt efter deres udseende og egenskaber som slaver hos de indfødte. Befandt der sig mellem dem en eller anden fornem person, holdtes han i streng forvaring, til han gjennem sine forbindelser i sit hjemland kunde faa sig kjøbt fri. Men da summen bestemtes i forhold til den sociale stilling, vedkommende før havde indehavt, saa var det Dali Marni meget om at gjøre at skaffe beviser for, at de fanger, der havde et distingveret udseende, havde været høit betroede mænd hos konger og fyrster. Og aldrig manglede det paa falske vidner, som med ed bekræftede alt, hvad der forlangtes af dem.

Blandt tusinder og atter tusinder af fanger, som holdtes forvaret i Algier, var særlig Spanierne omfattet med den største respekt. En Italiener eller en Franskmand gik gjerne over til Islam, naar han derved kunde opnaa sin frigivelse — og det opnaaede han paa denne maade i de allerfleste tilfælde, thi udbredelsen af Islam gik fremfor alt. Men Spaniolerne forblev sin katholske tro hengivne, og intet formaaede at rokke dem heri. Dette i forbindelse med deres naturlige, stolte grandezza imponerede de indfødte — i den grad, at de endog lod en Spaniol ved navn Francisco de Meneses reise til sit hjemland mod hans æresord om, at han skulde vende tilbage inden to maaneder. Francisco holdt ord. Da de to maaneder var forløbne, vendte han virkelig tilbage til sit fangenskab.

Cervantes* kraftige og fornemme udseende bevirkede straks, at han blev behandlet som en adelsmand, for286

hvem løskjøbelsessummen maatte være meget stor. Det hjalp ikke, at han protesterede og erklærede, at han ingenlunde havde hørt til befalet ombord paa galeien, men tvertimod til de menige soldater; intet hjalp: det høie raad med »fyrsten« i spidsen vilde ikke høre paa det øre, og saa maatte han da finde sig i at blive behandlet som en meget kostbar fange.

Han fik anvist samme opholdssted som den ovennævnte Francisco, og mellem disse to sluttedes der snart et intimt venskab. Begge to blev ansét for altfor dyrebare til at sælges eller udleies ,$om slaver, og de havde derfor intet at gjøre uden at tale om sine oplevelser og udpønske planer til flugt. Der var to veie, ad hvilke man kunde fly. Enten tilsøs eller tillands. Den ringe udsigt til forskaffelse af en baad tvang dem til foreløbig at beslutte sig til at søge at slippe ud af byen ved nattetide og se til — ved lange dagsmarscher — at naa Oran, hvor der var en spansk garnison. De underrettede fire andre spanske fanger om sin plan og forsvandt pludselig efter mørkets frembrud fra byen. Men den Araber, som de havde til veiviser, løb efter faa timers marsch fra dem, og de blev

nødsaget til atter at vende tilbage til sit fængsel. Hvilken straf vilde de nu faa? De var forberedt paa det værste, thi aaret i forveien var en Italiener biet hængt netop af samme aarsag.

De blev imidlertid hverken hængt eller paa anden maade straffet — antagelig fordi de skulde behandles som »standspersoner«. De blev biot uden deres eget vidende nøie paapasset, men fik iøvrigt sin fulde frihed til at spadsere om i byen og samtale med hvem de vilde. Nu var der i staden endel geistlige af den klosterorden, som i hine dage benævnedes »Forløsningens fædre«.

Disses arbeide bestod dels i at frikjøbe kristne fanger, dels i at støtte de svage sjæle, som lod sig friste af tilbudet om at gaa over til Islam. Gjennem disse fik Cervantes afsendt et brev til sin familie i Spanien. Hans fader blev bestyrtet ved efterretningen om sønnens fangenskab og pantsatte øieblikkelig den lille eiendom, som han eiede lige ved Madrid. Laanesummen blev saa afsendt til Algier. Men da »fyrsten«, Dali Marni, underrettedes om beløbets størrelse, brast han ud i en haanlatter. »Du er værd meget mere,« udbrød han. Med de ord bød han, at Cervantes skulde lægges i lænker i nogle dage, forat han kunde komme til eftertanke om, at »en fornem person var forpligtet til at tilveiebringe en løsesum, der svarede til hans stand og værdighed.«

De pinsler, han selv i løbet af de fem aar maatte døie, og de grusomme straffe, der anvendtes overfor andre fanger, og hvortil han var vidne, trodser enhver beskrivelse. Piskning og hængning og udsultning hørte til dagens orden i fængslerne. Og da arbeidsherrerne havde al magt over sine slaver, saa kan man tænke sig til beskaffenheden af disse banditters straffe. De mest raffinerede torturinstrumenter bragtes til anvendelse overfor dem — og særlig da overfor de Kristne. Det var en meget almindelig fornøielse, naar de algierske rigmænd holdt gjæstebud, at lade et par kristne slaver føre ind efter maaltidet. Naar saa de herrer røvere havde sat sig godt og vei tilrette paa sine silkepuder, begyndte skuespillet. Slaverne blev klædt af og pisket eller stukket øinene ud paa eller afskaaret ørene eller radbrækket. Offrenes dødsskrig virkede som den mest pikante kildring under fordøjelsesprocessen.

Særlig var der én begivenhed, som oprørte Cervantes til raseri. En dag gik nemlig det rygte fra mund til mund, at Spanierne i Valencia havde brændt en maurisk søkaptein i en autodafé. Rygtet vakte forbittrelse, og befolkningen blev enig om, at dette maatte hævnes. Man saa sig om efter et rigtig delikat offer, og valget faldt paa en præst ved navn Miguel de Aranda. Forgjæves søgte hans venner at rive ham ud af mængdens klør; forgjæves henvendte de sig til »fyrsten«; han jog dem imidlertid biot ud af sit palads og raabte: »Ud med jer! Ud med jer! I burde brændes alle tilhobe! . .«

Den arme præst blev nu under spænd og slag og forhaanelser slæbt til baalet, der slog sine røde flammer op fra vedansamlingen paa torvet. En Araber traadte frem og trak offeret i skjægget med den venstre haand, mens han med den høire brændte ham i ansigtet med en brand. Umiddelbart efter begyndte mængden at kaste sten paa stakkelen; efter et øiebliks forløb var han bare en eneste blodig masse, der saa blev kastet paa ilden.

Disse oprørende scener fyldte Cervantes med et unævneligt had til røverbefolkningen, og mere end nogensinde udkastede han planer til flugt. Engang fik han nogle af sine spanske venner, der havde fundet anledning til at kjøbe sig fri, og som forlod landet, til at love sig, at de skulde sende ham et skib, som ved nattetid skulde nærme sig kysten og tage ham og en hel del andre spanske fanger med sig. Dagene gik, og Cervantes, sjælen i det hele foretagende, forberedte alt til flugten. Han havde opdaget en underjordisk hule udenfor byen, og der skulde de alle samles. Til en begyndelse gik alt godt og vei. En dag rygtedes det

pludselig, at »den fornemme fange« — saaledes kaldtes Cervantes — og en hel del andre Spaniere var flygtet fra byen. Der anstilledes ivrige efterforskninger, men ingen faldt paa at tænke paa den underjordiske hule. En aften bemærkedes imidlertid et spansk skib, som forsigtig nærmede sig kysten, og ved nøie at følge dets signaler og bevægelser, opdagedes flygtningernes skjulested. En afdeling saakaldte retsbetjente trængte ind i hulen og førte

rømlingerne tilbage til staden. Fangerne ventede sig alle som én dødsstraf eller piskning, men Cervantes paatog sig paa ægte spansk, ædelmodig vis hele skylden og erklærede sig beredt til at lide sin straf. Dette blev alles frelse, thi den skyldige var efter »fyrstens« mening altfor dyrebar til at berøves livet. Antagelig har han ogsaa betragtet piskning som en altfor brutal behandling af en højtstaaende Spaniol. Sikkert er det, at han slåp med at indespærres i stads-fængslet.

Dette var omgivet af høie mure, saa kun himmelen og de drivende skyer kunde sees. I selskab med det elendigste pak maatte Cervantes tilbringe den hele dag herinde. Det eneste, han havde at glæde sig til, var den spadsertur, som han hver eftermiddag under stærk bevogtning foretog ude paa forsvarsvoldene. Her gik udsigten hen over havet med de mange skibe. Nye undvigelsesplaner dukkede op i ham. Han vilde klattre over murene ved midnatstid, naar alt var stille, og forsøge — som han engang før havde forsøgt — at naa frem til Oran paa sine ben. Men da han var sikker paa at blive eftersat, vilde han ved hjælp af et brev bede garnisonskommandanten i Oran om at sende ham en sikker eskorte imøde. Planen blev hvisket fire spanske adelsmænd i øret og brevet afsendt med en

underkjøbt Maurer. Denne var allerede langt paa vei, da han blev antruffet af en algiersk patrulje, der underkastede ham et forhør, hvorunder altsammen røbedes.

Cervantes blev nu dømt til 2000 slag pisk, hvilket var ensbetydende med døden. Men atter blev han benaadet, — man tror under indflydelse af »fyrstens« venner, renegaten Maltrapillo, der selv var Spaniol.

Alt haab om befrielse syntes nu saagodtsom udslukt. Familien i hjemlandet opbød sine yderste kræfter og skrabede sine sidste skillinger sammen, alt ialt en sum af 300 daler. Samtidig indsendte den et bønskrift til Philip II, som anviste, 2000 dukater paa en skibsladning, som var sendt over til Algier for at sælges. Men denne indbragte biot 60 dukater. Disse summer sendtes til »fyrsten«, som imidlertid kun brast ud i en skoggerlatter over det beløb, som man troede at kunne byde ham for en af hans »allerfornemste« fanger.

Imidlertid gik Cervantes derude i fængselsgaarden og grundede over sit ulykkelige og forspildte liv. Friheden stod nu for ham som det uopnaaeligste af alle goder. »Friheden«, siger han etsteds i sine skrifter, »er himmelens gave til menneskene. For sin frihed og sin ære har man biot en ting at gjøre — at offre sit liv. Thi slaveriet er det styggeste af alle onder.«

Da — en dag — pludselig — som et lyn fra klar himmel — aabnedes en morgen den store jernport for ham. »Forløsningens fædre« havde tømt sine kasser for at kjøbe ham løs.

Han var fri — fri til at forlade det forhadte land og atter vende tilbage til Spanien!

Uden en skilling i lommen kom Cervantes i 1580 tilbage til sit fædreland, som han ikke havde sét paa 23 aar.

Hans fader var gaaet bort, og moderen var gammel. Hans ældre broder fulgte den kongelige armée, og hans venner var spredt for alle vinde — i alle livsstillinger og i de forskjelligste egne af landet. Der var ingen anden raad: Cervantes maatte skaffe sig en udvei til livsophold, og han meldte sig paany til tjeneste som soldat.

Hermed begynder et nyt afsnit i hans liv: han flakker om i Spanien og Portugal, dels som soldat, dels som skatteopkræver, dels som litterær skribent. Han gaar fra den ene stilling til den anden for at ernære sig; hans saarede haand er ham til megen géne, men han fremviser den stolt til alle og enhver og fortæller, at den blessure »fik jeg for tyve aar siden i det berømmelige slag ved Lepanto.«

I de tre første vintre gjorde han felttogene med til Portugal og udmærkede sig i flere træfninger. Tiltrods for sine 37 aar kastede han sig i slaget ved Azorerne i vandet og svømmede mod det fiendtlige fort, saaledes dragende en hel afdeling med sig ved sit modige eksempel. I Lissabon, hvor hæren i nogen tid havde opholdt sig det

foregaaende aar, fik han — i 1583 — en datter med en portugisisk pige, hvis navn ikke er bevaret. Datteren døbtes Isabella de Saavedra. Efter moderens død tog Cervantes den lille til sig; han var saa glad i hende, at han maatte have hende med sig overalt paa sine reiser. Denne begivenhed synes at have virket mildnende paa hans militære lyster; thi fra nu af lader han sig ikke mere hverve som soldat, men søger al slags civile embedsposter.

Saa følger i 1584 hans giftermaal med en fattig, men fornem Spanierinde, Donna Catalina de Palacios y Salazar y Voymediano. I ægteskabskontrakten, som

findes i stadsbiblioteket i Madrid, nævnes blandt andet som henhørende til hendes medgift seks kyllinger!

Antagelig saagodtsom umiddelbart efterat disse stakkars seks kyllinger var opspist af parret, drog Cervantes til Madrid i haab om at kunne ernære sig af sin pen. Han begyndte med at skrive theaterstykker og udfoldede et rigdoms væld af idéer og indfald. Men for at ernære sig maatte han arbeide som en hel liden fabrik — hvilket med al forønsket tydelighed fremgaar af følgende kontrakt: »Enhver, der monne se dette papir, vide, at jeg, Miguel de Cervantes Saavedra, for tiden bosat i Madrid, erkj ender at have indgaaet følgende overenskomst med Dem, theaterdirektør Rodrigo Osario, for nærværende bosat i Toledo: Jeg forpligter mig til i den nærmeste fremtid at skrive seks komedier til opførelse, med de titler og det indhold, som jeg selv finder for godt. Jeg overbringer dem til Dem, renskrevne med den tydeligste haand, en efter en, alt eftersom de blive færdige. De forpligter Dem paa den anden side. til at bringe dem til opførelse i løbet af tyve dage efter hver komedies indleverelse. Hvis publikum tvinges til at erklære, at vedkommende skuespil er et af de bedste, som nogensinde har gaaet over en spansk scene, har De i den efter forestillingsdagen nærmest paafølgende uge at betale mig 50 dukater.«

Han var virkelig i de første aar saa heldig at vinde stor berømmelse for sine skuespil. Rundt om i alle Spaniens byer applauderedes der aften efter aften af tusinder af tilskuere inde i de primitive breddeskure, der beæredes med navn af theatre.

Disse hans arbeider, der alle blev skrevne under bittre bekymringer for det daglige udkomme, er nu med rette forfaldne til glemsel. De indeholder lidet af

kunst, endnu mindre af psykologi. De har imidlertid sin interesse som dokumenter til digterens biografi, idet de giver udtryk for hans dybe had til røverstaterne paa den nordafrikanske kyststrækning. Han kan ikke glemme de barbariske scener, som han under sit fangenskab har været vidne ti); han bruger alle midler til at vække opinionen for et krigsforetagende til udryddelse af disse banditsamfund, der ligger som en trudsel overfor hele Europa. Han fører de grusomste torturinstrumenter op paa scenen og lader publikum overvære pinsler og henrettelser, saa blodet flyder. Han hidser tilskuerne til raseri som ved en tyrefægtning: han truer, bønfalder, graater, raser. I et af sine dramaer — »Livet i Algier« (EI trato de Argel) — indfører han endog sig selv i skikkelse af en soldat, der heder Saavedra. Denne bøier Knæ for Philip II og retter en lang, indtrængende opfordring til kongen om at jage de vantro røvere som vilde dyr ud af synsvidde og udfri de stakkels spanske brødre og søstre, der sukker og forsmægter som fanger i Algier.

Vi skal som prøve paa disse hans dramatiske arbeider i korte linier gjengive den første akt af »De Algierske fængsler«.

Idet tæppet gaar op, ruger natten inde paa scenen. Man skimter nogle klipper i forgrunden, lidt af en sovende landsby tilhøire og Middelhavet i baggrunden. Efter et øieblIks stum scene kommer nogle skikkelser frem paa klipperne. De følges af flere skumle personer. Allesammen er algierske røvere, som netop har landet paa den spanske kyst i den hensigt at anfalde den lille, sovende landsby og føre indvaanerne med sig som fanger. De mørke skikkelser kryber henimod husene, nærmere og nærmere. Lidt efter lyder høie angstraab;

det er endel af røverne, som har brudt ind i en hytte og nu slæber afsted med en gammel mand og en ung kvinde. Umiddelbart efter føres nye fanger over scenen; skrig og jammer og bønfaldelser fylder luften, men røverne er uden barmhjertighed, og afsted trækker de sine offre. Snart er de alle forsvundne bag klipperne, og en lydløs stilhed indtræder. Biot havet, som sliber sig i monoton brusen mod stranden og af og til et fjernt fortvilelsens skrig. Da sees en ung mand at springe frem. Han skygger med haanden for øinene og speider efter røverskibene, som vugger langt derude paa havet. Saa udbryder han: »O, Costanza, min høitelskede, min ømme og trofaste hustru! . .« Med disse ord kaster han sig pludselig i den høieste fortvilelse i havet.

Hvor populær Cervantes end blev ved sine drastiske tendensdramaer, saa maatte han dog finde sig i, at publikum mere og mere vendte sig til en anden skuespildigter, der fornylig var dukket op ved hans side. Det var Lope de Vega, en skribent med særligt talent for theatret. Han tog tilskuerne med storm og over-skyggede aldeles sin ældre rival.

Cervantes maatte søge sit udkomme paa andre maader. Han rystede i løbet af en kort tid en mængde smaafortællinger og flyveblade og andre opsatser ud af ærmet, men de indkomne penge strakte ikke til for hans families underhold. Han maatte beslutte sig til at opgive sin litterære virksomhed og overtage en beskeden post som provianteringsagent for den militære marine. I denne egenskab havde han at bereise de sydlige landsdele af Spanien og indkjøbe korn til udrustning af den »uovervindelige Armada«, som om nogen tid skulde afseile for at tugte England. Men Cervantes var

ikke nogen handelsmand, og det blev hans ulykke. Der var nemlig udbrudt en heftig strid mellem landets geistlighed og Philip II i anledning af, at denne krævede skat ogsaa af klostereiendommene, en handling, hvis retsgyldighed geistligheden bestred, idet den henholdt sig til en pavelig bulle. Nu var Cervantes regjeringens udsending, og han havde biot at lyde ordre. Men herved kom han i strid med geistligheden og endte med at se sig excommuniceret af den katholske kirke.

Cervantes maa have været i besiddelse af rene kjæmpekræfter — at dømme efter alle de ulykker, som havde overgaaet ham i de sidste tyve aar. Men endnu var han ikke sunket sammen. Hans fantasifulde hjerne fandt nye udveie.

Han besluttede sig til at ansøge regjeringen om en eller anden ansættelse i Indien!

Ansøgningen blev indsendt, men der kom aldrig noget tilfredsstillende svar — og dermed maatte ogsaa den plan opgives.

Atter drog han saa om i landet som provianterings-agent, men efter et par aars forløb byttede han denne stilling med en skatteopkræverpost. I dette sit nye embede skulde det imidlertid komme til at gaa ham endnu uheldigere end nogensinde før — fangenskabet i Algier fraregnet. Han havde lært en handelsmand i Andalusien, Simon Freire de Lima, at kjende. Af denne blev han anmodet om at bringe en stor sum offentlige midler til regjeringen i Madrid. Cervantes, der havde en ubetinget tiltro til handelsmanden, tog pengeposen usét op i sin reisevogn og kjørte afsted. Da han kom til Madrid, fandt regjeringen ikke engang halvdelen af det angivne beløb i posen, og samtidig kom der underrretning om, at kjøbmanden havde gjort

fallit. Cervantes, der havde kvitteret for modtagelsen af det paalydende beløb, blev nu staaende i stikken. Mistænkt og behandlet som en gemen forbryder blev han ført fra Madrid til Sevilla og fra Sevilla til Valladolid for at forhøres. Fra fængsel til fængsel, helt nede fra Andalusien og op til Castilien.

Dette var i aaret 1598.

Fra dette øieblik forsvinder han fra skuepladsen i hele 5 aar. Ingen ved, hvor han opholdt sig, eller hvad han tog

sig for. Intet oplysende dokument herom er opbevaret. Maaske — og det er det sandsynligste — har han siddet indespærret i et eller andet stadsfængsel.

Først i 1603 gjenfinder vi ham — han var nu 60 aar gammel — i et gammelt, faldefærdigt hus i Valladolid. Huset er endnu at se. Ingen reisende undlader at aflægge et besøg i Cervantes' ruin af en bopæl. En skjæl vende trappe fører op til tvende værelser i anden etage. Det første af disse har antagelig tjent som hans soveværelse; det er tre meter i firkant og dækket af et skraatag, gjennem hvis sprækker himmelen skimtes som blaa striber. Det andet er et slags kjøkken, der bare faar lys gjennem en liden glugge i døren. Skorstenen staar fremdeles, som den stod for 300 aar siden, og foran den ligger den store, flade sten — cantarelo'en — der brugtes som underlag for vandkrukkerne. I disse to smaa, fattige rum boede han sammen med sin hustru Catalina, sin uægte datter Isabella, som nu var en voksen pige, samt en søster, Andrea, som han efter forældrenes død havde taget til sig. Hvorledes alle disse mennesker fik plads i den altfor lille leilighed, derom melder historien intet. Men visst er det, at de tilbragte hele sin tid heroppe i denne forfaldne anden etage — kvinderne med at sy ogREN AISSAN CENS MÆND.

297

brodere for hoffet, der efter Philip II's død havde forlagt sin residens til Valladolid, og Cervantes — som den eneste skrivedygtige — med at føre regnskabet.

Men om aftenen, naar dagens arbeid var afsluttet, og kvinderne var gaaet tilsengs, satte den graahaarede militærskikkelse sig hen til sit lille bord under olielampen. Hans aand sprængte de fire trange vægge; hele hans ulykkelige liv — hele det Spanien, der for 30 aar siden var den mest blomstrende krigsmagt i Europa, men som nu mere og mere sank sammen i kraftløshed, — drog forbi hans indre syn. Og han spurgte sig selv: hvad har nu grunden været til mit forspildte liv? hvad er det, som har gjort, at mit fædreland nu gaar sin store opløsning imøde? Grunden har ligget i min egen enthusiastiske natur; jeg har troet paa krigen som paa et ædelt ideal, jeg har fægtet for min konge som for en helligdom, jeg har trællet som en slave i livets trædemølle, fordi jeg har troet, at noget godt maatte der tilsidst komme ud deraf. Og det samme har Spanien gjoft; landet har set sig blind paa en dæmrende fremtid, og det har med den mest lysende tro kastet sig ind i langvarige, berømmelige europæiske krige. Hvem ved imidlertid, hvad det endelige resultat indebærer? Vistnok sidder jeg her, fattig og krøget, i et usselt kammer; men mon jég havde været lykkeligere, hvis jeg ikke havde styrtet mig ud i livets forespeilinger, hvad enten de nu har været rette eller falske? Og hvem ved, om ikke Spanien var sunket hen i dorskhed og slaphed, hvis det ikke havde faaet stille sin handletrang tilfreds? Hvem ved? Hvem ved? En ærlig begaaet dumhed gjør maaske ofte større nytte end en langvarig overveielse, der ingensomhelst handling medfører--REN AISSAN CENS MÆND. 298

Saaledes sad den gamle kriger og grublede under olielampen om aftenen. Og han kom til at tænke paa det dybt almenmenneskelige og tragikomiske i denne menneskenes evige, dem selv tilfredsstillende dragen-tilfelts mod alle livets gjøglende og koglende forespeilinger. Tanken inkarnerede sig af sig selv i et billede af en spansk ridder, der, paavirket af læsning af ridderromaner, sadler et magert øg og drager ud paa eventyr.

Dette blev Cervantes* berømte roman Don Qui-chotte de la Mancha.

Don Quichotte er en fattig adelsmand, der bor i en liden landsby i provinsen La Mancha. Han fører en rolig, borgerlig tilværelse, faster en gang om ugen og gaar til messe om søndagen. Men alle mennesker — synes Cervantes at sige — har en eller anden fiks idé i hovedet, en eller anden lidenskab, af hvis tilfredsstillelse deres livslykke beror. Dette var ogsaa tilfældet med Don Quichotte. Han var saa opspilet af læsning af gamle romaner, at han helt fyldtes af trangen til at efterligne de ædle riddere, der drog ud i verden for at hjælpe de svage og støtte de undertrykte. Dette blev hans lidenskab, hans fikse idé.

Som tænkt, saa gjort. Han hentede diverse, til udrustningen henhørende sager ned fra mørkloftet. En gammel, sprukken hjelm satte han paa sit magre hoved, og et skjælvende panser anbragte han om sit bryst. Saa spændte han sit sværd ved siden og tog en vældig lanse under armen. Derpaa sadlede han sin tandløse krik Rossinante og

vilde til at drage afsted paa færden. Men i sidste øieblik faldt det ham ind, at, for at være en rigtig ridder, maatte han have en dame at kjæmpe for. Efter nogen grublen valgte han en af egnens bondepiger. Hendes borgerlige navn var AldonzaREN AISSAN CENS MÆND.

Lorenzo, men saasom han aldrig havde sét, at prinsesserne i romanerne bar almindelige hverdagsnavne, saa døbte han hende i sin fantasi Dulcinea da Toboso.

Don Quichotte var af et forunderligt udseende, og man kan nok tænke sig, at landsbyens indvaanere spærrede øinene op, da de saa hans lange, kantede skikkelse, udstafferet paa denne maade, ride afsted. Men snart var vor helt langt ude paa markerne og ude af synsvidde.

Hen paa aftenen kom han til et værtshus, som i hans eventyrfyldte fantasi straks forvandledes til en ridderborg med taarne og faldbroer og voldgrave. Idet han nærmede sig, hørtes svinehyrden inde i værtshusets baggaard at støde i et bukkehorn; dette antog Don Quichotte for at være et signal fra borgens udkigsvagt, og han nærmede sig derfor i god fortrøstning om at finde en venlig optagelse. Udenfor værtshusdøren stod tvende piger. Til dem henvendte ridderen sig med følgende tale: »Beroliger jer! Eders naadigheder har intet at frygte. Ridderskabets love forbyder mig at fornærme eller krænke nogensomhelst; de foreskriver mig tvertimod at være de svage til hjælp og de undertrykte til støtte.«

De unge piger satte store øine og forstod ikke et ord af hans tale. I dette nu kom værtshusværten, der ved første øiekast holdt paa at sprude ud i latter ved synet af den mærkelige skikkelse. Men han beherskede sig og sagde: »Naadige ridder, behag at træde indenfor. Vistnok har jeg ingen seng til Eders raadighed, men alt, hvad der ellers hører til et værtshus, findes i overflod.« Don Quichotte svarede: »Ædle borgherre! Jeg har ikke store fornødenheder. Mine vaaben er mit smykke, og kamp er min hvile.« »I saa fald,« bemærkede værten, der høilig forundrede sig over at blive300

betitlet borgherre, »er jo alt i orden. Naar Eders naade biot ønsker at tilbringe natten uden at sove, saa har jeg den behageligste plads at byde ham.«

Don Quichotte steg nu af sin skindmagre ganger og traadte ind. Men da han i romanerne aldrig havde læst, at ridderne tog sine hjelme af sig, og da hans visir var rustnet fast, saa blev han siddende med hele sin rustning paa sig. For at drikke maatte værten skaffe ham et langt rør, der blev stukket ind gjennem et hul i hjelmen.

Mens han spiste, faldt det ham imidlertid ind, at han jo endnu ikke havde modtaget ridderslaget. Dette maatte han kunne faa af borgherren. Han gik derfor ned i stalden og kastede sig paa knæ for værtshusværten og sagde: »Ædle borgherre! Jeg har en bøn til Eder. Tillad mig inat at vaage i borgens kapel og tildel mig imorgen ridderslaget, paa det at jeg kan drage afsted for at hjælpe de svage og støtte de undertrykte!« Værten, der i stilhed morede sig over sin underlige gjæst, svarede: »Naadige herre! Et saa nobelt ønske kan kun udgaa fra en stor sjæl. Desværre har jeg for øieblikket intet kapel at byde Eder, da jeg har revet det gamle borgkapel ned for at bygge et nyt og større. Men gaardsrummet kan jo gaa for det samme, og der er der god plads. Der vil I kunne vaage natten over paa den for alle riddere foreskrevne rette maade. Imorgen tidlig skal jeg saa tildele Eder ridderslaget.«

Hele natten gik nu Don Quichotte frem og tilbage i gaarden med sin vældige lanse under armen. Alle værtshusets vinduer var opfyldt af forundrede og lattermilde ansigter. Ud paa morgensiden kom en røgter trækkende med et mulæsel: han skulde hen til brønden»REN AISSAN CENS MÆND.

som befandt sig midt i gaardsrummet. Idet vor ridder fik øie paa røgteren, raabte han ham an med høi og forfærdelig stemme: »Hvem Du end monne være, Du dristige kæmpe, saa rør ikke mit sværd, som staar derborte ved brønden; thi det tilhører vort lands drabeligste kriger.« Røgteren gav ikke agt paa hans ord og trak sit mulæsel efter sig indover gaardspladsen. Men da hævede Don Quichotte sine øine mod himmelen, og, idet hans

tanker rettede sig mod hans hjertes dame, Dulcinea, udbrød han: »Forlad ikke, o Du min hengivenheds dame! Din slave og Din ridder i denne hans første fare paa færden! Maatte Dine følelser for ham fordoble hans kraft!« Efter denne bøn greb han sin lanse med begge hænder og stødte den i hovedet paa den stakkels røgter, saa denne tumlede livløs overende paa marken.

Nu blev der stor bevægelse og ophidselse blandt værtshusfolkene. Røgterens venner greb til sten og gav sig til at kaste paa Don Quichotte, men denne beskyttede sig med sit skjold og svor ved sin ridderære, at han skulde massakrere dem allesammen, naar hans tid biot kom. Efter mange anstrengelser fik imidlertid værten tilveiebragt vaabenstilstand og beroliget den vredes sind ved at minde om, at ridderslagets tid var inde. Don Quichotte underkastede sig nu de behørige ceremonier og vilde atter til at bestige Rossinante, da værten stansede ham og spurgte, om han ikke havde isinde at betale for sig, før han reiste. »Nei,« svarede vor helt, »jeg har aldrig læst noget om, at ridderne havde penge paa lommen.« »Eders naade tager sikkerlig feil,« gjensvarede værten; »naar der i romanerne intet staar nævnt om penge, saa kommer det helt enkelt deraf, at man har gaat ud fra som givet, at ridderne302

ved sin afreise hjemmefra havde forsynet sig med den ting. Jeg kan forsikkre Eder om, at de alle havde en vei forsynet pengepung i lommen og desuden en liden krukke med salve af den sort, som læger alle saar. Og da de ikke altid var sikkre paa, at de, naar de var biet saaret i en kamp, vilde blive helbredet af en eUer anden hellig kvinde, der kom farende paa en sky, saa lod de sin vaabendrager opbevare denne krukke. Thi enhver virkelig ridder maa jo have en vaabendrager ved sin side.« Don Quichotte lovede at drage lige hjem for at anskaffe sig disse ting, og værten lod den sælsomme gjæst fare i fred, saasom han i modsat tilfælde var ræd for, ligesom røgteren, at faa hans lanse at kjende.

Paa veien fik den drabelige kriger øie paa endel kjøbmænd fra Toledo, der skulde til Mureia for at kjøbe silke. Det var seks herrer tilhest, efterfulgt af seks tjenere. Don Quichotte troede øieblikkelig at maatte optræde som den ridder, han var, og han stansede op foran handelsmændene med de ord: »Holder an, I kanaljer! og indrømmer, at ingen jorderigs kvindeskjønhed kan maale sig med keiserinden af La Mancha, Dulcinea da Toboso.« Handelsmændene saa i begyndelsen forfærdet paa den mærkelige ridder, men fandt tilsidst ud, at han jo maatte være gal. En af dem, et lystigt hoved, svarede: »Herre ridder! Ingen af os kjender den dame, som I taler om. Lad os først faa hende at se. Hvis hun virkelig er saa skjøn, som I siger, saa skal vi af fuldt hjerte indrømme det, som I forlanger.« — »Ha, ha!« udraabte Don Quichotte. »Da takked' jeg Eder saamæn ikke meget for Eders indrømmelse. Nei, uden at have set hende skal I indrømme det, og hvis I ikke det vil, saa bereder Eder til Kamp!« — »Men har I da ikke i det mindste etREN AISSAN CENS MÆND.

lidet portræt af hende, det være saa lidet, det være vil,« tog nu handelsmanden atter tilorde. »Jeg forsikkrer Eders naade om, at vi allerede nu er saa gunstig stemt overfor hende, at vi sikkerlig vilde prise hendes skjønhed i de høieste ordelag, selv om hun var baade halt og blind og skjelende.« — »Halt og blind og skjelende!« gjentog Don Quichotte i den største forargelse. »Vænt, I hallunker, til jeg faar straffet Eders uforskammethed!« Med dette udraab sporede han Rossinante og vilde til at jage sin lanse ind i den frækkes bryst. Men den gamle krik blev saa forfærdet ved pludselig at føie sporerne i siden, at den tumlede overende og kastede ridderen ned i veigrøften. En af handelsmændenes tjenere løb til og brød hans lanse i stykker samt bankede ham baade gul og blaa med stumperne.

Saa reiste følget videre.

Imidlertid laa Don Quichotte i veigrøften uden at kunne røre sig. Han anstrengte sig i sine smerter forgjæves med at finde en tilsvarende hændelse i de romaner, han havde læst. Han citerede lange vers for sig selv, der han laa, og trøstede sig med at tænke paa sin Dulcinea. Ud paa dagen kom en møllearbeider kjørende forbi, og ved dennes hjælp blev den saa ynkelig tilredte Don Quichotte bragt til sit hjem.

Dette er i grove træk hovedindholdet af Don Qui-chottes første færd.

Vor helt slaar sig imidlertid ikke tiltaals i sit hjem. Saasnart saarene er helbredet, overtaler han en bondegut til at følge med sig som væbner, og han lover ham guld og grønne skove, hvis han biot vil være lydig og paapasselig.

Den unge, troskyldige mands navn er Sancho Pança.304

Saa drager Don Quichotte afsted paa sin anden udfærd — hans lange, magre, kantede ridderskikkelse høit paa det gamle øg Rossinante og væbneren følgende efter paa et æsel--

Vi skal ikke følge vor ridder videre. De eventyr, han oplever, og de kampe, han bestaar, dels med vindmøller, som han antager for kjæmper, dels med faare-flokke, som han tager for fiendtlige armee'er, dels med tusinde andre fremtoninger, der i hans øine blir til noget helt andet, vilde føre os altfor langt paa afveie. Vi skal biot meddele, at han ogsaa efter sin anden udfærd kommer mørbanket hjem.

Men det nytter nu engang ikke at fordrive menneskenes fikse ideer med stokkeslag. Don Quichotte er fremdeles lige optændt af begeistring for at reise ud og hjælpe de svage samt støtte de undertrykte. For tredie gang rider han med sin tro væbner ud i verden. Utallige er de farer, han stedes i, og underlige er hans oplevelser. Indtil han en dag antræffer en mand, som ogsaa udgiver sig for ridder og med hvem han kommer i kamp. Før striden begynder, sætter den fremmede som betingelse, at den af parterne, som taber, skal nedlægge sine vaaben og et helt aar leve i borgerlig tilbagetrukkenhed. Don Quichotte gaar ind herpaa — og taber. Mismodig rider han tilbage til sit hjem for i et aar at leve stille og tilbagetrukkent. Men han formaar ikke at leve livet uden virkeliggjørelsen af sin lidenskab. Hans indre fyldes af dødens tomhed; han falder i feber og gaar stille bort. Hans sidste ord lyder saaledes: »Betragt mig ikke som den sindssvage efterligner af de gamle ridderhelte. Jeg er intet andet end ret og slet Don Quichotte de la Mancha med tilnavnet Den gode.«REN AISSAN CENS MÆND.

305

I disse slutningsscener udvider digtningen sig til at gjælde mere end biot og bart en parodi paa de gamle ridderromaner. Den blir den evig tragikomiske historie om menneskenes uafladelige jagen-afsted efter livets idealer. Don Quichotte er en enthusiastisk idealist; han rider paa sit øg ind i de tusinde Chimærers lyssale, han beruser sig, glemmer sig bort i sin fantasis fore-speilinger, hans tanker er altid opfyldt af andre, aldrig af sig selv. Han er kemisk ren for egoisme, han er Don Quichotte den gode. Men, naar den dag kommer, da han ikke længer faar bruge sin fantasi og sine tanker, saa blir livet idel tomhed og uden værdi. Han synker hen og dør. Det er dette, som af digteren udtrykkes med de ord: »Den stille og tilbagetrukkent levende Don Quichotte er ikke paa langt nær saa meget værd som den sindssvage Don Quichotte.« Den Don Quichotte, som digteren med et anstrøg af ironi kalder sindssvag, er nemlig det gode, idealt anlagte menneske.

Det komiske ved heltens person forhøies da derved, at det er sigtet gjennem medfølelsens briller. Don Quichotte er med al sin troskyldige hjertegodhed og al sin latterlighed en rørende skikkelse. Man smiler over ham gjennem taarer.

Dette er den grundfølelse, hvoraf den noget langtrukne digtning er udgaaet. Og fordi denne grundfølelse kan give sig udtryk til alle tider og overalt, hvor mennesker lever og færdes, derfor hører Don Quichotte til de værker, som aldrig vil forgaa.

Vedsidenaf denne romanens almenmenneskelige betydning indeholder den imidlertid en hoben skildringer og snert, som kun kan finde anvendelse paa det 16. aarhundredes Spanien. I væsentlig grad skulde dette

Erik Lie. 20306

komme til at berøre og indvirke paa den gamle digter-krigers liv.

Der var isærdeleshed tre ting, som vakte hans samtidiges høieste forargelse. For det første benyttede han enhver

anledning til i sit værk at drive den grusomste gjøn med det lærde pedanteri og skolastiken. Allerede i indledningen fortæller han, hvorledes han efter fuldførelsen af sit arbeide sad og grublede over en fortale. »Thi en digtning,« heder det, »kan jo umulig udgives uden en lærd fortale, hvor mange latinske og græske forfattere citeres og hvor filosofiske sentenser anføres. Læseren beundrer dette, og digteren dokumenterer sig herved at være en dannet og kundskabsrig mand.« Denslags spydigheder gjentages og varieres i de forskjelligste toner gjennem det hele værk. Dernæst var Don Quichotteskikkelsen tegnet som en levende parodi paa Middelalderens venerable ridderhelte. Dette ansaaes ikke alene som en haan over den høit opskattede ridderromandigtning, men tillige som et angreb paa det fra fædrene nedarvede, ja idethele paa de gamle traditioner og den gamle tid. Endelig forefandt man ogsaa et sidehug »til en af vort lands største begavelser« — hermed mentes den afholdte Lope de Vega — »der desværre offrer altfor meget til publikums slette smag.«

Samtidig med at værket ved sin fremkomst blev saa populært, at det oversattes til fremmede sprog og læstes af alle samfundsklasser, saa vakte det en sand storm af raseri i de litterære og videnskabelige kredse, hvor Lope de Vega førte sceptret. Raseriet øgedes dag for dag, alt eftersom Don Quichotte mere og mere tændte latteren i medborgernes sind. Men da endog hoffet henvendte sig til Cervantes og ikke til Vega forRENAISSANCENS MÆND.

at være tilstede ved Filip den 4des daab og nedtegne en beretning om de dermed i forbindelse staaende festligheder, saa brød raseriet ud i aaben lue.

Cervantes' roman var udkommet i to dele. Nogen tid efter udgivelsen af første del skrev en af digterens fiender, der kaldte sig Alonso Fernandez de Avellaneda, en »Fortsættelse af Don Quichottes eventyr.« Dette infame skrift, der kun var beregnet paa at nedkalde latter over Cervantes, var ikke uden talent. Men for-nøieligheden plettedes af en hjerteløs haan, der bragte smilet til at stivne. Den gamle digterkriger skildredes hverken mere eller mindre end som en ensom, venne-forladt skikkelse, der havde fortjent sin skjæbne — en fattig og pinefuld alderdom.

Cervantes' svar var stort og værdigt. Han indskrænkede sig til at udgive anden del af sit værk, indeholdende Don Quichottes tredie udfærd og hans sørgelige død. »Alene paa den maade,« siger han i fortalen, »haaber jeg at kunne stanse ethvert fremtidigt forsøg paa at digte en ny fortsættelse.«

Denne anden del vakte ligesaa stor begeistring som den første, og dette gjorde forfølgelserne imod ham endnu bittrere. Officielt vovede hans litterære modstandere ikke at angribe ham, men paa utallige skjulte maader forstod de at fornærme og krænke den gamle mand. Man benævnede ham ikke mere Cervantes, men San-Cervantes efter nogle forfaldne slotsruiner i Toledo; det skulde symbolisere digterens affældighed, End ikke Lope undsaa sig for i sine skrifter at slænge ham dette navn i ansigtet. Man sendte ham anonyme breve, fulde af insinuationer og skjældsord: man søgte at kaste et latterlighedens skjær over hans krigsstolthed, over hans saarede haand.

En aften, mens han sad oppe i sit kammer med oljelampen foran sig paa bordet, hørtes et hæst skrig udenfor paa gaden. Skriget efterfulgtes af en dump rallen. Cervantes ilede ned ad den skjælvende trætrappe og fandt en mand liggende udstrakt i den blodige rendesten. Mennesket var biet myrdet, og gjer-ningsmanden var forsvundet. Nu var det i hine tider forbudt at røre ved en myrdet person; man skulde lade liget blive liggende, til rettens folk kom til. Men digteren havde hjerte paa rette sted; ved en nabos hjælp fik han den myrdede, der endnu var varm, bragt op i sit kammer, hvor han klædte ham af og forsøgte at kalde ham tilbage til livet Men forgjæves. Manden var og blev død.

Den følgende morgen blev Cervantes fængslet for overtrædelse af loven. Heldigvis kom han efter nogle dages forløb atter paa fri fod. Den giftigste mistanke og de lumpneste rygter sattes imidlertid nu i omløb af hans fiender; der hviskedes om, at han selv var morderen og at hans hensigt havde været at røve offerets klæder.

Hemmeligt had, bagtalelse og sladder var hans værste fiender. Det gjorde hans humør bittert, men nedslog ikke hans haab og tro paa en lysere og bedre fremtid. Tydeligt tegner sig hans sindelag i den lille fortælling, der heder »En samtale mellem to hunde:«

En aften sidder digteren ved vinduet oppe i sit lille kammer i Valladolid. Pludselig hører han to stemmer nede paa fortoget, og ved at se ud opdager han, at der staar to hunde nedenfor paa fortoget og taler sammen. Han blir opmærksom og lytter: »Det er underligt,« siger den ene hund, hvis navn er Scipio, »at vi iaften kan tale, og ikke det alene, men vi taler

fornuftigt. Og fornuften er jo netop det, som skiller mellem et menneske og et dyr.« — »Ja, det er ganske underligt,« svarer den anden hund, som heder Berganza, »men saa er det nu ikke saa rent underligt alligevel. Husk paa, hvor mange gode egenskaber vi hunde er i besiddelse af. Vi er trofaste og hengivne og opoffrende. Har Du ikke set, at der paa ægtefællers gravstene ofte indridses billedet af en hund som symbol paa trofasthed og kjærlighed?« Saaledes staar de to hunde og snakker sammen, og enhver af dem fortæller sit livs oplevelser. De har været i de forskjelligste samfundsstillinger og overalt benyttet anledningen til at kaste et kig ind bag kulisserne. Men altid har de været uheldige og er biet belønnet med slag og spænd for sin trofasthed. De har været ansat hos slagtere og kan tale af erfaring om den grusomhed, der øves under slagtningen; de har været hyrdehunde og kunde nok fortælle adskilligt om hyrdernes evige skyden skylden over paa ulven eller bjørnen; de har været banhunde og er biet pisket, fordi de gjøede altfor ofte — af bare pligtopfyldelse; de har fulgt den kongelige armee paa krigstog, de har været i omreisende gjøgleres tjeneste, de har været ... ja, de har keget ind i det store samfundsmaskineri gjennem hundrede smaa sprækker, og overalt har de set utaknemlighed og hykleri og skinhellighed og egoisme. De rige tramper paa de fattige, de store paa de smaa, og de stakkels trofaste hunde blir jaget som vilde dyr. »Verden blir nok engang anderledes,« siger saa Berganza pludselig. — »Hvorledes anderledes?« spørger Scipio. — »Ja det er nu min tro, at vi hunde oprindelig har været mennesker, og at vi nok engang kommer til at blive mennesker igjen. Det er en heks, som har forvandlet os, skal jeg sige Dig. Og det véd3io

jeg, for det har jeg hørt en troldkvinde sige. Jeg mindes endnu hendes vers:

Forvandlingen vil komme med fremtids revolution. Høit op med de smaat lavt ned med de store! Ufriheds baand løses af Almægtig haand, c

»Men nu maa vi slutte vor passiar,« siger Scipio. »Dagen gryr allerede.«

De to hunde gaar fra hinanden med ønske om snart at træffes igjen--

I denne samtale, der indeholder mange yderst for-nøielige skildringer og historier, ser Cervantes for anden gang ud over sit ulykkelige liv. I Don Quichotte var hans humør lyst og freidigt; han lo og graat om hinanden af sin egen og menneskehedens komiske jagen-afsted efter fantasiens og tankens forespeilinger. Her, i den lille hundehistorie, slaar han fremdeles gjækken løs, . men han er bitter. Han synes, livet har været, rent ud sagt, et hundeliv. Han har gjort sin pligt al sin dag, han har havt den bedste vilie til at tjene sit land og sit folk, han er graanet under et livslangt arbeide, — og saa blev der bare fængsel og bagtalelse og utaknemlighed af det altsammen. Men hans alderdoms drøm er, at der engang vil komme en revolution, der vil rette paa forholdet mellem rig og fattig, mellem store og smaa, mellem menneskeliv og hundeliv. Det er hans drøm og hans trøst.

Han nærmede sig nu stærkt de sytti og flyttede fra Vallodolid til den lille flække Esquivias, ikke langt

fra Madrid. Hans staute krigerskikkelse var noget bøiet, og haaret var hvidt som sne.

En dag — en vaardag — i 1616 finder vi ham ridende paa landeveien ind til Madrid. Han følte sig uvel og vilde ind til hovedstaden for at søge raad hos en læge. Som Don Quichotte drog ind i Chimærernes store land, saaledes

reiste digteren afsted mod helbredelse . . .

Da han var kommet et stykke paa vei, hørte han trav som af et muldyr efter sig. Idet han saa sig om, fo'r en student forbi ham paa et æsel. Men da denne opdagede, at det var Don Quichottes digter, han havde for sig, steg han af sit dyr og sprang frem mod den gamle mand. »At det dog skulde times mig at faa den store Cervantes at se!« raabte han med udstrakte hænder. »Du er Spaniens ære, Du er musernes glæde!« Cervantes tog det unge menneske i sine arme og svarede: »Hør paa mig. Jeg er hverken Spaniens ære eller musernes glæde eller noget af det, I der siger. Jeg er ret og slet mig selv — Cervantes. Sæt Eder nu op paa æslet igjen og lad os følges resten af veien!«

Langsomt drog de saa videre, og digteren kom til at nævne sin sygdom.

— Det er vatersot, I lider af! udbrød pludselig studenten. Det eneste middel er saa meget som muligt at afholde sig fra enhver slags drikke.

— Jeg har hørt mange sige det samme, svarede Cervantes. Men jeg er ikke skabt for at lægge baand paa mig. En af mine glæder er at spise og at drikke, naar og hvormeget jeg selv vil. Derfor føler jeg, at mine dage er talte og at døden er nær . . .

De to ryttere var nu lige ved byen.

Ved en korsvei umiddelbart foran Toledobroen tog digteren afsked med studenten. Han blev siddende et øieblik og se efter den unge mand, der humpede afsted paa sit æsel, og der steg en følelse op i ham af dybt vemod over snart at maatte skilles med livet Han vinkede med haanden efter ham: »Adiø, aandrigheder! Adiø, ironi! Adiø, alle glade venner! Jeg rider ind i døden. Maatte jeg se Jer lykkelige i et andet liv! . . .«

Saa sporede han sin hest og drog ind gjennem Madrids porte.

Et par uger efter — den 23. april 1616 — sov han stille og rolig hen i sin bolig i Esquivias. Og stille og rolig jordedes han paa den lille kirkegaard derude ved den lille landsby. Hans grav glemtes af samtiden og er senere ikke gjenfunden.

Som han var ensom og forladt i livet, saaledes var han ensom og forladt i døden.

Han var en kriger i al sin færd — en menig kriger i sit liv som i sin digtning.

Og hvad mere er: han var en uforfærdet kriger med den spanske adelsmands grandezzafølelse under kappen. Uafhængig af sin samtid og urokkelig tro mod sig selv — slig var han, en ærlig aandens soldat, Miguel de Cervantes y Saavedral

V.

William Shakespeare.

I.

>Apollos vinkneipe.« — Shakespeares barndom og opvækst. — Hans ankomst til London. — Borgerlige og sociale tilstande under dronning Elisabeth. — Theatervæsenet. — Shakespeare faar fast fod ved scenen.

— De lystige koner i Windsor. — Falstaff i Henrik IV og i De lystige koner. — To linier i hans digtning og i hans karakter.

— Rikard III. — Kjøbmanden i Venedig. — Stort besvær for ingenting. — Lige for lige. — Romeo og Julia.

I femten hundrede og nogle og otti-aarene førtes der af endel yngre mænd et lystigt liv paa et værthus i London, betitlet »Apollos vinkneipe«. Gjæsterne var ialmindelighed folk af borgerstanden — brave, sladrevorne madamer, som efter sine forskjellige ærind i byen gjerne tog sig en liden hvil herinde om formiddagene, og

adstadige ægtemænd, dér slog sine aftener ihjæl ved en kande øl eller et bæger god, gammel sekt. Men vedsidenaf dette mellemstandspublikum besøgtes jevnlig kneipen ogsaa af et blandet selskab af skuespillere og bohemer, folk der intet havde at tabe, men alt at vinde, hvis hele rigdom var begavelse og godt humør, og hvis arbeidsløn faa penge og megen foragt.

Blandt disse hjemløse mennesker var der en nogle og tyve aar gammel mand med høi pande, skarpe øine, brunt spidsskjæg og en skikkelse, hvis elegant elastiske bygning end yderligere fremhævedes af de dengang brugelige, trikotagtig trange benklæder og den lette, ledige bluse med belte omkring.314

Det unge menneskes navn var William Shakespeare.

Halvt som en flygtning var han for et par aar siden fra den lille provindsby Stratford-on-Avon, hvor han var født i 1564, kommet til hovedstaden med en liden klædesbylt paa ryggen. Hans slægt var dels brave, agtværdige haandværkere, dels landmænd. Krøniken fortæller, at faderen, som var uldhandler og en tidlang slagter, i den grad nød sine medborgeres tillid, at han endog blev valgt til borgmester i den lille by. Men saa synes det, som om det er gaaet nedover med ham, saa han tilsidst næsten ikke vovede sig ud paa gaden af frygt for sine kreditorer. Sønnen William, der var den ældste af børnene, blev tidlig taget ud af skolen for at hjælpe faderen i forretningen. Nogle forskere tror ogsaa at kunne paavise. at gutten med opbrættede og blodige arme har deltaget i slagtningen af faar og kalve. Hvorledes dette nu end forholder sier, sikkert er det, at han tidlig fik livets alvor at kjende. Men han lader ikke til at have fundet videre behag i det jevne, borgerlige arbeide, hans sind har været fuldt af paafund, og hans blod har flydt uroligt gjennem hans aarer. Thi alle sine frist under anvendte han til at digte vers og aflægge besøg hos de om-reisende skuespillertrupper, som fra tid til anden besøgte staden. Han var vistnok mere inde i datidens dramatiske digtning end i sin faders forretning, og hans skuespillerbekjendtskaber interesserede ham ulige mere end en hvilkensomhelst forretningsforbindelse. Den halvvoksne gut, som altid sad sammen med de foragtede komedianter paa de værtshuse i staden, hvor de havde taget ind for natten, blev da heller ikke anset som noget lys hverken i den ene eller den anden henseende. Langt derifra. Det virkede ingenlunde

som nogen overraskeisse, da han — den attenaarige unggut — pludselig saa sig nødsaget til at indgaa ægteskab med en otte aar ældre bondepige ved navn Anna Hathaway, som knapt et halvt aar efter nedkom med en datter, der fik navnet Susanne. To aar efter brylluppet fik parret tvillinger, og kort tid efter denne begivenhed indtraf den hændelse, som tvang den unge livslystne ægtemand til at forlade sin familie og flygte til London. En dag blev han nemlig fakket som krybskytter i den mægtige godseier, sir Thomas Lucys park lige ved Stratford. Under de retsforfølgelser, som i den anledning indlededes imod ham — en gammel tradition paastaar, at han umiddelbart efter paagribelsen blev pisket, — lykkedes det ham at undfly.

Og saaledes finder vi vor unge rømling i aarene 1586—87 blandt de løse skuespillere og bohemer, som dengang samledes i værtshuset »Apollos vinkneipe« i London.

Englands store hovedstad var i de dage det store centrum for den europæiske handel. Hvad Rom havde været i den gamle tid, var London under dronning Elisabeth. Themsen, hvis lergule strøm delte verdensstaden i to halvdele, laa fuld af fartøier fra alle lande; paa kaierne lossedes varer fra jordens forskjelligste egne; i de nærmest tilstødende gader og inde i de smaa, lavloftede skjænkestuer, som prangede med store skilte over indgangsdørene, taltes alle mulige sprog i en eneste forvirring som paa en børs.

Der synes at gaa noget som af en lov gjennem verdenshistorien, at lykken biot besøger et folk én gang. Grækenland havde sin blomstringstid under Perikles, Rom sin guldalder under Augustus, Tyrkiet naaede, hvad naaes kunde, under Soliman II, Frankrige

stod paa høiden af sin magt under Ludvig XIV; — nu var besøgeisens tid inde ogsaa for England. Den kom i skikkelse af betingelsen for udvikling af al handel og alt fremskridt: fred indadtil som udadtil. Rosekrigene var endt, »den uovervindelige Armada« flød som vragstumper langs kysterne, forholdet til Nederlandene var ordnet.

Folket følte sig atter trygt; det kunde uden fare gaa i sine egne gader og roligt dampe sin egen tobek. Handel og skibsfart blomstrede op: Francis Drake seilede rundt jorden og bragte poteter med sig hjemover. Det Ostindiske kompagni oprettedes, Walter Raleigh grundede Virginien i Nordamerika, velstand og lykke holdt sit indtog i de hundrede tusind hjem. Kakkelovne begyndte at komme i brug istedetfor de gamle, kolde kaminer; fjær- og dunmadratser afløste de haarde sengebænke, som alene var dækket med et lag halm eller straa; metalskeer og tintallerkener traadte istedetfor træskeer og træbrikker; saa langt som til gafler var man dog endnu ikke naaet, man spiste med fingrene.

En nation i velstand vil sige en nation i glæde. Man maa næsten gaa saa langt tilbage som til Athen under Perikles eller Rom under Augustus for at finde et saa fornøiet og fornøielsessygt folk som det engelske under Elisabeth. Londons stad gned sig formelig i hænderne af fryd. Nede ved Themsen lossedes velstanden ind i form af talrige vareballer; i boderne oppe paa den eneste bro — London bridge — gik handelen travlt fra haanden; og de røde, to-etages træhuse, hvoraf verdensstaden bestod, nikkede fornøiet ned til menneskevrimmelen i de trange gader.

Af fornøielser var intet saa eftertragtet som theater-forestillingerne. Der var, fortæller en gammel forfatter,

ligefrem trængsel udenfor indgangene til theatersalene. I de aar, hvorom her er tale, var ikke mindre end otte store selskaber i virksomhed i London. De inddeltes i to arter — de, som spillede ude, og de, som spillede inde. De første »arbeidede« om dagen i gjæstgiver-gaarde og paa indhegnede pladse; de sidste om aftenen ved lampelys inde i dertil indrettede sale.

Indredningen var, som man kan tænke sig, yderst primitiv. Man skulde ikke tro, at der laa nitten aarhundreder mellem de gamle Grækere og den tids Englændere. Skuespillerne havde sit af- og paaklædnings-rum bag et stort skjærmbret. Kulisser eksisterede saagodtsom ikke. En plakat angav stedet, hvor stykkets handling skulde tænkes at foregaa. En luge, der ved et simpelt maskineri kunde løftes i veiret, førte skuespilleren til himmels, og en lem i gulvet styrtede ham ned i afgrunden. Et af de største Londonnertheatre var i 1598 i besiddelse af følgende eiendele: »En drage, en træhest med fire ben, et bur, en klippe, fire tyrkehoveder, Muhameds ansigt (i pap), en beleiringsvædder og et helvedes gab.«

Billetterne betaltes ved indgangen. Man kunde enten staa blandt det store publikum nede i parterre — siddepladse fandtes der ikke — eller man kunde sidde i de to, tre galerier, der som vore »rader« gik langs væggene, eller man kunde faa en taburetplads inde paa selve scenen. Dette sidste var det fineste. Her sad de fornemme tilskuere — adelsmænd, lapse og litterært interesserede. De spillede kort, passiarede, røgte tobak og drak vin — endog under selve spillet; større respekt havde man ikke i den tid for komedianterne. Heller ikke det forøvrigt meget respektable publikum i galerierne undsaa sig for at snakke høit og

røge. Her fik ogsaa kvinder adgang: disse bar gjerne maske for ikke at behøve at lade sig mærke med de ofte særdeles drøie bemærkninger, som faldt inde paa scenen. Hvad publikum nede i parterre angik, saa bestod det af et opskyl af Londons glædessyge lavborgere — haandværkere, som vilde unde sig en glad dag, værftsarbeidere, som gjorde blaamandag, ranglefanter, drukkendidrik'er og hjemvendte søfolk, som mere passede i et værtshus end i en theatersal. De lod idelig ølkander gaa om imellem sig og sendte store røgskyer ind imod scenen. Hyppig kastede de poteter eller raadne pærer paa skuespillerne, og, naar de traf rigtig godt, reiste der sig et brøl af latter fra hele hoben. Mere end en gang maatte forestillingen af den grund stanses. Naar vi saa tilslut fortæller, at et afskyeligt stinkende nødtørftskar var opstillet i salens baggrund, saa vil man indse, at et moderne schweizerfjøs var at foretrække for et af hine dages theatre.

Theater- og komediantlivet stod imidllertid med illusionens glans for den unge William Shakespeare, og det første han gjorde, da han fattig og fortrykt kom til den store stad, var da ogsaa at begive sig hen til theatersalene

for at se, om der ikke kunde være noget for ham at gjøre. En tradition beretter, at han begyndte med at passe tilskuernes heste udenfor paa gaden. Han synes imidlertid at have været mere end almindelig gløgg eller smart; thi det lykkedes ham hurtigt — antagelig gjennem sine fordums skuespiller-bekjendtskaber fra Stratford, som han nu fornyede paa »Apollos vinkneipe« — at faa fast fod indendørs i theatret. Hans første bestilling skal have været den at give skuespillerne tegn til deres indtræden paa scenen. Dette har han vistnok udført med den største sam-

vittighedsfuldhed; thi man vil vide, at han kort tid efter, i 1587, betroedes den ansvarsfulde rolle at overrække en turban til indehaveren af titelrollen i et stykke, som bar det lange navn »Kjæmpen Agrapardo, konge af Nubien og ondere end sin afdøde broder An-gulafer.«

Fra nu af var Shakespeares eksistence sikkret. Med en utrolig arbeidsevne forstod han at gjøre sig nyttig i alle henseender. Han fik lidt efter lidt den ene rolle efter den anden, bearbeidede ældre stykker for scenen og begyndte endog selv at digte. Hans væsen var indtagende og elskværdigt; alle roste ham for hans ædle karakter og noble sindelag.

Han fik saaledes meget tidlig ry for at være en mere end almindelig brugbar kraft. Hans bekjendt-skaber og forbindelser i de litterært interesserede kredse udvidedes; han søgte ikke længer sin omgang i den løse og tidt meget raa skuespiller- og bohémbande i »Apollos vinkneipec, — han søgte og fandt den høiere op i samfundet, i unge, fintdannede adelsmænd som greven af Essex, lorderne Southampton og Pembroke. Alle disse var theatergjængere og theatherinteresserede om en hals; de opdagede straks, at den unge Shakespeare var et eiendommeligt, høitbegavet menneske; med største gjæstfrihed modtog de ham i sin kreds.

Har Shakespeares smaa borgerlystspil med Falstaff i spidsen sin rod i værtshuslivet i London, saa er sikkerlig for en stor del gruriden til hans hof- og historiedigtnings aristokratisme bleven lagt under venskabet med disse høie lorder. Men hvor nær han end gjennem dem kom dronning Elisabeth, saa foreligger der intet vidnesbyrd om, at han nogensinde har staaet i nogen særdeles gunst hos hende. Han var i den320

straalende dronningmajestæts øine biot en komediant og flink underholdningsmager, som af og til fortjente en naadig paaskjønnelse.

Det har saaledes uden al tvil været paa hendes opfordring, at han kort efter Henrik V forfattede »De lystige koner i Windsor«. Hendes majestæt var, heder det, »saa vei tilfreds med Falstaffs fornøielige skikkelse i Henrik IV, at hun udtalte ønsket om i et næste stykke at se sir John optræde paa elskovsstien.«

Et saadant ønske blev naturligvis i hine dage at opfatte som en befaling, og Shakespeare var ikke den, som væntede med at sadle Pegasen.

De lystige koner i Windsor er den mest løsslupne af alle Shakespeares lystspil. Den er paa sine steder rent farceagtig, og som en overgiven, kaad farce maa den ogsaa betragtes. Den tykke, joviale og fordrukne FalstafF er hovedpersonen. Forgjældet og forfulgt af sine kreditorer, hvor han snur og vender sig, har han fundet paa at beile til to borgerfruers gunst, fru Strøm og fru Page. Begge har nemlig sine mænds penge under hænderne — »de skal blive mine skatkamre,« udbryder han; »de skal blive mit Ost- og Vestindien, og jeg skal handle paa dem begge.« Han skriver en kjærlighedserklæring til dem uden at overtænke, at de to maaske kunde kjende hinanden indbyrdes, ja at de endog muligvis kunde være veninder. Saa handler da stykket om, hvorledes de to fruer driver den lystigste gjøn med den gamle tyksak. En gang faar de ham narret til at krybe ned i en vaskekurv, som de lader tømme i Themsen, saa han holder paa at drukne; en anden gang faar han, udstafferet som ældgammel kone, stokkeprygl af den jaloux ægtemand, hr. Strøm ; og tilsidst blir han ved nattetid, netop

som han gaar ud i skoven med hovedet fuldt af stævnemødetanker og stævnemødelængsler, forhaanet og udleet og spottet i et fra digterisk side saa henrivende et optrin, at vi formelig synes synd paa den tykke og godtroende nar, tiltrods for al hans uklogskab, al hans dumme indbildskhed, al hans usselhed.

Shakespeare har fremstillet Falstaff paa to forskjellige steder i sin digtning, først i begge afdelinger af Henrik IV, dernæst i De lystige koner. Der er en gradsforskjel mellem disse to udgaver af samme figur, men ogsaa biot en gradsforskjel. Hvad er nemlig Falstaff? Han er en oprindelig velanset og hæderlig ridder; han er af et godt, næsten altfor godt hjerte og iøvrigt et hurtigt, vittigt og lynspirituelt hoved. Han greier sig gjennem alle vanskeligheder, som han støder paa, dels ved hjælp af sin egen opfindsomhed og aandsnærværelse, dels fordi ingen nænner at gjøre ham ondt. Hans forgaaelser er mere skrøbelighedssynd end ondskabssynd. Et uordentligt liv med idelig natterangel og megen drik af gammel sekt har tæret paa hans moralske indre, i samme grad som det har fedet hans ydre. Han er lidt efter lidt sunket ned i det usleste binditselskab; med gjæld op over ørene sidder han aften efter aften paa det i Eastcheapgaden beliggende værtshus »Vildsvinehovedet«, som danner sviregasternes generalkvarter. Han er paa en maade centrum for den glade, halvfulde kjæltringbande. Han er, lig en anden stimand, med paa at overfalde og røve fredelige reisende; hans tunge er baade modigere og rappere end hans ben; han lyver som en kjældermester og skammer sig ikke for at bedrage værtshusværtinden for hendes tilgodehavende; han bagtaler sine venner og snyder sin konge med en forsumpet adelsmandsmæssig sindsro.

Erik Lie.

Han er grundskudt i sin karakter; moralsk tait er han et kadaver — et kadaver, der endnu vifter med guldringe fra forna da'r paa sine fingre. Hans uendelig vittigt og godmodigt udstyrede kjødbjerg af en person er lige skrøbelig i De lystige koner som i Henrik IV. Forskjellen er alene, at han viser sig mere stupid i det første stykke end i det andet. Dog maa man erindre» at De lystige koner helt igjennem er anlagt paa det næsten grotesk burleske; og en farcedigtning hviler ligefrem paa en mellem forfatter og publikum stiltiende overenskomst om at se gjennem fingre med en hel del opkonstrueret og urimelig usandsynlighed. Det bør derhos ikke lades ude af betragtning, at menneskenes børn aldrig er saa kortsynede og dumme og lettroende, som naar de er eller indbilder sig at være elskede eller forelskede. Da gaar de, som Falstaff, med hellig tro gang paa gang i den samme snare.

Fraregnet denne hans tildels undskyldelige stupiditet er de to Falstaffudgaver af samme støbning. Hvad enten tyksakken optræder i det ene eller i det andet stykke, saa er resultatet éns: figuren ligger paa begge steder paa randen af det tragi-komiske, og den latter, den vækker, har medlidenhedens slørede præg.

Gjennem Shakespeares lystspilverden gaar Falstaff og hans lystige fæller som et støiende tog. Paa et par mindre betydelige farcer nær er nemlig hans lystspil noksaa lidet lystige. Vistnok finder man hist og her en og anden komisk figur, men stykkerne som helhed betragtet kan kun uegentlig betegnes som lystspil: der er ikke fuld sol i dem; tidt nok er luften baade tung og graa.

Vil man have et indblik i hans temperament under den første halvdel af hans forfattervirksomhed, skal

man kaste et blik paa de fem hoved- og mesterværker, som han — vedsidenaf mange mindre betydelige — i den tid fuldførte. Det er Rikard III, Romeo og Julia, Kjøbmanden i Venedig, Stort besvær for ingenting og Lige for lige. Der gaar gjennem dem to store og tydelige linier. Den ene betegnes ved skikkelser som Rikard (Rikard IH), Capulet (Romeo og Julia), Shylock (Kjøbmanden i Venedig), Juan (Stort besvær for ingen-ting) og Angelo (Lige for lige) — med andre ord onde magter i menneskeham. Den anden betegnes ved skildringen af unge menneskers elskovsforhold — Romeo og Julia, Bassanio og Portia, Benedikt og Beatrice, Angelo og Mariana.

Skulde man ud fra disse to hovedlinier i halvdelen af Shakespeares digtning slutte sig til hans indre habitus, vilde

man finde, at han var en mand, der havde lidt meget, erfaret meget, tænkt meget og elsket meget, en mand med brede, enkle følelser, besjælet af tro paa alt, som er stort og stærkt.

Hvor er ikke den stygge Rikard storladen, der han staar i blod tilknæs! Hans forbryderiske forvovenhed, hans vældige uforfærdethed i al ond handling gjør ham til en hersker- og herreskikkelse, rtaesten til en helt. Et eneste feigt eller svagt træk vilde have gjort ham til en lavsindet skurk, en blodtørstig slagter.

»Gaa og hent folk,« siger han, da han hører, at der er sammensværgelse igjære.

— — Min klogskab er mit værn, og oprør tæmmes kort og godt med jern.

Endnu mere end i sine forbrydelser viser han sig i sit frieri til prinsesse Anna høi og stor og stærk.

Det er biot tre maaneder siden, at han myrdede hendes mand og gemal, prins Edvard, og det er ikke mere end nogle dage siden, at han dræbte hendes svigerfader, Henrik VI. Hun følger netop dennes baare gjennem slotsgaarden, da den lange, utænkelige og grimme Rikard pludselig viser sig og byder sørgetoget at stanse.

Sæt kisten ned, I skurker; ved Sankt Paul jeg gjør et lig af den, som ikke lyder.

Saa kaster han sig ned foran den unge, forgrædte enke og dæmper hendes sindsoprør med smigrende ord og sliskende tale.

Da sørgetoget ti minutter efter sætter sig i bevægelse har hendes oprør lagt sig, og hendes modstand er mygnet som et stykke voks; hun er biet hans, ikke saa meget paa grund af hans søde ord som paa grund af hans geniale styrke.

Noget af den samme kraft hviler der over de andre, ovennævnte Shakespearske skikkelser — Capulet, Shylock, Juan og Angelo. Særlig er Shylock biet berømt som en type paa den graadiggjerrige, fornedrede jøde, der er villig til at offre alt, endog sit barn, for at tilfredsstille de begreber om ret, som, hvor låve de end kan synes os, nu engang er hans. Da han ved retsdommen i fjerde akt dømmes af med alle sine skatte, raaber han fortvivlet, at de nu ligesaa godt kan tage hans liv.

Ikke mindre intens er skildringen af styrke og storhed i den anden hovedlinie, som gaar gjennem hans fem første mesterværker, den, som betegnes af Romeo og Julia, Bassanio og Portia, Benedikt og Beatrice, Angelo og Mariana. Det er saa godt som

alt digtninger om kjærligheden som naturmagt, kjærligheden som liv- og dødbringer, kjærligheden som sin egen lovgiver. Den har intet med fornuften at bestille, ja den er ofte ligefrem fornuftstridig; den lader sig ikke bortcivilisere, den knækker det dannede samfunds skranker som halmstraa, den er, som al stor lidenskab, fordi den er. I en af sine sonetter karakteriserer digteren dens væsen i følgende linier:

Den er et mærke, som staar fast derude i storm og brænding, hvad der saa end hændes; den er en stjerne for hver vildsom skude, hvis værd er ukjendt, skjønt dens høide kjendes.

Den lader ei som tidens nar sig bruge, skjønt rosenkinder visne for hans slag; den skifter ikke om med dag og uge, men varer ved til selve dommedag.

I Kjøbmanden i Venedig drages Bassanio til Portia med magnetisk, uimodstaaelig kraft. Bassanio har en dunkel men bestemt følelse af, at han vil komme til at vælge det rette skrin, naar afgjørelsens stund er inde. Paa den tro vover han og — vinder. I Stort besvær for ingenting optræder kjærligheden fordækt. Benedikt og Beatrice ærter, smæder og forhaaner hinanden hele stykket igjennem, men det er altsammen kun udtryk for deres holden-af-hinanden. Kjærlighedens modsætning er nemlig ikke had, men ligegyldighed. I Lige for lige bliver Marianas kjærlighed til den låve og hjerteløse Angelo af denne traadt under fødder med slig foragt og slig spot, at den efter

alle forstandens og ræsonnementets love burde være en fuldstændig udslukt og død følelse. Men se, om den er. Lig et tyrkehoved holder den sig lige opreist. »Jeg ønsker ingen anden,« udbryder hun, da man foreslaar hende

at gifte sig med en anden end Angelo, og hun tillægger:

-— og heller ingen bedre.

Jeg elsker Angelo af alt mit hjerte.

Intetsteds er dog kjærlighedens vælde malt med den henførende magt og skjønhed som i Romeo og Julia. Elskoven sprænger her alle hensyn — hensynene til livet, hensynene til døden. Det fiendtlige forhold mellem de to storfamilier Montague og Capulet, som deler Verona i to partier, blir ikke saa meget som en skygge af en hindring i Romeos og Julias længsel efter at komme sammen. Deres kjærlighed er frygtløs; de offrer heller livet end livets skjønhed. Dog, hvorfor omtale dette samtidig saa vilde og saa sarte drama. Alverden kjender jo denne storslagne elskovstragedie, hvor to unge mennesker finder sin død ligesom under en orkan af roser.

II.

Omslag i digterens sindsstemning. — Aarsagerne hertil. — Hans kjærlighedsforhold. — Hamlet. — Othello. — Kong Lear. — Macbeth. — Timon fra Athen. — Shakespeares sidste leveaar. — Hans død. — En fakkelbærende statue paa høiden af Renais-

sancen.

Det vilde være unaturligt, om der ikke bag et saa stærkt følelsesliv, som Shakespeare lægger for dagen i den første halvdel af sin forfattervirksomhed, ikke laa et varmblodigt liv.

Hvad véd man nu om hans livsførsel? Ikke overdrevent meget. Vi har i foregaaende afsnit fortalt, at

han atten aar gammel saa sig nødsaget til at indgaa ægteskab med en bondepige i Stratford, og at han kort tid efter maatte rømme til London. Allerede i disse to handlinger røber digteren sig som en varmblodig natur, I London svinger han sig fra de laveste bestillinger op til de mest betroede theaterposter. Fra det tvivlsomste bohémeselskab hæver han sig op i de fornemste kredse og pleier venskab med folk som Essex og Sidney, Southampton og Raleigh, Ben Johnson og Beaumont, altsammen mænd af litterære interesser. Han er smuk og veltalende og anset og biot nogle og tretti aar gammel; dertil forfatter af en række mesterværker, alle beaandede af høi majestæt og stærk følelse. Han staar med andre ord i sin manddoms fulde blomst.

Men saa indtræder der i de første aar af det ny aarhundrede en forandring i hans sindsstemning: hans livssyn, der før var alvorligt, blir pludselig mørkt som under en stor angstens skygge. Han skriver, vedsidenaf endel andre dramaer, de dystre tragedier Hamlet — Othello — Kong Lear — Macbeth — Timon fra Athen.

Mange omstændigheder synes at have været medvirkende til denne hans sjæls sorgfuldhed. Hans ven Essex' henrettelse har saaledes vistnok ikke gjort et lidet indtryk paa ham. Han har faaet øinene op for, at ogsaa hans egen tid var fuld af rænker og raahed. Jakob I's tronbestigelse og regjering har naturligvis end yderligere gjort ham mismodig. Puritanernes — i vore dage vilde vi sige Pietisternes — snevre opfatning af kunst har irriteret ham; deres stadige censurkommité'er har under digtningen hæmmet hans tankes fri udtryk. Tiden — tidsaanden — har i det hele været ham en forargelse og en skuffelse. Menneskene har syntes ham smaa og skrøbelige.

Dødsfald i hans egen familie har uden tvil ogsaa indvirket paa hans humør. I 1597 døde hans søn, den ene af tvillingerne, og i 1601 bragte man ham budskabet om, at hans fader, John Shakespeare, var gaaet bort.

Men det, som mere end alt andet har gjort hans digterhimmel sort og tung, synes at have været hans personlige

kjærlighedsforhold. I snart tyve aar havde han været ægtemand og fader, og i hele den tid havde han* underholdt forbindelsen med sin hustru i Stratford. Regelmæssig sendte lian hende penge, og ogsaa paa andre maader sørgede han for sin familie. Han giftede sin ældste datter, Susanne, med en læge og den yngste, Judith, med en kjøbmand. Susanne skal have været godt oplært, men Judith kunde hverken læse eller skrive; hun undertegnede sig biot med et kors. Han skal ogsaa hyppig, mener nogle forskere, have besøgt sin familie i den lille provinsby, men disse reiser synes han at have foretaget mindre for sin hustrus end for en viss fru Davenants skyld, værtinde i værtshuset »Kronen« i Oxford. Hans hustru har tydeligvis været altfor meget af en bondepige til ret at kunne fange hans sind. Det er ikke usandsynligt, at han endog bent frem har hadet hende. I sit testamente efterlader han hende saaledes »den næstbedste seng i huset«. Dette tyder næppe paa kjærlighed, end ikke paa sympathi. Men det er derfor ikke sagt, at hun intet har været for ham. Havde dette været tilfældet, saa vilde han visselig ikke — som han senere gjorde — have ladet sig et hus bygge i Stratford.

Shakespeares erotiske forhold har været gjenstand for megen diskussion. Man ved nemlig mindre, end man aner. En gammel overlevering vil vide, at den

oven omtalte hotelværtinde i 1606 nedkom med et drengebarn, som fik navnet William og som udpegtes som digterens søn. Endvidere fremgaar det af hans sonetter, at han i London har elsket en kvinde, en af dronningens hofdamer — hendes navn var, som det nu er oplyst, Mary Fitton, — saa høit og stærkt, at det en tid ligefrem har ført ham til vanviddets rand. Hun har været ravnsort af øine og haar, rigtig et sydlandsk hestehaarsmenneske, dog ikke nogen skjønhed. Hun har været vellystfuld og letsindig, haard og humørfyldt — og dog elskede han hende med en Titans stormende lidenskab. I sonet 130 tegner han hende saaledes:

Min elsktes øine ei som solen funkle; koraUens rødt paa læben ikke gror; hvis sne er hvid, er hendes bryster dunkle; hvis haar er traad, sort traad paa issen gror.

Jeg har set roser med en hvidlig rødme, — de blomstre ei paa hendes kinders grund; og der er veUugt, som har større sødme end aandedrættet fra min elsktes mund.

Jeg hører hende gjerne røsten hæve, — dog ved jeg, at den ei er skjøn musik; jeg har ei set, hvordan Gudinder svæve, — min elskede paa jorden altid gik.

Og dog saa skjøn og fager hun mig tykkes som nogen, der med løiet ordpragt smykkes.

Det er forholdet til denne kvinde, som synes at have fyldt ham med skuffelsernes og sorgens dybe mismod, idet han kommer under veir med, at hun samtidig staar i forhold til en af hans venner, den unge jarl af Pembroke. Han begynder at føie sig gammel og sensibel. Klafferen, som han før havde foragtet,

virker paa ham som et vinterveir af isnaale. Han ser sig beklikket af infame tunger; han ser, at han har fiender, som gjerne vil vælte skam over hans anseelse; han omtaler sig selv som syndefuld og bodfærdig; hans følsomhed vokser med hans stedse mørkere og bittrere humør.

Shakespeare var nu i firtiaarsalderen, og det er fra denne tid, at mesterværkerne fra den anden halvdel af hans digterproduktion stammer — de, der staar lig taarne paa hans digtnings hele bygningskompleks. Havde han forhen vist sig genial i skildringen af stærke og ubøielige følelser, er han det nu om muligt i end høiere grad i de lidenskabernes grufulde tragedier, som heder Hamlet, Othello, Kong Lear, Macbeth og Timon fra Athen. Hans blækhorn ryger som af et krater, og hans pen tegner skikkelser, der hver for sig indeslutter en verden.

Hamlet er den store livsskuffelse. Al tro, al begeistring, enhver illusion er ormædt af tvil, af nagende spørgsmaal, af »den gustne, syge reflektion«. Tungsindig gaar han omkring i sin interessante bleghed, husende ingen længsler, biot én tanke: hævn. »I den folkelige bevidsthed er han biet typen paa en nøler og en drømmer,« skriver dr. Georg Brandes om ham. »Men man har misforstaaet Shakespeare, naar man i Hamlet har set en ganske moderne reflektionssyg uden evne til handling — han, som har krudt i alle nerver og alt geniets sprængstof i sin

natur.« Hamlet er alt og intet, samtidig indbegrebet af den høieste kultur og den største unyttighed. Ved hans side staar den skjønne, blegt afsindige Ofelia som en ængstelig efeu i skyggen af en en interessant ruin.

Othello er det naive urmenneskes storladent raa elskovshævn. Enkel og stærk var han før, Moren fra Venedig, den mægtige og høitansete feltherre; men ulige større blir han, da han vinder den skjønne Desdemona, og mistanken, lig en ond magt fra helvede, faar indpas hos ham; da blir bare negeren tilbage, urmennesket med den store, hævnraabende drift. Overfor denne næsten majestætisk enkle natur staar Jago, ondskaben i egen person, den gule misundelse, det »skjelende nid, der fremtræder som stormagt i menneskelivet.«

Kong Lear staar iblandt de Shakespearske skikkelser, har en fransk forsker sagt, lig en gammel, graa kathedral, der i al sin ærværdighed og med alle sine helgenstøtter og vinduer og stenbalkoner og stræbepiller delvis synes bygget for øverst oppe at bære en vinget engleskikkelse, Cordelia. Selv er den gamle konge kathedralen, der bærer saa megen tyngde; han jages af sine egne børn i storm og slud ud paa hederne, han lider sult og savn, hans oldinglegeme sittrer, han blir vanvittig, gaar i barndommen og laller som et barn. Alt døier han, alt bærer han. Saa kommer datteren Cordelia tilsyne, bøiende sig over ham lig en trøstens engel, kyssende lidelserne af hans pande, indtil ogsaa hun, det dyreste og kjæreste han ved, gaar bort for ham, og den gamle i fortvilelsens raad-vildhed griber sig til hovedet med udbruddet:

Er dette verdens ende?

Dramaet er samtidig en datterkj ærlighedens apotheose og en gjenspeiling af menneskets tornekronede gang til Golgatha og graven.

Macbeth er sjæleangstens rædselsfulde tragedie. Den tager sin begyndelse med drabet af kong Duncan, som er gjæst paa Macbeths slot, Inverness. Skildringen af mordnatten er uforglemmelig; og alt det følgende er biot konsekvenser af denne bloddaad. Den ene ugjerning afløser den anden, de kan ikke stanses; og i de store slotssale gaar den søvngjængerske lady Macbeth om ved nattetide, gnidende blodflækkerne af sine hænder. Sjelden er samvittighedens pine malt med større kraft, ingensinde med mere uhygge; det er, saa det grøsser i én — som ved et pludseligt koldt pust fra en ligkjælder.

Timon fra Athen er den skuffede tros og den deraf følgende menneskeforagts drama. Timon er en græsk rigmand, der omgiver sig med talrige venner og øser gaver ud med fulde hænder. Pludselig viser det sig, at han har opbrugt alle sine midler, vennerne forlader ham under de forskjelligste paaskud, og — den store foragt for verden og menneskene fylder Timons sjæl. For ret at slænge vennerne sin haan i ansigtet indbyder han dem endnu engang til et gjæstebud. Disse indbilder sig, at han atter er biet rig og kommer til ham, hver og en med en undskyldning for sin tidligere opførsel. Men gjæstebudet er for Timon kun et skjalkeskjul, som han benytter sig af til at vælte sin dybe foragt over dem alle.

Alkibiades

Hvad er Dit navn? Har Du saa dybt et had til mennesker, skjønt selv et menneske?

Timon

Jeg er Misanthropos og bærer had

til menneskenes slægt. Var Du en hund

jeg kunde holde vei en smule af Dig.

Saaledes taler Timon, og mere livsskuffet kan der vei næppe tales. »Alt, hvad Shakespeare i de senere aar havde

oplevet og døiet, alt, hvad han havde lidt af skuffelser paa grund af andre menneskers æreløshed, og alt, hvad han havde tænkt over det udstaaede, sammentrængte han i Timon fra Athen, og af dette ler,« siger dr. G. Brandes, »formede han denne ene store, desperate skikkelse, menneskehaderen, hvis vilde rhetorik er som en mørk essens af tungt blod og galde, udsondret for at lindre kval.«

Hvilket mørkt livssyn aander der ikke ud af disse Shakespeares storværker fra hans ældre aar! Visselig, digteren havde ikke kunnet skrive Hamlet, uden at han selv har havt noget af Hamlets natur, og ikke Othello uden at han har havt sin Jago, og ikke Kong Lear uden at han har vidst, hvad lidelse vil sige, og ikke Macbeth uden at han har følt sjæleangst. Han vilde ogsaa næppe have formaaet at skabe saa sælsomme kvindeskikkelser som Ofelia, Desdemona, Cordelia og lady Macbeth, hvis han ikke selv havde ligget under for stærk paavirkning af kvinder. Vi har ovenfor set, hvorledes han, lænkebundet af sin elskov, er biet pint som under det ubarmhjertigste marterinstrument.

Hans ulykkeligste periode har saaledes affødt hans dybeste og mest vidtrækkende dramaer. Ubønhørlig gaar han menneskenaturen paa klingen, blottende den for alt skaberi, al affektation, alle hensyn til samfund og medmennesker, saa vi ser lige ind paa de nøgne lidenskaber og følelser, lige ind paa den menneskelige selvagtelse. Dér er det, han lader sjælekampene rase, dér er det, skylden faar sin straf og fortjenesten sin belønning. Men for at naa saa langt ind, tager han ikke i betænkning at benytte sig af alle midler. Frem-334

stillingen af de ydre begivenheder er hyppig baade plump og usandsynlig og lidet overveiet, intrigen er tidt nok ganske svær at fordøie for en moderne læser, men det hele er som oftest beaandet af en saadan fart og kraft, at man glemmer at ræsonnere: man rives med som af et aandens stormveir, man føler den store kunsts greb i struben.

Beskyttet af fornemme venskaber, elsket af publikum og forfulgt af misunderes nid og nag, henlevede Shakespeare sit liv i London som dramaskrivende direktør for Globetheatret. Hans sind, der i de senere aar havde været sort som en uveirsnat, blev lysere og lettere med aarene. Han forfattede værker som Cymbeline, Vintereventyret og Stormen — værker med høi, ren luft som efter et tordenveir. Opimod femti aar gammel trak han sig tilbage til sit hus i Stratford. Alt tyder paa, at hans sidste leveaar har været en hvilens, en fredens tid for ham. Han ophører at digte og gaar om og stuller ude i sin have. Lige ind i forrige aarhundrede pegte Stratfords beboere paa et morbærtræ, der skulde være plantet af ham.

Den 23. april 1616 gik Shakespeare ind til den evige hvile — næsten samtidig med Cervantes.

— — Luther var Tysker, Macchiavelli Italiener, Rabelais Franskmand.

Shakespeare var universel.

Udelukkende sjæleforsker stillede han sig høit over sin tids kampe mellem katholsk dogmetro og fri tænkning. I Tyskland trak det op til den lange tredve-aarskrig, i Frankrige lød jammeren fra Bartholomæus-nattens myrderier, i Spanien steg røgen fra hundreder af Autodafee'er, og i digterens eget fædreland var befolkningen splittet i to stærkt ophidsede partier, kort

sagt, striden for og imod den romerske kirkefyrste lagde som en rødlig blodtaage over hele Europa. Men man vil i Shakespeares samlede digtning kunne tælle de steder paa fingrene, hvor pavens navn er nævnt. Og dog lever i hans dramaer Renaissancen med uforlignelig kraft.

Ja saa høit stod han over hine dages partikampe, at det ikke falder nogen ind at opkaste det spørgsmaal, om han var katholik eller protestant: hans aand føles altfor storladen og frigjort til at lade sig indregistrere under nogensomhelst religiøs etikette.

Barn af sin tid og samtidig barn af alle tider staar han paa høiden af Renaissancen lig en fakkelbærende statue,

der lyser bagover mod forgangne tider og fremover mod nye aarhundreder.VI.

KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

Erik Lie.

22I.

Den europæiske Renaissance og den franske klassicisme. — Den sociale baggrund. — Richelieu og Ludvig XIV. — Landets opblomstring. — Håtel de Rambouillet. — Salonvæsenet. — Det franske Akademi. — Versailles var hoffernes hof. — Den store

konge.

Fra den europæiske Renaissance til den franske Klassicisme, det er som at komme fra det vilde høi-fjeld ned i menneskenes trange selskabssale.

Shakespeare og hans geniale fæller havde stormet alle hensyn i mægtigt jag fra horisont til horisont. Lig Titaner havde de stablet

Ossa paa høien Olymp og Pelions raslende skovfjeld ovenpaa Ossa igjen, for op til himlen at stige.

Deres digtninge var gjenspeilninger af den menneskelige urnatur: der herskede urfølelser og urvælde. Deres Skikkelser gik, aandelig tait, nøgne som i tidernes morgen.

Klassicismen i Frankrige er fremfor alt paaklædt. Dens mennesker — de være heltemæssige eller skurkagtige eller smaaborgerlige — er samfundsmennesker, hvis høieste fortjeneste er at overholde reglerne for god tone

og hvis største forbrydelse er at synde mod det, som man dengang ansaa for honnør.

Renaissancetidens høifjeldsstormveir har lagt sig; det er i den franske Klassicisme biet til en svag vind, som biot bringer kaminilden i de gamle slotte til fornyet opblussen.

Det er forstaaelig^ at samfundsregler og samfundshensyn fik slig magt netop i Ludvig XIV's aarhundrede. Thi først nu blev Frankrige i virkeligheden én ståt, ét rige, kort sagt, ét samfund. Gjennem hele Middelalderen — helt til Filip August — havde folket været slaver; fra Filip August til Ludvig XI var adelen tyranner, og fra Ludvig XI til Ludvig XIV havde kongerne ligget i en stadig kamp med sine vasaller. Landet var fuldt af uenighed, usikkerhed og søndersplittede. Endnu saa sent som under Ludvig XIII sad adelsmanden paa sine befæstede slotte, udsugende bønderne hver i sin egn; landeveiene var ødelagte, byerne var usikkre og uden politi, snigmord og aabne dueller hørte til dagens orden; staten var uden penge og saagodtsom uden kredit hos de udenlandske magter. Befolkningen var splittet i religiøse og politiske partier, alt var i uorden, eftersom intet var i orden. Geistligheden var korrumperet aflaster, nonneklostrene benævnes af en samtidig »offentlige glædeshuse«. Overtro og stjernetydning var paa moden; fattig og rig lod sit horoscop stille af astrologer og spaakvinder; i aaret 1609 dømtes i staden Bordeaux ikke mindre end 600 hekse, hvoraf størsteparten blev brændt. Landet laa som et khaos — i mørk skygge af magtesløs politik.

Folkets livskraft var imidlertid ikke svækket; den glødede videre — ligesom under asken af de depraverede tilstande — og gav sig omsider aabent udslag i mænd341 KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

som Richelieu og Ludvig XIV. I deres regjeringstid samledes og gjenreistes Frankrige baade indadtil og udadtil, saavel materielt som aandeligt.

Finansvæsenet blev bragt i orden, landeveiene reparerede, industrielle anlæg grundlagt og støttet; pragtfulde bygninger blev reist i de hidtil saa van-skjøttede byer, de vigtigste søhavne blev befæstet, hær og flaade sattes i ordentlig stand, sikkerheden paa gader og stræder blev overvaaget af politi, og der nedlagdes strengt forbud mod dueller. Alt dette befordrede naturligvis i høi grad den borgerlige velfærd; tredie-standen fik mod ét slag lov til at

leve sit eget liv i arbeide paa landets opkomst; den blev en magt i staten; i dens millioner druknede de smaa tyranniske adelsmænd som fluer.

Samtidig optraadte baade Richelieu og Ludvig XIV som naadige beskyttere af litteratur og kunst — akkurat som Perikles i Athen og Augustus i Rom.

Overfor udlandet hævdede Frankrige sig som ingensinde tilforn. Den østerrigske stormagt, som helt siden Karl V havde spillet mester i Europa, blev ydmyget. Den franske konges vilie blev verdens lov.

Alle disse bestræbelser for at samle landet til ét samfund under ét scepter maatte naturnødvendig afføde en række samfundshensyn og samfundslove, som i begyndelsen, mens de endnu var nye, eiede en ganske anden magt over sindene end senere.

Den digtning, som skulde stige frem af denne samfundsgrundlæggende tid, maatte derfor blive en samfundsdigtning, hvor menneskene blev samfunds-skikkelser.

Der laa feststemning i luften i hine tider: Frankrige var under opbygning. Med Notre Dames høi-342

tidsfulde klokker blandede sig lyden fra hundrede tusinder af hammerslag rundt om i et arbeidende folk; og i søhavnene laa rigtlastede fartøier fra jordens fjerneste egne. Tiden var fuld af haab og tro, men ogsaa af indbildskhed og overmod. Det var, som om Gud holdt sin beskjærmende haand over riget Store mænd voksede op som paddehatte efter regn, mænd som Colbert, den indsigtsfulde finans- og indenrigsminister, den begavede Louvois, »armeens organisator«, den kløgtige Vauban, »befæstningskunstens fader«. De kongelige hære under de berømte og frygtede generaler Turenne og Condé var paa marsch over halve Europa med seiren paa sine bajonnetspidser. Landegrænsen udvidedes til alle sider, og paven, den romerske kirkefyrste i al sin høihed, maatte bøie sig for den franske kongevilie.

Alle verdenshistoriens blomstringstider kan opvise et stærkt litterært liv. Saaledes Grækenland under Perikles, Rom under Augustus, de italienske republiker under Medicæerne, Spanien under Filip II (Cervantes) og England under dronning Elisabeth (Shakespeare). Frankrige under Ludvig XIV skulde blive et nyt led i rækken.

Allerede et snes aar før den store konges fødsel — altsaa i Richelieus tid — havde en litterært interesseret og høit intelligent adelsdame, markisen af Ram-bouillet, samlet alt, hvad Paris eiede af aand og navn om sig i sit elegante hotel, beliggende i nærheden af Louvre. Her mødtes paa visse ugedage hele den aandelig fornemme verden: det var adelsfolk som hertugen af Enghien og hertuginden af Longueville, markis'en af Pisani og Richelieu: det var skjønaander og gode bekjendte fra alle leire og alle lag; men især343 KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

var det digtere og litterater, Malherbe, Balzac, Voiture, og last but not least, den senere saa berømte Corneille; han lignede en tyk og klumpet landmand fra provinsen og maa med sin plumpe fremtræden have virket næsten komisk afstikkende mellem de andre saa belevne hof-og selskabsmennesker.

Noget særskilt forsamlingsværelse kendte man i de dage ikke til, og værtinden med sin datter Julie — senere markise af Montausier — modtog gjæsterne, siddende paa sengen inde i det med blaat betrukne soveværelse (la chambre bleue). De sidste litterære og politiske begivenheder blev her drøftet, en og anden af gjæsterne oplæste et digt, som derpaa diskuteredes, konversationen blev ført med den høieste kunst og galanteriet drevet ud i det største raffinement, — kort sagt, fra det aristokratiske hotel de Rambouillet udgik de anskuelser, som senere skulde blive opinion, og de manerer, som senere skulde blive comme il faut.

Hvad Le Figaro er idag, det var hotel de Rambouillet dengang. Det blev begyndelsen til de mange »saloner«, som i de følgende par aarhundreder skulde give det litterære liv i Frankrige sit særpræg. Allerede efter faa aars forløb krydde og vrimlede det i Paris og rundt om i provinsen af efterligninger. Enhver dame, der vilde gjælde for fornem, maatte holde »salon«, hvor digte oplæstes og digterværker kriticeredes; enhver blaastrømpe ansaa sig forpligtet til at skjønne sig paa litteratur; det blev en mode, som ingen »sociabel« kvinde kunde unddrage sig for.

Men det at skjønne sig paa litteratur, blev snart vrængt om til den vamleste smagsaffektation og det laveste fornem-hedslefleri; hovedsagen blev til syvende og sidst at agere hoffahig, fin og belæst. Deres indbildte aands-

aristokratisme gav sig udslag i et søgt frimurersprog — for at mobben ikke skulde kunne forstaa deres sublimt højtflyvende tanker og følelser. Hotel de Rambouillet kaldte man »Rozelindes palads«, og værtinden blev af sine gjæster altid bçsunget under det hyrdindeagtige navn Arthénice. Med ikke mindre poetiske navne benævnedes de i de øvrige saloner præsiderende blaastrømper; madame de Sully blev saaledes besunget som Salmis, madame de Fiesque som Sophronie og madame de Lafayette som Stra-tonice. De simpleste betegnelser blev afløst af de mest skruede udtryk. Man nedlod sig ikke til at bruge et saa banalt og fortygget ord som »de menneskelige øine«; sligt overlod man til den udannede populace; »sjælens speil« sagde man. Hellerikke talte man om at »faa børn«; en blaastrømpe fik aldrig børn, det var kun de udannede og lavere klasser, som flk børn; naar en saadan begivenhed indtraf hos hende, saa »lod hun sit blod rulle over i efterslægten«. Det var udtrykket. En fugl blev til »et syngende bladt, en alvorlig og tankefuld pande til en »pande dækket af skyer« og en mand med alsidig kundskab og skarp forstand blev til »en mand med en vei møbleret esprit«.

Paa mange maader har vistnok hine dages salonvæsen bidraget til at rense sproget for meget slang, men affektation og søgt originalitet var dog saa overveiende, at de litterære blaastrømper behæftedes med tilnavnet les précieuses, det vil sige de opstyltede eller skruede.

En af hine dages forfattere har i en af sine romaner skildret en ung mands forberedelser til et førstegangsbesøg i en »salon«. Bélisandre er den

unge mands navn. Han har hørt tale om alle disse aristokratiske sammenkomster, hvor damerne overbyder hverandre i vid og koketteri og herrerne i litterær indsigt og smukke manerer. Han sørger først for at anskaffe sig en introduktion til værtinden i en af Paris' »saloner«, og saa ser vi da den unge mand aftenen før han skal indføres i det fornemme selskab. »Langt udover natten sad Bélisandre og læste romaner« heder det; »han studerede nøie, hvorledes og i hvilke udtryk helten sagde goddag og adiø, hvorledes han bukkede og hvorledes han tiltalte damerne. Omsider blev Bélisandres øienlaag tunge af den megen læsning, og han besluttede sig at nyde nogle timfers hvile. Hans haar var paa forhaand pudret og friseret, hans mustacher bøiet op i tvende, elegante spidser, hans hænder besmurt med en duftende pomade, saa han maatte ligge med handsker. — — Den næste dag begyndte han ret for alvor at gjøre sit toilette for anledningen. Først indtog han en god bouillon, dernæst satte han sig et klyster. Saa dryssede han skyer af cyper-pudder over sin paryk og gav sig til at vaske sit ansigt i parfumeret vand og indgnide sine hænder méd mandelolie og orangesaft. Han skyllede sin mund med ambraessens og lagde smaa vellugtende silkepuder i sine lommer. Saa stod han omsider i fuld puds — med guld- og sølvsnoret hat, i kalvekryds og silkebenklæder, hvorfra otte forskjelligfarvede baand hang ned paa hver side; endvidere i engelske silkestrømper med rige knæmanchetter og lange spændesko; isabella-farvede handsker i den ene haand og om haandledet et sort baand, tjenligt til at fremhæve hans hvide hænder. Ulastelig i enhver henseende kjørte han saa i sin karrosse til Cléogarites hotel i Maraiskvarteret

bagenfor Louvre. Da han nærmede sig, saa han i gaden karrosse efter karrosse, som alle var paa vei til den høitidelige sammenkomst. Idet hans vogn standsede, bemærkede han, at dørhammeren paa hotellets indgangsport var omviklet med klæde, for at ikke slagene skulde forstyrre de allerede forsamledes konversation. En laquais aabnede døren og anmeldte den ankomne for Cléogarite, der laa henstrakt paa sin store silkeseng. Idet Bélisandre, beklemt og ængstelig, traadte ind, standsede konversationen et øieblik, og alles øine rettedes imod ham. Men han lod sig ikke intimidere; benyttende sig af alle nye gjæsters privilegium, traadte han hen til Cléogarite og trykkede et kys paa hendes kind; derpaa saa han sig om efter en stol, men da han ikke opdagede nogen saadan ledig, tog han plads

ved en dames fødder--«

Man ser, hvor det hele samliv blev vrænget om mod det ydre, mod ydre politur og ydre fornemhed. Netop denne omstændighed var det imidlertid, som bevirkede, at salonerne saa hurtig blev noget af en virkelig magt i staten, noget, hvormed der maatte regnes; thi hele halvdannelsen og alt det, som snobberi hed, styrtede sig med engang hovedkulds ind i bevægelsen og rev den ganske opinion med sig. Alle, som var med i det »gode selskab«, maatte være digtere; de maatte kunne sige de banaleste ting paa den unaturligste maade. Den salonpoesi, som i de tider oversvømmede Frankrige, var den mest skabagtige digtning, verden endnu har set. Sproget blev det reneste blomstersprog, saa den, der vilde forstaa meningen, maatte gjøre sig bekjendt med betydningen af de mange særudtryk og betegnelser. »Lakeierne sprang om i gaderne med lommerne fulde af deylige poemer, som347 KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

skulde besørges damerne ihænde«, fortæller en kronikør. Enhver blaastrømpe, som holdt salon, blev nemlig altid besunget af sine gjæster i de mest høitravende vendinger. Der forfærdigedes endog et landkort over »kjærlighedens kongerige«. Her saa man inclinationens flod, antipathiens hav og ligegyldighedens sø afridset. For at trænge ind i elskovens store stad, maatte elskeren først »beleire de smaa opmærksomheders landsby, dernæst forcere de ømme skrivelsers grænd og tilsidst erobre kurmageriets slot.« Disse sindrigheder stod ikke biot paa papiret, de gik ind i det virkelige liv som væsentlige faktorer. Den smukke og aandrige datter af madame de Rambouillet, Julie d'Angennes, lod saaledes i mere end 15 aar hertugen af Montaussier gjøre haneben til sig efter alle kunstens regler: da først gav hun ham sit ja.

Alle sociale foreteelser og strømninger blev i hine dage taget til indtægt og benyttet af de styrende. Alt skulde indordnes under én haand. Ingen fik gaa sin egen vei, intet fik udvikle sig i medfør af sin egen natur — end ikke salonvæsenet. Ogsaa paa det litterære og selskabelige omraade skulde det nye samfunds stempel trykkes, stemplet af én vilie, én tro, én smag: den kongelige.

Richelieu, der selv fuskede i det litterære haandværk og som maaske i al hemmelighed indbildte sig at være en stor digter, satte sig til den ende i spidsen for dannelsen af en officiel, af staten anerkjendt, litterær salon, der skulde bestaa af 40 »udødelige« medlemmer. At en saadan under kardinalens umiddelbare protektion hurtig vilde komme til at overfløie alle de andre privatsaloner, sagde sig selv. Det gjorde den da ogsaa.348

KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

Det blev nemlig intet mindre end det berømte franske akademi.

Hvad Richelieu havde begyndt, skulde Ludvig XIV nogle aar efter fortsætte; han forstod end yderligere at knytte aandens folk tii sig. Ikke mere end 20 aar gammel lod han saaledes Colbert opsætte en liste over de betydeligste mænd paa litteraturens, kunstens og videnskabens omraade rundt om i Europa. Disse fik kort tid efter en skrivelse fra kongen, hvori han udtrykte sin anerkjendelse af deres arbeider samt skjænkede dem dels gaver, dels aarlige pensioner, alt efter deres stilling og rang. Blandt dem, som paa denne maade benaadedes, var de berømte mathematikere, Italieneren Viviani og Hollænderen Huyghens, desuden historikeren Vossius og en række tyske, franske og spanske pro fessorer. For dem alle kom den kongelige skrivelse som et lyn fra klar himmel.

Dels ved sin politik udadtil — de mange og store felttog — dels ved sit reorganiserende arbeide indadtil — alt sigtende til landets samling under ét scepter — og dels ved sin kloge optræden overfor aandens mænd, var Ludvig XIV og hans hof biet midtpunktet for aarhundredets magt og intelligens paa alle omraader. Versailles var hoffernes hof. Fra Versailles styredes verden. Et smil paa hans majestæts læber kunde komme til at betyde hele provinsers lykke, en eneste ærgrelse, et lune eller et indfald hos den store hersker kunde komme til at koste hundrede tusinders velfærd

Hele Europa fra England og ned til Rom skalv for Ludvig den XIV's høie vælde.

Man gjør sig nutildags næppe nogen forestilling om den pragt, som dengang udfoldedes i Versailles, og de dimensioner, hvori det hele var anlagt. Slöttet3 349 KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

med sine umaadelige fløie og tilstødende bygninger dannede som en hel liden verden for sig, saa at sige en hel hofby med ikke mindre end femten tusinde beboere. Fra slotsvinduerne, hvor larmen fra det travle Paris fornemmedes lig suset fra et fjernt ocean, gik udsigten over parken, som strakte sig milevis ind i horisonten — et uhyre landskab med kunstige søer og kunstige grotter, snorrette alléer under stivt beskaarne trækroner, kokette lystslotte skjult inde i skogensom-hederne og græske gudestatuer spredt over det hele.

Selv naturen maatte bøie sig for den kongelige smag.

Naar man i vore dage besøger Versailles, faar man ved synet af den stilfulde, i rette linier beklippede park følelsen af at man ikke passer ind i disse omgivelser. Alene det 17de aarhundredes parykmennesker har her kunnet føie sig hjemme. Deres bevægelser var afmaalte, som deres klædninger var stive. For det første den hvide, al personlighed udviskende, allongeparyk; dernæst de store opslag og lange frakkeskjøder, som holdtes stive ved infældt staaltraad; endelig den stivede krave og de stivede manchetter — alt, hver rynke og hver fold) var paa sin bestemte plads; mennesket var igrunden biot til for dragtens skyld. Naar Ludvig XIV kjørte gjennem parken, saa bøiede de stivt friserede træer sine kroner; og, naar han traadte ind i en af slottets forsamlingssale, saa bukkede sig ligervis de mange hofmænd, alle som en, og de rødmende hoffrøkener neiede forvirret.

Kongens person var beaandet af den høieste majestæt. Han var som skabt til at herske. Med sin samtidig kraftige og elegante skikkelse, sin værdige nedladenhed og kongelige anstand stod han som en3 64

ung Gud blandt sine samtidige. »Sire«, sagde en gammei officer, som en dag havde foretræde for ham, »jeg har aldrig i den grad skjælvet for fienden, som jeg nu skjælver for at tiltale Deres majestæt.«

Saa pompøs virkede han, at han i de grandiose, af brogede optog og fyrværkerier straalende feste, som han saa hyppig lod afholde i sin park, uden at blive latterlig kunde optræde med rødhælede sko og danse en gudedans i en af balletterne.

Hans majestæt var ligefrem noget af en afgud for hoffet. Ja endog hans purgeringsdag — han indtog en gang hver uge visse, af hoflægerne forordnede medikamenter — betragtedes i Versailles som noget af en hvile- og festdag.

Der har vistnok ingensinde levet en hersker, der i den grad har formaaet at blænde verden som Ludvig XIV. Den enestaaende prunk og pragt, som han omgav sig med, lagde i forbindelse med den strenge pedantiske hofetikette som en gylden fernis over den megen raaddenskab og de talrige intriger, der levede lig orme i Versailles løngange. Aldrig forsømte han sin ydre fremtræden, altid var han den store konge. Endog naar han var i felten, førte han fuld hofstat med sig. De gamle perserkonger kunde ikke drage frem gjennem landet med større pomp og grandeur. 30,000 mand rykkede frem foran ham, og 30,000 mand fulgte efter. I midten var det kongelige kvarter, der udgjordes af blomsten af den adelige ungdom — ofte flere tusind fornemme herrer og kavallerer. Ved taflet iagttoges de vanlige hofceremonier; alle etikettens regler overholdtes med den største nøiagtighed; et stort telt anvendtes udelukkende som audienssal, majestæten havde sin morgenkur, sin aftenkur o. s. v.3 351

akkurat som i Versailles. Naar han paa denne pompøse maade, omgivet af hele sin stridsmagt, nærmede sig de oprørske eller fiendtlige egne, saa overleverede byerne paa forhaand sine nøgler, og de fremmede fyrster kastede sig uden sværdslag tilfode.

Versailles' historie var i de dage Europas historie. Ind og ud gjennem den umaadelige, med store, firkantede sten belagte slotsgaard rullede ustanselig en strøm af gyldne kareter og bares en utallighed af kulørte bærestole. Idag kunde det være den broget-klædte doge af Genua, som ankom, ledsaget af fire fornemme senatorer for paa sin republiks vegne at anraabe Ludvig om naade. Deputationen frembar sit ærinde med blottede hoveder, mens kongen forblev siddende uden at aftage sin hovedbedækning . . . Imorgen kunde det være den landflygtige dronning af England, kong Jakobs gemalinde, som tyede ind under den franske konges beskyttelse. Han anviste den ulykkelige kvinde slottet Saint-Germain til opholdssted. Der fandt hun paa sit toiletbord en børs,

indeholdende 10,000 Louis-d'orer . . . Iovermorgen kunde det være en pavelig legat, som kom for at give Ludvig opreis-ning for en krænkelse, han ansaa sig for at have lidt. For at vise sin storhed lod han det fornemme, romerske sendebud — en nevø af pave Aleksander VII, hvis navn var Chigi, — føre til audiens i et optog, som var han en kongelig fange i keisertiden i Rom. Kanonerne drønede fra horisont til horisont, mens processionen drog frem; paa sin høire side havde udsendingen den store Condé, paa sin venstre dennes søn; i sin suite de fornemste adelsmænd . . . Hver dag anmeldtes nye besøgende, deputationer fra fjerne lande, fra fremmede fyrster og fyrstinder, adelsmænd fra underkuede pro-3 352

vinser, budbringere, som sprængte ind gjennem slotsgaarden med efterretninger om nye seire, nye grænse-udvidelser ...

Versailles gav tonen an i hele Europa. Det franske sprog blev hofsprog og fransk mode verdensmode.

Ludvig XIV var den gudbenaadede majestæt: hans vaaben var intet mindre end en sol, der omsluttede jordkloden med sine straaler.

En tid, der var saa genial i sin storhed og samtidig saa komisk opstyltet, maatte nødvendigvis frembringe paa den ene side digtere som Corneille og Racine, paa den anden side en komedieskriver som Moliére.

II.

Corneilles liv. — Corneille og Richelieu. — Le C id. — Striden om Le Cid og det franske akademi. — Horace. — C inna. — Polyeucte. — Corneilles alderdom og død. — Corneille og Racine. — Racines liv. — Andro make. — Iphigenia. — F æd ra. — Berenice. — Racine som hofdigter. — Versailles i Ludvig XIVs ældre aar. — Racines ældre dage. — Esther. — Athalie. — Digterens død.

Vi har ovenfor nævnt Corneille som en af stam-gjæsterne i den aristokratiske Parisersalon Hotel de Rambouillet. Den tykke og plumpudseende digter var i 1624 som attenaars yngling kommet ind til hovedstaden fra sin fødeby Rouen for at autoriseres som advokat. Han havde nydt en udmærket opdragelse og havde mange kundskaber, men han forblev altid i sit3 353 KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

væsen den tause, faamælte provinsmand, som opførte sig keitet og konverserede klodset. Intet i hans ydre tydede paa, at han var en digter. Han var en indesluttet natur, som befandt sig bedst hjemme i sin egen familie.

Stilfærdig forrettede den lille, tykke mand sit arbeide som advokat, og ingen lagde større merke til ham. Man vidste nok, at han i sine fristunder beskjæftigede sig med at digte stykker for theatret — ja at han endog havde faaet et par dramaer opført og opnaaet en viss succes. Men der var saa mange digtere og skjønaander rundt om i blaastrømpernes litterære saloner, at man ikke fandt noget ualmindeligt i, at en velstuderet mand lavede litteratur. Det hørte ret og slet med til den almindelige dannelse.

Der var biot ét menneske, som allerede paa den tid synes at have opdaget, hvad der boede i den lille firkantede advokat. Det var Richelieu. Denne indbildte sig ogsaa at være noget af en poet; han udkastede saaledes planer til forskjellige skuespil, som skulde opføres paa hoffets theater, og engagerede eller, rettere sagt, beordrede endel skribenter til at nedskrive dramaerne i detaljer. Enhver af dem fik én akt til udførelse, og denne skulde være færdig i løbet af en maaned. Til hjælp ved denne fabrikation af dramatiske værker blev advokat Corneille engageret. Dette var selvfølgelig en stor naade og betød ligefrem den almægtige kardinals høie protektion. Men Corneilles fantasi maatte først vænnes til at gaa i ledebaand; thi efter nogen tids forløb fik han en reprimande, fordi han paa egen haand havde tilladt sig at rette noget i et af theaterudkastene.

Erik Lie. 233 354

Stærkt krænket foregav han, at han havde nødvendige forretninger at varetage i Rouen, — og forlod Paris.

Forholdet mellem kardinalen og Corneille skulde snart end yderligere tilspidses. Den store statsmand, som havde

halve Europa for sine fødder, skulde blive ganske bleg af misundelse over den lille, tykke advokats digteriske frembringelser.

I det følgende aar, 1536, gik nemlig et drama af Corneille over scenen — det berømte Le C id.

Det var af følgende indhold: Den unge Don Rod-rigo (Cid) og den unge Chimene elsker hinanden af fuldt hjerte. Greven af Gormas, den unge piges fader, kommer imidlertid til i hidsighed at give Don Diego, den unge mands fader, et ørefigen. Don Diego er gammel og kan ikke, som æren tilsiger, hævne fornærmelsen. Han byder sønnen at aftvætte skampletten; men nu opstaar der i den unge mands sjæl en kamp mellem honnør og lidenskab: skal han værne sin faders ære ved at dræbe sin elskedes fader, eller skal han for hendes og sin kjærligheds skyld lade hævnen farer Spørgsmaalet er intrikat, og det udvikles og belyses gjennem det hele drama fra alle sider. Æren har sine fordringer og kjærligheden sine. Den unge mand er stedt i et dilemma, som ikke er saa let at rede. Havde han eiet en Romeos lidenskab for sin elskede, saa havde han ladet ære være ære og ørefigen ørefigen. Don Rodrigo er imidlertid ikke et Renaissancens naturbarn; han er et samfundsmenneske med hovedet fuldt af pene begreber som ret og pligt og ære og lov. Følgelig luller han sin elskov tilro ved meget ræssonne-ment og iler at hævne ørefigenet: Chimenes fader dræbes i duellen. Men nu er det Chimenes tur at3 355 KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

vakle mellem honnør og kjærlighed: honnøren forbyder hende at ægte sin faders morder, kjærligheden tilsiger hende at holde fast ved den elskede. Havde hun været en Julia, saa havde hun ikke tænkt paa honnøren, men kastet sig i Romeos arme som i en ekstase. Med al sin kjærlighed eier hun dog ikke Julias natur. Deklamationen gaar i høi skridtgang gjennem stykkets fem akter, og facit af det hele regnestykke blir, at de to unge mennesker »faar« hinanden — dog først efterat alle ærens fordringer fra begge sider er tilfredsstillet.

Dramaet er stærkt af pathos og storladent i sin majestætiske veltalenhed; det har sogar paa sine steder en luftning af utæmmelig lidenskab over sig, men den faar sjelden lov at komme tilorde under det stivbenede ræsonnement, der dækker stykket som et tykt lag af aske.

Le Cid gjorde en uhørt lykke.

Aldrig havde man været vidne til. noget biot tilnærmelsesvis lignende. Theatersalen i Louvre gjenlød aften efter aften af stormende bifaldsbrag. »Hele Paris« strømmede til; i salonerne taltes og diskuteredes der ikke om andet end om det geniale drama, ja selv »børnene rundt om i familierne«, fortæller en krøniker, »lærte scener af Le Cid udenad.« Den 30 aar gamle Corneille var med ét slag biet berømt. Han sidestilledes med verdens største digtere og benævnedes »den franske tragedies fader.«

Dette var mere end blaastrømpetidens skjønaander kunde taale. De faldt som ravne over digteren og hans værk. En af dem beviste, at sujettet var hentet og enkelte scener ligefrem oversat fra Spanieren Guilhem de Castros drama »Cids ungdom« (Las mocedades del Cid.) En anden paaviste, at stykket stødte an

mod den i de litterære saloner til dogme ophøiede aristoteliske lære om de 3 enheder, handlingens, tidens og stedets. En tredie skreg op om, at stykket var slet bygget og at hovedpersonen, Cid, var uden dømmekraft. Misundelsen gav sig udslag paa de mest forskjelligartede maader og fik ikke mindre betydning derved, at Richelieu ganske aabent pustede til ilden. Han kom i virkeligheden — bemærker en gammel fransk forfatter — ved le Cids's opdukken i en ligesaa stor sindets affect, som om en fiendtlig hær havde vist sig i horisonten. Striden rasede i mere end to aar og indankedes tilsidst for det nys indstiftede franske akademi. Dettes medlemmer kviede sig længe for at fremkomme med nogen udtalelse om stykket, thi de vidste, at den mindste ros vilde bringe dem i unaade hos kardinalen. Men tilsidst blev de ret og slet beordret til at udtale sig. Dette skede i et skrift, som forfattedes af en af de 40 »udødelige« nedsat komité. Skriftet censureredes af Richelieu, der bl. a. gjorde den bemærkning, at »stilen var altfor dekoreret med blomster«. »Blomsterne« maatte altsaa fjernes. Komitéen tog atter skriftet for sig. Endnu engang blev det af den paa Corneille saa misundelige kardinal vist

tilbage som ubrugeligt, og først i 1638 udkom det mærkelige dokument i trykken. I det mest forblommede diplomatsprog søger akademiet her at forene sin egen, velvillige dom med Richelieus forud indtagne, der kort og godt gik ud paa at erklære dramaet for umoralsk.

Hele denne forfølgelse og alle disse angreb var for meget for Corneille. Han bøiede sig for overmagten, gjorde korsets tegn for de 3 hellige enheder og kastede sig paaknæ for den ene saliggjørende hofsmag.3

Hvad hans digterevne havde lovet i Le Cid, kom han i sin fremtidige produktion ikke til at indfri.

Hans ungdom og advokattid havde faldt ind under det store samfundsgrundlæggende reorganisationsarbeide paa alle omraader. Han havde set de franske arméer hævde Frankriges ære paa alle slagpladse; han havde været vidne til borgerstandens seir over adelen; han var biet tvunget til at beundre den store hersker i en Richelieus ubøielige jernskikkelse; han havde fra sine forældre hørt beretninger om de religiøse partikampe, som flammede op i Bartholomæusnattens myrderier; han havde med andre ord beundringen for det store heltemod og de store borgerbegreber, for det store herskervælde og den store kristentro, i blodet. Og denne beundring var det, som gav sig udslag i hans følgende hovedværker Horace, Cinna og Polyeucte.

I Le Cid havde digteren forherliget honnøren og den ridderlige pligtfølelse. Som Don Rodrigo her offrer sin elskov for hensynet til sin faders ære, saaledes offrer helten i »Horace« sin allernærmeste slægt for hensynet til fædrelandet. Horace er patriotismens apotheose som Cinna er forherligelsen af den majestætiske kongeværdighed og Polyeucte af den kristelige offerevne.

Alle disse Corneilles dramaer er bygget paa konflikten mellem samfundshensyn og de menneskelige lidenskaber. Digteren opstiller moralske hovedhjørnestene — begreber som honnør, patriotisme, kongeværdighed, kristentro — og mod disse lader han hjertets magter rykke i leding. Don Rodrigo og Chimene kjæmper tappert for sin kjærlighed, men honnøren gaar dog tilsidst af med seiren. Horace vakler længe mellem hensynet til sin familie og hensynet til sit3

fædreland, men patriotismen veier tungest. Keiseren staar i Cinna tvivlende, om han skal vælge at straffe eller tilgive misdæderen; han vælger at vise sig høi-modig. Og Polyeucte nedsænker sin elskov til Pauline i kristelig selvforglemmelse.

Det er karakteristisk for digterens, af bestræbelserne for landets reorganisation paavirkede og blændede syn, at han saagodtsom overalt lader lidenskaberne ligge under i kampen mod de pene borgerbegreber; de menneskelige urdrifter lokkes i søvn af ræsonnementernes vuggesang.

Samtidig som det Corneille'ske teater er en tro afspeiling af det franske samfunds gjenfødelsestid, saa peger det ogsaa fremover mod nye tider.

Det indeholder som en spaadom om det kommende enevælde; det har noget over sig som et stolt, fanfare-mæssigt hanegal mod morgenrøden. I straalerne af den opgaaende sol staar de forskjellige skikkelser som eksempler paa de store samfundsdyder; de er klædt i hvid allongeparyk og raaber ha! med en vældig theatergestus. Aldrig hverken før eller siden har den dramatiske digtning frembragt værker med saadant vingefang af pathos og saadan storladen kunstlethed i det tragiske.

Digteren stod med disse fire arbeider paa sin kunsts middagshøide. Han havde talrige beundrere, men den mægtige Richelieus anathema laa fremdeles over hans navn og hele virke. Han naaede støvets aar — blev 78 aar gammel. Hans digterevne tabte sig mere og mere, alt efter som tiden skred. Den række tragedier, som han forfattede i sine 35 sidste aar, er nutildags ikke af synderlig interesse; hans arbeider3

begyndte at falde igjennem ved opførelserne, tilsidst blev de end ikke antagne ved theatrene.

Fattig og skuffet tilbragte den lille tykke olding sine senere aar i sit hus i Rouen. Familiesorger hvidnede hans haar; han mistede begge sine to voksne sønner. Næringssorger gjorde ham ydmyg, saa han gjentagne gange nødedes til at rette de mest bønlige anmodninger — næsten tiggerbreve — til indenrigsministeren Colbert. Ja han maatte endog i sit livs aften sælge sit hus for at kunne betale for sin datter, der var gaaet i kloster. Hans alderdom formørkedes og forbittredes end yderligere derved, at en yngre Rival, Racine, høstede alle de laurbær, som han selv ikke havde faaet.

Den engang saa berømte Corneille gik i graven 1684, fuldstændig glemt af sin samtid.

Racine var 45 aar gammel, da den »franske tragedies fader« døde. Han var i alle henseender det stik modsatte af sin forgjænger. Corneille saa ud som en landmand fra provinsen, tyk og ubehersket i sin optræden, keitet og udtryksløs i sin konversation. Hans digterskikkelser var stædige samfundshelte, træagtige i sin ubøielige hævdelse af de store borgerbegreber. De bar alle mandsnavne — Cid og Horace, Cinna og Polyeucte. Racine derimod var den elegante, elastiske hofmand, der som ingen anden forstod at føre en samtale og underholde et selskab. Hans digtning var en følelsens digtning; hans skikkelser bærer allesammen kvindenavne — Andromake, Iphigenia, Fædra, Esther.

Racine fødtes 1639 i den lille nordfranske by Ferté-Milon. Som Corneille fik ogsaa han en udmærket opdragelse og skal særlig have været en mester i det græske sprog. Hans familie, der var religiøs indtil overmaal, vilde have ham til at indtræde i den geistlige3 74

stand og fik ham til den ende anbragt hos en af onklerne, som var domherre nede i Languedoc. Imidlertid havde den unge mand truffet sammen med jevnaldrende og blandt andet overværet nogle theater-forestillinger. Digterlysten kom over ham som en uimodstaaelig trang. Til sin families sorg og forfærdelse skrev han til den unge kong Ludvig XIV's bryllup et digt, betitlet »Seinens Nymfe«, og lønnedes herfor baade med lovord af salonernes skjønaander og, hvad der særlig skulde blive af betydning for ham, med ioo Louis-d'orer af den kongelige privatkasse. Slægt og venner ansaä ham for et fortabt verdensbarn, de gjorde ham de alvorligste forestillinger om de farer, der truede alle dem, som ikke gik i kloster. Men den unge mand hørte biot med det ene øre og skrev i de følgende par aar to nye oder, hvoraf den ene atter var dediceret til hans majestæt, samt tvende dramaer, som endog nød den ære at antages til opførelse.

Familien havde nu intet andet at gjøre end med suk og graat at opgive den verdslige søn og lade ham stævne ud paa sin digterbane.

Han var da 25 aar gammel. I løbet af det følgende ti-aar skulde han ved en række dramaer grundlægge navnet Racine.

I en tid da den sociale og politiske udvikling skred saa hurtig frem som i hine dage, maatte forskjellen mellem den digtning, som udgik fra to paa hinanden følgende generationer blive ret mærkbar. Corneille havde tilhørt den samfundsgrundlæggende opgangsperiode under Richelieu; han havde set de store rydningsfolk, og han havde hørt de store borgerlige begreber som klokker i luften; derfor blev hans digterskikkelser mænd og helte. Racine fulgte efter i den yngre generation under3 361 KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

Ludvig XIV; han vaagnede op i et samfund, som allerede var grundlagt; de almene borgerbegreber var forlængst trængt ind i bevidsthederne. Naar han saa sig om i dette velordnede og arbeidsomme samfund, fik han øie paa de stille hjertedramaer, de skjulte nag, de lydløst voksende lidenskaber, — skikkelser som enkedronningen, Anna af Østerrige, madame de la Valliére, markisen af Montespan, madame de Maintenon, kort sagt hele det skjørteregimente, der lagde som én egen odor di femina over hele Versailles. Hans digtning blev mild og øm uden at blive kraftløs, og hans digterskikkelser blev heltinder, — det blev Andromake, Iphi-genia, Fædra, Berenice og andre.

Gjennem alle disse dramaer gaar der som en fjern orgeltone af kjærlighedens høisang. Sujetterne til Andromake, Iphigenia og Fædra er hentet fra Grækenlands historie, Berenice fra Roms. Andromake er Hektors enke. Med sin

lille søn er hun efter Ilions indtagelse faldt i Grækernes hænder, og kong Pyrrhus beiler til hende under den form: »Skjænk mig din gunst, eller jeg lader din søn dræbe.« Her ligger den dramatiske knude, som digteren langsomt opløser, alt mens Andromake stiger for vore øine, til hun i sublim kunst forvandles til den storladne moder, som — efter forgjæves anvendelse af kraft og bøn — omsider tyr til sit sidste nødværge, det kvindelige koketteri, for at værge sit afkom. — Iphigenia er den dramatiserede fortælling om kong Agamemnon, som i en art vellystig magt- og ærgjærrighedsfølelse bereder sig til at offre sin skjønne og elskede datter til guderne for at skaffe den græske flaade seilbør for afreisen til Troja. Den høimodig stolte maade, hvorpaa Iphigenia adlyder sin faders forfærdelige bud, gjør hende til en af litteraturens3

vidunderligste jomfruskikkelser. — Fædra er den hensynsløse rovdyrlidenskabs uhyggelig skjønne tragedie— tragedien om en kvinde, der bærer elskov til sin egen svigersøn, men som af frygt for at gjenelskes forfølger ham med sit had og sin ondskab som den infameste furie. Kjærligheden stiger her som i et stortnveir og svinder hen i en tordenlignende angstfuld hymne. — Berenice er mere et elegisk digt end et drama. Indholdet er kort og godt to elskendes brudd — den uendelige bitterhed og hjertesaarhed, hvormed to, som er glad i hinanden, skilles. Elskeren er den romerske keiser Titus, hans elskede er Berenice. Aldrig har Racine vist sig større som kunstner end i denne tragedie. I intet af sine mange andre stykker har han formaaet som her at gjøre noget af intet, det vil sige, røre vore dybeste følelser med et i dramatisk henseende saa spinkelt emne.

Corneille havde saa at sige tænkt og ræsonneret sig til sine følelser; derfor ligger der altid noget koldt og stivt over hans helteskikkelser. Racine derimod har hjertet paa rette sted; der hviler altid en viss sårt inderlighed over hans kvinder; de griber os som et hjerte, der skjælver.

De fra Grækenlands og Roms Historie laante sujetter er i de fleste tilfælde overførte fra den hedenske tid til Ludvig XIV's aarhundrede slig, at de taber endel .af sin oprindelige urfølelsens charme. Hos Euripides var saaledes Andromake en fangen moder, hvem seir-herren behandlede som sin eiendom. Hos Racine blir hun en kvinde, som paa en viss maade er fri: hun forhandler med kong Pyrrhus.

Ulykkeligvis er hans theater i altfor høi grad arrangeret for et publikum af hofdamer og hofherrer. Dia-3

logen er derhos et eneste blændende veltaleri, der dæmper og formindsker virkningen af de store lidenskabers spil. Man gir sig nødig til at holde lange deklamationer og foredrag, naar man staar overfor en hvass kaarde, og man følger ikke hofetikettens forskrifter, naar man er i oprør. Netop i slige tilfælde hæver imidlertid Racines heltinder sig op i den høie poesi og slaar sig for brystet med det fortrinligste skuespilleri.

Hvad der ogsaa i høi grad bidrager til at dække over hans digtnings lidenskabsfulde og tidt brutale kjerne, er sætningen om de tre enheder, som han slavisk befølger. Herved sættes alle de begivenheder, som han udmaler, ligesom i en høitidelig, strengt stiliseret ramme; det frit pulserende liv blir paa en maade klemt sammen i et snevert futteral. Der er ikke himlens store hvælv over handlingen; det fri lufthav er ved nærmere undersøgelse biot et kunstigt theatertag.

Racines dramaer egnede sig med sine afdæmpede lidenskaber udmerket som hofpoesi. Han selv blev en berømthed, som alverden snakkede om. Man yndede at stille ham op mod den ældre, næsten halvglemte Corneille og betitlede ham »Frankriges Sofokles«.

Der var i de dage to slags offentlige theatre. Det var de ambulerende selskaber, som drog fra by til by i provinsen, og det var de af kongen autoriserede skuespillere i Paris. Disse var i den første halvpart af Ludvig XIV's regjeringstid fem, senere, da hans majestæt blev ældre og mindre fornøielsessyg, indskrænkedes de til tre. Af disse fem stod særlig to i anseelse; det ene var det fornemme skuespilhus i hotel de Bourgogne, det andet var det af komediedigteren Moliére ledede theater i Palais Royal. Paa det sidstnævnte3

sted blev Racines debutarbeider opført; ja man mener endog, at direktøren, Moliére, baade laante ham penge og gav ham idéer. Racine, der allerede 20 aar gammel var biet paaskjønnet af Ludvig XIV, og hvis digtning idethele

faldt i hoffets smag, vendte imidlertid sin velgjører, Moliére, ryggen og indleverede sine følgende dramaer til theatret i hotel de Bourgogne.

Her modtoges hans digtning med den største vel-vilie, og det varede ikke længe, inden han fik indbydelse til at lade sine tragedier gaa over scenen paa det lille privattheater i selve Versailles.

Digteren blev snart saavel kongens som hoffets erklærede yndling. Han førte sig som den smidigste hofmand og konverserede som kun de allerfæreste. Ludvig overøste ham med gaver og tilstod ham endog en særskilt leilighed i slottet, hvor han kunde tage ind, »naar han var træt af arbeide og børneskraal hjemme i sin egen familie«. En gang laa hans majestæt syg og kunde ikke faa sove om nætterne; han lod da sende bud efter Racine, som maatte læse høit for ham. Saadant ansaaes for den allerhøieste naade, og det manglede da heller ikke paa misundere.

Versailles straalede i aarene 1665 til 1680 i lutter glæder og fester.

Om dagen rullede gyldne kareter ind over stenbroen i slotsgaarden; det var blomsten af Europas magt og intelligens, som ankom for at gjøre Frankriges store konge sin underdanigste opvartning. Og om aftenerne lyste tusinder af vinduer i rad og række som fra et féslot ud i mørket, og i den mægtige park hviskedes der søde ord rundt om i lysthusene . .

I den sidste halvdel af Ludvigs regjeringsperiode blev alt dette anderledes. Vistnok omgav hans majestæt3 365

sig fremdeles med ødsel pragt, og var hvert af hans luner en kongelig befaling, som lystredes over den halve verden; men det samme, som i det gamle Rom havde fundet sted mod slutningen af keiser Augustus' regjering, fandt ogsaa sted her i Versailles: hoftonen blev devot Kongen begyndte at føre et mere tilbagetrukkent liv, han opholdt sig mere end nogensinde i madame de Maintenons gemakker; dér modtog han sine ministre, dér gjennemgik han de talrige rapporter, som hver dag indløb fra provinsen. Det raffinerede koketteri, som hidtil havde hvisket og tisket og raslet rundt om i Versailles' kroge, forstummede mere og mere; de straalende fester blev sjeldnere og sjeldnere, skuespilhusene i Paris indskrænkedes fra fem til tre, hans majestæt deltog ikke mere i balletten og interesserede sig ikke mere for theateropførelserne. Man gik paa tæerne og talte til hinanden med lav stemme.

Racine, der jo var opdraget i et stærkt religiøst hjem, er uden tvil i høi grad biet paavirket af dette omslag i hoftonen. Thi efter udgivelsen af Fædra ophører han som med ét slag at digte og giver sig hen i indre beskuelse, ja man tror endog, at han en tidlang omgikkes med planer om helt at trække sig tilbage fra verden. Sikkert er det, at han efter aaret 1677 blev en from, stilfærdig hofmand — en vingeklippet digterfugl i aandens rige. For ikke ret længe siden var han valgt til medlem af det franske akademi; nu udnævntes han af Ludvig XIV til historiograf vedsidenaf Boileau og knyttedes end fastere til hoffet derved, at han med aarene blev majestætens uundværlige følgesvend paa alle reiser.

Racine var nu en firti aar gammel mand. Men alderdommen var allerede over ham. Vi ser hans3 66

elegante skikkelse langsomt stavre afsted i de stive, ret-skaarne alléer i Versailles' park, og vi finder ham, dels hjemme i sin familie i Paris, dels i de kongelige gemakker, ved kaminilden, læsende Homer og Evangeliet.

I hele il aar holder han sig borte fra al digtning; hans liv optages af smaa, ubetydelige historiske studier og affattelse af de mest pedantiske afhandlinger. Det var da hellerikke ganske frit for, at man i al stilhed trak paa smilebaandet ad denne samvittighedsfulde og minutiøse myreflid, der troede sig at kunne nedskrive Ludvig XIV's regjeringshistorie med en knappenaal.

Endnu engang skulde imidlertid hans digtergenius løfte paa vingerne. Den i sine ældre aar saa devote madame de Maintenon anmodede ham nemlig i 1688 om at forfatte et religiøst drama, der kunde egne sig til opførelse i det af hende stiftede og bestyrede nonnekloster Saint-Cyr, beliggende lige i udkanten af Versailles' park. Efter megen tvil og overveielse besluttede han sig til at efterkomme anmodningen og skrev tvende theaterstykker, begge

hentede fra bibelen.

Det ene var Esther, det andet Athalie, dramaer, som begge værdig slutter sig til Racines øvrige digtning.

Som titlen angiver, er ogsaa her hans hovedskikkelser kvinder. Esther er den sarte, altoffrende, madonnaagtige kvinde, der ligesom ved en forsynets sendelse atter bringer ret og billighed paa fode i et splidagtigt samfund; hun er som en af Rafaels jomfruer, ren og skjær i blændende høihed. Athalie er derimod den jordbundne, verdslige kvinde, stor i sin magtbrunst, høi i sin vilie, stærk i sin vaagen over sine røvede tronrettigheder. Hun har et helt land at herske over og kan befale over tusinder af mennesker — og dog maa3 367 KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

hun bøie sig for et lidet barn, som intet har til sit forsvar uden sin lovlige ret til tronen. Som verdslighed og egennytte er de tabende magter i Athalie, saaledes er de kristelige dyder de seirende i Esther.

Det siger sig selv, at det bibelske stof maatte undergaa adskillige forandringer, før det forelaa i en saadan form, at det lod sig præsentere for unge nonner — akkurat som hans andre, fra antiken hentede, sujetter i høi grad maatte pyntes og arrangeres for at kunne serveres for hoffet. Det, som gjaldt hans øvrige digtning, gjælder da ogsaa for hans religiøse tragedier: hvad de indeholder af lidenskab og menneskenatur, er saa indbaldyret i veltaleri og deklamation, at det aldrig støder den »fine« smag; det er altsammen ukjendeliggjort ved hjælp af allongeparyk og hvide silkestrømper.

Esther gjorde isærdeleshed megen lykke. Det opførtes i begyndelsen af 1689 i den saakaldte blaa klasse — la classe bleue — i Saint-Cyr-klosteret. Som et bevis paa, hvor nøie man tog det med indbydelserne til førsteforestillingen, kan anføres, at kongen selv stillede sig i døraabningen som kontrollør, stængende for gjæsternes mængde med sin høie stok og nøie undersøgende hver enkelt tilskuers adkomstret.

Høiere paa straa kunde Racine ikke komme. Aldrig havde forhen nogen fransk digter havt den ære for det første at skrive skuespil for de af madame de Maintenon protegerede unge novicer og for det andet at have selve den store konge til billetkontrollør. Det var en naade saa stor, at den gik over alle ønsker.

Den stilfærdige og fromme, elegante hofdigter blev i sine sidste leveaar mere og mere religiøs. Det blev til sidst for meget endog for Ludvig XIV, og han skal, fortælles der, en tid have vist sig noget kjølig overfor3 368

KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

sin protégé. Man tror, at dette har virket saa stærkt paa digteren, at den leversygdom, hvoraf han i den sidste tid havde lidt, forværredes. Han døde i sit hjem den 24. April 1699, 59 aar gammel, omgivet af sin hustru og sine børn.

Kongen bevilgede hans efterladte familie en aarlig pension af 2000 francs i hin tids mynt.

HI.

Corneille og Racine. — Moliére. — Moliéres liv. — Moliére og Ludvig XIV. — Theatret i Palais Royal. — Moliére som skuespiller. — Hvad man sagde om hans ægteskab. — Hvad kongen svarede. — Digterens fiender og misundere. — L'Impromtu de Versailles.— Les précieuses ridicules. — Les femmes savantes. — Critique de l'école des femmes. — Le bourgeois gentil-homme. — L'Avare. — Le Misanthrope. — Le m&lade i mag in a i re. — Ta r tuf fe. — Moliéres formuesomstændigheder. — Digteren var ulykkelig i sit ægteskab. — Hans død og begravelse.

Corneille og Racine supplerer hinanden; i deres digtning speiler sig, som i en forstørrende havekugle, hoffets og adelens i pedantisk konveniens stivnede følelser. Deres tragedier opførtes enten paa det kongelige privattheater i Versailles eller i det af det fornemme selskab besøgte skuespilhus i hotel de Bourgogne. De var tidens »store« digtere — ligesom ætlinger af de gamle græske tragikere. Som Ludvig XIV var den ophøiede majestæt, saaledes gav de udtryk for hans tidsalders grandeur saavel indadtil som udadtil. Deres dramaer slyngede som et selvbevidst og udfordrende ha! udover verden.3 369 KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

Det var dette høitravende ha! som var gjenstanden for den samtidige komediedigter Moliéres storslagne harcellas, for hans knusende vittighed og overgivne latter. Det var det samme hal som hos os i Norden skabte Wessels mesterværk »Kjærlighed uden strømper«.

Moliére, hvis egentlige navn var Poquelin, var 16 aar yngre end Corneille og 17 aar ældre end Racine. Han begyndte, da den ældre Corneille havde opstillet sine pompøse heltefigurer, og sluttede endnu mens Racine skabte sine heltindeskikkelser. Hans liv og virke falder saaledes midt ind under den store ha-digtning.

De to tragikere var begge fra provinsen. Moliére var Pariser. Dette bør ikke oversees, thi det forklarer en side af hans natur — det eiendommelig raillerende pariserhumor, der samtidig er saa skarpt og saa fyldt af sund latter. Han var søn af en tapetserer, der arbeidede for de kongelige slotte og derfor havde titel af hoftapetserer. Han var saaledes i egentligste forstand et »barn af folket«; hans første indtryk har været indtrykkene fra et jevnt borgerligt hjem og fra det travle gade- og handelsliv i hovedstaden. Han har sprunget over til høkeren for at kjøbe ind til middagen, han har sprunget som bud for sin faders forretning, han har slikket sukkeret af koppene, naar slægt og venner havde været til kaffeslaberas hos forældrene. Han har som smaagut trængt sig frem blandt folkemængden, naar kongen eller nogen af hoffet var ventendes, og han har af og til faaet være med at se paa komedie.

Faderen var velstaaende og lod gutten faa en god opdragelse. Den vordende komedieskriver blev indmeldt i en bedre skole, gjennemgik alle klasser, blev student, studerede jura og udnævntes, 20 aar gammel, til advokat. Men embedsveien synes ikke at have til-

tait ham i nogen nævneværdig grad. Maaske har theater-forestillingerne allerede i barndomsaarene gjort et uudsletteligt indtryk paa ham, maaske har Corneilles digterry, der netop i hine dage stod paa sit høieste, afholdt ham fra at sove, nok er det, saasnart han blev myndig, meldte han sig til faderens store forskrækkelse ind i en skuespillertrup, som gav forestillinger ude ved Nesle-porten i forstaden Saint-Germain. Her spillede han under sit paatagne navn Moliére og svingede sig hurtig op til direktør for det hele selskab. Men besøget var ringe, og skuespillerne vilde have sine honorarer; direktøren maatte erklære sig fallit, og vi finder ham et par sommerdage i 1645 * gjældsarrest i Chåtelet-fængslet, en arrest, hvorfra han dog snart udfriedes ved en af sine bekjendtes gode hjælp. Lig en feltherre efter et nederlag samlede han resterne af sin trup og forlod hovedstaden for at søge lykken i provinsen. I hele 12 aar drog han om fra stad til stad.

Der leiedes en sal eller der opsloges et telt — alt efter vedkommende bys størrelse. Saasnart dette var besørget, sendtes en af skuespillerne, udklædt som Harlekin og fulgt af en trommeslager ud i stadens gader for at gjøre reklame. Paa hvert hjørne og paa hver plads standsede Harlekin, mens tamburen trrrrommede, saa indvaanerne strømmede til, og alle vinduer fyldtes af nysgjerrige ansigter. Trom-trrrom-trrrr-om-trrrom-trom —I . . Allestedsfra kom folk løbende for at høre, hvad Harlekin havde at berette. Men Harlekin gjorde en mægtig theatergestus og indbød den ganske stad til ieftermiddag at overvære den forestilling, som den berømte Moliére og hans selskab vilde give i staden. Billetprisen bare 8 sous! . . Trom-trom-trom-trom-troml . . .3 371

Videre gik Harlekin med sin trommeslager, mens indvaanere vendte tilbage til sit afbrudte arbeide--

I 1648 vides Moliére og hans trup at have været i Nantes, senere i Bordeaux, derpaa i Lyon. Overalt synes han at have vakt opsigt med sit selskab, thi det fortælles, at han hyppig blev kaldt til at spille for de fornemme herskaber rundt om paa slottene, en ære, som ikke blev en hvilkensomhelst ambulerende theater-trup tildel. Med en hvileløs iver, der noksom vidner om hans interesse for sit kald, var han baade theater-direktør, skuespiller og forfatter, akkurat som Shake-. speare havde været. Med sin mørke ansigtshud, sin store næse og et par kulsorte øienbryn skal han paa den mest komiske maade have formaaet at skifte udtryk, fortæller en kronikør. Han var en en receptiv natur, paa hvem alle ydre indtryk ridsede sig ind som paa en voksplade. Alle de underlige typer og figurer, som han under sit omflakkende komediantliv fik øie paa, og alle de idéer, som voksede frem i ham ved

den nære omgang med det store publikum, bevarede han trofast i hukommelsen; de folkelige grundtyper, tredie-standens tænke- og følesæt, kom derfor til at leve i hans digtning — som det fornemme selskabs tanke- og følelsesliv i Corneille og Racines.

Efter et langt nomadeliv i provinsen kom han i 1658 tilbage til Paris, hvor han, anbefalet af de indflydelsesrige herrer, paa hvis slotte han forhen havde spillet, fik tilladelse til sammen med sit selskab at optræde ved hoffet. Den femtenaarige Ludvig XIV morede sig saa hjerteligt, at han gav Moliére lov til at kalde sin trup La troupe de monsieur og til at optræde paa en af de fem faste hovedstadsscener.3 372

Fra nu af var Moliéres lykke gjort. Han stod under kongens personlige protektion og havde faaet fast fod i Paris. De komedier, som han forfattede og bragte til opførelse, vandt Ludvig XIV's høieste bifald, — og naar majestæten nedlod sig til at le, saa taarerne trillede, saa maatte ogsaa hele hoffet le, og de litterære blaastrømper rundt om i salonerne vovede ikke andet end ogsaa at trække paa smilebaandet. Men deres undskyldende skuldertræk tilkjendegav noksom, at de jo ikke ansaa dette komedianteri for at høre med i den »store« digtning — den, som representeredes af Le grrand Corneille.

Efter faa aars forløb benaadedes det Moliére'ske selskab med titelen »Kongens trup« (La troupe du Roi). Samtidig hermed fik den en aarlig understøttelse af den kongelige kasse samt egen skuespilscene i Palais Royal. Her antoges blandt andet Racines første arbeider til opførelse, og Moliére skal paa de forskjelligste maader have hjulpet den unge tragiker. Men denne paaskjønnede ikke hjælpen; saasnart han havde vundet lidt navn og berømmelse, indleverede han, som vi har set, sine nye dramaer til theatret i Hotel de Bourgogne, hvor det æsthetiske salonpublikun applauderede til den . store ha-poesi.

Naturligvis var der en stor forskjel paa de virkemidler, som de løse, rundt om i provinsen ambulerende, skuespillertrupper kunde forføie over, og paa det sceneudstyr, som de faste hovedstadstheatre eiede. Men hvor primitivt var dog ikke ogsaa dette! Frankrige under Ludvig XIV stod i denne henseende ikke over Spanien paa Cervantes' tid eller England paa Shakespeares. Det Moliéreske theater i Palais Royal, som senere skulde faa navn af La comédie française (nu3 373 KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

theatre français), havde saaledes i det første ti-aar ikke noget fast tag; der var til beskyttelse mod regn alene udspændt et vældigt, blaat stykke lærred over salen, som oplystes med talglys. Kulisserne indskrænkede sig til et minimum, og det knirkede i maskineriet, naar en eller anden skuespiller løftedes til himmels eller sænkedes i afgrunden. I parterre og rundt om i logerne sad det fine publikum; fra de sidstnævnte pladse kunde man imidlertid hverken høre eller se med tilstrækkelig tydelighed; de unge, fornemme herrer tog da gjerne — akkurat som paa Shakespeares tid — plads inde paa selve scenen, naturligvis ofte til stor gene for skuespillerne.

Moliére selv var en fortrinlig komediant, uudtømmelig paa indfald og barok i sin løsslupne overgivenhed. Smidig og paa samme tid keitet fik enhver af hans bevægelser et uimodstaaelig løjerligt anstrøg. Ogsaa de øvrige medlemmer af hans theater synes at have været særdeles talentfulde skuespillere. Der har været noget af det, som Franskmændene kalder verve, over spillet; der har hersket godt humør inde paa scenen, og de optrædende har ikke taget det saa nøie, om en eller anden æsthetisk »regel« blev traadt under fødder. Det er saaledes bekjendt, at Moliére lod sin egen tjenestepige spille Martines rolle i »Les femmes savantes«, tiltrods for at hun aldrig forhen havde sat sin fod paa brædderne.

Moliéres theater besøgtes af to slags publikum. For det første af middelstanden, hvis latter lød som stormende veir fra galeriet. Lig tordnende jubelbrag lød aplausen deroppefra, hver gang tæppet faldt. For det andet bestod det af det fornemme hof- og selskabs-publikum, der sad og konverserede i logerne og nede3 374

i parterret, og som igrunden ikke vilde være sig bekjendt af at le til disse komedier, der jo egentlig hørte hjemme i poesiens kjælderetage.

Det var parterrets publikum, som, forat nedsætte Moliére i kongens øine, udspredte de bekjendte taabelige rygter om hans privatliv. Der hviskedes derom i alle kroge. Da han saaledes i 1662, 40 aar gammel, indgik ægteskab med en af sine skuespillerinder, Armande Béjart, fortaltes det øieblikkelig, at han havde giftet sig med sin egen datter. Denne giftige anklage, der helt op til vore dage har fundet tiltro hos litterære forskere, begrundes deri, at Moliére helt siden han drog ud i provinsen med sin trup — nu i over 16 aar — havde levet sammen med en anden af sine skuespillerinder, Madeleine Béjart. Rænkesmedene paastod, at han med hende havde faaet et barn, og at dette barn ikke var nogen anden end den Armande Béjart, som han giftede sig med. Dette var naturligvis det skjære opspind; det eneste, som kan have givet paastanden et lidet holdepunkt, er, at Armande Béjart maaske har været elskerindens datter (uden at være hans). Det sandsynligste er dog, at hun han været ret og slet en yngre søster.

Den infame klaffer blev af en af Moliéres modstandere, skuespilleren Montfleury, fremlagt for kongen i et høitideligt skrift, der skulde bevise, at rygtet talte sandt. Men majestæten agtede ikke herpaa; han gav det eneste værdige svar ved i 1664 at lade sig repræsentere som fadder til ægteparrets første barn.

Ludvig XIV var overhovedet Moliéres bedste ven. Han var stor nok til at forstaa; hvad der boede i hoftapetsererens theatergale søn, og han var klog nok til at indse, at den Moliérske digtning var en tredie-

standens digtning, vei skikket til at knække de adelige herrers anseelse i folket, noget, som udmærket passede ind i hans enevældige politik. Der dannede sig noget som af en instinktets hemmelige forstaaelse mellem de to mænd. De følte sig begge, hver paa sin maade, som tusindkunstnere, den ene i politikens, den anden i aandens verden. Naar derfor Ludvig XIV vilde arrangere en af sine praptfulde feste i Versailles, saa lod han sende bud efter direktøren for Palais Royal-theatret, der i en forbausende fart fik sat liv i det hele: tre solnedgange efter spillede hans selskab et nydigtet hyrde-stykke paa et improviseret theater i den store park, der flammede af illumination og fyrværkeri som et féeri mod nathimlen.

Men ogsaa ved saadanne anledninger røbede sig hans talrige fiender og misundere: omendskjønt han i aarevis var sjælen i de berømte festligheder, saa nævntes dog ikke hans navn et eneste sted i de festberetninger, som nedskreves til glorværdig ihukommelse.

Hvad var nu grunden til det had, hvormed han forfulgtes af hoffet og det »fine« selskab? Hvorfor blev ikke Moliére agtet og respekteret ligesaa høit som de to samtidige Corneille og Racine?

Fordi de høiere klasser gjennem hans digtning blev mindet om sin onde samvittighed, og fordi de i hans komedier hørte latteren og borgerstandens store, sunde, sans bruse \>g brumme som af et fjernt og oprørt hav.

Moliéres spot ophørte i virkeligheden først foran alteret og ved thronens fod. Endog hoffet blev udleet med den mest uforskammede haanlatter; ud fra tusinder af linier i hans skrifter lyder som en skjærende knisen ud imod de logrende og fjæskende hofmænd, der gaar omkring som de »deyligste abekatte«. I indledningen

til L'Impromtu de Versailles pisker han deres spytslikkeri med skorpioner; i en række skikkelser som hr. de Pourceaugnac, grevinde d'Escarbagnas, den poesi-elskende Oronte, den latterlige markis de la Grange og andre, slaar han sig lystig paa adelen, og i Les préci-euses ridicules peger han med et smil paa de unge hofmænds naragtige maade at hilse paa; det var nemlig biet mode, naar man mødtes, at kysse og omfavne hinanden med vældige armbevægelser og en støiende flom af gjensidige komplimenter. Alene et smil og et fingerpeg fra Moliéres side var her nok til at vække galeri-publikummets stormlatter.

Tidens storhed grænsede idethele saa nær ind paa det komisk opstyltede, at den mindste antydning øie-blikkelig blev opfattet og grebet af det lattermilde galeri. Hoffet og adelen blev imidlertid ikke værre behandlet, end at det kunde taales. Værre gik det med den høiere borgerstand, der vei neppe nogensinde er biet sat slig i belysning som af Moliére.

Med blaastrømperiet og salonvæsenet drev han i Les précieuses ridicules og Les femmes sa-vantes den lystigste

gjøn. Han viste, hvorledes de litterære papegøiesnakkere stadig biot tænkte paa sit ydre, indgnedne som de var med vellugtende salver og krydrede pommader. Selv spillede han i det første stykke Mascarilles rolle og optraadte i et kostume, som den mest korrekte salonmand maatte misunde ham. Hans allongeparyk var af en saadan længde, at den strøg ned paa gulvet hver gang, han gjorde en reve-rentse; ud af hans lommer struttede vældige silke-dusker som af et overflødighedshorn; hans knæmanchetter var saa store, at smaabørn kunde skjule sig under dem, og hælene paa hans af forskjelligfarvede baand be-3 377 KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

dækkede sko var mere end en halv fod høie. Den litterære seigneur kunde næsten ikke røre sig, og hans tale svulmede af affektation og ophøiede vendinger, saa dragten formelig rystede i al sin stivhed. 1 Les femmes savantes vil den lærde blaastrømpe Philaminte overtale notarius publicus, som skal skrive ægteskabs-kontrakten, til at udtrykke medgiften i miner og talenter istedetfor i livres og francs og datoen efter Idus og Calendæ. Lige forud har hun i et voldsomt raseri jaget sin tjenestepige, Martine, paa porten, fordi denne har tiltalt hende i ugrammatikalske udtryk. I skjær af den barokkeste komik viser digteren os det æsthetiske snobberi hos det gode selskab — borgerfruer, som helst burde holde sig til sit broderi, udtalende sig om de høieste og lærdeste materier, og de naragtig klædte pommadekrukker af mænd skruende sig op i det mest stivbenede blomstersprog.

I en af sine fortaler ironiserer han over den mode hos tidens »store« forfattere, at dedicere sine værker til en eller anden høit stillet seigneurs naadige be-vaagenhed. »Jeg kunde ogsaa have gjort dette,« skriver han, »og jeg er viss paa, at jeg nok skulde have opnaaet at blive rost saavel udi græske som udi latinske vers.« Man forstaar, at publikum nede i parterre skar tænder af raseri over hans haan ligeoverfor deres lærde og pedantiske æsthestikleri. I Critique de l'école des femmes lod han Dorante slynge følgende replik henover de parykklædte tilskuere: »Ja I er morsomme med alle jeres regler, som de ukyndige skal trækkes med og som bare forvirrer. Nei, lad os le af fulde lunger, hvis der er noget at le af, og lad os ikke bort-ræsonnere glæden!«3 378

Der gik med disse ord som et choc gjennem salen.

I den geniale komedie Le bourgeois gentil-homme udleverer han det rige og snobbede bourgeoisi til latteren. Hr. Jourdain er en formuende spidsborger, der vil være med i de høie cirkler. Men saasom han mangler enhver selskabelig forudsætning, lader han en musiklærer, en dansemester og forskjellige andre fagmænd hente: han vil lære at gaa ud og at gaa ind, at bukke og at føre en konversation; han vil sætte sig ind i musikens og dansens grundsætninger, han vil kunne filosofere som en, der færdes i de litterære saloner, og han vil kunne fægte som en gardeløitnant, kort sagt, han vil ved sine penge hæve sig op i samfundets høiere lag. I de første akter gaar han om i morgentoilette; han har nemlig hørt, at fornemme standspersoner ikke klæ'r sig før henimod middagstider; følgelig spankulerer han om i sine værelser slobrokklædt og i natlue. I dette kostume viser han sig for sine ventende lærere, og undervisningen begynder. Først synger han — la, la, la, la, la, — og da sanglektionen er over, siger han til dansemesteren: »Lær mig nu, hvorledes jeg skal gjøre reverentse for en markise. Det faar jeg snarlig brug for.« — »Reverents for en markise?« spørger dansemesteren. — »En markise ja, som heder Doriméne.« Hvorpaa han lærer at gjøre reverentse for en markise, som heder Doriméne. Lidt efter blir imidlertid dansemesteren og musiklæreren uenige og farer i haarene paa hinanden. Doctoren udi filosofi skrider ind for at bilægge tvisten; han maa jo kunne dæmpe de ophidsede sind med vis tale. Men det varer ikke fem minutter, før han er ligesaa sint som de to andre og skjælder og smælder og raser. Endelig bi-lægges dog striden og filosofitimen begynder.3 379 KLASSICISMEN I FRANKRIGE.

Læreren.

Sine doctrina, vita est quasi mortis imago. Det forstaar De, thi De er uden tvivl inde i det latinske sprog?

Hr. Jourdain.

Jeg forstaar det nok. Men jeg beder Dem om at lade, som om jeg ikke forstaar det. Forklar mig hvad det vil sige.

Læreren.

Det betyder, at livet uden viden kan siges næsten at være et billede af døden.

Hr. Jourdain.

Den latin er der mening i.

Saaledes fortsættes undervisningen i latinske sætninger og filosofiske sfærer, indtil hr. Jourdain strækker vaaben og kort og godt beder om at faa undervisning i ortografi. De begynder med bogstaverne, og hr. Jourdain lærer, at han maa aabne munden for at udtale A, og at E-lyden fremkommer ved at bevæge kjæverne saadan og saadan, og U-lyden ved at nærme tænderne mod hinanden og forlænge læberne--Efter filosofitimen kommer skrædderen, som har faaet i opdrag at klæde ham efter allerhøieste mode. Han iføres blomster-broderede silkestrømper, der er saa trange, at de smerter; hans sko, som næsten ikke kan sees for kulørte baand, er saa smaa, at han skriger; hans klædedragt er udstaferet paa den naragtigste maade, hans paryk er meterlang, og fra hans guld- og sølvsnorede hat vajer der en utallighed af vældige fjær. I denne klædedragt mødes han paa gaden af sin tjenestepige Nicole i begyndelsen af tredie akt. Han har to lakeier efter sig, som i stive, afmaalte skridt følger efter ham paa hans3

promenade gjennem staden. Idet han faar øie paa sin pige, stanser han — og saa følger den scene, hvor latteren bølger over hans person som et hav.

Hr. Jourdain.

Nicole!

Nicole.

Hvad vil herren?

Hr. Jourdain.

Hør her.

Nicole.

Hi, hi, hi, hi, hi.

Hr. Jourdain. Hvad ler du af?

Nicole. Hi, hi, hi, hi, hi, hi.

Hr. Jourdain. Hvad mener tøsen med denne opførsel?

Nicole.

Hi, hi, hi. Hvor underlig De er klædt! Hi, hi, hl Hr. Jourdain.

Hvorledes det?

Nicole.

Jeg orker ikke mere! Hi, hi, hi.

Hr. Jourdain. Jeg tror minsandten, hun gjør nar af mig!

Nicole. Nei, nei. Hi, hi, hi, hi.3

Hr. Jourdain.

Jeg gir Dig en under øret, hvis Du fortsætter —

Nicole.

Jeg kan ikke lade være. Hi, hi, hi, hi, hi.

Hr. Jourdain.

Vil Du holde op?

Nicole.

Jeg beder om undskyldning. Men De er saa morsom, at jeg ikke kan. Hi, hi, hi.

Hr. Jourdain.

Hvilken uforskammethed!

Nicole.

De er rentud komisk i den dragt. Hi, hi.

Hr. Jourdain.

Vil Du tie?

Nicole.

Hi, hi, hi.

Hr. Jourdain.

Du vover fremdeles at —?

Nicole

(synker sammen i latter).

Slaa mig heller saa meget. De vil. Jeg kan ikke lade være. Hi, hi, hi, hi, hi.

Stykkets tre første akter hører til perlerne i den komiske litteratur. De to sidste akter falder altfor meget over i det farcemæssige, og vi skal derfor indskrænke vort referat hertil. Le bourgeois gentil-homme opførtes først paa kongens theater i Versailles, og Ludvig skal have komplimenteret digteren med de

ord: »Moliére, Du har aldrig moret mig som ved denne komedie. Den er mesterlig.« Kort efter opførtes den paa Palais Royal-theatret og opnaaede en stormende succes. »Thi« — skriver en af datidens skjønaander — »enhver af de tilstedeværende borgere troede i Hr. Jourdain at se et portræt af sin sidemand.«

Men Moliére nøiedes ikke med at slaa latterdøren og for hoffets abekatteri, salonvæsenets affektation og snobberiet hos den formuende borgerstand. Han trængte videre og pillede de enkelte stænder, de enkelte dyder og laster ud af det store borgersamfund. Han tegnede gjerrighedens last i L'A vare, afspeilede det kvindelige koketteri i Le Misanthrope, haanede overtroen paa lægernes almagt i Le malade imaginaire og malte det religiøse hykleri i al sin viderlighed i Tartuffe, denne skinhellige husven, der med himmelvendte øine og den gudsfrommeste mine koldblodig piner en hel familie ud i fattigdom og elendighed.

Dette sidste var for meget for samfundsstøtterne nede i parterre. De taalte ikke, at der blev leet af alle de himmelvendte talemaader. Kongens fromme moder, Anna af Østerrige, som altid omgav sig med et helt hof af gudfrygtige hofherrer og hofdamer, erklærede, at hun havde følt de første smerter af sit underlivs-tilfælde under paahørelsen af dette kjætterske stykke; ja selv fra prækestolen tordnedes der imod den ugudelige komediant; hele samfundet reiste sig i hellig vrede; det var som et folkehav af blege, ophidsede ansigter, en skov af arme og af truende knytnæver. Komedien var jo et direkte angreb paa religionen — for ikke at tale om, at det var et grundskud ind i selve stats-fundamentet! . . En viss Roullé, doctor ved Sorbonnen og præst ved Saint-Barthélemy, udpegede i et skrift til

majestæten Moliére som »en demon, bygget af kjød og klædt som et menneske«. Digteren var den »ugudeligste mand, der nogensinde havde levet«, og han fortjente »at dømmes til døden, ja til at opbrændes med ild som en forsmag paa helvede, paa det at han kunde udsone sin forfærdelige forbrydelse mod den katholske religion.«

Kongen søgte i det længste at beskytte Moliére under dette stormveir. Han indbød ham til tafels i Versailles og

skal have ladet den yttring falde til sine omgivelser: »Ja her sér de mig sidde og spise ved siden af Moliére, hvis selskab I jo allesammen foragter.«

Saa stærk og vedholdende var imidlertid indignationen, at han omsider saa sig nødsaget til at forbyde opførelsen af stykket. Dog, digteren gav ikke tabt; han søgte ved enhver anledning at faa forbudet hævet; han truede endog i en skrivelse til kongen med at ophøre at digte og sendte tilsidst to af sine skuespillere som deputation til Ludvig XIV, der i de dage netop beleirede Lille. Majestæten vovede imidlertid ikke at føie digterens anmodning, før enkedronningen nogle aar efter var død og fromhedspartiet svækket.

Corneille og Racine gav i sine tragedier udtryk for det opstyltede og skruede i Ludvig XIV's tidsalder. Moliére piskede unaturen og den store ha-affektation med latterens og satirens svøbe. Ingensinde har en latter været hjerteligere; den hvilede nemlig ikke paa haan, men paa en inderlig forstaaelse af den menneskelige naturs skrøbelighed. Han steg paa en maade i sine komedier lige op af de brede folkelag; hans komik er frisk og djerv, — den streifer ofte ind paa farcen og det burleske, — alslags æsthetikleri og litterær servering er ham fjern; hans sunde, ligefremme sprog virker formelig hedensk imod de andre digteres paryk-3 384

stil. Hans skikkelser er — som ogsaa hos hans store efterfølger i Norden, Ludvig Holberg — enkle og brede, tidt ligesom hugget ud af en eneste blok.

Moliére var opimod de 50, da han skrev Tartuffe, og hans mustacher samt øienbryn var stærkt isprængt med hvidt. Han var forlængst udover alle pengesorger; man mener, at han aarlig har kunnet forføie over en sum af mellem tretti og femti tusind francs. I den lille stad Auteuil lige ved Paris havde han ladet bygge en smuk villa, hvor han jevnlig tog ophold om sommeren, og i sin elegante pariserbolig i Rue de Ri-chelieu, umiddelbart ved theatret, havde han en smuk samling af kunstværker og curiosa.

I sit ægteskab var han dybt ulykkelig. Hans kone, der skildres som liden af vækst og med en stor mund samt smaa, brændende øine, var ham utro, snart med én adelsmand, snart med en anden. Ikke mere end halvandet Aar efter brylluppet omtaler digteren sit eget ægteskab i L'Impromtu de Versailles, hvor han selv optræder. »Du skulde skrive et stykke, hvor Du kunde være eneste skuespiller,« lader han her sin kone sige. Han svarer iltert: »Ti stille med Dit dumme snak.« Fru Moliére: »Mangetak, min gode hr. ægtemand. Der kan man se, hvor ægteskabet forandrer sine folk! Du snakkede ikke slig til mig for atten maaneder siden.« Moliére: »Ti stille har jeg sagt.« Fru Moliere: »Det er mærkeligt, hvorledes en liden ceremoni i kirken kan berøve os alle vore herlige egenskaber, og hvorledes en ægtemand og en elsker betragter den samme kvinde med forskjellige øine.« Moliére (vrider hænderne): »Hvilket præk«!

Man ser af disse repliker, at han allerede dengang følte sig bitter og ulykkelig — ulykkelig forelsket i sin3 385

egen kone. Hun beskrives som den kvikke, snakkesalige, indfaldsrige kvinde, der biot ved at række ham en finger kunde opnaa tilgivelse for alle sine synder. En af hans venner, der saa hans nedtrykthed, forundrede sig en dag ude i Auteuil over, at en saa vis mand havde ladet sig fange af en saadan kokette. Moliére stansede i en af havegangene, hvor de gik, og svarede: »Som Du vil have forstaaet af min ganske digtning, har jeg tænkt adskillig over vort hjertes væsen og natur. Min forstand siger mig, at man kan undfly den fare, som ligger i visse kvinder; men min erfaring har lært mig, at man ikke kan undgaa den. Et eneste blik fra min kone er nok til at feie alt, hvad jeg eier af filosofi paa porten. Naar jeg sér, hvor umuligt det er for mig at beseire min kjærlighed til hende, saa tænker jeg: kanske hun har ligesaa vanskelig for at overvinde sin natur som jeg min — og jeg ender næsten med at synes synd om hende. Du finder kanske, at man maa være gal for at nære en slig kjærlighed til en kvinde; men jeg for min del tror, at der bare findes ét slags kjærlighed, og at de, som ikke har følt dens vinger over sig, de har aldrig elsket.«

Pint og skuffet i sine bedste følelser søgte imidlertid ogsaa han trøst udenfor den hjemlige arne. Man mener, at han atter knyttede den gamle forbindelse med sin ungdoms elskerinde, Madeleine Béjart, hans hustrus ældre

søster. Sikkert er det, at der var dage og uger, da ægteparret aldrig mødtes uden paa theatret.

Det var en Februaraften i 1673. Gjennem Palais-Royal-theatrets porte strømmede publikum, kvinderne indpakket i store vinterkaaber og mændene med kraven opstaaet for kulden. Ude i gaden kjørte karrosserne frem med lysende fakler i mørket, og lakeierne sprang

af bukken for at aabne dørene for de fornemme herskaber.

Det var Moliéres komedie Le malade imaginaire, som den aften for fjerde gang skulde gaa over scenen. Huset var tæt besat, fra det fine parterre og helt op i galerierne. Digteren selv spillede hovedrollen, Argan, og gang paa gang høstede han den mest stormende applaus fra tilskuerne. Men ingen anede, at han iaften viste sig for sidste gang paa bredderne.

Han havde frosset og følt sig daarlig den hele dag, og under spillet i den sidste akt fik han et lidet krampeanfald, som han skjulte overfor publikum ved en forceret latter. Umiddelbart efter forestillingen blev han i sin bærestol bragt til sit hjem i rue de Richelieu. Han var ved fuld bevidsthed, — bad sin tjenestepige om at tænde lysene og undslog sig for at drikke bouillon. Ikke lang tid efter overfaldtes han af en voldsom krampehoste. I følelse af sin forestaaende bortgang lod han sende to bud efter to forskjellige præster, begge ansat ved St.-Eustachekirken. Men begge nægtede at komme: de vilde ikke række religionens trøst til en komediant som Moliére. En tredie geistlig, til hvem man ogsaa havde sendt bud, indfandt sig først, da det var forsent. Et blodkar var sprunget; en mørkerød strøm vældede ud af digterens mund--

Fire dage efter gik et enkelt ligtog gjennem Paris' gader. Ingen bønner læstes paa veien af de par geistlige, som fulgte, og ingen blomster prydede kisten. Som en gudsfornægter eller som en selvmorder blev Moliére ført til graven — uden prunk og uden opsigt. Alene paa Ludvig XIV's personlige mellemkomst fik man ærkebiskoppen til at indvilge i at lade ham begrave i indviet jord.

»Men bag hans kiste,« siger en fransk forfatter, »lyste hans navns storhed, og paa hans beskedne grav groede fremtiden.«

Dette sidste er sandt. Hans digtning gav udtryk for de lavere folkelags store, sunde sans; den pegte ud af Ludvig XIV's tidsalder — frem mod den franske revolution og ind i de evigt rullende aarhundreder.

Paa Moliéres beskedne grav groede fremtiden.

*5*VII.

DET ATTENDE AARHUNDREDE.L'ancien régime.

Ludvig XIV's begravelse. — Sociale og borgerlige tilstande ved hans død. — Frankrig gav tonen an i Europa. — Abekatteriet florerede. — Oppositionen mod de raadne tilstande gav sig udtryk paa to maader. — Hertugen af Saint-Simon.

En af de første dage i September 1715 gik et pompøst ligtog henad den vei, som fører til den lille by Saint-Denis udenfor Paris. Langs hele veistræk-ningen var der reist telte, og under disse sad lyst-klædte borgere og borgerinder, som drak og sang og lo akkurat som til folkefest. Gjennem skraal og lystighed bevægede den pragtfulde baare Sig frem, omgivet af gallaklædte generaler og fulgt af en endeløs række gyldne hofkarrosser.

Det var Ludvig XIV, som førtes til sit sidste hvilested med folkets latter og foragt over sig.

Frankrig var ved hans død et forarmet og udpint land. »Befæstningskunstens fader«, den berømte minister Vauban, karakteriserede tilstanden saaledes i en bog, »Projet d'une dime royale,« som han udgav:

»En tiendedel af befolkningen er ved bettelstaven og lever af at tigge. Af de øvrige ni dele sidder ikkun

de fem i stillinger, der kan tillade dem at skjænke en almisse til de tiggende. Af de gjenværende fire tiendedele er de tre i aagerkarles hænder og har gjælds-arrest som en daglig trusel over sig; den sidste tiendedel, som jeg henlægger til den høiere borgerstand, udgjør knapt hundrede tusind familier.« En anden forfatter fra hine dage, marquis d'Argenson, fortæller i sine erindringer, at »menneskene, tiltrods for den rige høst, dør som fluer udover landdistrikterne, da de i sin fattigdom og med sine forpligtelser kun har urter at ernære sig med.« »I staden Chatellerault« skriver han videre, »trænger næsten halvparten af de 7000 indvaanere til understøttelse.«

Ligesaa mørkt saa det ud paa andre omraader. Religionen havde ophørt at være ubetinget saliggjørende. I de lavere klasser var den sunket ned til at blive det frelsens halmstraa, som man kun i den høieste fortvilelse søgte at klamre sig til; i de toneangivende hof- og adelskredse gik det religiøse hykleri i firæk aabenhed side om side med den mest middelalderske overtro. Regenten gjorde sig til af at staa i forbindelse med aandeverdenen og lukkede sig ofte om nætterne inde med sine venner for at besværge djævelen. Alkymister og drømmetydere, astrologer og tegnsudlæggere øvede sine kunster overalt i det fornemme selskabs saloner. Marskalk Montrével døde af feber som følge af, at han ved en diner hos hertugen af Biron havde faaet et saltkar væltet ud over sine klæder. Hvilket ansaaes som et slemt varsel. En adelsdame besvimede i slotsparken i Marly, da en frosk gav sig til at hoppe foran hende paa den sandbestrøede vei. Dette var ogsaa et ugunstigt tegn.393 DET ATTENDE AARHUNDREDE.

Sederne var slappet til en grad, som man i vore dage har vanskelig for at kunne tænke sig. Regenten gav eksemplet. Den offenlige mening tillagde ham skylden for Danphinens samt hertugen af Burgunds pludselige dødsfald. Det var ingen hemmelighed, at hans egen datter, hertuginden af Berri, var hans elskerinde. Hver aften holdt han sammen med sine venner og veninder de mest løsslupne orgier, der sjelden sluttede, før solen randt — for da at fortsættes inde i slottets kokette sovegemakker. Vi læser i grevinden af Genlis' »mémoires inédits«, at greven af Fleurieu i sit liv havde havt tre elskerinder efter hinanden: mor, datter og datterdatter, og ifølge Nicolardot »Les cours et les salons au i8c siécle« var madame de Tencin, d' Alemberts mor og forøvrigt bekjendt fra sin »salon«, i lang tid sin broder, kardinal de Tencin, erkebiskoppen af Lyons elskerinde.

»Troskab i kjærlighed« var forlængst bare en frase; ægteskabet bestod biot af navn; »af 20 adelsmænd,« fortæller Barbier, »levede næppe fem sammen med sine hustruer.« Der var ikke mange ægtemænd, som ikke havde en eller flere elskerinder, og dette lagde de intetsomhelst dølgsmaal paa; det hørte med til god tone, til fornem levemaade. Det smukke kjøn paa sin side var ikke meget bedre. De modtog sine venner siddende i bad, kun værnende om sin blufærdighed ved at hælde mælk i badevandet, saa dette tabte sin gjennemsigtighed. Bekjendt er det, at det en tid var mode mellem hoffets damer at lade sig betjene af en valet de chambre under paaklædningen om formiddagen.

Klædedragterne saavel for herrer som for damer var ikke længer stive, afmaalt etiketteformige, som394 DET ATTENDE AARHUNDREDE.

under Ludvig XIV. Manchetter, kraver og hakduge var silkebløde, elegant indsmigrende; de pompøse allongeparykker afløstes af det friserede pudderhaar; damerne optraadte dybt nedringede med skønhedspletter paa barmen, langt, spidst snøreliv, polstrede hofter og høje, smalle hæle — altsammen koket, lystent, graciøst. Smaa koselige saloner og boudoirer, hvor clair-obscuret regjerede, kom paa moden. De store, enkle, majestætiske linier i udstyret blev brudt af en utallighed af smaa dekorative gjenstande, smaa spejle, smaa etagerer, opfyldt af smaat nips, smaa porcellænsfigurer, smaa vaser, smaa malerier, forestillende idylliske hyrde- og elskovsscener, i forgyldte rammer, der lyste og blinkende i halvlyset. Lænestolene og de parademæssige, udskaarne, snitsværks møblementer erstattedes af fauteuiller, bløde sofaer, divaner med bevægelige puder, kort sagt alt, som indbød til hvile, vellyst og dæmpet hvisk-i-kroge.

Saadan var i korte træk tilstanden i Frankrige efter Ludvigs XIV's død. Opadtil raaddenskab og tøjlesløshed, nedadtil fortvilelse og fattigdom.

Men dette hindrede ikke, at Frankrige fremdeles gav tonen an over hele Europa.

Naar den franske konge nyste, saa nyste alle fyrster rundt om i landene, og hofferne gjorde ligesaa. Almindelig nysen saavel nord som syd for Alperne, fra Rusland til England, fra Sverige til Italien. Enhver udenlandsk monark legte »den store konge« en miniature, fransk var dannelsens sprog over verden, en parisisk barber sattes lige med en tysk lærd og agtedes ligesaa høit som en engelsk godsejer. Abekatteriet florerede indtil latterlighed. Naar den franske regent havde sin datter til elskerinde, maatte de andre fyrster395 DET ATTENDE AARHUNDREDE.

gjøre ligesaa. Michelet fortæller, at Kongen af Polen, August H, optraadte som sin søns rival, bejlende til sin datters gunst. Og Friedrich-Sophie-Wilhelmine af Prøisen, markgrevinde af Bayreuth, oplyser i sine erindringer, at Kongen af Sachsen ialt havde 354 børn med sine elskerinder.

Stille, men ufortrødent havde oppositionen mod og hadet til disse raadne tilstande groet rundt om i Frankrige. Der var i virkeligheden en række mænd, som havde vovet at se den nøgne sandhed i øinene. Allerede tidligt havde Moliére slaaet latterdøren op for den hele samfundsynkværdighed fra tag til kjælder. Bois-guillebert og Vauban havde udgivet skrifter om de mislige sociale forhold og leveret forslag til lettelse af de uhyre skattebyrder. Saint-Evremont, Fontenelle og Bayle — for biot at nævne nogle enkelte — havde forsøgt atter at bringe den religiøse opfatning paa ret kjøl. Men enhver af dem fik undgjælde for sine bedrifter, ligefra Moliére, der blev begravet som en selvmorder, og Vauban, der faldt i unaade, til Saint-Evre-mont, der maatte flygte til England, og Bayle, der blev opsagt fra sit embede.

Gjæringen mod de herskende tilstande gav sig udtryk paa to maader — enten som længsel bagover i historien, mod det gamle aristokrati og adelsherredømme, eller som drøm om en ny tidernes morgenrøde, et helt nyt tidehverv, hvor millionerne skulde herske med »folket« som regent.

Vi ved alle, hvilken af disse to gik af med seiren, og hvilken af dem, som førte frem til den store revolution. Men vi skal alligevel opholde os lidt ved den anden — den, som pegede bagover i tiden; thi den inkarnerede sig i en eiendommelig skikkelse, som396 DET ATTENDE AARHUNDREDE.

vi vanskelig kan komme forbi: hertugen af Saint-Simon.

Han tilhørte en ældgammel, hensygnende adelsfamilie. Hans børn var allesammen krøblinger og epileptikere. Selv var han af et spædt, nervøst, spinkelt udseende.

Han var 40 aar gammel, da Ludvig XIV døde. Sine ungdomsaar havde han tilbragt i felten og var nu biet indvalgt som medlem af formynderregjeringen ved hoffet i Versailles. Det var en underlig herre, meget af en grand seigneur, adskilligt af en særling, fuldstændig fremmed for sit eget aarhundrede.

Han var som en gjenganger fra langt tilbage, fra adelsvældets gamle tider. Han bare drømte og læng-tedes efter en tilbagevenden til hine patriarkalske dage, da adelsmanden — »herren i slottet« — var sine under-saatters gode fader, og kongen biot var den første adelsmand. Adelsskabet i almindelighed og hertugtitelen i særdeleshed var gaaet ham til hovedet; han kjendte bare to slags mennesker — de adelige og populacen. Som i en taage skimtede han borgerstandens millioner, der var begyndt at trænge sig frem. Det stod som en uhyggelig anelse for ham, at fremtiden var deres; hans drøm om de gode gamle dage stod fare for at blive til uvirkelighed. Saa meget mere utilgjængeligt lukkede han sig inde i sig selv, i sin egen galdesyge bitterhed og naragtige indbildskhed

Han nærede et dybt had til Mazarin, Richelieu og Ludvig XIV, der havde grundlagt det absolute monarki, og han foragtede grundigt alle de nymodens ministre og hofmænd, som for saa stor en del var udgaaet fra folkets masser; han ønskede end ikke at presenteres for »alle disse parvenuer«; han nedlod sig alene til at397 DET ATTENDE AARHUNDREDE.

omgaas ét menneske — hertugen af Orléans, den senere regent.

I sine berømte memoirer, der staar som et kolossalt monument over Ludvig XIV's og begyndelsen af Ludvig XV's tidsalder, har han ubevidst leveret sit eget portræt.

Siden sit 2ide aar havde han ført dagbog. Enhver begivenhed, enhver hændelse, havde han noteret i mere end et

halvt aarhundrede. Ved hans død, i 1755, blev papirerne samlet og senere offentliggjort. De udgjør 20 forsvarlige bind — et af verdenslitteraturens mest omfangsrige og mest uundværlige kildeskrifter. L'ancien régime lever sit hverdagsliv i dette værk som intet andetsteds. Vi hører sladderen i Versailles' gange — sladder og de tusinder af rygter om elskovseventyr, pludselige dødsfald, majestætens planer; vi faar indkig i det store statsmaskineri — hvorledes det arbeider; vi føres ud i felten og hører kanonernes torden; vi faar beskrivelser af Ludvig XIII's død og begravelse; Louvois, Law, hertugen af Grammont, pesten i Marseille, venskaber, uvenskaber og intriger — alt glider i et ustanse-ligt, altid afvekslende mylder forbi vore blikke; og sidst — men ikke mindst — vi følger St. Simon skridt for skridt, dag for dag, paa hans livsbane.

Den store begivenhed i hans liv synes at have været hans udsendelse til Spanien som den franske konges ambassadør. Omendskjønt missionen ikke egentlig var af den allerhøieste vigtighed — han havde i opdrag at anholde om den spanske infantindes haand for Ludvig XV — saa har vei næppe nogensinde en ambassadør kroet sig over sin stilling i den grad som Saint-Simon. Han følte sig som en konge, der han kjørte afsted med sin suite. I sin indberetning noterer

han med en naragtig omhyggelighed enhver af rejsens mindste detailler, hvem som aflagde ham visit, og hvem som ikke aflagde ham visit, hvorledes han blev feteret hist, og hvorledes han blev modtaget her, hvilke komplimenter den eller den greve opvartede ham med, og hvorlunde hin adelsmand ved en bestemt leilighed syndede mod etiketten.

Rangs- og etikettespørgsmaal synes idethele at have beskæftiget ham stærkt. Det er, som forsvarede han derigjennem adelens prærogativer mod tidens nivellerende tendenser. Med en fanatisme, der bragte hans omgivelser til at smile, skrev han en hel afhandling »Om den i anseelse stadig synkende hertugværdighed.« Ilter og hidsig udtaler han sig i memoirerne om de mest futile spørgsmaal. Han drøfter med alvor og salvelse, hvorvidt parlamentets medlemmer bør beholde hatten paa, naar hertugerne træder ind i salen; han skriver flere pagina »om de tolv maader, hvorpaa kongen kan hilse paa sine undersaatter, alt eftersom det er en prins, en hertug, en marskalk eller bare et almindeligt menneske;« han beder sine høiadelige kolleger om ikke at forglemme, at de inde i parlamentssalen er de eneste, som har ret til at gaa diagonalt — paa tvers — over gulvet; han sammenligner familierne Saint-Simons og La Rochefoucaulds hertugværdigheder og diskuterer, hvem af dem bør have forrangen; han fylder side op og side ned med, hvem som først bør gaa ind eller ud af dørene, hvem som bør have ret til at være tilstede, naar majestæten indtager sine maaltider o. s. v. o. s. v. Kort sagt, han klamrer sig med næb og klør til alt, der minder om de gamle dage. Det 18. aarhundrede vender han sig sky bort fra, thi det bærer fremtiden — populacens herredømme — i sit skjød. Ja, han gaar

endog saa vidt i sin begejstring for den feudale stát, at han i et brev til hertugen af Richelieu aabent erklærer, at han anser kongehusets medlemmer som sin sags »største modstandere.«

Saint-Simon havde altfor meget af middelaldersk, stejl trods i sig til at kunne gaa paa akkord med tiden. Hans memoirer fører klang med sig som fra gamle skjolde. Adelstanden har i ham en uryggelig, om end noget nervøs, forsvarer. Etsteds fortæller han om en ung, adelig dame, der havde troet sig forpligtet til at indgaa ægteskab med en »mand af folket«, fordi hun var biet besvangret af ham. »Ulyksaligt!« udbryder Saint-Simon, »hun forstaar altsaa ikke, at selv et helt dusin uægte børn vilde være en mindre skamplet paa hende end ét ægte barn med en parvenu!«

Han er den enkle, fornemme natur fra de gamle usammensatte tider.

Han iagttager alle religionens forskrifter, som hans forfædre har gjort før ham. Hver morgen gaar han til messe, og hver aften knæler han foran sit leie. Han afslutter sit testamente med de ord: »Saa anbefaler jeg mig til Kristi moder, den høihellige Jomfru, til min skytspatron, den hellige Ludvig, og til alle det himmelske hofs helgener, idet jeg beder dem om at gaa i forbøn for mig hos Gud.«

Smaatskaaren og indbildsk, som han for en stor del var, tegner dog Saint-Simons skikkelse sig med enkle, stortvirkende linier mod et aarhundrede, hvor alt var i opløsning og hvor alle grænser, alle begreber, flød ud.

Den bevægelse mod de herskende tilstande, som han ønskede at vække, laa imidlertid paa tvers af tiden: folkets millioner havde sat sig i bevægelse fremover og400 DET ATTENDE AARHUNDREDE.

lod sig ikke længer stanse. De lydhøre ved hoffet og i de høieste kredse fornam allerede den kommende revolution som suset fra et fjærnt hav, og det ord blev almindeligt: Aprés nous le déluge.

Den litterære gjæring, som vi i nærværende afsnit skal beskæftige os med, havde i aarhundredets forløb tre hovedarnesteder: Parisersalonerne, Ferney og Weimar.

I.

Parisersalonerne.

De franske saloners historik. — Salontonen før og efter Ludvig XIVs død. — Hötel de Sully og den unge Voltaire. — Madame Lamberts salon; Fontenelle og Montesquieu. — Madame de Ten-cins salon; d'Alembert. — Madame Geoffrins salon; Galiui, grev de Creutz, lorderne Bolingbroke og Walpole, mile. de Lespinasse.

— Madame du Deffands salon; det store brudd med mile. de Lespinasse. — Mile. de Lespinasse's salon; Grimm, Diderot.

— Helvetius' og baron Holbachs saloner; Jean Jacques Rousseau. — Beaumarchais og «Figaros bryllup«. — Revolutionen

er nær.

Historien fortæller, at følgende samtale skal være biet ført mellem Ludvig XVI og marskalken af Richelieu.

Ludvig XVI. — Marskalk, det glæder mig at se Dem sund og frisk igjen. De er jo ikke længer en ung mand.

Marskalken. — Nej, desværre, Sire.

Ludvig XVI. — De har set tre aarhundreder.

Marskalken. — Ikke tre aarhundreder, Sire. Men tre hinanden følgende monarker.401 DET ATTENDE AARHUNDREDE.

Ludvig XVI. — Og hvad har De at sige om dem ?

Marskalken. — Det er ikke saa lige til, Sire. Men skulde jeg sige noget, saa maatte det være, at der ikke blev tait et ord under Ludvig XIV. Under Ludvig XV talte man ganske sagte. Og under Deres Majestæt taler man ganske høit.

Disse marskalkens ord er i kort begreb de franske saloners historik.

Under afsnittet »Klassicismen i Frankrige« har vi omtalt hotel de Rambouillet og blaastrømpe-salonerne. Alt var stivt, opstyltet og affekteret, som tonen idethele var under Ludvig XIV. Konversationen var skruet og konventionel; der blev ikke sagt et ærligt ord, og der blev knapt nok tænkt en ærlig tanke.

Ved den store konges død undergik salonerne en mærkbar forandring. Som toiletterne blev ledigere og boligerne mere kokette og indsmigrende, blev konversationen friere og naturligere; man aandede ligesom lettere; »der taltes ganske sagte«, som marskalken af Richelieu udtrykte sig. Dette sidste havde for en del sin grund deri, at det litterære element mere og mere fortrængte adelsherredømmet i salonerne; de fornemme herrer og damer var med aarene biet aandeligt paavirket og indsaa i ethvert fald, at en digter ikke ret og slet var at sammenstille med en hvilkensomhelst skriver eller blækhusmand.

Typisk for denne blanding af adels- og litteraturfolk er hertugen af Sullys salon — hotel de Sully — der florerede omkring 1720 og var beliggende i rue St.-Antoine. Den hertugelige vært var en liden tyksak med smukke træk og en frisk, rødlig teint. Paa sin kuriøse dagbogsmaner fortæller Saint-Simon om ham, at han var »tidens bedste danser og ikke i gunst hos

kongen.« Dette sidste tyder paa, at han hørte til oppositionen. Han var i høi grad litterært interesseret; han bevarede, siger en fransk skribent, duften af sin megen læsning akkurat som en flakon, der har været fyldt af en god parfume. Blandt dem, som færdedes her, nævnes hertugen af Saint-Simon og en 25 aar gammel borgersøn ved navn François Arouet, en hidsig spotter og et slagfærdigt hoved, der som gut af sin onkel var biet indført i Paris' gladeste og letfærdigste cirkler, og som allerede ved et par satiriske smaaskrifter havde opnaaet at blive kastet i Bastillen. Det var en ung, høi, knoklet og ulænkelig skikkelse med et par blinkende øine, der straalede og funklede af liv og latter. Med sin altid mousserende esprit og med sin kaade, respektløse mund, der strømmede over af stadig nye indfald og paafund, dannede han paa en vis maade sjælen i hertugens salon. Dette skulde dog snart faa en ende. Ved en bestemt leilighed havde ynglingen nemlig været uforsigtig nok til at haane et medlem af den fornemme Rohanske adelsslægt. Et par dage efter, da han sad ved middagstaflet i hotel de Sully, kom en lakei og anmodede ham om at komme ned paa gaden, da der var nogen, som nødvendig ønskede at tale med ham. Den unge mand gik ned, men næppe havde han sat foden udenfor porten, for han blev grebet af M. de Rohans tjenere og ynkelig gjennempryglet. Han sendte nu fluxens sin modstander en udfordring, der biot blev besvaret af to fængsels-vogtere, som kom og hentede ham til indsættelse i Bastillen. Efter kort tids forløb blev han dog sluppet fri, paa betingelse af at han forlod landet. Umiddelbart efter reiste han til England.

Denne unge mand, hvis ungdomsaar var som et eventyr, antog senere navnet Voltaire.

Omtrent samtidig med hotel de Sully — i tiden 1710—1730 — blomstrede tillige madame Lamberts salon. Ogsaa den hører til paa overgangen mellem Ludvig XIV's og Ludvig XV's aarhundrede. Man havde ophørt at være stum, men man talte endnu ikke høit. Inde i de gammeldagse, stivt monterede sale i det fornemme palads Mazarin, hvor hun boede, gik gjæsterne endnu med allongeparyk og stive frakke-skjøder. Det var som et gjenskin fra den store konges glanstid, og dog var der ingen affældighed over det hele, tværtimod. Tonen havde et anstrøg af det, som man i vore dage kalder liberalitet.

Mme. Lamberts salon karakteriseres bedst gjennem dens to berømte stamgjæster, Fontenelle og Montesquieu. Den første spejlede fortiden og den sidste fremtiden, men begge havde berøringspunkter, der lod dem rummes inden fire vægge.

Fontenelle var en nevø af den store Corneille, en kold, lidenskabsløs olding, der et par menneskealdre igjennem havde syslet med alslags litteratur Han havde skrevet operaer og skuespil, hyrdescener og fabler, videnskabelige afhandlinger og lærde digte; han havde forsøgt sig i alle genrer og opnaaet døgnets succes; men han var altfor lidet af en poet og altfor meget af en tør, beregnende, klog natur, til at hans produkter kunde leve gjennem tiderne; hans digtning laa to aarhundreder tilbage; den blev undfanget, siger en fransk kritiker, af en nevø af Corneille, men den synes skrevet af mesterens onkel.

Det var en egoistisk, uvarm natur. Grimm fortæller følgende karakteristiske anekdote om ham. En dag havde han inviteret en af sine venner til middag. Da han vidste, at vennen likte asparges med smør, og da han selv foretrak dem med olie, beordrede han sin kokkepige at dele aspargeserne i tvende portioner, den ene* med smør og den anden med olie. Nu traf det sig, at vennen pludselig fik et apoplektisk anfald, idet han traadte ind i spisesalen, og maatte føres hjem. Fontenelle glemte sig imidlertid fuldstændig; han sprang ud til kokkepigen og raabte: »Hele portionen med olie! Hele portionen med olie!«

Han stod i høi anseelse og omfattedes med en ærefrygt, der dog for en stor del skyldtes hans høie alder. Han var af dem, som ingen kunde mindes at have seet ung. Han blev over hundrede aar gammel. Det ord gik, at han »var født i en fremskreden alder.«

I mere end et halvt aarhundrede var han en stadig og velset gjæst i de forskjellige saloner. Han »boede i selskabsverdenen«, siger en af hans biografer. Hvidhaaret og meget døv sad han gjerne i en stor fauteuil og

karrede i kaminilden, mens han af og til faldt ind i diskussionen med ofte meget rammende bemærkninger. Naar en oplæsning skulde finde sted, maatte vedkommende altid hæve stemmen, for at den gamle Fontenelle kunde følge med.

Ved siden af denne skikkelse fra livets aftenside møder vi den unge, stærke dag i den 30-aarige Montesquieu. Det var en berejst verdensmand, elegant i sin fremtræden, let og aandrig i sin konversation. Naar han, som han pleiede, stod lænet til den forgyldte kamingesims i mme. Lamberts salon med det ene ben løst kastet hen over det andet, og de tilstedeværende damer

og herrer spændt lyttede til hans ord, mens oldingen Fontenelle sad og kradsede i ilden, saa kunde han være som et billede paa det hele aarhundrede med dets tvil og dets skepsis, dets protest og dets løfte om seir.

Han var af gammel landadel, men havde gjennem læsning og sin uddannelse som magistratsperson faaet »tiden« i blodet. Hans indre var en verden af tvil, et khaos af ubesvarede spørgsmaal, et drivende jag af skepsis, ironi og mismod. I sine »Persiske breve« — Lettres persanes — giver han udtryk for denne sinds-beskaffenhed. Han lader her to Persere komme til Paris og nedskrive sine indtryk i form af breve til hjemmet. Nedskriverne — in casu forfatteren — er lidet eller intet af en poet. Indtrykkene gjengives tørt, spidst, med en understrøm af flængende satire. Hele L'ancien régime og det ganske bestaaende samfund gjøres til gjenstand for den krasseste kritik. Brevene, der er dateret i Ludvig XIV's sidste leveaar, virker som løse dagbogsoptegnelser — noter, bemærkninger og betragtninger, efterhvert som de har faldt forfatteren ind. Han haaner datidens tomme selskabsliv, hvor enhver paa forhaand har opgjort sig, hvad samtalen skal dreie sig om, og hvor enhver afleverer sin i dagens løb møjsommeligt fabrikerede og nedskrevne, saakaldte »esprit«. Han spotter over tidens latterlige moder, over damernes haarfrisure, der er saa høi, at ansigtet kommer til at sidde midt paa figuren, over deres overdrevent høie hæle, der giver dem udseende af at gaa paa stylter. Han ser sig mismodig paa landets fattigdom og forbittres over adelens privilegier. Den moralske uvederhæftighed, hvormed det fornemme selskab er befængt, bringer ham i harnisk, og præstedømmet, ja

selve religionen, piskes med skorpioner. Der staar som et fortvilelsens latterskrig ud af disse »Persiske breve«, det er en oprørers vittigt alvorlige galgenhumor.

Montesquieu havde altfor meget af tradition i blodet til at give sig over og drive med i den store kloak. Paa mødrene side stammede han fra England, hvad der rimeligvis forklarer det praktiske drag i hans karakter, der lod ham spejde efter udvei og redning for det raadnende franske samfund. Paa den ene side afskyede han despotismen eller det absolute monarki. Han havde set, hvad det førte til. Paa den anden side havde han saa meget af den besiddende klasse-aand i sig, at han frygtede millionernes — de besiddelsesløses — revolution. Der maatte gaaes en mellem-vei mellem disse to yderligheder. Denne mellemvei fandt han i den engelske statsforfatning med dens overhus og underhus, der forekom ham at sikkre kongemagten, at beskytte de besiddende og ikke gjøre de besiddelsesløse udelagtige i statens styrelse. Her var garantier til alle sider, saavel opadtil som nedadtil — en slags gjensidig assuranceforening. I sine to berømte værker, i »Betragtninger over aarsagerne til Romer-folkets storhed og fald« og i »Lovenes aand«, har han nedlagt sine vidtrækkende historisk-politiske betragtninger. Nutildags, da de Montesquieuske fremtids-drømme paa saa mange maader har vist sig i kjød og blod, vil man næppe finde mange begeistrede tilhængere af de to mærkelige arbeider. Men anlægget og udførelsen har dog for altid tilsikkret sin forfatter et navn som begrunder af den konstitutionelle statslære.

Montesquieu nød helt op i sin alderdom en anseelse, der gik langt ud over Frankriges grænser. Hans

skribentvirksomhed skjuler i sig som en mægtig, usynlig haand, der i de »Persiske breve« skrev sit ulykke-varslende Mene Tekel over aarhundredet, og som senere hen gjennem tidens taage pegte ud mod den store frelse — ud over kanalen, ud imod det fri England.

De franske saloners historie har sin genealogi akkurat som fyrstehusene, biot er det her kvinden, som i almindelighed er den regjerende.

Efter madame Lambert overtog madame de Tencin sceptret Fra sit havehus i Passy, hvor en glubsk lænkehund allerede ved gitterporten gjøede mod de indtrædende gjæster, udgik salontonen i hele atten aar, fra 1730—1748. Det var en nogle- og femtiaarig dame, førladen og hæs i stemmen. Hun lignede en gammel godslig husholderske, siger Marmontel. Men hun blev som forandret, saa snart hun kom i samtale; øinene blev store og stirrende, og den hæse stemme fik en blød, indsmigrende klang, mens ordene randt som perler. Hun havde en skarp forstand, var i det hele et klogt, intrigesygt menneske, men hun var kold paa sjælen, hendes hjærte var en lukket dør. Hun var datter af en højtstaaende magistratsperson i Grenoble og havde faaet en udmærket opdragelse i et kloster for unge adelsdamer. 16 aar gammel blev hun af sin strenge fader tvunget til at tage sløret, noget som hun var fortvilet over. 33 aar gammel fik hun gjennem en pavelig forordning tilladelse til at forlade sit ungdoms fangebur og kastede sig ind i den parisiske selskabeligheds malstrøm. Efter mange erotiske eventyr i de aller-høieste cirkler, nedkom hun et par aar efter med et drengebarn. I letsindig samvittighedsløshed lod hun4o8 det attende aarhundrede.

dette udsætte; det blev fundet en aftenstund lige i nærheden af Notre-Damekirken og overantvordet til en varmhjærtet glarmesterenke, der paatog sig dets opdragelse. I nogle mørke, fattige værelser i den trange Michel-le-Comtegade voksede drengen op, mens moderen fortsatte sit glade selskabsliv. Et øieblik syntes det, som om hendes saga skulde være tilende; hun blev nemlig kastet i Bastillen som mistænkt for at have forgivet en advokat, De La Fresnaie, med hvem hun en tid havde staaet paa en intim fod. Hun blev dog snart efter frikjendt og atter løsladt. En saadan begivenhed blev i hine dage hurtig glemt i skandalernes vrimmel og det saa meget mere, som madame de Tencin ikke lang tid efter dukkede op som forfatterinde af endel novellistiske og filosofiske arbejder; hun optraadte endog som lærd, disputerende theolog og korresponderede med ingen ringere end pave Bendictus XIV. 50 aar gammel aabnede hun sin salon i Passy og præsiderede her som dronning lige til sin død.

Imidlertid var hendes søn biet en ung mand med udpræget mathematisk begavelse. Han boede fremdeles hos den prægtige glarmesterenke i den lille, tarvelige bolig. Ved private lektioner ernærede han baade sig selv og hende. Samtidig skrev han den ene afhandling efter den anden, og hans navn — D'Alembert — tiltrak sig snart almindelig opmærksomhed.

Det er dog ikke som mathematiker, at han vil * mindes; det er udelukkende hans stilling og forhold til tidens litterære opposition, der har bevaret hans navn op til vore dage. Han var partiets trofaste drabant saavel privat som offenlig; han var bindeleddet mellem de forskjellige meningsafskygninger, i ham409 DET ATTENDE AARHUNDREDE.

knyttedes personlige modstandere sammen som i en høiere, elskværdig forstaaelse. Han var inkarnationen af hele den yngre, mere for det filosofisk-videnskabelig-tørre, end for det poetisk-metafysiske anlagte generation. Han var fuld af tvil, spørgsmaal, uvished. Og da man paa de aandelige omraader vei kan sandsynliggjøre, men næppe bevise mange ting, saa erkjendte han svært faa. Montaignes »Hvad ved jeg?« var det standpunkt, hvortil han bekjendte sig. Derfor skriver han ogsaa i sin egen selvbiografi: »Naar undtages de eksakte videnskabers omraade, saa er der næsten intet, der forekommer mig at være saa klart, at det ikke giver fripas for alle arter meninger. Man kan overhovedet om alt sige alt, hvad man vil.«

Personlig skildres han som en beskeden, ligevægtig mand, der var fuld af et godt, næsten lystigt humør, og som var afholdt af alle. I de saloner, hvor han færdedes, var han kjælebarnet, der tillod sig friheder, som ingen af de andre gjæster kunde tillade sig. Han gik paa en maade ud og ind i huset, som var det hans hjem; der fulgte hushygge med ham.

Madame de Tencin havde altid vist sig ligegyldig for ham, og man ved ikke af, at hun nogensinde har hjulpet ham hverken med raad eller daad. Men da han blev den berømte mathematiker, kom den moderlige stolthedsfølelse op i hende, og hun lod ham bede til sig. Men D'Alembert var ubevægelig; han afviste kort og høflig hendes indbydelse; aldrig satte han sin fod i hendes salon.

Endnu var man ikke ved midten af aarhundredet, og de gjæster, som færdedes hos hende, var — som hos madame Lambert — en blanding af adel og litterært interesserede. Naar den gamle Fontenelle og den410 DET

unge Montesquieu, der plejede at komme ogsaa her, ikke var tilstede, saa var det ofte vanskeligt nok selv for en saa rutineret værtinde som madame de Tencin at holde konversationen i det niveau som hun prætenderede. Det hele blev anstrengt og unaturligt; det blev, som Marmontel udtrykker sig, altfor megen aand-righed. Enhver sad og brændte efter at udmærke sig og sige den slags ting, der egnede sig til den følgende dag at gjentages rundt om i verdensstadens smaasaloner.

Da madame de Tencin døde, overtog den 50-aarige madame Geoffrin arven. Hendes salon, der aabnedes i 1748 og som var beliggende i rue Saint-Honoré, var endnu af dem, hvori der taltes »ganske sagte«. Den ansaaes med rette for at være aarhundredets mønstergyldigste salon.

Dette havde først og fremmest sin aarsag deri, at den saa tydelig prægedes af værtindens noble væsen og karakter. Madame Geoffrin var en af tidens mest sympathetiske skikkelser. Hun var fremfor alt, hvad Franskmændene kalder »une honnéte femme«, men hun var tillige en »dame distinguée«. Hun var datter af en kammertjener ved hoffet og indgik, 15 aar gammel, ægteskab med en rig oberst i borgervæbningen, Geoffrin. Da han døde, sad den unge enke igjen med en pen formue, som hun, hvad der i hine dage kunde være fristende nok, ikke kastede bort i letsindighed. Et af hovedtrækkene i hendes karakter var hjærtensgodhed, og hun viste sig gjennem sit hele liv i høi grad som en stille velgjørerinde.

Den brautende, selvgode hjælpsomhed bød hendes fine natur imod; hun kviede sig ved at modtage en tak. »At give og at tilgive« var hendes valgsprog.

Utallige var de skribenter og kunstnere, som hun paa forskjellig vis støttede. D'Alembert var blandt disse. Grev Poniatowski, den senere konge af Polen, havde hende at takke for, at han ikke under sit pariserophold i sine unge dage blev kastet i Bastillen af sine kreditorer. Han var hende altid dybt taknemmelig for denne haandsrækning og begyndte altid sine breve til hende med ordene »Kjære mama«. Da hun var biet gammel, besøgte hun ham i Warschau og blev modtaget som en dronning.

Hun var et praktisk hjærtemenneske. En dag sad hun og snakkede med den gamle, egoistiske Fontenelle om nogle fattigfolk, der havde det saa og saa ondt. Oldingen hørte opmærksomt paa; saa begyndte han, som han pleiede, at karre i kaminilden, mens han, som en ægte filosof, gav sig til at udbrede sig over det sørgelige misforhold mellem rigdom og fattigdom, mellem ret og uret, ideal og virkelighed. Det blev en hel lang udvikling, det ene greb det andet, og hans foredrag vilde ingen ende tage. Mme. Geoffrin kogte af raseri, og tilsidst kunde hun ikke længer beherske sig. Hun reiste sig hurtig og sagde: »De har fuldstændig ret i alt, hvad De siger. Giv mig 50 louis til de fattige stakler!«

I god samklang med denne hendes hjærtevarme stod det, at hun var meget religiøs. Men aarhundredet var fritænkersk; forstandsmæssighed var paa moden; hele hendes omgangskreds var fiender af al overlevering, al aabenbaring. Hvad vilde hendes venner sige, hvis hun gik til messe? De vilde lade det regne med spot, de vilde raabe paa forræderi mod den gode sag, de vilde maaske endog forlade hendes salon! Hendes hjærte blødte, hendes samvittighed vred sig — og med

bævende sind, halvt bekymret, halv angstfuld, sneg hun sig, indhyllet i en sort kappe, om aftenerne hemmelighedsfuldt hen i Capucinerkirken, hvor hun ståk sig bort i et hjørne for ikke at blive gjenkjende

I partiredne tider er der altid en hel del mennesker, hvis inderste tanker og følelser trampes under fødder af masseherredømmet, af moden, af den almindelige parole. I forrige aarhundrede var der mere end én — mest blandt kvinderne — der som Mm. Geoffrin listede til kirke ligesaa lydløst og forsigtig, som om det gjaldt et stævnemøde. Diderot fortæller i sine erindringer, hvorledes damerne ude paa et landslot, hvor han en tid boede, om søndagen, naar der blev holdt messe i den umiddelbart i nærheden beliggende lille kirke, dels samlede sig i billardværelset, dels i hans soveværelse, for at høre orgelet. De vovede ikke aabent at vise sig iblandt menigheden. »Damerne gaar øiensynlig ud fra,« tillægger forfatteren med et spodsk smil, »at virkningen af en messe strækker sig i en omkreds af hundrede fod omkring kirkebygningen.«

Tidens memoireforfattere beskriver allesammen mme. Geoffrin paa samme maade.

Hun var lidet belæst og fjernt fra at være en blaa-strømpe. En udlænding anholdt en dag om at faa lov til at dedicere en grammatik til hende. »En grammatik!« raabte Mme. Geoffrin leende — »til mig, som ikke engang kan skrive ortografisk.« Dette var sandt; hun kunde ikke skrive et feilfrit brev, ja hun havde i det hele vanskeligt ved at udtrykke sig paa skrift. Tiltrods for denne sin ringe lærdom havde hun en fin takt for, hvad der rørte sig i tiden, og hvad mere var: hun havde menneskekundskab. Hendes væsen var ligesaa beskedent, som hendes dragt var enkel, en enkelhed,

der næsten føltes søgt. Som oftest sad hun, akkurat som et gammelt familieportræt, i en vældig fauteuil eller »bedstemorsstol« midt paa gulvet med sine smaa fine hænder saagodtsom fuldstændig skjult af de hvide, lange pibemanchetter. Let og fordringsløst kastede hun fra tid til anden et ord eller en bemærkning ind i diskussionen, og det virkede altid som et stænk olie paa ilden: samtalen tog ny fart, og de gjæster, som hidtil havde siddet stumme, fik anledning til at yttre sig. Hun havde i det hele en mærkværdig evne til at faa sine gjæster til at snakke ud. En aften havde hun længe siddet og tait med en af sine venner, en gammel præst. »Jeg synes, De aldrig har været saa interessant som idag,« bemærkede hun, da han omsider reiste sig for at gaa. »Kjære frue!« svarede han, »jeg er bare et stakkels instrument, som De giver toner.«

Hver mandag holdt hun middag for kunstnere, hver onsdag for skribenter og filosofer; desuden havde hun hyppig smaa intime soupers, til hvilke udelukkende damer af adelen blev indbudt. Idethele kan man sige, at alt hvad Paris eiede af aand og begavelse — inden-som udenlandsk — færdedes i Mme. Geoffrins salon.

Der sad den gamle Fontenelle borte ved kaminen, og saaes den elegante Montesquieu, omgivet af en hel kreds herrer. D'Alembert stod borte ved vinduet, hviskende og tiskende med et fremmed menneske — som en skolegut, der føler sig fri efter dagens alvorlige arbeide. Og borte i hjørnesofaen skimtedes i lampe-skjæret den italienske lærde diplomat og nationaløkonom Galiani med benene — efter hans vane — trukket op under sig som paa tyrkisk vis, Det var et lidet, spinkelt drengelegeme med et herligt Macchia-vellihoved og spillende øine. Han var en af de faste

gjæster i hine dages saloner. Epikuræer fra fodsaalen til issen opfattede han alt fra den komiske eller latterlige side og havde et utal af kostelige historier og anekdoter paa lager. Stum og stille, næsten med et trist udtryk, sad han borte i sofaen og lyttede til konversationen; saa kunde pludselig et ord eller en tanke gribe ham, det triste udtryk forsvandt og gav plads for et bredt grin, idet han som et lyn for op og frem paa gulvet, hvor han kastede sig ind i samtalen med al den ild, som han raadede over — dels ved at fortælle en anekdote, dels ved at afgive et ræsonnement Naar dette var gjort — og det var gjort paa et øieblik, — trak han sig atter, stum og trist, tilbage til sin sofa.

Af de øvrige tilstedeværende bemærkedes ogsaa den lærde, aandrige, lidt tungsindige, men bestikkende elskværdige, svenske ambassadør, grev de Creutz, samt de engelske politikere, lorderne Bolingbroke ogWalpole; endvidere en ung, høi dame med et uskjønt, koparret ansigt. Det var den overlegent intelligente og høit spirituelle mile. de Lespinasse, selskabsdame hos mme. du Deffand, som vi nedenfor skal omtale, og hvis salon rivaliserede med mme. Geoffrins. Hun var den eneste dame, som fik adgang til kunstner- og skribentmiddagene. Naar tjeneren meldte, at dineren var serveret, og den aldrende værtinde førte den unge frøken ind, hændte det, at selskabet brød ud i en begeistret klappen, medens de to kvinder, lig dronninger, skred ind gjennem leilighedens smaa sale.

Mile. de Lespinasse er, mærkeligt nok, den eneste unge dame i de franske saloners historie. Som D'Alem-bert, med hvem hun stod paa en fortrolig fod, var ogsaa hun født udenfor ægteskab. Hun var aldrig

biet anerkjendt af sin moder, grevinden af Albion, og havde faaet sin opdragelse paa et waisenhus, indtil hun, 22 aar gammel, fik ansættelse som selskabsdame hos mme. du Deffand, hvis salon, som nævnt, en tid rivaliserede med mme. Geoffrins. Den var beliggende i det nuværende faubourg St. Germain.

Mme. du Deffand var mme. Geoffrins skjære modsætning. Hun havde intet af dennes varme og kloge hjærte, hun var skarp, bidende, næsten ondskabsfuld. Som ung havde hun været bedaarende i sin friske, naive oprigtighed. Det fortælles, at hun en dag i det kloster, hvor hun blev opdraget, gav sig til at prædike fritænkeri for sine veninder. Herfor fik hun skjænd, og abbedissens ven, biskop Massillon, blev tilkaldt for at »virke« paa hende. Den unge pige forsvarede sig imidlertid saa godt, at han opgav ethvert videre forsøg og biot indskrænkede sig til med en hovedrysten at sige: »Hun er charmant — ligefrem charmant!«

Noget over 50 aar gammel blev hun blind, og dette gjorde hende bitter. Hun blev et helt andet menneske, spodsk og hvas i sin tunge, misundelig og jaloux paa sine omgivelser. Tiltrods for at hun i sin tænke- og følemaade var et barn af sine dage, morede hun sig med at bagtale sine gjæster og rive ned paa alle tidens foreteelser. Voltaire kaldte hende »en ondskabsfuld abe«.

Mile. de Lespinasse var et udpræget selskabstalent — i den grad, at mange af de gjæster, som færdedes i mme. du Deffands salon, hyppig aflagde hende besøg i hendes private leilighed. En eftermiddag i 1764 kom imidlertid den gamle, blinde dame stormende ind og overfusede hende i flere gjæsters nærvær med de mest bidende beskyldninger. »Aha,« hvæsede hun, »min

unge selskabsdame tillader sig at holde egen selskabelighed I Hun lægger an paa at trække mine venner over til sig! Aha!..« næsten græd hun af raseri, mens hun kom med bemærkninger om, at »det var en slange, hun nærede ved sit bryst.« Mile. de Lespinasse søgte først at undskylde sig paa bedste maade, men da intet hjalp, gav hun svar paa tiltale, og der opstod en voldsom scene, hvori de to damer gjensidig opsagde hinanden huldskab og troskab.

»Dette brudd,« siger Bachaumont, »vakte i hine dage ligesaa megen opsigt i Paris' selskabelige verden som Polens deling.« De fleste stillede sig paa mile. de Lespinasses side, og alle var med til at hjælpe den unge dame i hendes »kamp for tilværelsen«. Hertuginden af Luxembourg forærede hende et møblement, mme. Geoffrin understøttede hende med en aarlig »pension« af 3000 francs, ogD'Alembert støttede sin veninde ved at indlogere sig i hendes leilighed og herfor betale en smuk husleie. Da hun kort tid efter aabnede sin egen salon i rue de Bellechasse, mødte alle mme. du Deffands gjæster hos hende; »den ondskabsfulde abe« sad blind og bitter igjen i sin tomme bolig.

Mile. de Lespinasses salon blomstrede imellem 1762—1775. Hun havde to etager til sin disposition. I anden etage var modtagelsesværelset, møbleret i rødt: karmoisinrøde gardiner, karmoisinrøde fauteuiller, en vældig karmoisinrød ottoman. Forøvrigt var alt af brunrød mahogni, stole, borde og hylder, og rundt omkring var der spredt en mangfoldighed af nipssager, porcellænshyrdinder, sølvsager og kuriosa. Langs de rødtbetrukne vægge malerier af Greuze samt buster af D'Alembert og Voltaire. Ovenpaa i tredie etage laa

kjøkkenet, tjenerværelserne og d'Alemberts studierum, »opfyldt af mathematik og fysik.«

Hendes modtagelser kan mere karakteriseres som diskussionsmøder end som selskabelige sammenkomster. Ialmindelighed serveredes der biot en kop the, sjelden gav hun middage — hun var jo ingen formuende dame. Hendes salon blev den første i rækken af dem, hvori man »talte høit«. Tidsaanden gik svanger med begivenheder; der laa den uhygge i luften, som gjerne pleier at gaa forud for alle store afgj øreisens stunder.

Gjæsterne var af de forskjelligste samfundsklasser, men de var saa vei udvalgte, siger en af datidens memoireforfattere, at de, naar de kom sammen, føltes som et harmonisk hele — lig strengene paa et stemt instrument. Alle tilhørte oppositionen mod L'ancien régime, alle følte, at de bestaaende forhold var en umulighed, alle var aandelig frigjorte mænd, og der var ingen af dem, der ikke paa sin vis var med paa at revolutionere sindene. Her finder vi atter den italienske diplomat Galiani paa tyrkemaner i sofaen, lyttende til de

tilstedeværendes samtale og pludselig springende frem paa gulvet, grebet af en eller anden idé eller tanke. Hans syn paa det hele aarhundrede afslører sig tydelig i det raad, han gav en revolutions-ængstelig kvinde, der vilde flygte over i en anden Pariserbydel. »Flygt heller til Philadelfia«, bemærkede han. Vi møder endvidere i denne salon den tyskfødte, litterært og politisk-interesserede, Melchior Grimm, der stod i brevveksling med de fornemste hoffer rundt om i Europa, og hvem Hettner ikke betænker sig paa at betegne som »en hemmelig politisk agent, for ikke at sige en spion.« Udsøgt elegant i klædedragt, med næsen parvenumæssig i sky gik han under navnet

» monsieur Tambassadeur«. Han lod gjerne sin karrosse og sin livréklædte lakei vente udenfor husporten. D'Alembert, som jo boede i huset, var selvfølgelig altid tilstede, lidt skjødesløs, uformel i munden — akkurat som hans dragt — men stedse med paa en spøg og lidenskabelig interesseret i ethvert emne, litterært, videnskabeligt som politisk. Den, som imidlertid var hovedpersonen i denne kreds, var en høi, elastisk bygget herre med en prægtig hvælvet pande og et par klogt spillende, intense øine, som man ligesom ikke kunde komme bort fra: de virkede som personlige, levende væsner, der talte sjælens uendelig nuancerede sprog.

Det var den nogle og femtiaarige Denis Diderot

Søn af en brav borgerfamilie var han som ung biet sat til studierne. Men hvormeget hans fader end overtalte ham, saa var han ikke at formaa til at vælge en bestemt embedskarriére. Han studerede alle kundskabs-grene paa én gang.uden at gjøre sig en levevei af nogen af dem. Hans trang var viden — og med en utrættelig arbeidsomhed satte han sig ind i studiet af græsk og latin, engelsk og italiensk, mathematik og filosofi, naturvidenskaber og nationaløkonomi, litteratur og kunsthistorie. Det havde ingensomhelst virkning, at faderen omsider besluttede sig til at berøve ham hans maanedspenge; den slanke yngling fortsatte sit ensomme arbeidsliv oppe paa et tagkammer og slog sig igjennem ved at give lektioner og gaa forskjellige boghandlere tilhaande ved korrekturlæsning og affattelse af lexikon-artikler. Det var et kummerligt og strengt arbeidsliv fra haanden og i munden — og det blev i virkeligheden Diderots hele levnet.

Han var en arbeidsmyre, hvis højeste lyst var travl hjernevirksomhed. Faa mennesker har siddet inde

med et saa uhyre fond af viden, og faa mennesker har i den grad eiet geniets gudbenaadelse — lig solstreif— over sine kundskabsmasser; men ingen har heller som han ødslet med sit pund, ingen har som han strøet sin store begavelse for vinden. Hans rige, litterære virksomhed strækker sig over en utallighed af omraader, fra dramaet til strengt videnskabelige afhandlinger, fra novellen til de filosofiske dialoger, fra den personlige korrespondance med venner og veninder til opsatser i den af ham redigerede, kolossale Encyklopædi, det 18. aarhundredes bibel. Men i intet af disse finder man ham helt, kun stykke- og fragmentvis.

Hvad der allerførst falder i øinene, er hans enestaaende lette evne til at fortælle. Man har følelsen af, at det ikke har kostet ham nogetsomhelst besvær. Der er en friskhed, et jag og en fart i hans fremstilling, saa man uvilkaarlig faar indtryk af, at pennen næsten har løbet ham ud af haanden af lutter springskhed. Og dette sker ikke paa bekostning af indholdet; forfatteren har altid noget paa hjerte, og dette noget er tidt saa meget, at den kunstneriske helhedsfølelse drukner i indtrykkenes og ræsonnementernes hvirvel. Hvad enten han er inde paa metaphysikens og psykologiens omraader, eller han skriver om handel og haandværk, eller han tumler sig paa romanens og dramaets felter — lige indsigtfuld og fyrig begejstret viser han sig.

Aarhundredets tvil og skepsis, der inderst inde gjorde dets mænd til ikke lykkelige individer, var ogsaa gaaet ham i blodet. Videnskaben stod for hin generation som det eneste holdbare, som den eneste stige, der førte opad; men de bedste af tidens mænd anede, at den ikke rak høit over skyerne og neppe til himmels. I sine »Filosofiske tanker«, skriver Diderot: »Jeg deler

fritænkerne i tre klasser. Den første klasse tror og paastaar, at der ikke findes nogen Gud; det er de virkelige atheister. Den anden klasse ved ikke, hvad den skal tro eller tænke og vilde igrunden helst slaa mønt og krone om spørgsmaalet; det er de skeptiske atheister. Den tredie klasse vil helst, at der ikke skal være nogen Gud og lader, som om den er overbevist herom; det er de tappre partigjængere. Jeg afskyr partigjængerne. Jeg beklager de virkelige atheister. O? jeS beder til Gud for skeptikerne, som mangler viden.« Hans tørst efter kundskab hvilede nærmest paa en grundvold af religiøs higen. Den aabenbarede religion var ham for luftig, den forekom ham som et raab i ørkenen, uden svar, uden ekko. Bleg og oprevet af de tusinde spørgsmaal, der stillede sig, tyede han til alnaturen som til den store trøstens kilde. Her behøvede han ikke længer at holde sig indenfor samfundets og menneskenes skranker; her aabnede sig en hel verden, hvor vinden blæste fra evighed og til evighed, og hvor det lokkede med en mangfoldighed af muligheder; her levede han i Allivet og Allivet i ham. Alt var overgang, transformation; idag hed han Diderot, om et aar kunde han være en skovviol og om to aar et blad i Encyklopædien. Med sit genisyn trængte han saa dybt ind i naturens hemmeligheder, at han, særlig i »L'interprétation de la nature«, viser sig som en forløber for Darwin og evolutionstheorien. »Naturen er en kvinde,« skriver han, »som ynder at forklæde sig, og hendes forskjellige forklædninger, der snart lader os skimte en skulder og snart en barm, giver os det haab, at vi, ved stadig at iagttage, en dag kan opleve at have faaet indblik i hendes hele person.«

Troen paa videnskaben og den menneskelige hjernes seir var for ham den eneste tro, der ikke bare resulterede i tvil, haabløshed og mismod. Den paatagelige og synlige verden var i det 18. aarhundredes bevidsthed alt; hvad der pegte udover materien, blev affærdiget med at skuldertræk, der dog tidt nok skjulte adskilligt baade af sindsuro og sjælekval.

Den tørre mathematiker i ham blev materialist, kunstneren i ham blev skeptiker.

I hans talrige afhandlinger, der stormer af sandheds-trang, samt i den mængde artikler for Encyklopædien, hvori han nedlagde sit syn paa denne verdens aandelige og materielle kjæmpemaskineri, finder vi den docerende og moraliserende skolemester, som udgjør den ene hovedside af hans personlighed. I hans noveller, der hyppig er dialogiserede, og i hans dramer afslører sig den anden hovedside, den spirituelle og tindrende, der lyste som diamanters funklen i hans øine. Men ogsaa i disse arbeider ståk skolemesterens lineal frem.

Hvad man end kan sige om Diderot — hans stærkeste evne var næppe af kunstnerisk art. Han kunde ikke fremtrylle en karakter, der var forskjellig fra hans egen. Overalt, saavel i novellerne som i dramaerne, er det hans egen person, som gaar igjen, sprudlende, moraliserende, aandrigt filosoferende, fyr-værkerimæssigt veltalende. Hundreder af billeder og indtryk og indfald jager hinanden overende, saa man tilsidst har vanskelig for at holde rede paa dem. Dette gjælder omtrent hans samlede digteriske produktion. Med undtagelse af den eiendommelige »Rameaus nevø«, blandt hans fortællinger og »Er han god? Er han ond?« blandt hans dramaer, er de alle, som Emile Faguet siger, i høieste grad tendensagtige, prædikende og senti-422

mentale. Med et udmærket klarsyn skrev han endel kritiske artikler om fremtidens drama, som maatte blive menneskeligere og naturligere. De »borgerlige skuespil«, som han imidlertid selv forsøgte sig med, var ikke i og for sig selv synderlig nye; men de indvarslede en kommende revolution — nemlig vore dages realistiske drama.

Videnskabsmanden og digteren gaar haand i haand i Diderots rige litterære virke. Baade som den ene og som den anden viser han sig som hjernemennesket, der ud fra den store, fri natur opponerer mod L'ancien régime med dets fordomme og dets forkrøbling. Dog lukker han sig intetsteds helt op, saa vi skimter ind i hans dybeste hjærteliv — og det er nu engang saa, som en Franskmand har sagt, at »le coeur a des raisons que la raison ne comprend pas.« Den, som vil trænge saa langt ind i hans personligheds indre, maa læse hans brevveksling med mile. Sophie Voland, der paa hans ældre dage var hans elskerinde. 30 aar gammel var Diderot biet gift med en ung, blodfattig, ubetydelig smaaborgerdatter, der ingenlunde egnede sig til at være en aandelig interesseret mands

hustru. Efter en fleraarig forbindelse med en mme. de Puysieux lærte han Sophie Voland at kjende, og hun blev hans kjærlighed for livet. Hun var, siger Ste Beuve, for ham, hvad Beatrice var for Dante og Laura for Petrarka. I hans privatbreve til hende ser vi ham fra hjertesiden — som den saare, ideale, i alt sit ræsonnement og under al sin kundskab dog saa ulykkelige eller maaske rettere utilfredsstillede sjæl. Der gaar en næsten smertelig tone igjennem dem; uafladelig og uafladelig kommer han tilbage til livets urenhed og vanskeligheden ved at leve. »Min veninde!« udbryder han, »lad os stelle os

saaledes, at vort liv bliver uden løgn. Jo mere agtelse jeg har for Dig, desto kjærere blir Du mig, og omvendt, jo mere jeg vinder Din agtelse, des mere vil Du elske mig. Jeg har et billede i mit hjerte, og jeg vil ikke for alt i verden, at det skal knuses. Lad os ikke gjøre nogen ond gjætning; lad os holde af hinanden, for at blive altid bedre mennesker.« Et andet sted skriver han til hende: »Jeg har set hele denne verdens lærdom og vished, men det er intet i sammenligning med den følelse, som tanken paa min veninde indgiver mig. Mine lærde venner har villet ræsonnere mig bort fra Dine arme. De har sagt: »Du ældes.« Men jeg har svaret: »Hendes aar løber ved-sidenaf mine,« De har sagt: »I vil begge dø.« Men jeg har svaret: »Hvis min veninde dør, saa vil jeg begræde hende. Hun er min lykke idag, hun er min lykke imorgen, og hun vil være min lykke alle dage. Thi hun forandrer sig ikke, eftersom Guderne har indblæst i hendes sind forstand, oprigtighed, følsomhed og ligefremhed, og disse egenskaber ændres ikke.« Og jeg lukkede mine øren for filosofernes alvorlige raad og deri gjorde jeg ret, ikke sandt, min Sophie?«

Det var omtrent paa den tid, da disse breve blev til, at vi møder Diderot som midtpunktet i mile. de Lespinasses salon. Gøthe skriver i sin afhandling om ham: »Han var aarhundredets mest begavede kauseur. De største talere vilde have blegnet ved siden af ham. Ingen har som han trængt ind i sine tilhøreres forstaaelse, og ingen har som han tvunget — aandelig tait — sine tilhørene i knæ under sin tales magt. Som triumfator paa dette felt, har han ingen forgjænger og har hellerikke havt nogen efterfølger.« Saaledes skrev den tyske digter, som visselig ikke har stillet

smaa fordringer, og i samme aand udtaler sig alle hans samtidige. Hans konversation var et sprudlende væld af tanker, billeder, indfald og bemærkninger, der svøbte sig om tilhørernes opmærksomhed lig en fløielsblød, indsmigrende tvangstrøie. Han skriver i sine »Saloner« om sit eget portræt, malet af Michel Vanloo: »Tro ikke, at dette billede er mig selv. Den dag, jeg blev malet, havde jeg hundrede forskjellige ansigtsudtryk, alt efter det, som bevægede sig i mit indre. Jeg var lystig, sørgmodig, drømmende, vemodig, hæftig, lidenskabelig, begeistret, men jeg havde aldrig det udtryk, som her er fremstillet.« Hans livlighed var overvældende; der blev næsten stumhed i salonen, naar han traadte ind; og det var just saavidt, at Galiani fik tid til af og til at benytte en liden pause i hans foredrag til at springe frem for at anbringe sine egne aandrig-heder. Katharina II, der et aar havde kaldt Diderot til sig i St. Petersburg, skriver i et brev, at han »i sin ivrige tale ret som det var dunkede mig paa knæet, saa jeg var ganske blaa og sort efter hans slag. Tilsidst saa jeg mig nødsaget til at anbringe et bord imellem os.« Særlig skulde man se ham, naar en eller anden skribent bad om at faa hans mening om en bog. Han greb denne hastigt, bladede den igjennem, keg paa nogle sider hist, andre sider her; naar han saa havde sat sig ind i emnet — det, hvorom det hele dreiede sig, — og samtidig havde faaet indtryk af, at forfatteren ikke helt havde udtømt sagen, begyndte han at tale og digte stoffet paany. Hvis det var et drama, indflettede han nye scener, omkalfatrede hele intrigen, føiede nye træk til personernes karakter, tog andre bort, — og naar han paa denne maade havde bygget et mange etagers luftkastel, saa komplimenterede han

forfatteren, øiensynlig i den faste formening, at det altsammen havde staaet at læse i bogen.

Mile. de Lespinasses røde salon er med rette biet kaldt »Europas kafé.« Ikke alene de franske berømtheder — skribenter, kunstnere, filosofer, diplomater, samledes her om eftermiddagen mellem 5 og 8, men ogsaa de vigtigste medlemmer af den fast bosiddende fremmedkoloni og saagodtsom alle nævneværdige rejsende udlændige. Mellem alle disse størrelser gjorde den unge, høie, koparrede værtinde en udmærket figur: hun var ingenlunde den ubetydeligste. Paa en egen familiær, halvt beskyttende, halvt ironisk maade, forstod hun at knytte

dem til sig. Hendes interessante privatkorrespondance, der mesterlig afmaler hendes stormende, erotiske følelsesliv — det, hvoraf hun tilsidst døde, — er i denne henseende karakteristisk. I et brev af 3. juni 1769 skriver hun til den unge mathematiker og filosof Condorcet: »—Min omsorg for Deres opdragelse er lige levende, selv om De er fraværende. Først og fremst beder jeg Dem om ikke at tygge paa Deres læber og hellerikke bide negler; intet er mere ufor-døieligt; det har jeg ladet mig fortælle af en berømt læge.« Et andet sted foreholder hun ham at lægge sig til en kraftigere haandskrift. »Og saa maa De ikke,« fortsætter hun, »brætte Deres breve saa mange gange. Kjære ven, beflit Dem paa færre folder. Enkelhed er overhovedet den store kunst. Se, dette var mange gode lærdomme og raad.« Hun anvender som oftest sin ven d'Alembert som sekretær og slutter gjerne sit diktat saaledes: »Farvel for denne gang, kjære ven. Min sekretær omfavner Dem af hele mit hjerte.« Hun var original og spirituel lige til i sit testamente, hvori hun ifølge Diderots memoirer legerer sine møbler til

D'Alembert, sine haarlokker til sine salongjæster og afviklingen af sin gjæld til en fjern slægtning, erke-biskoppen af Toulouse.

Den fri tone, der havde hvilet over de selskabelige sammenkomster hos mile. de Lespinasse, fortsattes og udvikledes end yderligere i baron Holbachs og Helvetius' berømte saloner. Disse lignede hinanden i mangt og meget, og paa begge steder færdedes de samme gjæster. Men de smaa, livlige middage hos baron Holbach bar dog prisen, de satte den anden salon i skygge; man følte sig som hjemme oppe hos ham, hos Helvetius følte man, at man var i selskab.

Baron Holbach, en af tidens rigmænd, var en liden, tyk, graahaaret 6o-aaring med et ansigt, der altid »var rødt af interesserthed og diskussionsiver.« Han var født i Tyskland, men havde faaet sin opdragelse i Frankrige, hvor han forøvrigt havde tilbragt hele sit liv. Som ung havde han lagt sig efter naturvidenskabelige, fornemmelig kemiske, studier; senere havde han lært Diderot at kende og var mere og mere biet optaget af filosofiske grublerier, som resulterede i en masse skrifter, blandt andre den opsigtsvækkende »Sy-stéme de la nature« hvori forfatteren vistnok meget talentfuldt, men noget tørt og udtværet, udvikler og forklarer det materialistiske syn paa verden og menneskene. Skulde man med et eneste ord forsøge at karakterisere den aand, hvoraf dette arbeide er udgaaet, kunde man kalde den gudløs. Der hvælver sig ingen uendelig himmel, og der sænker sig ingen uudgrundelige afgrunde mellem linierne; verdensordningen afspeiles som et tørt regnestykke, et forstandsmæssigt knirkende maskineri.

Det er overhovedet værdt at lægge mærke til, at næsten alle de største mænd i det 18de aarhundrede havde følelsen af en verden udenfor den biot og bart synlige. Deres forstandsdyrkeri var væsentlig reaktion mod L'ancien régime. De mindre aander — talenterne af anden og tredie rang som f. eks. baron Holbach — manglede derimod enhver følelse for det dem omgivende naturmysterium; de levede kun paa sin forstand og troede kun paa videnskaben; Encyklopædien var deres bibel. Da revolutionen brød løs, var det disse mathematisk tænkende og mathematisk ræsonnerende skribenters ideer, der gik over i de praktiske politikeres hjerner og mundede ud i saa fladbundede fænomener som reisningen af altret for den absolute fornuft og »afskaffelsen af den kristelige religion.«

»Baronen«, som han vanligvis kaldtes af sine venner, holdt aabent middagsbord to gange om ugen, Søndag og Torsdag. Han beboede en pragtfuld leilighed i rue Royale, opfyldt af kostbare kunstgjenstande og sjældne malerier. En særskilt sal var indrettet som bibliothek, en anden som naturaliekabinet og en tredie tjente som billardværelse. Her samledes gjerne ved totiden om eftermiddagen 10—12 skribenter og tænkere, og sjelden brød de op før ved 7—8 tiden om aftenen. Man fik »udmærket mad, ypperlig vin, delikat kaffe og en ustyrtelig mængde løssluppen passiar,« fortæller Marmontel. Ved disse middage af- og indsattes Gud, styrtedes kongedømmet, hængtes paven med det hele kleresi, og gik samfundet op i luer. Diderot førte an som overalt, hvor han færdedes — snart i alvorlig diskussion med Galiani, der sad sammenkrøben i sofakrogen, snart fængslende alle de tilstedeværende i et længere improviseret foredrag, snart tumlende med de

sværeste spørgsmaal som en jonglør. Den fornemme Grimm — »ambassadøren«« — stod borte i en vindues-niche og nød i al hemmelighed synet af sin ventende ekvipage nede paa gaden, og lige ved siden af ham, under en tændt kandelabre, sad den elskværdigt smilende fru Holbach i sin røde kjole, der var betrukket med

fin, hvid gaze, saa det røde skinnede igjennem--

En eftermiddag havde Diderot rejst spørgsmaalet Gud eller ikke-Gud og havde for anledningen overtaget forsvaret for det sidste alternativ. I en lysende tale havde han hævdet Guds ikke-tilværelse og slaaet alle anderledes tænkende i smadder. Da der endelig blev et øiebliks pusterum, sprang Galiani og og raabte hidsig: »Mine herrer filosofer! lad os kjøre lidt langsommere frem, lidt langsommere. Jeg vil begynde med at sige, at var jeg pave, saa vilde jeg kaste Dem paa baalet, og var jeg konge af Frankrige, vilde jeg stikke Dem i Bastillen. Nu er jeg hverken den ene eller den anden, og derfor indskrænker jeg mig bare til at komme og spise middag her førstkommende Torsdag.« Klokken var mange, og der blev almindeligt opbrudd. Næste Torsdag sad de samme gjæster atter hos »baronen«. Efter middagen og kaffen satte Galiani sig, som han pleiede, i sofahjørnet med benene trukket op under sig paa tyrkisk maner. Da det var meget varmt, tog han parykken i den ene haand og gestikulerede livligt med den anden, idet han sagde: — »Jeg vil fortsætte samtalen fra sidst, vi var sammen. Jeg forudsætter, at Diderot spiller tærning, og at hans modspiller hele tiden slaar sekseren op — én gang, to gange, tre gange, fire gange, fem gange. Tilsidst blir Diderot, som ellers er en respektabel filosof, aldeles rasende og paastaar, at den anden fusker, fordi han selv taber saa

og saa mange gange itræk; han er fast overbevist om, at den anden er en slubbert. Men nu kommer vi til analogien. Se Dem om i verden, og De vil se, at tærningen i naturens store husholdning baade hundrede og tusinde gange falder op med seksere, — hvorfor ræsonnerer Diderot ikke paa samme maade i dette tilfælde? Hvorfor blir han ikke ogsaa nu rasende og knytter næverne og paastaar, at der oppe i himlen sidder en stor slubbert, som driver gjøn med ham? Se, dette kan jeg ikke forklare mig, men jeg tviler ikke paa, at Diderot kan forklare os det . .«

Parykken og den anden haand gestikulerede omkap i luften nu, da han sluttede--

Naar selskabet saadan sad sammen og lod munden løbe, kunde det af og til hænde, at der blev ringet paa ude i entréen, og at der lidt efter traadte ind en ældre mand med brunlig hudfarve og straalende øine. Klædt som han var i en kjortelagtig, fedtet redingote og med sin smudsige paryk og sit hele keitede væsen kunde han give indtryk af at være enten en embedsmand fra provinsen eller en vismand fra Diogenes' dage.

Det var Jean-Jacques Rousseau.

Denne mærkelige mands liv og udvikling kan deles i tre store hovedafsnit: hans ungdom — hans virksomhed som moden mand — hans ældre dage.

Forældrehjemmet i Genf opløstes allerede, mens han var gut, og tidlig kom han ud paa egen haand. Faa mennesker har ført et saa eventyrligt, næsten vagabondmæssigt ungdomsliv. Først gik han i nogle aar paa skole, saa forsøgte han sig som kontorist, dernæst som lærling hos en gravør. Men han var lidet lærelysten og meget doven; en vakker dag, han var da 16 aar gammel, flygtede han fra sin fødestad og

begav sig ud i verden for at søge sin lykke. Han var saa heldig at komme i huset hos en præst i en naboby og blev gjennem denne kjendt med en dame, mme. Warrens, som tog sig af ham. Nogle aar efter finder vi ham atter i gravørlære, dernæst som tjener hos en dame i Turin. Men tjenerskabet varede ikke længe; han jages bort som en hund og vender tilbage til mme. Warrens, som i betragtning af hans gode evner sætter ham til at blive præst. Den unge mand viser sig imidlertid ligesaa umulig for dette studium, som han viste sig i gravørhaandværket og i tjenerstanden. Han lærer dog at spille paa orgel i kirken — det eneste udbytte — og rømmer pludselig sammen med en fordrukken organist til Lyon. Her blir han syg og vil atter begive sig tilbage til mme. Warrens, men hun er afreist til Paris, og den unge Rousseau lever en tidlang halvt som omstreifer, halvt som musiklærer i landsbyerne. Saa finder han udvei til lidt penge, der akkurat strækker til for en reise til Paris, hvor hans

velgjørerinde opholdt sig. Men nu havde mme. Warrens forladt den franske hovedstad, og Rousseau stod uden en skilling i verdensbyen. Han tabte imidlertid ikke modet og besluttede sig til at spadsere tilbage paa sine ben, og stole paa godtfolks hjælpsomhed. Han sov i det fri, tiggede sig til et stykke brød i bondehusene, slog sig sammen med det usleste Iandeveispak og naaede omsider frem til mme. Warrens, som førte ham med sig til sit landgods i nærheden af Chambéry. Her tilbragte han et par aar med alskens læsning og udviklede sig med rivende hurtighed til en moden mand. 29 aar gammel rejste han til Paris og stod med ét ansigt til ansigt med det samfund, hvis underminering skulde blive hans livs maal.

Pariserlivet og Parisersocieteten har gjort et sælsomt forvirrende indtryk paa ham. Han har staaet uforstaaende som foran et forvrængende hulspeil. Saadan var samfundet, og saadan var han — hvilken forskjel I

Han, der havde tilbragt en saa vild og voldsom ungdom, følte sig indsnevret af hensyn og forpligtelser, han manglede albuerum, som han var vant til fra landeveiene, og følte sig ufri ved at maatte læmpe sin tale efter de konventionelle regler og forskrifter; han indbildte sig, at han i de saloner, hvor han blev modtaget saa venligt, kunde gjøre og sige, hvad han fandt for godt, akkurat som paa et værtshus; han forstod ikke at gjengjælde en tjeneste med en gjentjeneste; hans sociale opdragelse var vildmandens, og det faldt ham ikke andet ind end at han havde ret og de andre uret. Han havde ikke øie for, at det eksisterende samfund var en frugt af aarhundreder erfaring, af generationers tænkning og udvikling; indbildsk og selvtillidsfuld, som han var, slog han derfor paa brutal barbarvis en streg over den hele samfundsbygning; og saa — paa sit tagkammer i rue Platriére (nu rue J.-J. Rousseau), hvor han ernærede sig ved nodeafskrivning — drømte han om en ny tingenes orden, en ny morgenrøde over menneskene.

Med disse hans drømmerier, der skulde gjøre navnet Jean-Jacques Rousseau berømt for alle tider og revolutionere sindene udover i en fjern fremtid, begynder hans manddoms virksomhed.

Den aabnedes, som i en mægtig ouverture, med en afhandling om kunstens og videnskabens indflydelse paa sederne. Med uhørt dristighed gik han i dette skrift til angreb paa den bestaaende civilisation, der efter

hans mening har indvirket ubetinget fordærvende paa menneskene. Disse havde oprindelig været gode og ærlige som børn, men var under samfundets paavirkning biet slette og uærlige. Hans bevisførelse er mere spirituel-sofistisk end videnskabelig, den overbeviser ikke, den overtaler. Hele det 18de aarhundredes populærfilosofi og quasividenskabelighed har her givet sig et kraftigt udslag. Forfatteren motiverer ikke, han fremsætter biot sine mere eller mindre sandsynlige paastande. Afhandlingen er et glimrende polemisk skrift, steilende af ensidighed, fanfaremæssigt af udfordrende trods, men uden spor af objektivitet. Følgende linier, hvori forfatteren samler sine betragtninger som i et brændpunkt, er forsaavidt karakteristisk. Han skriver: »Astronomien er opstaaet af overtroen; veltalenheden af ær-' gjerrighed, had, smiger og løgn; geometrien af havesyge; fysiken er fremgaaet af forfængelig nysgjerrighed og moralen af den menneskelige indbildskhed. Vi ser saaledes, at videnskaber og kunster har sin rod i de menneskelige laster.« Rousseau bemøier sig ikke med at begrunde sine paastande, han gaar, som man ser, lige løs paa det, som han vil have frem, og nedskriver freidig »Quod erat demonstrandum.«

Efter denne generalsalve mod den hele samlede civilisation, begyndte han i en række følgende skrifter at rokke ved de enkelte hovedfundamenter i det sociale liv — ved grundbjælkerne i samfundsbygningen. I sit arbeide »Om uligheden blandt menneskene« peger han paa eiendomsretten som den store arvefiende. Først opruller han et vældigt panorama af den oprindelige naturtilstand; menneskene er gode, om end skrøbelige; medlidenheden er den store lov; hævner de sig paa sin næste, saa er det ikke paa basis af beregning, men

en spontan følelse, der slaar ud i et øiebliks handling. Læsningen af denne skildring gav, som bekjendt, Voltaire anledning til den bemærkning, at han »formelig fik lyst til at gaa paa fire.« Saa følger udviklingen af samfundets tilblivelse derved, at et menneske reiste et gjærde omkring et stykke jord og erklærede: Dette er min eiendom. I

den stund blev samfundet grundlagt, og fastsloges den stærkeres ret som lov. Men heraf fulgte kontrasten mellem rig og fattig, mellem høi og lav, mellem det kunstige samfund, der resulterede i det raadne L'ancien régime, og den oprindelige naturtilstand, hvor menneskene levede i lykkelig uskyldighed.

Nei, et nyt samfund maatte bygges, et nyt samfund af nye mennesker. Fremtidens børn maatte opdrages i en anden aand end L'ancien régimes sønner og døttre. Der maatte lægges an paa at udvikle dem først og fremst til mennesker, saa til borgere; der maatte gaaes ud fra naturen, ikke fra samfundet. Skolens undervisning, det veiledende lærerembede, maatte banlyses, barnet skulde selv gjøre sine erfaringer; dets opdragelse skulde være en selvopdragelse å la Robinson Crusoe paa den øde ø. Paa den maade vilde der vokse op en aandeligt selfmade slægt, og denne slægt skulde reise den kommende ståt, hvor det personlige folk skulde herske gjennem sin egen personlige villie. Som i et taagesyn (»contrat social«) sér Rousseau millionernes tid for sig, den tid, da en modigere og stærkere menneskehed skal leve paa jorden. Hans ideal var et menneske, der bygger et kraftigt liv paa sin egen hjerne og sit eget hjerte og som, naar basunen lyder paa dommens dag, med god samvittighed kan stige frem for Vorherre og sige: »Se,

hvad jeg har gjort, hvad jeg har tænkt, hvordan jeg var. Lad mine lige komme og høre paa min bekjen-delse, lad dem rødme over mine synder, lad dem sukke over mine feil; lad dem saa, én efter én, ærlig be-kjende sit liv for tronens fod og se til, om der er en eneste, der vover at sige: »Jeg var et bedre menneske end han der.« (Confessions«).

Rousseaus skrifter var som et kjæmpemæssigt fatamorganasyn paa den gamle tids horisont. Virkningen var uhyre. Nede i de dybe folkelag gik der som en bølge af bifaldsmumlen, en mumlen, der snart skulde slaa ud i et millionfoldigt skrig. I de herskende kredse stirredes der en tidlang ængsteligt ud mod det straalende fremtidsperspektiv; i forudfølelsen af den kommende statsomvæltning gjordes imidlertid, hvad gjørligt var; Rousseau blev forvist, maatte aar efter aar flakke om fra land til land, og hans skrifter blev dels brændt, dels forkjættret som ugudelig læsning.

Den store, drømmende idealist, var biet en forfængelig, bitter, mistænksom og pirrelig mand, da han paa sine ældre dage vendte tilbage til Paris. Naar han i sin eiendommelige kjortelagtige dragt og med sit keitede, ubehjælpsomme væsen traadte ind i baron Holbachs salon, saa forstummede pludselig livligheden blandt gjæsterne; Diderot dæmpede sin tale, ogGaliani krøb end mere sammen i sit sofahjørne. Man kjendte Rousseaus mistænksomme, saare sind, og samtalen kom uvilkaarlig til at dreie sig om ham og hans gjerning. Der blev taget hensyn til ham, siger Morellet, som til en smuk og lunefuld kvinde, hvem man gjerne ønsker at være til behag. Ikke destomindre endte venskabet mellem ham og »baronen« med et brudd. Rousseau følte sig krænket over, at baron Holbach

havde »behandlet ham som en fattigmand« ved at sende ham 40 flasker Bordeauxvin, en vin, hvorom Rousseau gjentagne gange havde sagt, at det var den eneste, som bekom ham vei.

En af de ting, som han satte pris paa og hvorover han følte sig smigret, var at blive anmodet om at spille. Naar han saaledes satte sig til klaveret og foredrog en liden sang med sin lille, spæde stemme, kunde man komme til at tænke paa en fugl, der kvidrede ud fra sit bur om naturens usigelige herlighed, om det frodige liv i de store urskove, hvor* øksen aldrig har lydt og hvor den evige stilhed suser.

En mild, sludagtig vaaraften — den 27de april 1784 — var der et ualmindelig liv foran indgangen til det nuværende Odéon-theater. Karrosser kjørte frem i rad og række, rødlig osende fakler flammede i taagen, elegante, silkeraslende damer steg ud af sine bærestole; det store publikum syntes at have sat hinanden stævne i det gamle skuespilhus — hofdamer og hofkavallerer fra det kongelige slot i Versailles, fornem adel fra paladserne i faubourg St.-Germain, blomsten af den franske intelligens, skribenter, tænkere, dronningerne i »salonernes« verden, dertil en mængde studenter og andre interesserede fra de forskjelligste folkelag og de

forskjelligste stænder, kort sagt: hele det mixtum com-positum, der heder »det ganske Paris«.

Beaumarchais' »Figaros bryllup« skulde opføres for første gang.

Om Beaumarchais vidste man kun, at han var en urmagersøn, der som lærer i harpespil og som fuldendt selskabsmand havde skaffet sig en begunstiget hofstilling; at han var halvt et geni og halvt en gamin,

og at han i de senere aar særlig havde gjort sig bekjendt ved et par opsigtsvækkende processer. Om hans »drama«, som han kaldte det — hidtil havde digterne altid anvendt betegnelsen »comoedie« — vidste man mere. Man vidste, at det var en fortsættelse af »Barberen i Sevilla«, som for endel aar tilbage var biet opført, og at forfatteren, som det blev sagt, havde anvendt ligesaa megen opfindsomhed og begavelse paa at faa det frem paa scenen som paa dets udarbeidelse. Det var biet oplæst i flere saloner og havde i lang tid været det staaende samtaleæmne i de høieste selskabskredse.

Spændingen var uhyre. Luften var ladet med elektricitet som foran et tordenveir. Tilstrømningen ved theatret var saa stærk, at tre personer hin vaar-aften blev trykket ihjel i trængselen.

Hvad er saa indholdet af »Figaros bryllup«, og hvad er Figaro? Figaro er en forslagen tjener hos grev Almaviva, herre til et stort gods i Andalusien. Han har en kjæreste, som hedder Suzanne, og dramaets eller rettere lystspillets intrige gaar ud paa at vise, hvorledes Figaro krydser sin herres efterstræbelser efter Suzanne. Dette er den ydre handling, der dog biot danner som et paaskud for digteren til at begrave L'ancien régime i latterliggjøreisens narrekaabe. Figaro er nemlig mere end biot og bart en tjener; han er inkarnationen af folkets had, opposition og hævntrang; man fornemmer i hans skikkelse som en mumlen og murren af tredie- og fjerdestandens millioner. Han eier de forskjelligste egenskaber, list, klogskab, smidighed, intelligens, hans væsen rummer alle muligheder, han finder udvei, hvor alle porte synes stængte. Som barnet og den berusede beskyttes ogsaa han paa en maade af en speciel Gud.

Oprøret blusser i Figaro. Han haaner den gamle ufrihed. »Forudsat at jeg ikke i mine skrifter« — Figaro har forhen forsøgt sig i det litterære haandværk — »ikke taler om autoriteterne,« siger han, »og heller ikke om kirke eller politi eller moral eller embedsmænd eller de krediterede stænder og hellerikke om opera, theater eller om nogen, som nyder anseelse i samfundet, saa kan jeg, overvaaget af tre, fire censorer, frit trykke, hvad jeg vil.«

I sin berømte monolog i første akt spotter han adelen i følgende ord: »Fordi De, hr. greve, er en stor seigneur, saa anser De Dem for et stort genil Adel, formue, rang, stilling, gjør indbildsk. Hvad har De egentlig gjort for at opnaa al den herlighed? De har gjort Dem den uleilighed at blive født, hverken mere eller mindre: forøvrigt er De et ganske ordinært menneske. For pokker! Jeg derimod, som er dukket op af folkedybet, har bare for at leve maattet anvende flere evner og udvikle mere beregning, end der behøves for at regjere over hele kongeriger!« I denne lystig respektløse tone persifleredes det hele gamle samfund — og da tæppet faldt stod greven i en latterlighedens glorie, mens theatrets vægge drønede af bifaldsbrag og jubel.

Tidens høie selskab følte sig dømt — paa en spirituel maade dømt — af den forslagne Figaro. Men det anede rigtignok ikke, at denne tjener om faa aar skulde opkaste sig til herre og ogsaa fuldbyrde dommen.43»

n.

Voltaire paa Ferney.

Voltaires liv resummerer hele det 18de aarhundrede. — Digterens ophold i England. — Hans omflakkende liv. — Forholdet til madame du Châtelet. — Voltaire i Potsdam og hans venskab med Fredrik li.

— Bruddet mellem dem. — Voltaire var en gamin. — I sin digtning var han en skolemester.— Henriaden. — Jomfruen af Orléans.

— Hans sørgespil og smaafortaellinger. — Hans historiske arbeider. — Hans filosofi. — Hans politiske, sociale

og religiøse anskuelser. — Ferney. — Voltaire paa Ferney. — »Europas krovært.« — Hans private korrespondance. — Den Calas'ske proces og den Montbailliske retssag. — »Oldingen paa Ferney.« — Han*

sidste store reise til Paris. — Hans sygdom og død.

Arséne Houssaye har sammenlignet Voltaires liv med en komedie i fem akter og paa prosa. Første akt foregaar i hans ungdom i Paris; han omgaas fornemmelig med seigneurer og letsindige skuespillerinder; han kastes gjentagne gange i Bastillen og dømmes endelig i landflygtighed. Anden akt kan henlægges til Cirey i Champagne paa hans gode veninde mme. du Châtelets slot. Tredie akt spiller hos Fredrik II i Potsdam. Fjerde akt viser ham som »oldingen paa Ferney«. Da har han opkastet sig til herre over alle jordens sjæle og regjerer som en konge over landene. Slut-ningsakten — femte akt — foregaar i Paris. Den gamle stormand, der i ungdommen var biet fængslet og forvist fra den franske hovedstad, vender tilbage som seirherre og modtages i triumf. »Paris kvalte ham i en eneste begeistret omfavnelse; han gik ud af livet under en regn af roser.«

Disse hans levnets fem akter kan idethele siges at resumere hele det 18de aarhundrede. Som liden løberDET ATTENDE AARHUNDREDE. 439,

han i aarhundredets morgen ærinder for sin fader, der var advokat, og mod aarhundredets aften er hans navn paa alles læber. Hans væsen og virke afspeiler som i tusind blinkende facetter tidens nøgterne forstandsmæssighed, dens oprørske aand og dens bidende vid, dens quasividenskabelighed og dens ulykkelige tvile-syge, dens poesiløshed og dens kosmopolitisme. Hans lange, magre skikkelse rummer en videnskabsmand og en ræsonnør, en oprører og en humanist, en tviler og en sandhedssøger, en selskabsmand og en skolemester, en dilettant og en aandsfyrste. Hans liv gaar fra de dybeste afgrunde til de høieste høider, fra stokkeprygl og fængsel til omgang med konger og keiserinder, fra den ene ende af Europa til den anden, fra alles foragt til alles taknemmelighed.

Endeløs og mangfoldig som havets vekslende spil — saadan var Voltaire. Lige vanskeligt som det tør være at fæste bølgens billede til lærredet, lige vanskeligt er det at trække omridset af hans geniale sind, der som et ocean spændte fra horisont til horisont, og hvis væsen var evig uro.

Aarhundredets uro.

Vi saa ham i begyndelsen af foregaaende afsnit som den spirituelle, kaadmundede yngling i hertugen af Sullys adelssalon. Og vi forlod ham, da han, efterat være biet afbanket paa aaben gade, blev kastet i Bastillen og dømt til landsforvisning. Han drog til England hvor han forblev i over tre aar, og dette ophold blev af indgribende betydning for ham. Det franske aandsliv paavirkedes jo i hine dage i høi grad af de engelske tænkere og videnskabsmænd. Montesquieu, grundlæggeren af den konstitutionelle statslære, byggede paa engelsk grund; D'Alembert, Diderot og44°

de øvrige franske filosofer, stod alle i størrre eller mindre taknemlighedsgjæld tilde engelske »freethinkersc; og i Parisersalonerne var — som vi har set — Englændere velsete gjæster. En dag i 1726 stod da den nogle og tredveaarige Voltaire i dette fremmede »frihedens land«, hvor stemplet i statsmaskineriet gik tungt og regelmæssigt, hvor alting var klog, verdslig forstand, og hvor der i de lavere folkelag ikke var den gjæring som hjemme i Frankrige: samfundsbygningen hvilede trygt og fast paa sine mægtige grundmure. Og indenfor disse var der plads for alleslags meninger og filosofier; selv den mest revolutionære sætning gav her intet ekko i et L'ancien régime. Den fornylig afdøde Johan Locke havde begrundet empirismen og materialismen i filosofien, samtidig som han paa det religiøse omraade havde hævdet gud-troens ikkefornuftstridighed og paa det politiske felt forsvaret den repræsentative statsforfatning, hvilken i Frankrige fik sin særlige for-kjæmper i Montesquieu. Isaac Newton havde gjort sine epokegjørende mathematisk-fysiske opdagelser, (tyngdekraften, farvelæren m. m.), de fornemme adelsskribenter Shaftesbury og Bolingbroke havde optraadt som hensynsløse og respektstridige kritikere af alt gammelt og forlevet. Alt dette satte dybe merker i Voltaires letfængelige sind; og hans fremtidige litterære virksomhed skulde komme til at bære tydelige spor af disse engelske foregangsmænd. Da han efter tre aars forløb forlod England,- var første akt af hans levnet forbi, og den anden og tredie begyndte.

I mere end 30 aar førte han nu et ustanselig omflakkende og eventyrlig vekslende liv, fra by til by, fra ven til veninde, fra seir til seir. Han opholder sig én maaned hist, et halvt aar her, stadig skrivende,

stadig undfangende; snart er han i Rouen, snart i Holland, snart i Paris, snart i Tyskland eller Elsass; snart dukker han op hist, snart her, og overalt følges han som en komet af en lysende stribe, der slaar folk med forbauselse og beundring — en stigende berømmelses glorieskin.

Vi skal ikke her dvæle ved enkeltheder. Vi skal biot omtale hans ophold paa mme. du Châtelets slot i Champagne og hans forhold til Frederik II af Prøissen.

Han længedes efter et roligt arbeidssted, og et saadant fandt han hos en af sine gode veninder, markisen af Châtelet, en 27aarig, lærd, hof- og letfærdig dame, som han tidligere havde stiftet bekjendtskab med. Paa hendes gods Cirey levede han — med talrige afbrydelser — i en hel aarrække, og det kjærligheds-forhold, som opstod mellem ham og den boglærde markise, blev ikke mindst fra hans side et kjærligheds-forhold for livet: hendes død i 1749 gjorde et uudsletteligt indtryk paa ham; helt op i sin høie alderdom mindedes han hende med varm inderlighed.

Seks maaneder efter denne begivenhed finder vi ham paa Fredrik II's slot, Sanssouci, ved Berlin. Han blev her modtaget som en fyrste og dyrket som en afgud; kongen tilstod ham en aarlig pension af 20,000 livres, fri bolig i slottet, frit bord, tjenerskab, ekvipage og derhos titel af kammerherre. I mange aar havde Voltaire staaet i brevveksling med den litterære, fransk-interesserede konge, ja han var endogsaa flere gange personlig kommet sammen med ham. Hvilede forholdet fra Fredriks side hovedsagelig paa uforbeholden beundring, saa er det neppe tvilsomt, at det fra Voltaires side væsentlig bundede i snobberi og egennytte. Alle hans biografer uden undtagelse synes at være enige om,442

at han har været forfængelig og beregnende som kun de allerfærreste — »et yderst ubehageligt menneske,« siger Faguet. Overfor den fornemme verden og specielt overfor kongelige personer viste han sig, saavel mundtlig som skriftlig, saa raffineret logrende og saa spirituelt fjæskende, at man uvilkaarlig spørger, om den mand ikke har eiet et fnug af stolthedsfølelse eller blygsel. Naar saa vedkommende var vundet, ståk Voltaire næsen høit i sky og gebærdede sig som overfor en slave; han generede sig ikke, hverken for at bede om penge eller for at tigge om ordener: den verdslige fordel, guld og titler, ære og berømmelse og fornemme bekjendtskabet alt dette blændede og rev ham hen, som alkohol drankeren og rouletten spilleren.

Det personlige venskab mellem ham og Fredrik led da ogsaa inden faa aar skibbrud. En skidden pengeoperation, der i al hemmelighed var sat igang af Voltaire, mislykkedes, og skandalen førtes lige ind i de kongelige gemakker. Naturligvis blev der proces, og naturligvis frikjendtes den berømte franskmand. Men Fredrik likte ikke dette træk, som rimeligt kan være, — og da saa en række nye gaminstreger kom til, saa blev luften mere lummer, tonen uvenligere, majestætens smil sjeldnere, stivere, strammere. En dag kom bruddet En af kongens gunstlinge var den franske mathematiker, markien af Maupertuis, som var biet udnævnt til præsident for videnskabernes akademi i Berlin. Dette var for meget for Voltaire; han kunde ikke taale, at en saadan ære vistes en landsmand; misundelsen gjorde ham rasende, og da Maupertuis netop i de dage laa i en heftig polemik med en hollandsk lærd, benyttede Voltaire anledningen til i en anonym tidsskriftsartikel (i Bibliothéque raisonnée) at haane Berlinerakademiet

og insinuere, at dets medlemmer var rædde for i sine videnskabelige resultater at komme til at støde de »kongelige anskuelser«. Dette var jo ikke meget hensynsfuldt overfor Fredrik, og denne, der ikke var ubekjendt med, at Voltaire var artiklens forfatter, gav svar paa tiltale, idet han i et brev i samme tidsskrift betegnede angrebet som infamt og dets ophavsmand som en usselryg. Dette vakte Voltaires harme. »Ulykkeligvis er jeg ogsaa forfatter,« skrev han i et brev til en slægtning, for hvem han omtalte sagen. »Vistnok har jeg intet scepter,

men jeg har en pen.« Han tog Maupertuis' videnskabelige arbeider for sig og opdagede blandt disse et »brev om videnskabens fremskridt«, hvori de besynderligste, halvt geniale og halvt dilettant-mæssige forslag var fremsat, bl. a. om at bygge en »latinsk by« for at fremme filologiske studier, om at grave et hul ned til jordcentret »for at se, hvad der var indeni,« om at skjære op hjernen paa endel Pata-goniere for at lære sjælens væsen at kjende o. m. a. Dette var gefundenes Fressen; Voltaire faldt over det som et rovdyr og hudflettede den arme akademipræsident i et skrift (»Diatribe du docteur Akakia«), saa tindrende af satire, saa spirituelt latterliggjørende, at det vei næppe har sit sidestykke i verdenslitteraturen. Kongen fik nyss om dette arbeide og fyldtes af harme over Voltaires frækhed. Han lod alle eksemplarer beslaglægge hos bogtrykkeren og derpaa opbrænde. Men hvad hjalp det. Knapt otte dage efter solgtes skriftet i tusindvis paa gaderne i Paris, St. Petersburg og Madrid!

Voltaire realiserede idethele typen paa en fuldendt gam in. Gaminnaturen indhyllede hans geni, saa dette tidt nok havde vanskelig for at sprænge sig frem til dagens lys. Han var samtidig det mindst og det mest

alvorlige menneske, som har eksisteret; hans alvor skjulte sig i et smil, og hans skøieragtighed dækkede ofte en skjult smerte.

Han var en liden digter, men en førsterangs skribent. Sjelden har vei en pennens mand forføiet over et saa uhyre forraad af ord og ordnuancer, og disse forstod han at sætte sammen, saa de dannede den ædleste | mosaik. Et »Goddag« eller et »Tak for sidst« fik en anden klang i hans mund end hos nogen anden, en klang, der bed sig fast og ikke glemtes.

Han var først og fremst et forstandsmenneske; hans hjærte sad, saa at sige, i hans hjerne. Og dette forstandsmenneske var en skolemester, en genial aandens pædagog. Hele hans digtning er et vidnesbyrd herom. Som sine samtidige, Montesquieu, Diderot og Rousseau, var han tendensdigter og moralprædikant; han har neppe skrevet en side uden at ville »bevise« en eller anden politisk, social eller religiøs idé. Hvad er hans berømte »Henriade« andet end et episk læredigt, skaaret over Iliadens og Æneidens læst? Ingen vil nægte, at det rummer scener af stor og skjøn styrke (skildringen af Bartholomæusnatten og slaget ved Ivry), men fraset det stive gammeldags-allegoriske apparat, hvori fortællingen fremtræder, opdager man straks, at værket fremfor alt er et angreb paa L'ancien régime med dets religiøse orthodoksi og intolerance. Helten, Henrik IV, benyttes kun som murbrækker. »Jomfruen af Orléans«, Voltaires komiske digt fra 1730, hvori denne Frankrigs redderske bespottes og bespyttes — hvad er det andet end en eneste haanlatter over mirakeltroen, en haanlatter, som endog ikke virker smittende. Paa samme maade kan hans tragedier betragtes. Han maner op frihed og oprør i skikkelser som Catilina og

Brutus; i »Oidipus« og »Mahomet« raser han mod præsterne, der »kun lever paa vor alles lettroenhed;« i »Cæsar« og »Merope«, i »Olympia« og »Minos' love« — overalt stikker agitatoren, skolemesteren og moralisten frem af tryksværten. Naar saa hertil kommer, at disse hans sørgespil i høi grad føles lavet og opkonstrueret og derhos virker som slette efterligninger af Racines theater, saa er det intet under, at flere litteraturhistorikere har betegnet dem som »litterært dødkjød«. I sammenligning med dem er hans talrige smaa, satiriske og filosofiske fortællinger — Candide, Les deux consolos, Histoire d'un bon Bramin, Memnon, og hvad de alle heder — rene mesterværker. I en af dem, L'Ingénu, lader han en indianergut forvilde sig ind i det franske samfund, akkurat som Montesquieu i Lettres persanes havde ladet to Persere nedtegne sine indtryk af datidens Paris. Det er det oprindelige menneske med almindelig, sund forstand, som her stilles ansigt til ansigt med samfundets regler, fordomme og konveniens. Indianerguttens ræsonnementer og oplevelser er gjengivet med en verve og en opfindsomhed paa kostelige kontraster, som fuldstændig river os med. Men ogsaa her stikker forfatterens meninger altfor krasst og voldsom frem af hylstret; man føler straks hensigten og forstemmes.

Det vil imidlertid let indses, at ikke biot Voltaires arbeider, men idethele de fleste af datidens litterære værker, maatte vække en voldsom opmærksomhed netop formedelst denne deres tendens; man saa og mærkede sig den dobbelte bund. I vore dage, da de »spørgsmaal«, som skjules mellem linierne, ikke mere foreligger og i

ethvertfald ikke længer har den aktualitetens interesse som dengang, stiller disse skrifter sig iDET ATTENDE AARHUNDREDE. 446,

vor bevidsthed som sorte, afsvidde skorstene paa det 18. aarhundredes store brandtomt.

Alene i sine historiske værker — Karl XE, Ludvig XIV's aarhundrede, Ruslands historie under Peter I, Pariserparlamentets historie o. a. — hæver Voltaire sig op over patisyn og ensidig fanatisme, her optræder han ikke som morallærer og social skolemester ; her er han videnskabsmanden, der biot er rigt og stærkt optaget af sit emne. Vor tid har visselig fyldigere og mere af klarnede historiske arbeider at opvise; men som kildeskrifter og som resultater af fri, ærlig forskning vil de altid indtage en fremskudt plads. Voltaire er paa dette omraade en fornyer, en foregangsmand; han ser paa begivenhederne med egne øine og lader sig ikke trække efter næsen af nedarvet ræsonnement eller forældede synsmaader; han vover at anvende kritik paa alle gamle sandheder og betænker sig ikke paa at henvise legender og opdigtelser til fantasiernes verden. Han er ingen maler, ingen poet; hans pen er mere en ridsenaal end en pensel; han samler omhyggelig alle detailler og stiller dem samvittighedsfuldt sammen i klare, faste rubrikker, livfuldt og anskueligt. Methodisk tænkende og methodisk fremstillende skildrer han »Ludvig 14/s aarhundrede« paa følgende maade: i de 24 første kapitler fortæller han, aar for aar, den politiske historie, særlig de talrige krige, som den store konge førte; saa følger 4 kapitler, omhandlende anekdoter fra hoffet og majestætens privatliv; dernæst 2 kapitler om indenrigsstyrelsen, 4 om videnskaber og kunster, 4 om kirkelige og religiøse forhold og endelig et tillægs-kapitel om kinamissionen og dens følgevirkninger.

Denne rubrikmæssige inddeling af stoffet er karakteristisk for Voltaire: han ser de enkelte aarsager, menDET ATTENDE AARHUNDREDE.

han kan ikke samle dem i et eneste billede, et eneste overblik; han formaar ikke paa kunstnerisk vis at lade aarsag og virkning spille over i hinanden til et sammenhængende netværk; han kan ikke sige fire, han siger én pius én pius én pius én.

Hvad er nu Voltaires filosofi? Hvordan ser han paa verden gjennem sin digtning og sine historiske arbeider?

Spørgsmaalet er ikke let at besvare. Saagodtsom alle hans biografer har da ogsaa gjort de forskjelligste opfatninger gjældende. En kalder ham liberal, en anden reaktionær, en tredie hæver ham til skyerne som filosof, en fjerde slaar en sort streg over hele hans filosofi. Har dette sin grund i, at der maaske ikke eksisterer noget, som heder »videnskabelig kritik«, eller deri, at Voltaires syn er saa omskifteligt og udstrakt som selve havet? Eller skulde aarsagen være at søge i noget helt andet? Vore dages kritikere synes til-bøielige til at ville tvinge det 18. aarhundredes skribenter ind i filosofiske systemer; de vil gjøre dem til noget andet end de var; de vil gjøre dem til filosofer. Men hverken Diderot eller Rousseau eller Voltaire havde noget filosofisk system; de var allesammen ret og slet ræsonnører.

Paa det politiske og sociale omraade var Voltaire langt fra at være revolutionær. Paavirket af den engelske skole og da særlig af Locke, var han, hvad man nutildags vilde kalde en moderat liberaler. »Som mennesker er alle lige,« skriver han. »Den mindste Tyrk har de samme rettigheder som sultanen. Men paa verdensscenen spiller de forskjellige roller.« Han fordrer fuld pressefrihed og samvittighedsfrihed, han vil have folkeskolerne forbedret og skatterne retfærdigere fordelt, han448

forlanger kriminalloven mildnet og kirken underlagt staten. Han har intet imod at opretholde den monarkiske statsform, men lovene, humane og gode love, skal være alles hersker. Samfundet skal være en samling af arbeidende mennesker, en arbeidsmyretue; thi »arbeide er betingelsen for et lykkeligt liv.« I denne aand strøede han et utal af nyttige og tankevækkende smaaskrifter over Europa; rastløs og aarvaagen satte han alverdens sociale problemer under debat; snart gjaldt det kvindernes letfærdighed, snart tolerance contra intolerance, snart reformer i retsproceduren, snart havedyrkning og snart socialøkonomi. Han var en samfundsforbedrer paa det

bestaaendes grund, en handlingens mand, en praktisk opportunist, der som en vekselIerer tog tidens idéer ind efter dagens kurs.

Ganske anderledes radikalt gik han tilværks paa de religiøse felter. Her var han lutter ild og flamme; her nøiede han sig ikke med at flikke og reparere; — han vilde selve kristendommen, selve den kristne kirke, tillivs, og til den ende angreb han biblen med en fanatisme, der lidet synes at samstemme med hans egen lære om tolerance. I en række afhandlinger søgte han at rokke ved den historiske grundvold for den hellige skrift og omstøde dens sandheder; han kunde aldrig blive træt af at forfølge sortekjolerne med sin bidende spot; hans slagord var det berømte, »Ecrasez l'infâme!« Som i hans politiske og sociale anskuelser var det ogsaa« her de engelske fritænkere, som gik igjen; materialismens tørre ræsonnement, der satte alt op i et nøgternt regnestykke, feirede formelige triumfer; han taler etsteds om sjælens udødelighed og skriver: »Hvis jeg skal fortsætte at leve udover dette liv, saa maa alle mine sanser

beholde sine egenskaber og evner; men luk graven op og sank knoklerne sammen, og der vii intet findes, som giver os et fnug af evigheds-haab.« Man ser her, hvor letkjøbt Voltaire naar sine resultater. Han fremsætter den paastand, at sanserne maa beholde sine egenskaber, hvis der skal være tale om et evigt liv. Men han undlader at begrunde dette sit postulat, og i næste sætning trækker han konsekvensen. Det er i den slags tilsnigelser, at han viser sig som fanatiker — det modsatte af en videnskabsmand.

Voltaire var fremfor alt et hjernemenneske; metafysiske spørgsmaal laa langt bortenfor hans forstaaelse; de indeholdt, erklærede han, »bare to ting: for det første det, som alle fornuftige mennesker ved, dernæst det, som de aldrig opnaar at vide.« Han saa i religionen biot udvæksterne — de kirkelige udskeielser, præstetyranniet, overtroen og hykleriet. Som samfunds-forbedrer fandt han, at disse udvækster maatte bort-skjæres, men med dem bortskår han den hele religion. Han var imidlertid ingenlunde gudløs, som man ialmindelighed tror; ingen af tidens berømtheder benægtede Guds eksistens. I »Theisternes trosbekjendelse« skriver han: »Vi fordømmer atheismen, vi afskyr overtroen, vi elsker Gud og menneskeheden.« Over portalen til den lille kirke, som han lod bygge, umiddelbart ved det gods ved Genfersøen, som skulde blive hans alderdoms residens, staar endnu den dag idag følgende af ham selv indridsede indskrift: Deo erexit Voltaire. MDCCLXI. Og i et brev fra hine dage skriver han: »Englænderne vier sine kirker til St. Paul, Romerne sine til St. Peter, Pariserne sine til Sainte-Géneviéve; min kirke er den eneste, som er viet Gud.« Det var hele det ydre, religiøse apparat, som bød ham imod;

et gudsforhold syntes ham en altfor personlig og altfor intim sag til at blive sigtet af et helt kirkeligt maskineri og beføIt af »fede præstefingre«.

En positiv aand, skjult under et tykt skal af negativitet, kritik og esprit — saaledes var Voltaire, da han noget over aarhundredets midte gik ind i sit livs fjerde akt.

Fra Fredrik II's hof havde han efter mange oplevelser og eventyr begivet sig til Elsass, derfra til Schweiz — og her havde han kjøbt sig en eiendom, som skulde blive hans fremtidige bolig. Det var det berømte Ferney.

Ferney var en herregaard med tilstødende gods, beliggende tre kvarters kjørsel i nordvestlig retning fra Genf. Da Voltaire slog sig ned der i 1760, var der biot nogle faa bondegaarde i hele den egn. »Befolkningen« udgjorde alt ialt 49 mennesker. Men efter den nye »herres« ankomst gik det rask fremover. Han laante agerbrugerne kapital, han byggede huse for dem, han støttede og hjalp paa alle maader; de nyeste forskninger har bragt paa det rene, at han af sin egen lomme udbetalte over en halv million francs for at fremme stedets landbrug og haandværk. Ved hans død 18 aar efter var der en klynge af opimod 100 huse med tilsammen 1200 indvaanere — en travl, liden arbeids-myretue; der var en smuk kirke og en fast ansat præst; jordbrug og industri, særlig urmagerkunst, blomstrede; den lille flækkes handel indbragte aarlig mere end 400,000 francs; agrene stod gule, haverne bugnede, og i den lille bys gader legte smaabørnene i rendestenen.

Naar den rejsende kjørte frem ad den brede landevei fra Genf og nærmede sig landsbyens udkant, 3vingede han ind gjennem en majestætisk allée af

susende lindetrær og stansede foran en høi gitterport, der laa umiddelbart ved et lidet kapel, og hvorfra de hvide mure af Voltaires herresæde skimtedes gjennem løvhænget.

Det var en gammeldags enétages bygning med en række smaa koselige kvistvinduer paa skraataget. Fra façadens trappe og terrasse, hvor en række doriske søiler hævede sig, gik udsigten over Genfersøens flade mod de savoyiske alper og det sneskinnende Mont Blanc i horisonten. Paa den anden side — paa bagsiden af bygningen — laa der store og velpleiede haver, som længere borte gik over i en herlig park af hundredaarige ege-og kastanietræer, værdsat til mere end 300,000 livres.

Slottets indre var møbleret »enkelt, men smagfuldt«. Salonen var betrukket med rød damask, og midt paa den ene langvæg var en uhyre, guldforsiret fayenceovn indbygget i væggen: vintrene var jo temmelig barske her i Alpernes umiddelbare nærhed. Voltaires soveværelse var møbleret i blaat og »opfyldt af lysestager«, som en af samtidens biografer siger; mesteren arbeidede jo hyppig om natten sammen med sin sekretær. Hans bibliotheksværelse var næsten ganske nøgent, der var bare et par stole og et bord samt den mægtige boghylde, der fyldte den ene væg fra gulv til tag. Han omgikkes bøger paa en egen maade, som tydelig stod i forbindelse med moralisten og nyttemanden i ham. Det, han havde »brug for« i en bog, rev han ud; resten kastede han i papirkurven. Rabelais var paa denne vis biet reduceret til y4> Bayle til 1 bind og Voiture til 30 sider.

Naar Voltaire i de tidlige morgentimer foretog sin vanlige spadsertur, gjaldt hans første besøg et ekorn, som han havde i et bur nedenfor terrassetrappen.

Efter at have madet og smaasnakket med denne sin »lille ven«, som han kaldte den, begav han sig til sine haver, hvor han plantede og saaede, og dernæst kom turen til parken, hvor hvert træ, hver bæk, hver klippegrotte, var gjenstand for hans omsorg og opmærksomhed. Senere paa dagen foretog han i sin store, blaabetrukne, med fire heste forspændte karrosse en kjøretur omkring i egnen. Hvergang han mødte en bonde eller en haand-værker fra landsbyen, lod han stanse og forhørte sig om vedkommendes familie, hans pengeforhold og hans arbeide.

Han var alles fader, alles velgjører; ved festlige leiligheder overbragte landsbybørnene ham buketter, og bønderne sendte ham vin fra sine egne vigner; han var afholdt af alle sine omgivelser; han stod paa den bedste fod med landsbypræsten og erklærede om pater Adam, en jesuit, som han havde givet bolig i et af kvistværelserne, at han slet ikke var et særlig godt menneske, men derimod en fortræffelig schachspiller. (Schach var Voltaires yndlingsspil.) Foruden denne geistlige herre havde han hos sig en middelaldrende niece, Mme. Denis, der bestyrede husholdningen, samt en næstsøskende-datter af Corneille, en ung dame, hvis opdragelse han personlig ledede, og hvis fremtid han senere sikkrede. Hans øvrige husstand udgjordes af en sekretær, der logerede lige over hans eget soveværelse, og som, naar mesteren (hvad hyppig hændte) ved nattetid pludselig fik en eller anden »idé« og dunkede i taget med sin stok, fluksens maatte kaste sig ud af dynerne og stige ned til sin utaalmodigt ventende herre; desuden af en ældgammel opvartningspige, der aldrig kaldtes andet end Baba og som, siger en biograf, »ikke var ganske sikker paa, at hun ikke var ansat i den personlige Guds

tjeneste. Hun nærede ligefrem ærefygt for Voltaire. Hans mad blev lavet med formelig andagt.« Endelig bestod hans hushold af en hel del tjenere inden- som udendørs, lakeier, kuske, staldgutter (der var 12 heste), gartnere og markarbeidere, alt ialt noget over 50 personer.

I almindelighed sad der ved maaltiderne 12—15 mennesker tilbords. Heraf var halvdelen tilreisende gjæster fra alle lande og af alle stænder, fra fyrster og prinser til skribenter og munke. Sjelden har der vei været udvist en gjæstfrihed som af Voltaire paa Ferney; han pleiede da ogsaa at kalde sig for »l'aubergiste de l'Europe«. Dels

gjennem alle disse personlige besøg, dels ved en række skrifter og afhandlinger, og dels gjennem en korrespondance, der vistnok er enestaaende i litteraturhistorien — man har fra hans haand samlet over 8000 breve, dateret Ferney, og endnu er neppe alle udgivet, — underholdt han forbindelsen med de mest fremstaaende kvinder og mænd i alle lande, fra keiserinde Katharina til paven, fra mme. Geoffrin til Frederik II, og paavirkede han opinionen over det ganske Europa.

Hans privatbreve spænder saa at sige over hele aarhundredet, idet neppe den mindste begivenhed af nogen betydning er ladet uænset. Snart er det 7aars-krigen, det gjælder, snart en skattereform; snart anbefaler han en kandidat til akademiet, eller han opfordrer hertugen af Richelieu til at forhøie den berømte skuespiller Lekains gage; snart tager han sig af en ulykkelig jøde eller hjælper en ung mand til en plads i et hæderligt firma. Det gaar fra den høieste filosofi til de mest prosaisk praktiske gjøremaal. Ikke et øieblik er tonen eller aanden i brevene den samme; Voltaire

viser sig afvekslende som digter, historiker, polemiker, filosof, journalist, socialøkonom, kritiker, skolemester, fysiker, astronom, agerdyrker, kjøbmand, deist og skeptiker, begeistret og krigslysten, mismodig og philan-tropisk, diplomatisk og ligefrem brutal, grand seigneur og logrende hofsnog. Det tør vei siges, at han, omend ukronet, var aarhundredets mægtigste fyrste; naar »oldingen paa Ferney«, som han kaldtes, rynkede paa næsen, saa rynkedes der paa næsen af hundrede tusinder af mennesker, og naar han haanlo, saa gik der en bølge af haanlatter fra grænse til grænse.

Det er nemlig det mærkelige ved Voltaire: han blev yngre og yngre med aarene. Aldrig havde hans pen sprudet gnister som her pa^a Ferney, og aldrig havde han skrevet hvassere og mere uforskammet bidende; aldrig havde der tonet saadan svulmende klang i hans latter, som netop nu. Som troldet, der lugtede kristen mands blod, saaledes lugtede og opsnuste Voltaire præster og prælater med en næsten vellystblandet fryd; han gned sig skadefro i hænderne, naar han i et skrift som »Histoire de l'établissement du christianisme« kunde opspore historiske unøiagtigheder eller logiske feil, og blodet rullede ham hedt gjennem aarerne, naar han tænkte paa »Det store præstebedrag«, i hvilket millionernes sjæle var hildet.

Særlig kom dog hans navn til at gaa ud over verden i anledning af nogle opsigtsvækkende retssager, hvori han ufortrødent tog de dømtes parti og glandsfuldt gik af med seiren. Den mest bekjendte af disse var den Calas'ske proces. Jean Calas var en næsten sytti-aarig kjøbmand i Toulouse, der havde flere børn. Hele familien var protestantisk, men den yngste af sønnerne var gaaet over til katholicismen uden derfor at være

biet uenig med 9ine paarørende. En vakker dag hændte det, at den ældste søn, en letsindig og forgjældet person, hængte sig. Dette gav anledning til, at en fanatisksindet katholik udslyngede det rygte, at familien havde myrdet ham, da han havde havt isinde at følge sin yngre broders eksempel, at gaa over til den katholske tro. Rygtet fandt hurtig tiltro; den gamle kjøbmand, hans tilaarskomme hustru og de øvrige børn blev lagt i lænker; tretten dommere afsagde enstemmig kjendelsen: skyldig. Faderen blev radbrækket og de øvrige medlemmer af familien tvunget til at afsværge sin protestantiske trosbekjendelse, samt indespærret i et kloster. Men nu reiste pludselig Voltaires skikkelse sig i horisonten; i et mesterligt skrift, der spredtes i tusinder af eksemplarer over landene, vakte han den offentlige opinion og gjorde sagen til en sag, der angik alle: hele den dannede verden blev nødsaget til at tage parti. Knapt et aar efter domskjendelsen maatte Pariserdomstolene tage spørgsmaalet op til fornyet gjennemgaaelse, og allerede efter to dages forhandlinger blev den første domskjendelse omstødt: den gamle aflivede kjøbmands ære var reddet, og kongen anviste familien en skadeserstning, stor 36000 livres.

Ikke mindre bekjendt er den Montbailliske retssag. En gammel fordrukken kone boede i sin søns hus i Saint-Omer. En morgen fandtes hun død ved siden af sin seng, og alt tydede paa et slaganfald — saameget mere som hun den foregaaende aften havde været mere end almindelig beruset. Men rygtet kom ud, at hun var biet myrdet af sønnen og svigerdatteren; rygtet blev til beskyldning og beskyldningen til anklage. Domstolen, var svag nok til at frygte mængdens dom, kjendte sønnen og svigerdatteren skyldig, sønnen blev

sat paa steile og hjul, hans hustru, der var frugtsommelig, lik henstand. Men saa slyngede Voltaire et skrift ud over verden; en ny domstol — dennegang i Arras — blev sammenkaldt, og den første kjendelse blev omstødt: den frugtsommelige hustru blev i triumf kjørt tilbage til sit hjem.

Ligesaa afgjørende greb han ind i en mængde andre retssager — vi skal biot nævne den Sirvenske og den Lallyske proces, — og altid opnaaede han, hvad han ønskede. En domstols kjendelse blev til intet, naar »oldingen paa Ferney« reiste opinionens bølger i folkehavet og hværvede bundsforvandte af saa stor indflydelse som keiserinden af Rusland, kongerne af Prøisen, af Danmark og af Sverige, regentinderne i Parisersalonerne og deres glimrende drabanter af skribenter og tænkere.

Blev Voltaires aand spænstigere med aarene, og voksede samfundsmoralisten eller skolemesteren sig stedse mere og mere geschæftig, saa blev gaminen i ham ikke mindre. Den høie, skindmagre knokkelskikkelse med den mægtige, graa allongeparyk og det diaboliske ironismil om munddraget var tiltrods for sin høie alder den yngste af alle sine omgivelser. Saa gammel som han var, optraadte han hyppig som skuespiller paa det privattheater, han havde ladet bygge i nærheden af Ferney; hele hans hushold maatte deltage i spillet og, naar han selv var tilstede biot som tilskuer ved disse »familieforestillinger«, blev han ofte saa interesseret i handlingen, at han ret som det var sprang op og raabte »Udmærket! Flinkt gjort! Prægtig figur..« Eller han mumlede indædt, idet han trampede med fødderne: »Hvilken skurk! Hvor uforskammet! Han skulde hænges! . .«

Bekjendt er det, at han formelig tvang en af omegnens præster, med hvem han personlig stod paa den bedste fod, til at give sig syndernes forladelse, tiltrods for at denne vei vidste, at han biot ansaa det hele som en formsag af reneste vand. Rygtet herom — tildels forstørret og udsmykket — gik over hele Europa og dannede i lang tid det staaende samtaleemne i Parisersalonerne. Da Voltaire begik denne noget taktløse spøg, var han 74 aar gammel.

Som selskabsmand og kauseur var han uforlignelig, fuld af liv og opfyldt af indfald. Grimm fortæller, at gjæsterne, som de en aften vare forsamlede i den store salon med den i væggen indbyggede, enorme fayence-ovn, fandt paa at fortælle historier om tyveri og bedrag; enhver skulde aflevere sin historie. Da turen kom til Voltaire, begyndte han med høitidelig stemme: »Mine herrer, der var engang en forpagter.« Efter en liden pause fortsatte han: »Resten af historien har jeg glemt.«

Han indbildte sig altid, at han var syg. Bachau-monts erindringer indeholder i den anledning et uddrag af et brev fra Ferney (dateret 1768): »De kan berolige Dem, hvad Voltaires helbred angaar,« heder det her. »Voltaire har nu i snart et halvt aarhundrede daglig sagt, at han holder paa at dø — og han lever i bedste velgaaende. Han klager over at være blind og døv. I virkeligheden læser han endnu uden briller og spiser ved maaltiderne som en Tyrker.« Marmontel er ogsaa inde paa Voltaires indbildte sygelighed, idet han i sine erindringer omtaler et besøg, som han aflagde hos den berømte olding. »Denne laa endnu — det var langt ud paa formiddagen — i sin seng, og han græd af glæde over at se mig,« skriver forfatteren. »De finder mig døende,« udbrød Voitaire. »Mon De er kommen for

at give mig tilbage til livet eller for at modtage mine sidste sukke?« Et øieblik efter denne sygmands-tale sad den døende opreist i sengen og pratede og gestikulerede med øine, der tindrede af sundhed. »Min ven,« sagde han. »Jeg er saa glad over at se Dem. I særdeleshed nu, da jeg har en gjæst hos mig, som De vil blive henrykt over at træffe. Det er afdøde kongen af Polens hoftandlæge, hr. de L'Ecluse, som har været her for at rette paa min niéces tænder.« — »Den eneste L'Ecluse, som jeg kjender, er en skuespiller ved opéra-comique i Paris,« bemærkede jeg. — »Det er ham! Akkurat ham. Nu er han biet tandlæge. Men eftersom De kjender ham, saa kjender De vei ogsaa de sange, han synger? Ikke —?« I samme nu begyndte den »syge,« siddende i sengen, at fægte ud i luften med sine lange, nøgne arme og synge og efterligne hr. de L'Ecluse, saa det var som en hel liden forestilling — —«

I næsten en hel menneskealder regjerede denne syge »olding fra Ferney« over Europas opinion. Han stod i sin

manddoms fulde kraft, da han slog sig ned paa det store gods ved Genfersøen, og han var en 84 aar gammel gubbe, da han i 1779 brød op for at foretage sin sidste, store reise og atter gjense Paris.

Og hermed gaar tæppet op for hans livs femte akt — en bevæget afslutning paa et rigt liv.

De fleste af Parisersalonernes mænd havde nu ud-spilt sin rolle; Voltaire stod som en ensom skikkelse i tiden. Den hundred-aarige Fontenelle, der altid sad og karrede i ilden, og den elegante Montesquieu, var gaaet bort for 20 aar siden; D'Alembert, Diderot og Rousseau sad i sit livs aften, seende tilbage paa et indgribende virke, Beaumarchais var den eneste,, som begeistrede

sindene med sin Figaro, forløberen for den revolution, som allerede trak op i horisonten.

Rygtet om Voltaires ankomst til den franske hovedstad, var løbet forud for ham selv. Han blev modtaget som en fyrste, hvor han kjørte frem og hvor han viste sig. Da han besøgte det franske akademi, kom alle medlemmerne imod ham i vestibulen, »en ære«, siger Grimm, »som endnu aldrig er biet noget menneske tildel.« Han anvistes formandspladsen og udnævntes enstemmigt til akademiets præsident. Dette var dog intet imod den begeistring, hvormed han modtoges i theatret. Hans gammeldagse, blaabetrukne karrosse, som han havde ført med sig fra Ferney, kunde knapt bane sig vei i folkemassen, som havde samlet sig; man sprang op paa vogntrinnet og skreg af jubel, kvinderne løftede smaabørnene paa armen for at de skulde se den berømte olding, vinduer og balkoner var opfyldt af herrer og damer, der viftede med lommetørklæder og kastede blomster. I theatret reiste publikum sig, da han traadte ind, og en pragtfuld laurbærkrans blev ham overrakt. Efter hver akt brød bifaldet løs saa intenst, at det aldrig syntes at ville tage ende. Og da tæppet tilsidst gik op for gamlingens buste, omringet af skuespillerne og skuespillerinderne med kranse i hænderne, saa kjendte jubelen ingen grænser: hele theatret gjenlød af et eneste taknemlighedens og beundringens raab: »Leve Voltaire . .!«

Opbruddet fra Ferney og de stærke sindsbevægelser i Paris var for meget for hans 84 aar. Han faldt i en sygdom, hvoraf han ikke mere skulde reise sig. Hans dødsleie var omringet af fanatiske præster, der søgte at udvirke hans »omvendelse«. Præsten til Saint-Sulpice-kirken vilde saaledes endelig tvinge den syge til at udtale

sig om Kristi guddommelighed; han vækkede ham af hans døs og skreg ham ind i øret: »Tror De paa Kristi guddommelige person?« »I Guds navn,« svarede oldingen træt, »tal ikke til mig om dette menneske; lad mig faa dø i fredl«

Voltaire hensov sent om aftenen den 30. Mai 1778.

III.

Göthe i Weimar.

Den tyske og den franske litteraturbevægelse. — Reaktionen mod Ludvig XIV i Tyskland. — Klopstock, Wieland og Lessing. — Sturm- og Drangperioden. — ForskjeUige kulturcentrer. — Göthes liv. — Weimar. — Den Weimarske kreds. — Karl August og Göthe. — Gartenhaustiden. — Charlotte von Stein. — Corona von Schrøter. — Digterens italienske reise. — Christiane Vulpius og hans ægteskab med hende. — Göthe og Schiller. — Sammenligning med Parisersalonernes heroer. — De to digtere gjennemløber den samme udvikling. — Schillers død. — Göthe ældes. — Faust. — Tvende monumenter over det 18. aarhundrede.

Vedsidenaf Parisersalonerne og Ferney var Weimar det tredie hovedarnested for aarhundredets litterære gjæring. De tanker, der smededes i selskabscirklerne i den franske hovedstad, og som lig en regn af gnister slyngedes over Europa af oldingen paa Ferney, formedes og meisledes til høimægtig kunst ved det lille, spirituelle fyrstehof deroppe ved den saksiske grænse.

Kaster man et blik paa den tyske litteraturs udvikling og vækst i hine dage, vil man hurtig opdage, at den nøiagtig gaar frem efter de samme linier som

den franske; bevægelsen er en parallelbevægelse. Som i Frankrige staar ogsaa her Ludvig XIV og Tanden régime i baggrunden. Fra den store konges hof i Versailles var jo fransk sprog, fransk mode og fransk sæd gaaet ud over det ganske Europa. Fyrsterne agerede Ludvig XIV rundt om i landene, og enhver, som vilde gjælde for dannet, maatte kunne komplimentere sin dame paa fransk.

Som i Frankrige sad de fornemme klasser inde med alle privilegier, mens almuen sultede. Der herskede den strengeste justits, men ingen retfærdighed. Alt nationalt liv kvaltes.

Der var ikke længer noget, som hed tysk føie- og tænkemaade. Det specifikt tyske var op- og iblandet med saa meget fransk, at det næsten var ophørt at eksistere. Paa digtningens omraade gjaldt det ingenlunde om at skabe selvstændige værker ud af sin personlige trang; det gjaldt først og fremst at befølge den Boileauske katekismus, dernæst gjaldt det i saa høi grad som muligt at efterligne de stivbenede franske klassikere. Ved hofferne i Wien, Berlin, Hannover og Dresden gik da ogsaa i aarhundredets første halvdel nasalbrægende hofpoeter omkring paa seksfodede jamber og foredrog i ha-toner samt med høitidelige armbevægelser denslags opstyltede arbeider, som madame de Sevigné gispende betegnede som »særdeles underholdende«.

Reaktionen mod Ludvig XlVog Tanden régime lod imidlertid ikke vænte paa sig længere i Tyskland end i Frankrige. Gjæringen fra Parisersalonerne og Ferney forplantede sig rask ogsaa over de tyske fyrstestater. Allerede noget over aarhundredets midte finder vi det digteriske trekløver Klopstock, Wieland og Lessing,462

der alle, hver paa sin vis, løftede Germaniens fane mod det franske supremati. Klopstock var den tyske, religiøst pathetiske, dunkle barde, der i sine »oder« og fremforalt i sit omfangsrige epos »Messias« anslog fjerne og hjemlige toner paa sin elegisk skjælvende harpe. Wieland var den sentimental-romantiske Tysker (»Oberon«), der spillede paa Luth og drømte om bolde riddere, trofast kjærlighed og alfeleg i maaneskinslunden. Lessing var realisten; han var den nøgterne og »schneidigec digterkritiker, der i alt sit virke pegte lige ind gjennem sine landsmænds vinduer og stedse søgte, klart og methodisk, at rydde op i den herskende aandstaage. I det tragiske skuespil »Sara Sampson«, i lystspillet »Minna von Barnhelm« og i dramaet »Nathan den vise«, slog han dørene op til de tusinder af tyske borgerhjem og talte han magtfuldt aandsfrihedens og humanitetens sag. I sine berømte kritiske arbeider — »Laokoon« og »Hamburger Dramaturgie« — gik han, hensynsløst og tidt noget løsmundet, til angreb paa fremmedherre-dømmet i smag og poesi. Hans stilling til den franske klassicisme gav sig et udmærket udtryk i hans bekjendte ord: »Man vise mig et eneste skuespil af den store Corneille, som jeg ikke skulde have kunnet gjøre bedre 1«

Gjennem disse tre skribenter vaktes den litterære gjæring i den tyske litteratur. Man vilde ikke længer føie sig bundet hverken af Boileaus æsthetiske paragrafer eller af et størknet samfunds fordomme og vedtægter. Den tyske nationalitets aand, der længe nok havde ligget bastet og bundet, begyndte at røre paa sig og spile vingerne til flugt. Som de franske skribenter (Diderot og Rousseau) i sin opposition mod l'ancien régime længtede efter en ny, selvstændig

menneskehed, der var modigere og mere høihjertet end den gamle tids, saaledes gik der nu over Tyskland en trang, mild som et vaarpust, — trangen til at faa aande frit ud, til at føie sine egne følelser og tænke sine egne tanker, med andre ord trangen til national aandelig selvraadighed.

Personlighedens, individets, ret til uindskrænket at udfolde alle evner blev det nye evangelium. Det tyske gemyt, der i lange tider havde ligget og glødet som en vulkan under samfundsmodernes og samfundsreglernes aske, slog ud i høie flammer, — i den saakaldte »Sturm-og Drangperiode«.

En stærk aandelig bevægelse gaar nu hen over de tyske riger og lande — lig en nationens enstemmige uafhængighedserklæring. Man jager efter »oprindelige følelser«, man vil, at der skal staa som en fugtig em af jord af de litterære frembringelser. Der søges tilbage til antiken, til de naive folkesange og folkelegender, der peges bagover mod den svulmende Renaissance og de Shakespearske skikkelser, indbildningskraften tyr op i

Alpernes dale, hvor det indsnevrede samfund endnu ikke har gjort sin indflydelse gjældende. Kunst, videnskab, filosofi og æsthetik blomstrer som ingensinde. Hver by blir et kulturcentrum, menigheder dannes og menigheder gaar under, genier, begavelser og talefærdige ræsonnører stiger frem, hjernerne arbeider og bifaldet fra folkets hundredetusinder gaar som en brusen henover Germanien. I Strassburg samler sig en kreds omkring det uklare religionsgeni Hamann, der som Rousseau drømmer om en naturtilstand, hvor det menneskelige instinkt endnu ikke er biet til tør methodisk forstand, og hvor den anende intuition endnu ikke har udviklet sig til pedantisk logik. I Rhinlandene (Frank-

furt, Mainz og Gøttingen) blomstrer det overspændte »Göttinger Dichterbund«, en klub af litterære frihedshelte og ordbrammende tyranmordere, der i sit første møde paa gammeltysk vis — å la den hellige Vehm — samledes under et egetræ ved skumringstide og gav hverandre haandslag paa at stride for fædreland og frihed. I Gotha sværmer Jean Paul i fantasiens rosenrøde egne. I Zürich lever og beundres Ewald von Kleist, forfatteren af »Vaaren«, denne svulstig, skjønne, mægtige hymne til natur, landliv og markarbeide.

Alle disse kulturcentrer overstraaledes dog fuldstændig af den lille saksiske stad Weimar.

Den blev oprørsaandens hovedsæde — vedsidenaf Parisersalonerne og Ferney. Her var Wieland ansat som opdrager for hertuginde Amalie af Brunsvigs voksne søn, Karl August, der om faa aar skulde overtage regjeringen af den lille ståt. Her levede den udmærkede litteraturforstaaer og høitdannede æsthetiker Herder som overhofprædikant ved slotskirken. Her opholdt sig skjønaander og amatørtalenter som den litterært interesserede kammerherre Einsiedel, den musikalsk begavede Sechendorf, den lærde Musäus, den vindende seskabs-mand major von Knebel. Her bragtes saagodtsom hele rækken af (den ved universitetet i det nærliggende Jena som professor i historie ansatte) geniale Schillers dramaer til opførelse. Og her boede og virkede Han Selv — Johann Wolfgang von Göthe.

Göthe var udgaaet 1749 af et aristokratisk og formuende borgerhjem i den gamle rigsstad Frankfurt am Main. Forældrene tog sig strengt af den lærenemme og kvikke guts opdragelse; 11 aar gammel talte og skrev han 4 europæiske sprog, tretten aar gammel

forfattede han dialoger paa latin, seksten aar gammel sendtes han til universitetet i Leipzig for at studere jura. Den unge mand var ingenlunde en bleg og spagfærdig bogorm; blodet rullede hedt i hans aarer, og han var ligesaa nysgjerrig efter at lære den ydre verden at kjende, som han var begjærlig efter at indsuge al tidens viden og kunnen. Allerede i gutteaarene havde han været ligesaa forelsket 1 Gretchen — denne unge kvinde, der bringer hans sjæl til »himmelhoch jauchzen« og gjør den »zum Tode betrübt« — som han havde været optaget af Robinson Crusoes liv paa den øde 0 eller af Ovids metamorfoser. I den rige og handelstravle universitetsby Leipzig, hvor saavel det aandelige som det selskabelige liv i hine dage pulserede saa stærkt, udvikledes Göthes ydre egenskaber: han blev en ung, slikket laps, der klædte sig efter sidste mode og jattede med i den herskende jargon. Han skrev lyriske digte efter dagens smag, han konverserede let og var altid friskfyragtig munter; — drev ved middagstider ned ad promenaden for at se paa damerne, forelskede sig i den nitten aar gamle Aennchen Schönkopf og tog forelskelsen som en komediant, der véd, at han snart skal overtage en anden rolle; — slentrede saa om aftenen hen i theatret eller deltog i et lystigt drikkegilde sammen med sine kamerater . .

I denne vakkre, blonde Leipziger sprade slumrede den fremtidige digterkonge. Men hans strenge fader saa ikke naadigt til sønnens fantasterier og drev ham videre frem paa den juridiske bane. 21 aar gammel finder vi ham ved universitetet i Strassburg, hvor han lærte den gamle, fransk-stivbenede poesis brøst at kjende og paavirkedes af den nye tids »Sturm und Drang«, hvis fører og førstemand han selv senerehen

skulde blive. Han levede her paa en maade i revolutionær luft, siger en tysk biograf; hans poetiske idealer blev de nationale folkesange samt Homer og Shakespeare — altsaa en digtning, der fornemmelig virker ved naiv enkelthed og ophøiet majestæt. Ogsaa her i Strassburg — som overhovedet i alle de byer, hvor han gjennem sit

lange liv opholdt sig, — blev den elegante, unge jurist forelsket, og mange er de af hans digte, der knytter sig til Friederike Brions navn. Göthes passioner var ikke af lang varighed. Allerede da han efter et par aars forløb slog sig ned i Wetzlar for at begynde praktisk som jurist, fyldtes han af en ny kjærlighed — kjærligheden til den husmoderlige Lotte Kestner. Han var nu 25 aar gammel, en fuldendt dandy, et used-vanligt selskabstalent — og som bjælker trak mægtige digteriske idéer og planer gjennem hans hjerne: han forlader pludselig Wetzlar og vender tilbage til fædrehjemmet i Frankfurt am Main. Han deltager i baller og concerter som den feterede »løve«, han stifter bekjendtskaber med fremragende aander, bl. a. med Klopstock, og forlover sig med den seksten-aarige Lilli Schönemann, datter af en af stadens største og mest ansete forretningsmænd. Dog, heller ikke dette kjærlig-hedsforhold skulde blive afgjørende for hans liv. Hans sind slides mellem tvil og haab, mellem mismod og jubel; han søger at flygte fra sin kjærlighed, at glemme sig selv; han føler sig bundet og ufri under sin forlovelse; og det ender, som det altid ender, naar kjærligheden begynder at ræssonere: forholdet blev brudt.

Dette brudd faldt sammen med den syttenaarige hertug Karl August af Sachsen-Weimars ankomst til staden. Fyrsten indbød Göthe til at besøge sig i Weimar, og denne benyttede sig med glæde af denne

anledning til at slippe bort fra sin fædrenested, hvor han pintes af saa mange saare erindringer.

Naar vi ovenfor har nævnt hans mange kjærlig-hedsforhold og forelskelser, saa er det, fordi de danner som en baggrund for hele hans digtning. Fra sit studieophold i Leipzig og forbindelsen med Aenchen Schönkopf skriver sig hans fransk-tilskaarne lystspil »Den forelskedes luner« og »De medskyldige« samt hans mere selvstændige, lyriske »Sangbog«. Endnu staar han paa den gamle tids grund. Først med hans ophold i Strassburg sporer man, hvorledes »Der Sturm und Drang« tager vækst i ham. Han forfatter de yndigste natur-idyldigte, der alle slynger sig som bonderoser om præstegaardsdatteren Friederike Brions navn; han skaber tunge ballader, der stiger op fra folkedigtningens urgrund; han udgiver »Götz von Berli-chingen«, hvori ikke faa momenter (forholdet mellem Weisslingen og Marie) synes inspireret af den unge digters forhold til Friederike, og hvor han røber sit oprørske sindelag ved at skildre en stor personligheds undergang i sin kamp mod et kraftløst og forraadnet samfund.

Dramaet gjorde en mægtig virkning, og Göthe stod med ét slag i den unge generations bevidsthed som den nye litteraturs fører.

Det paafølgende aaar (1774) skriver han, i erindringen om tiden i Wetzlar og forholdet til Lotte Kestner, sin berømte, følelsesfuldt sentimentale elskovshistorie »Werthers Leiden«, der var som en udfordring til hele det konventionelle samfund. Fortællingen vakte uhyre baade opsigt og forargelse over hele Tyskland — og Göthes digterry var fastslaaet for alle tider.

Med disse og andre bedrifter, dramaerne »Clavigo« og »Stella«, sangspillene »Erwin og Elmire« samt »Klaudine von Villabella« bag sig, kom den 26 aar gamle Göthe høsten 1775 til Weimar.

Og hermed begynder et nyt afsnit af den geniale digters liv.

Weimar ligger som en koket dukkeby i den dal, der gjennemstrømmes af Ilm. I den tid, hvorom der her er tale, var husene smaa, gammeldagse, med kvistkarnapper, næsten alle af træ. Midtpunktet i staden dannedes af det stortugelige slot. I nærheden af dette laa den pragtfulde og vidtstrakte park, som man endnu i vore dage beundrer. Sommervillaer og lystslotte var strøet om i den idylliske omegn.

Ved det lille hof anførtes tonen af hertugmoderen, Amalie af Brunsvig. Vistnok var hendes søn, Karl August, den regjerende fyrste, men han var endnu i sin grønne ungdom og havde ikke den fornødne selskabelige dannelse; omendskjønt han var gift med den intelligente hertuginde Luise af Darmstadt, der af alle samtidige omtales med den største respekt og hengivenhed, opførte han sig tidt som en ungkarl, der trængte at løbe hornene af sig. Hans manerer var mandfolkeagtige, og han stødte ofte sin gemalinde med grovkornet spøg. Moderen derimod var en

fuldendt selskabsdame, glad og livslysten, der ikke stod tilbage for nogen af Parisersalonernes regentinder. Hun interesserede sig stærkt for litteratur og maleri, var dertil inde i de klassiske sprog og meget musikalsk. Hendes omgivelser var allesammen aandens mænd; Wieland havde været hendes ældste søn, Karl Augusts, opdrager, major von Knebel hendes yngstes; i den »salon«, som hun aabnede i Juli 1791, og hvor hun hver Fredag modtog sine venner,

samledes, foruden hendes nærmeste og de ovenfor nævnte, saa forskjellige personligheder som Einsiedel, Musäus, Seckendorf og hendes hofdame, baronesse von Stein, en ikke ganske ung, eiendommelig udseendé kvinde, gift med den skjørhovede overhofstaldmester baron von Stein.

En dag, fortæller digteren Gleim, befandt jeg mig paa gjennemreise i Weimar. Jeg gjorde min opvartning ved hove og inviteredes til om aftenen at indfinde mig i hertugindens »salon«. Jeg tog med mig det sidst udkomne nummer af det i Göttingen udkomne litteraære tidsskrift »Musernes almanak«, og af dette oplæste jeg forskjellige smaastykker for det forsamlede selskab. Medens jeg læste, lagde jeg mærke til en ung mand mellem tilhørerne; under den hvidpudrede paryk havde han et par sorte italienske øine og var klædt som en jæger i blaa kjole med sølvknapper, gul vest, hvide strømper, knæbenklæder og spændesko. Under en pause, som damerne og herrerne benyttede til at udtale sig om de oplæste stykkers værd, reiste den unge mand sig fra sit sæde og bukkede høfligt for mig, idet han tilbød sig at lette mig besværet ved en stund at overtage rollen som oplæser. Jeg modtog hans elskværdige tilbud og gav ham tidsskriftet. O Appollo! O Muser! O Gratier! Hvilken overraskelse var mig ikke levnet! Han begyndte roligt og let; han læste og læste . . Men pludselig var det, som om han besattes af dæmoner, og jeg troede at se selve urskovens vilde jæger foran mig. Han læste poesier, som slet ikke stod i tidsskriftet, han steg og faldt i stemmeklangen, han slog over fra den ene genre til den anden: hexametre, jamber, rim, alt, som faldt ham ind, alt hulter til bulter;

han rystede grenene, og frugter faldt ned. Hvilken inspirerthed! Hvilke lykkelige indfald! . .

Da bedrageriet, efterat han var færdig, afsløredes, blev der almen munterhed i selskabet.

— Det maa enten være Göthe eller fanden selv, hviskede jeg til Wieland, som stod ved min side.

— Begge dele, svarede Wieland. Iaften har han djævelen i kroppen--

Som overalt, hvor Göthe forhen havde færdedes, dannede han ogsaa her i Weimar midtpunktet i det selskabelige liv. Damer og herrer flokkede sig om ham i dyb beundring, næsten ærefrygt. Naar noget skulde foretages — et bal, en maskerade, en landudflugt, en theatettilstelning — saa maatte hans mening først indhentes; han stod i spidsen for alt og var driv-fjeder i alt.

Den unge Karl August, som var hans gode ven gjennem hele livet, overøste ham med gaver og velgjerninger. Han flk 1200 Thaier i fast aarlig pension og erholdt som foræring et eget hus, det berømte »Gartenhaus«, i udkanten af den store park. Senere udnævntes han til kammerherre, etatsraad, conseils-præsident; med aarene flk han én række andre høie poster og ansættelser; han blev direktør for det oprettendes Weimarske hoftheater og formand i byens byggekommission; den hertugelige kasse var til hans disposition, og det stod ham frit for at pleje alle disse forretninger efter tid og behag; tilsidst ophøiedes han som bekjendt, i adelsstanden med titel af baron.

Göthe var da biot 33 aar gammel.

I de første 6 aar — Göthe levede indtil sin død, alt ialt 56 aar, i Weimar — boede han i »Gartenhaus«, dybt derinde i den store, deilige, af Ilm gjennem-

strømmede park, hvor vinden ved sommertid suste som musik gjennem træernes kroner og hvor om vinteren floden og de smaa indsøer laa blanke af is. Det var et enkelt, toetages hus med et eneste vinduesøie oppe paa det store skraatag. Endnu den dag idag kan den reisende se, hvorledes digteren har havt det her i sin ensomme bolig.

Naar man gjennem den smukt vedligeholdte have, der omgiver træbygningen, træder ind i nederste etage, kommer man først ind i en forstue, dernæst i et spiseværelse, hvor fremdeles de enkle, hvidmalte havebænke staar om det lange bord, og endelig ind i kjøkkenet Vinduerne er bittesmaa, og der er saa lavt under taget, at man magelig rækker det med fingrene. I anden etage ligger fire dukkestuer med tarvelige gammeldagse, sirtsovertrukne møbler. Her var hans sove- og arbeidsværelse med udsigt til parkens trær og dens friske, grønne enge.

Det er i disse hans »Gartenhaus-aar«, at han sammen med Karl August fører sit meget omskrevne lystige liv. »Ungdom er beruselse uden vin,« har han selv skrevet, og vist er det, at han i denne tid var beruset — ungdomsberuset — fra sol stod op og til sol gik ned. Gjennem hans egne korte dagbogsoptegnelser kan man følge hans Leben og Treiben fra dag til dag. Han foranstalter fester og jagtudflugter, oplæsninger og roture; om vinteren arrangerer han klingende kanefarter og skøiteture ved fakkelskin . . . Snart sidder han om aftenen, omgivet af sine venner, Herder, Knebel og Einsiedel, nede i sit spiseværelse og lader vinkanden gaa rundt, mens ordene flammer, snart er han paa en eller anden hemmelig natteudflugt sammen med Karl August, snart ser man ham tumle sig i lims bølger paa de utroligste tider af døgnet, snart sover han ved472

maaneskin, indhyllet i sin blaa kappe, ude paa sin altan. Hans blod har rullet varmt i aarerne, og hans kræfter har været overordendige.

Det var ikke at vente, at Göthe, hvis liv forhen havde været en uafbrudt række af forelskelser, skulde undgaa sin skjæbne her i Weimar. Blandt de mange damer, som han altid var omgivet af ved hoffet, kastede han snart sine øine paa en 35-aarig gift kvinde, moder til syv børn.

Det var den ømme og intelligente baronesse Charlotte von Stein, hertugmoderens første hofdame.

Bundet ved ægteskab til en — som Schiller i et brev til Korner udtrykker sig — »tom hjerneskalle« af en staldmester, der lidet brød sig om hende, gjengjældte hun snart den feirede digters følelser, og snart opstod der et forhold mellem dem, som i alvor og oprigtighed langt overgaar alle hans tidligere kjærlighedsforbindelser Hun var levende litterært interesseret, tegnede ikke uden talent og sang vakkert til guitar og klaver. Hun blev Göthes kjæreste tanke, hun blev hans eneste veninde og forstandige raadgiverske. Naar vaarens første grønt spirede frem i Gartenhaushaven; — naar nattergalens sang hørtes inde fra parken; — naar længere ud paa sommeren rosenhækkerne sprang ud, og høet duftede paa engene, — da maatte hun være med ham og beundre det altsammen i smaat som i stort. Daglig skrev han til hende, ofte baade 2 og 3 gange; antallet af disse hans smaa billetter og breve, som er bevaret, løber op i tusinder. Det er en romantisk, Werther-agtig kjærlighed, han nærer for hende. Kvinden var idethele ikke brutal virkelighed for Göthe; han idealiserede hende i sin fantasi og omskabte hende til abstrakt skjønhed; han benævner da ogsaa selv etsteds kvinderne

for »sølvskaaler, i hvilke han nedlægger sit idealt anlagte sinds guldæbler.« Der findes i hans skrivelser til fru von Stein neppe et eneste voldsomt lidenskabeligt udbrud. Han beder hende om at bære »vedlagte baand til hans erindring ved ballet iaften«; han hilser hende med raabet: »En god morgen og en blomme«; han sender hende bær og blomster fra sin have; han taler om veiret, om, at vinden ved sin susen har hindret ham fra at sove; han fortæller, at han ligger tilsengs, da det er koldt i værelset; han omtaler sine pragtfulde Hyacinter og beder hende komme og se dem.

Omendskjønt der saaledes ikke findes et eneste ømt hengivenhedens ord, og tiltrods for, at Schiller i et af sine breve til Kørner skriver, at »Göthes forhold til fru von Stein siges at være ganske platonisk,« saa har dog deres kjærlighedsleg været mere end biot og bart maaneskin. Hans dagbogsoptegnelser, der i korte drag gjenspeiler hans daglige liv i Gartenhausperioden, er vidnesbyrd herom. Det heder i disse:

4de Juni 1776. — Tordenveir. Om natten hos O (saaledes betegner han fru v. Stein).

19de Juni 1776. — Frokost i haven med Luise og G-

18de Juli 1776. — Diarreh hele natten.

29de Juli 1776 — Badet tidlig idagmorges.

2den Nov. 1776. — I statsraad. I haven. Saa til Herder, derpaa til hertugmoderen, hvor der blev drukket punsch, læst og sunget. Badet om natten.

17de Jan. 1777. — Tidlig ude paa skøiter. Spist i fri luft. Forsoning med G- Faldt i vandet. Spist tilaftens sammen med hende.474

i Jan. 1779. — Færdig med den farce, som heder nytaarslykønskninger. Spist sammen med ©. Ved hoffet. Godt forhold til alle mennesker.

2i. Jan. 1780. — Ude paa isen. Spist ved hoffet Efter taflet lang samtale med (Karl August). Om aftenen fest til kl. 1.

Saaledes levede Göthe i disse aar — en ustandselig fest og turing. Naar han af og til besluttede sig til at arbeide, aflaaste han stakitportene paa broen, som gik over den, og mangen gang maatte Karl August, naar han vilde tale med Göthe, pibe og raabe fra den anden side af elven for at vække digterens opmærksomhed.

Der var imidlertid mangeslags knuder paa traaden i forholdet til fru von Stein. For det første var hun adskillige aar ældre og dertil moder til en hel barneflok. For det andet var ikke Göthe den, som ikke flammede op ved synet af andre kvinder. Den bekjendte skuespillerinde Corona von Schrøter, der en tidlang opholdt sig i Weimar og optraadte paa hertugmoderens amatørtheater, gjorde saaledes et stærkt indtryk paa ham. Hun var den fuldbaarne kunstnerinde, hvor fru von Stein biot var den talentfulde diletant. Derhos var hun en høitdannet dame og havde — i modsætning til de fleste andre af tidens skuespillerinder — et uplettet rygte. Hun delte længe pladsen i digterens hjærte sammen med fru von Stein. Og dette, at han begyndte at føie sig paa gyngende grund i sin kjærlighed til denne sidste, bidrog vistnok i høi grad til at gjøre ham mere og mere melankolsk og til at fylde ham med en ikke længer ganske skyldfri samvittighed.

Dels under trykket af denne sin tvil og dels af længsel efter at se Syden, foretog han nu sin store reise til Italien og Sicilien, en reise, som varede hele to aar.

Da han atter kom tilbage til Weimar, var han biet et andet menneske. Han var ikke længer det unge, yre brushoved; der laa et drag af alvor og tristhed over hans hele person. Gartenhausperioden var over; han flyttede ind i et hus inde i selve byen — huset ved »Frauenplan« — som Karl August havde foræret ham. Det var en to etages langagtig bygning, udstyret med al tidens komfort og rummende en mængde kunstskatte, som han dels havde faaet af hertugen og dels selv havde hjemført fra Italien. Men dette hindrede ham dog ikke fra daglig at foretage lange spadserture ud i parken til sit kjære Gartenhaus. Hans følelser for fru von Stein var kjølnet: den lyriske elsker havde forvandlet sig til en varm ven.

En stille høstmorgen, da han betænksom og grublende vandrede om i den store park, kom en ung, friskudseende pige ham imøde og overrakte ham et brev, hvori han anmodedes om at hjælpe en ung student, der levede som oversætter i det nærliggende Jena, til en liden post i en eller anden administration. Den unge mands navn var Vulpius, forfatter til røverromanen Rinaldo Rinaldini, og den smukke overrækkerske af brevet var dennes søster. Göthe blev hæftig indtaget i den unge pige, der saa ud som sundheden selv: leende øine, purpurrøde læber, et rigt brunt haar, der lokkede sig ned over hendes pande, idethele en kattekillingagtig, livslystskjælvende kvindeskabning. Han samtalte med hende og ordnede det saaledes, at han snart traf hende igjen. Ikke lang tid efter tog han

hende til sig i sit hus, knyttende hende til sig i et frit samvittighedsægteskab, der først legitimeredes efter 17 aars

forløb. Et aar efter nedkom hun med et drengebarn ; nogle aar senere atter med en gut, som imidlertid snart døde. Forholdet blev ikke lagt noget dølgsmaal paa; det blev af hans omgangsfæller opfattet som et fuldstændig legalt ægteskab; Gøthes moder behandlede saaledes sin søns elskerinde aldeles som sin svigerdatter, og Karl August stod fadder til deres første barn. Naturligvis manglede det ikke paa folk, som forargede sig — særlig de, som havde været vidne til hans kjærlighed til fru von Stein. Denne viste sig da ogsaa fra nu af, som rimeligt kan være, i høi grad bitter og afvisende, men Göthe bevarede hende altid i kjærlig erindring. Samlivet med Christiane Vulpius blev ikke lykkeligt — uden derfor at være ulykkeligt; hun var en altfor naiv og usammensat sjæl til i længden at kunne være mere for ham end den dygtige husmoder og den samvittighedsfulde barneopdragerske. Men Göthe havde faaet et hjem, han havde fundet en blid havn, hvor han kunde søge ind fra sin sjæls storme.

Digteren var nu .— omkring 1790 — 40 aar gammel. Han staar i sin manddoms fulde blomst: livets høie alvor har sænket sig over ham. Han er hertugens fornemste raadgiver og forlener den lille stad Weimar med glandsen af et ry, der kun kan sidestilles med den ærefrygt, hvormed navnet Voltaire og Ferney var biet omfattet. Ved sin store indflydelse udvirkede han, at den ti aar yngre medbeiler til digterkronen i Tyskland, Schiller, blev ansat som professor i historie ved universitetet i Jena, og mellem disse to aandens mænd pleiedes der et venskab, som aldrig sluknede.

Som Göthe i »Götz« og »Werther« havde opkastet sig til fører for »Sturm- og Drangbevægelsen,« saaledes havde Schiller i sit første drama, »Røverne« stillet sig ved hans side som hans ikke mindre begavede adjudant i striden. »Røverne,« der som motto bærer de stolt udfordrende ord »In tyrannos!« er ikke røvere; de er oprørere, samfundsoprørere. Som Göthe i sine Strassburgske digte havde søgt mod oprindelighed og enkelhed, saaledes havde ogsaa Schiller i sine første digte reist sig i djærv trods mod de herskende tilstande.

Ikke længe efterat Göthe i »Wilhelm Meister« havde raabt sit livsmodig mægtige, »Memento vivere!« over Tyskland og i »Wahlverwandtschaften« leveret et angreb paa den ægteskabelige institution, heiser Schiller republikansk flag i »Fiesko« og stiller han sig i »Don Carlos« i aaben opposition mod den sociale konveniens.

Medens Voltaire og Parisersalonernes heroer var revolterende ræsonører, hvis store fælles værk var den franske revolution, saa var Göthe og Schiller oprørske kunstnere. Göthe var den eneraadige aristokrat, den fornemme borgersøn der sad som tilskuer ved tidsaandens arena; Schiller var et fattigdommens barn, der havde maattet kjæmpe sig frem gjennem talrige gjenvordigheder og hvem hadet var gaaet i blodet.

Saa mødtes da de to digtere i sine bedste aar. Begge havde i sine skrifter faaet sagt samfundet det sandhedsord, der laa dem paa hjerte og begge sad i betryggende og høit anskrevne stillinger. Deres udvikling falder fra nu af jevnsides: ingen af dem slaar noget af paa sin ungdoms trods, men begge viser sig i sine digtninge mere moderate og mindre udfordrende;

den modne alders afklarnede reflektion og besindige forstaaelse afløser ungdommens bums-paa-agtige oppositionstrang og angrebslyst.

Göthe skaber sin »Iphigenia i Tauris« (1789) og »Tassoc (1790), dramaer, over hvis handling der hvælver sig en høi, mild, solklar himmel, men som ogsaa — som en af hans biografer siger — tilkjendegiver, at han er biet en hofmand, der skriver for et hofselskab. Mere og mere vender han sig bort fra strid og kamp og søger ind paa neutrale felter. Som de geniale franske ræsonnører, der gav sig af med fysiske og naturvidenskabelige problemer uden at være i besiddelse af de tilstrækkelige forudsætninger, og hvis afhandlinger derfor nærmest kan karakteriseres som populærfilosofi og quasividenskabelighed, saaledes hengiver ogsaa Göthe sig nu en tidlang til at gruble over det store mysterium, der heder liv og natur. Han forfatter en række skrifter, særlig om botaniske, geologiske og optiske materier, som dog neppe har havt større videnskabelig betydning. Det er saaledes ganske interessant at lægge mærke til, med hvilken overlegenhed digteren i sin »farvelære« affærdiger den store fysiker Newton. Han kalder dennes opdagelse af sammensætningen af hvidt lys for »en samling af vildfarelser og usandheder,« han betegner hans methode som »fuld af forbehold, advokatkneb og sofisterier« og viger end ikke tilbage for at bruge saa stærke udtryk om den som »uhæderlig« og »skamløs«. Hele aarhundredets uvidenskabelige videnskabelighed rummes i denne hans »dom« over den geniale Engelskmand.

Schiller paa sin side vender sig ogsaa bort fra sin stormende ungdom og tyr ind i filosofiens blaa bjærge. Han skriver om det »Ophøiede«, om »Naiv og sen-DET ATTENDE AARHUNDREDE.

tim ental digtning«, om »Menneskets æsthetiske opdragelse,« om »Den tragiske kunst« o. a.

Saa følger en periode, da de to digtervenner kappes paa ballade- og romancedigtningens omraader. Göthe forfatter sine udødelige digte, »Erlkönig« — »Der Sänger« — »Die Braut von Korinth« — »Der König von Thule«. Schiller skaber »Der Ring des Polykrates«

— »Die Kraniche des Ibykus« — »Der Kampf mit dem Drachen« — »Das Lied von der Glocke« — altsammen perler, der vil leve, saalænge der er noget, som heder litteratur. Samtidig hermed udgiver han sine historiske, af alverden kjendte, mesterværker, trilogien »Wallensteins Lager« — »Die Piccolomini« — »Wallenstein Tod« samt »Maria Stuart«, »Jomfruen af Orleans« o. a. Og Göthes navn er paa alles læber, da han offentliggjør sit milde, borgeridylliske epos »Hermann und Dorothea«.

I disse aar lyser der i horisonten som et rødt ild-skjær ovre fra Rhingrænsen: Det er den franske revolution, hvori L'ancien régime gaar op i flammer.

Men den epokegjørende begivenhed staar biot som et fjærnt fatamorgana for de to Weimarske digtere; den vækker ikke gjenklang i deres roligt verdens-anskuende sind. Deres liv løber stille hen som krystalklare elve. Schiller, der i 1794 ogsaa havde taget bopæl i den lille stad, sidder i sin loge i det hertugelige skuespilhus og ser det ene efter det andet af sine dramaer opføres; Göthe er Karl Augusts høire haand

— digterkongen, almægtig minister, uindskrænket theaterdirektør. De to digtere er daglig sammen; snart sidder de i den sidstnævntes »blaa spisesal« og fryder sig over maaltidets glæder, snart ses de at480

spadsere i parken, ivrigt samtalende, høilig optaget af hinandens tanker og ræsonnementer.

Imidlertid — en vaardag i 1805 gaarGöthe, ensom, under de susende lindetræer: hans trofaste ven er ikke mere--

For 25 aar siden havde han været inkarnationen af den stormende ungdom; for 10 aar siden var han udtrykket for den klare og stærke manddom; — nu hælder han mod alderens dage. Vistnok flokkes fremdeles damerne om ham, hvor han kommer og hvor han viser sig, og vistnok er han fremdeles interesseret i alt muligt mellem himmel og jord, fra arkitektur Ml orientalsk litteratur, fra meteorologi til malerkunst; men hans væsen blir et andet, han blir gammelmands-tyrannisk og taaler ikke kritik, han føler sig som ufeilbarlig autoritet, og hans tanker omviftes af aftenens taager. Naar han i sin blaa kappe var ude at spadsere i parken, eller naar han i sin karrosse kjørte til hove, saa standsede stadens indvaanere og blottede ærbødigt sine hoveder.

Som theaterchef var han en despot, egenmægtig og hensynsløs. En dag erfarede han saaledes, at journalisten og arkæologen Böttiger havde skrevet en skarp artikel om ledelsen ved det Weimarske skuespilhus. Straks tilkjendegav han, at han øieblikkelig vilde tage sin afsked, hvis opsatsen offentliggjordes; hvorpaa Böttiger overantvordede den til papirkurven. En og anden gang kunde det ogsaa hænde, at studenterne fra Jena i flok og følge aflagde besøg i theatret og fyldte lokalet med uro og larm; i lange rækker stod deres vogne og heste ventende udenfor paa gaden. Det var da ofte vanskeligt at holde styr paa forsamlingen, men naar Göthe, der sad nede i parket, reiste sig fra sitDET ATTENDE AARHUNDREDE. 481,

sæde og skreg: »Intet spektakel i salen!« — saa blev der saa stille, at man kunde høre en knappenaal falde.

Hvor gammel Göthe end blev, saa blev han dog aldrig en tandløs olding. Lige til sin død i 1832 var han rastløs optaget med sin digtning og varetagelsen af sine mange embedsposter. Fremfor alt brændte han efter at virkeliggjøre en ham iboende længsel efter at samle hele sit livssyn, hele sin følelse, hele sin filosofi, i en eneste stor eventyrdigtning, der kunde staa som et testamente til efterslægter.

Som den sociale revolution voksede frem i Frankrige af dette lands litterære gjæring, saaledes voksede nu paa

denne side af Rhinen det kunstværk frem i * digterens hjærne, der som en kjæmpeeg med rod i germanisk urgrund skulde komme til at folde sin krone over hele den tyske poesi.

Det var »Faust«.

Faustsagnet bunder i reformationens aarhundrede. I anno 1587 udkom i Frankfurt am Main en bog, der var betitlet: »Den vidtomflakkende troldmand og sortekunstner, doktor Johan Fausts historie«. Dette arbeide, der synes at have været meget populært, dukkede senerehen op i de forskjelligste skikkelser, snart udstyret med lærde og mystiske noter om trolderi, snart i forenklet eventyrform, og solgtes som varmt brød ved aarsmarkederne i rigsstæderne. Ja det gik ud over landets grænser og omdigtedes endog af Shakespeares samtidige, Marlowe, til et sørgespil.

Faust er efter folkesagnet en lærd doktor i Wittenberg, hvis lidenskabelige higen gaar ud paa at lære tingenes inderste væsen at kjende. Men da han forgjæves i lange aar har raadspurgt sine folianter, tyr han til magien. Han besværger djævelen, med hvem

han slutter den pagt, at denne i 24 aar skal tjene ham, imod at han selv efter denne tid skal være den andens eiendom. Fra nu af har biot doktor Faust at befale og djævelen at adlyde. Den lærde herre har lyst til at besøge et fyrstehof og ein, zwei, drei! føres han gjennem luften til hoffet i Parma. Her lader han den onde fremmane forskjellige skikkelser fra oldtidens dage og forelsker sig heftigt i den skjønne Helena. Efter talrige hændelser befinder Faust sig atter i Wittenberg, og nu gaar han løs paa fanden for at faa besked om helved og himmel. Angaaende helved faar han baade gode og authentiske svar, men da talen falder paa himlen, saa gjør djævelen allehaande udflugter: det omraade ligger udenfor hans horizont. Faust raser og truer, saa fanden tilsidst i rædsel tager flugten. Nu gaar det op for den lærde doktor, at veien til tingenes kjerne ligesaalidt gaar gjennem kundskaber som gjennem sortekunster, og han anraaber himlen om bønhørelse og naade. I samme øieblik er djævlen atter ved hans side, visende ham den skjønne Helena. Fausts sind drages til jorden, han falder for fristelsen og vil omfavne den herlige kvinde, men omfavner bare luft. De 24 aar er omme, og fristen er udløben; han hjemfalder den onde.

Göthe følger i det store og hele — Gretchentragedien undtaget — Faustsagnets hovedlinier, men udgangen blir en anden. Medens kundskabstørst og sandhedstrang, saaledes som den er inkarneret i den lærde doktors skikkelse, efter det 16. aarhundredes opfatning hører djævelen og hans rige til, saa gjør den Weimarske digter det 18. aarhundredes synsmaade gjældende: Fausts videbegjær og stræben-fremad er af det gode, hans person hører himlen til.

Tragedien tager sin begyndelse med et væddemaal mellem Vorherre og Mefistofeles. Samtalen falder paa den lærde doktor Faust, hvis liv og søgen er Vorherre velbehageligt. Mefistofeles derimod hævder menneskenaturens skrøbelighed:

Han blive skal mit eie,

hvis I vil gi' mig lov at dreie

ham sagte ind paa mine egne veie.

Vorherre giver tilladelsen, og saa aabnes digtningens første del med det berømte sceneri, hvor vi ser doktor Faust inde i sit gothiske studerkammer, fortvilende over sine talrige kundskabers unytte:

Nu har jeg, ak, med brændende id til bunden trængt i filosofi, studert medicin og jura med flid, desværre ogsaa theologi, og er akkurat, jeg stakkels nar, ligesaa klog, som før jeg var.

Mefistofeles, der først viser sig for ham i en puddels skikkelse, træder pludselig frem bag ovnen som en

vandrende skolast.

Faust.

Hvem er Du da?

Mefistofeles. En del af hine kræfter, ved hvem den skjæbne hæfter, at de maa virke godt, skjønt ondt de stræber efter.

Faust.

Den gaades løsning ei jeg mægter.

Mefistofeles. Jeg er den aand, som overalt fornægter! og det med ret: thi alt, hvad der til liv fremstaar, fortjener kun, at det igjen forgaar. Langt bedre da, om ingenting var til. Derfor er undergang og synd og hvad I vil af det, der er som ondt af Jer erkjendt, mit egentlige element.

Faust, der føler sig dybt mismodig ved den ringe udsigt, han har til gjennem grublen og gransken at erholde svar paa det store spørgsmaal, som han stiller til livets natur, giver sig til at tale med Mefistofeles, og denne tilbyder sig at gjøre hans sjæl tilgjængelig for nye impulser af hidtil ukjendt art ved at aabne ham adgang til enhver jordisk nydelse, han maatte attraa. Den aandstrætte doktor modtager tilbudet:

Den stund, da jeg paa nydelsernes leie mig slaar til ro — min sidste vorde den! Kan Du med løgn og smigerkunster snilde faa vakt hos mig en gnist af selvbehag, kan Du i jordisk nydelse mig hilde: da være det min sidste dag! Den pagt jeg slutter!

Mefistofeles.

Top!

Faust. Med haand og mund! Hvis jeg til øieblikket siger: O, dvæl endnu, Du skjønne stund! —DET ATTENDE AARHUNDREDE.

Da som Din fange ned jeg stiger med Dig til underverdnens riger. Da lad kun dødningklokken gjalde, da er Du for Din tj enest fri, lad uhret staa, dets viser falde, for mig er tiden da forbi!

I belysning af væddemaalet mellem Vorherre og Mefistofeles maa nu dramaets følgende handling ses: Fausts sjæl er i sig selv opadstræbende; den lærde doktor har tilbragt sit ganske liv med at søge en løsning paa livets gaade, med at trænge ind i tingenes kjerne; han er personifikationen af den evigt søgende menneskeaand.

Det store spørgsmaal i tragedien er, om denne hans alvorlige sandhedsstræben i og for sig og i den grad er »af det gode«, at Mefistofeles7 kunster for at gjøre ham til en jordens træl forbliver frugtesløse eller ikke. Det er menneskeslægtens famlen-om og søgen-fremad paa alle felter, som digteren saaledes underkaster en dyb og genial drøftelse.

Første del af digtningen indholder tre episoder: drikkegildet i Auerbachs kjælder, hvor Mefistofeles forsøger, om Faust ikke skulde være tilbøielig til at ud-raabe: »O, dvæl endnu, Du skjønne stund«! Men doktoren føler sig ikke tiltalt heraf, og scenen flyttes over til det berømte optrin i »hexekjøkkenet«, hvor ceremonierne i den kristelige kultus bespottes af troldkvinden og marekattene. Faust finder ingen tilfredsstillelse heri:

Hvad skal det dumme væsen til, det ynkelige gjøglespil? Jeg kjender alle disse fagter, som dybt jeg hader og foragter.DET ATTENDE AARHUNDREDE. 486,

Saa følger den tredie episode: Fausts forelskelse i Margarethe og dens ophøiet tragiske afslutning. I denne skildring stiger der i digterens sjæl mindelser frem om sine egne talrige elskovsforhold; Aenchen Schönkopf i Leipzig, Friederike Brion i Strassburg, Lotte Kestner i Wetzlar, Lilli Schönemann i Frankfurt am Main, Charlotte

von Stein og Corona von Schröter i Weimar — alle disse kvinder, som han har forladt og delvis sveget De samler sig alle for hans indre blik; han ser deres unge jomfrutro for sig, han ser deres kjærlighed i forklaret belysning — og han ser sig selv som ordbryder og bedrager. Han skaber heraf sin underdeilige Gretchen, en af de yndigste skikkelser, som litteraturen har at opvise. Ved Mefistofeles' snedighed stifter Faust hendes bekjendtskab. Forførelsesscenen er malt med uovertræffelig kunst; den lærde doktors fortvilelse, da den unge pige blir vanvittig, kommer stærkt tilorde i det ene udbrud:

O, var jeg aldrig skabt!

Tragediens anden del er mere taaget. Her fornemmes Göthes alderdom; aftenens clair-obscur har lagt sig over hans ungdoms klare dag: man vil have vanskeligt ved at forstaa indholdet uden kommentar, og paa kommentarer — ofte særdeles spidsfindige — er der en overflod.

Der er et spring fra udgangen af første del til begyndelsen af anden. Fortsættelsen er imidlertid klar nok: Mefistofeles fører Faust gjennem alle riger og lande, fra keiserens hof, til hans gamle, gothiske studerkammer, fra Valborgsnattens trylleri og det deilige Arkadien til de tyske Alpelandskaber, fra den klassiske Oldtid til det moderne pengevælde. Hele livet i alle dets mangfoldige afskygninger afspeiles i de forskjellige

scener, der følger paa hinanden i store, rige tableauer. Satan viser ham al verdens herlighed og siger: Fald ned og tilbed! Men Faust har endnu ikke fundet »den skjønne stund«, om hvilken han kan udbryde: »O dvæl endnu«! Mefistofeles, der stadig har sit væddemaal med Vorherre i tanken, lægger sit hoved i blød og fremkommer med de mest fristende tilbud; han vil gjøre ham til en stor, regjerende fyrste, ombrust af folkemassernes hyldest, han lover at forskaffe ham et evigt eftermæle —

Men Faust har andre længsler og en anden ærgjærrighed: paa sin fart gjennem luften har han lagt mærke til en lang kyststrækning, der maatte kunne indvindes for kulturen og omskabes til bolig for arbeidende mennesker. Virkeliggjørelsen af denne tanke griber ham; her er livets lykke at finde — i arbeidet for det almene vei. Den sindrige spekulation er god nok, men handling — det at gribe fuldt og stærkt ind i det levende liv — er dog det største.

Mefistofeles gjør ham til herre over den omtalte kyststrækning, og Faust gaar igang med at frugtbar-gjøre og dyrke egnen. Han føler sig ikke længer som det ulykkelige, søgende, afsondrede Jeg; han føler sig mere og mere, alt som arbeidet skrider frem, i samklang med hele den arbeidende menneskehed, han føler, at han tillige arbeider for kommende slægter. I denne hans følelse ligger et af det 18. aarhundredes vigtigste karaktermærker: trediestandensmasseopbrud, de manges fordring paa at have del og stemme i livsarbeidet. Faust betages af en lys, indre glæde ved tanken paa, at han i denne sin virksomhed endelig har fundet om kun et surrogat for det, som han altid har søgt: et livets formaal. Og han udbryder:488

Ja, det er livets lov i sammendrag, al visdoms sum, i kortest udtryk givet: Kun den fortjener frihed sig og livet, som vinder dem i kamp paany hver dag. Saa her for barn og mand og olding føie sig livet dygtigt under farens øie. Paa friheds jord et folk, som virker frit — at dog engang et saadant syn blev mit! Da turde øieblikket fast jeg mane: O, dvæl endnu, Du skjønne stund!

I samme nu, disse ord er udtalt, synker han død om, og Mefistofeles, der føler sig som hans sjæls retmæssige eier, skrider til hans gravlæggelse. Men han glemmer, at der i hans pagt med Faust biot er tale om, at dennes sjæl skulde høre ham til, biot og ifald han nogensinde følte sig lykkelig bundet i et øjebliks sanselig eller jordisk nydelse. Dette er jo ingenlunde tilfældet: Faust har tvertimod udtalt sine ord i en følelse af aandelig salighed. Væddemaalet mellem djævlen og Vorherre, hvormed digtningen indledes, udarter nu til en kamp over den døde Fausts grav: paa den ene side helvedes djævle, der under Mefistofeles' kommando søger at fastholde hans sjæl, paa den anden side en hel mangfoldighed af himmelske hærskarer, der i jubelkor drager hans udødelige aand op i de himmelske egne. De synger:

Nu aandeverdnens ædle lem er løst af djævlens lænke: hvo altid stræber frem og frem, ham kan vi frelse skjænke.

Hermed afsluttes digtningen: Vorherre har vundet sit væddemaal.

»Faust« er en hymne til liv og arbeide. Den sandhedsfortvilende og sandhedssøgende doktor begynder i mismod og slutter i tro, han føler sig i første akt som den, der bygger paa sand, og ender med at føie sig som den, der bygger paa en klippe. Hele dramaet aander af en høi og mandig optimisme. Menneskeslægten har at leve i forvisning om et maal, og i denne forvisning har den at gaa frem, altid videre frem. Saadan er verden indrettet, og saaledes — alene saaledes — er den forsynet til velbehag.

— — Hos de praktiske Franskmænd resulterede den litterære gjæring i en epokegjørende revolution, i et socialt og materielt nyt samfund, hvor efterslægter skulde være hjemme. De mere abstrakt anlagte Tyskere gik mindre voldsomt tilværks; »Sturm og Drangperioden« var mere en indadtilbevægelse; de reiste sig ved aarhundredets skifte i den alderstegne Göthes »Faust« en tankebygning, der kaster slagskygger fremover gjennem alle tider.

Den franske revolution og Göthes »Faust« — det er de to store monumenter over det 18. aarhundrede.

Paa baggrund af dem stiger vort aarhundredes litterære strømninger frem — fra romantiken og den blaa blomst til naturalismen og de mystico-symbolistiske bevægelser.KILDER.

INDHOLDSFORTEGNELSE.Til udarbeidelsen af dette værk er nedennævnte bøger benyttet:

Afsnit /.

Athen under Perikles: »Etude sur les démons dans la littérature et la religion des Grecs«. Par J. A. Hild. Paris 1881. — »Etudes littéraires sur les grands classiques grecs.« Par G. Merlet. Paris 1885. — »Histoire de la littérature grecque.« Par Eug. Talbot. Paris 1881. — »Histoire de la littérature grecque,« par F. Del tour. Paris 1884. — »Le sentiment religieux en Gréce, d'Homére å Eschyle,« par Jules Girard. Paris 1879. — »La tragédie grecque,« par A. E. Chaignet. Paris 1877. — »Die griechischen Tragoedien, von Welcker. Bonn 1839—40. 3 vol. — »Aristofanes und sein Zeitalter« von H. T. Roet-scher. Berlin 1827. — »Leben des Sophokles,« von Lessing. Berlin 1790. — »Griechische Geschichte,« von Ernst Curtius. Berlin 1878—81. 3 vol. — »Geschichte der griechischen Litteratur bis auf das Zeitalter Alexanders,« von Karl-Otfried Müller. Stuttgart 1884. »Studien und Charakteristiken,« von Wilh. TeufFel. Leipzig 1889. — »La tragédie grecque,« par F. Deltour. Paris 1887. — Etude sur les idées religieuses des tragiques grecs,« par Vielles. Montauban 1889. — »Aspasie et le siécle de Periclés,« par Capefigue. Paris 1862. — »De la condition de la femme dans la famille athenienne an Vc et VIc siécles,« par R. Lallier. Paris 1875. — »La femme grecque, étude de la vie antique,« par mile. Clarisse Bader. Paris 1874. 2. vol. — »Les moeurs et coutumes de la Gréce ancienne,« par Théophile Ménard. Paris 1851. — »De la condition des artistes dans l'antiquité grecque,« par

H. Bazin. Paris 1866. — »Philosophie de l'art en Gréce,« par H. Taine. Paris 1869. — »Essai sur le droit public et privé de la république athénienne,» par Georges Perrot Paris 1867. — »Aristophane et la comédie ancienne,« par E. Conat. Paris 1889. — »Athénes décrite et des-sinée,» par Bréton. Paris 1868. — »La ville et l'Acropole d'Athénes aux diverses époques,« par Bournouf. Paris

1877. — *Die Stadt Athen im Alterthum,« von Wachs-routh. Leipzig 1874 und 1890. — »Histoire de la civilisation hellénique.« par C. Paparrigopoulo. Paris 1878. — »Athénes, Rome, Paris.« Par Henry Houssaye. Paris

1878. — »Das Leben der Griechen und Rømer,« von Guhl und Koner. Berlin 1882. - »Griechenland und die Griechen,« von Hoffmann. Leipzig 1841. — »Ver-mischte Schriften,« von Jacobs. Leipzig 1840. 4 Bände. — »Histoire du siécle de Périclés,« par Filleul. Paris 1873. 2 vol. — »Torso,« von Ad. Stahr. Braunschweig 1878. — Sophokles' »Antigone«, metrisk oversat af Alf. Torp. Kristiania 1886. — Sophokles' »Ajas,« oversat metrisk af Fr. Gjertsen. Kristiania 1893. — Homers »Iliade« og »Odyssee,« oversat af Chr. Wilster. Kjøbenhavn 1855 og

1890.

Afsnit II.

Rom under Augustus: »Les écrivains latins de l'empire,« par J. P. Charpentier. Paris 1858. — »Histoire de la littérature romaine,« par Paul Albert. Paris 1871. 2 vol. — »Histoire de la littérature romaine,« par A. Pierron. Paris 1857. — »La poésie et l'éloquence å Rome au temps des Césars,« par Jules Janin. Paris 1864. — »La Gréce, Rome et Dante,« par J. J. Ampére. Paris 1859. 2 vol. — »Horaz als Mensch und Bürger von Rom,« von Van Ommerem. Leipzig 1802. — »Horace et l'ero-pereur Auguste,« par Eus. Salverte. Paris 1823. — »Histoire de la littérature romaine,« par Schoell. Paris 1815. — »Horaz und seine Freunde,« von F. Jakob. Berlin 1852. — »Histoire de la vie et des poésies d'Horace,« de Walckenaér. Paris 1840. 2 vol. — »Découverte de la maison d'Horace,« par Capmartin de Chanpy. Rome 1767. 3 vol. — »Virgile,« par Sainte-Beuve. Paris 1857. 2 vol. — »Vie d'Ovide,« par Villemain. Paris 1809. —KILDER.

495

s Les Bachantes et les jeunes patriciens de Rome,« par Capefigue. Paris 1864. — »Civilisation et moeurs romaines du régne d'Auguste å la fin des Antonins,« par L. Fried-länder. Paris 1665—1874. 4 vol. — »Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur dé-cadence,« par Montesquieu. Paris 1735. — »Les empereurs romains, caractéres et portraits historiques,« par Jules Zeiler. Paris 1863. — »L'empire romain å Rome,« par J. J. Ampére. Paris 1867. 2 vol. — »Rome au siécle d'Auguste, ou voyage d'un Gaulois å Rome å l'époque du regne d'Auguste et pendant une partie du regne de Tibére,« par Charles Dezobry. Paris 1874. 4 vol. — »Toilette d'une Romaine au temps d'Auguste et cosmetiques d'une Parisienne au XIXC siécle.« par dr. C. James. Paris 1864.

— »Etudes littéraires sur les grands classiques latins,« par G. Merlet. Paris 1884. — »Schriftsteller und Buchhändler im alten Rom,« von Louis Haenny. Leipzig 1885. — »Die Familie des Augustus,« von A. Conze. Halle 1867.

— »Histoire de la littérature romaine,« par Wilh. Teuffcl. Paris 1879—1883. 3 vol. — Finsk tidsskrift, tome XXI, 1886. — Revue des deux mondes, 15. juni 1883. — A. C. Larsen: Prædikeren og humoristen. Tilskueren, nov.-dec. 1895.

Afsnit III.

Den provençalske trubadurpoesi: »Les troubadurs,« par E. Baret. Paris 1867. — »Histoire littéraire des troubadours,« par Claude Millot. Paris 1774. 3 vol. — »Choix des poésies originales des troubadours,« par Rayou-nard. Paris 1816. — »Histoire de la poésie provençale,« par C. Fauriel. Paris 1846. 3 vol. — »La vie au temps des trouvéres,« par Antony Méray. Paris 1873. — 1 Histoire du Moyen-âge,« par J. Michelet. Paris 1885. 8 vol.

— »Le Moyen-âge,« par Philaréte Chasles. Paris 1876.

Afsnit IV,

De italienske stormestere: »Les troubadours et leur influence sur la littérature du Midi de l'Europe,« par Eug. Baret. Paris 1867. — »Dante et les origines de la langue et de la littérature italiennes,« par C. C. Fauriel.496

KILDER.

Paris 1854. 2 vol. — »Dante, sa vie et ses oeuvres,« par F. G. Bergmann. Paris 1866. — »Dante,« af V. Vedel. Kjøbenhavn 1892. — »Histoire de Dante Alighieri,« par Artand de Montor. Paris 1841. — »Dante Alighieri,« par le corate de Puymaigre. Paris 1845. — »Dante Alighieri, ou la poésie amoureuse,« par E. J. Delécluze. Paris 1848.

— »Amours de Pétrarque et de Laure,« par Albert Maurin. Paris 1874. — »Document historique de Boccace sur Pétrarque,« par le marquis de Valori. Paris 1851. — »Pétrarque, ses voyages, ses amis, son répentir,« par Tabbé

F. Fuzet. Paris 1874.— »Giovanni Boccaccio, sein Leben und seine Werké,« von Landau. Stuttgart 1877. — »Boc-caccios Leben und Werke,« von Koerting. Leipzig 1880.

— »Decameron,« oversat af A. Flinch. Kjøbenhavn 1873.

Afinit V.

Renaissancens mænd: »Macchiavelli, son génie et ses erreurs,« par Artand. Paris 1833. — »Histoire de Nic. Macchiavelli, son génie et ses erreurs,« par Periés, Paris 1823. — »Macchiavel, juge des révolutions de notre temps,» par Ferrari. Paris 1849. — »Histoire de la litté-rature Italienne,« par Ginguené. Paris. — »François Rabelais,« par Guillaume Colletet. Paris 1867. — »F. Rabelais,« par E. J. Delécluze. — »Légendes françaises. Rabelais,« par Eug. Noel. Paris 1850. — »Rabelais et son oeuvre,« par Eug. Noel. Paris 1870. — »Rabelais. Sa vie et ses oeuvres,« par Paul Lacroix. Paris 1859. — »Geschichte der dramatischen Literatur in Spanien,« von A. von Schack, 1845. — »Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne pendant le Moyen-âge,« par R. Dozy. Paris 1881. 2 vol. — »Notice historique sur Cervantes,« par Mérimée. — »Michel de Cervantes, sa vie, son temps, son oeuvre politique et litteraire,« par Emile Chasles. Paris 1865. — »Histoire de la littérature anglaise,« par H. Taine. Paris 1864. 3. vol. — »Etudes sur Shakespeare,« par Ph. Chasles. Paris 1852. — »W. Shakespeare,« par Victor Hugo. Paris 1864. — »Shakespeare et son oeuvre,« par Lamartine. Paris 1864.

— »Shakespeare et son temps,« par F. Guizot. Paris 1852.

— »W. Shakespeare,« par Clémence Robert. Paris 1845. 2 vol. — »William Shakespeare,« af Georg Brandes.

Kjøbenhavn 1894—1896.— »Shakespeares sonetter,« oversat af A. Hansen. Kjøbenhavn 1885.

Afsnit VI.

Klassicismen i Frankrige: »Siécle de Louis XIV,« par Voltaire. — »Dix-septiéme siécle. Etudes littéraires,« par Emile Faguet. Paris 1894. — »Etudes littéraires sur les classiques français,« par Gustave Merlet. Paris 1894.

— »Histoire de la littérature française,« par Gustave Lanson. Paris 1895. — »Corneille et son temps,« par F. Guizot. Paris 1852. — »Histoire de la vie et des ouvrages de P. Corneille,« par J. Taschereau. Paris 1869. 2 vol. — »Racine, sa vie intime et sa correspondance avec son fils,« par J. J. E. Roy. Paris 1874. — »Racine et Shakespeare,« par Stendhal. Paris 1854. — »Histoire de la vie et des ouvrages de Moliére,« par J. A. Taschereau. Paris 1844. — »Moliére et sa troupe,« par H. A. Soleiril. Paris 1858. — »Notes historiques sur la vie de Moliére,« par Anais Bazin. Paris 1851. — »Corneille, Racine et Moliére,« par E. Rambert. Paris 1862.

Afsnit VII.

Det attende aarhundrede: »Dix-huitiéme siécle. Etudes littéraires,« par Emile Faguet. Paris 1894. — »Histoire de la littérature française,« par Gustave Lanson. Paris 1895. — »Gazette littéraire,« de Grimm. — »Mé-moires« de Marmontel. — »Mémoires« d'Alembert. — »Mémoires« de Morellet. — »Mélanges de littérature et de philosophie du XVIIIe siécle,« par Morellet. Paris 1818.

— »Les cours et les salons au XVIIIe siécle,« par L. Nico-lardot. Paris 1879. — *Les salons de conversations au XVIIF siécle,« par le baron Feuillet de Conches. Paris

— »Les salons de Paris; foyers éteints,« par mme. Ancelot. Paris 1858. — »Eloges de madame Geoffrin,« par Morellet, Thomas et d'Alembert. Paris 1812. — »Lettres choisies de mile. de Lespinasse.« Paris 1889. — »Lettres inédites de mile. de Lespinasse.« Paris 1887.

— »La vie intime de Voltaire,« par Perey et Maugras. Paris 1885. — »Hist. de la société française pendant la révolution,« par J. et Edm. de Goncourt. — »Vie de Vol-

taire,« par Condorcet. Paris. — »Les sciences au XVIIF siécie. La physique de Voltaire,« par Emile Saigey. Paris 1874.— »Voltaire et la société française au XVIII* siécie,€ par G. Desnoiresterres. Paris 1867—1875. 7 v°l- — »Cent et une anecdoctes sur Voltaire,« par Gaston de Genonville Paris 1878. — »La vie intime de Voltaire aux Délices et å Ferney,« par P. Ristelhuber. Paris 1878. — »Voltaire å Ferney,« par E. Bavoux. Paris 1860. — »Voltaire,« von Strauss. Leipzig. — »Vie des grands hommes d'Allemagne. Schiller.« ParA. Weill. Paris 1855. — »Gottsched und seine Zeit,« von Th. W. Danzel. 1847. — »Samuel Th. von Sommer-rings Leben und Verkehr mit seinen Zeitgenossen,« von Rudolph Wagner. Leipzig 1844. — »L'Allemagne dans sa littérature nationale,« par F. Loise. Paris 1875. — »Weimar und Jena,« von Stahr. Oldenburg 1852. — »Göthe, sein Leben und seine Werke,« von Bielschowsky. I. München 1896. — »Den romantiske skole i Tyskland,« af Georg Brandes. — »Gothestudier« af Georg Brandes i »Tilskueren.« Sept. 1890. — »Oeuvres ophtalmologiques par Thomas Young,« de M. Tscherning. Paris 1895. — »Göthe et Schiller,« par A. Bossert. Paris 1873. — »Göthe, ses précurseurs et ses comtemporains,« par A. Bossert. Paris 1872. — »Les maitresses de Gøthe,« par H. Blaze de Bury. Paris 1872. — »Oeuvres scientifiques de Gøthe,« par Ernest Faivre. Paris 1862. — »Göthe und die lustige Zeit in Weimar,« von Diezmann. Leipzig 1857. — »Göthe aus persönlichem Umgange dargestellt,« von Joh. Falck. Leipzig 1856. — »Schillers Leben,« von Frau von Wolzogen. Stuttgart 1875. 2 Bände. — »Gøthe und Schiller,« von Gödecke. Hannover 1858. — »J. J. Rousseau og hans filosofi«, af H. Høffding. Kjøbenhavn. — »Göthe und Schiller,« von H. Hettner. Braunschweig 1876. 2 Bände. — »Faust,« oversat af P. Hansen. Kjøbenhavn i88i og 1889.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

Side